МАТЕРІАЛИ

IV Всеукраїнської науково-практичної конференції

«ПРОБЛЕМИ ПРАВОВОЇ СИСТЕМИ УКРАЇНИ»

15 – 16 травня 2025 року

м. Черкаси

Міністерство освіти і науки України
Черкаський державний технологічний університет
Кафедра історії та права ЧДТУ

МАТЕРІАЛИ

IV Всеукраїнської науково-практичної конференції

«ПРОБЛЕМИ ПРАВОВОЇ СИСТЕМИ УКРАЇНИ»

15 – 16 травня 2025 року

м. Черкаси

Черкаси
ЧДТУ
2025

УДК 34(477)(063)
М34

Рекомендовано вченою радою
Черкаського державного
технологічного університету,
протокол №10 від 19 травня 2025 року

М34 **Матеріали** IV Всеукраїнської науково-практичної конференції «Проблеми правової системи України» : 15–16 трав. 2025 р. [Електронний ресурс] / упоряд. С. Юрко ; М-во освіти і науки України, Черкас. держ. технол. ун-т. – Черкаси : ЧДТУ, 2025. – 331 с.

У збірнику опубліковано доповіді і тези виступів, що були представлені учасниками IV Всеукраїнської науково-практичної конференції «Проблеми правової системи України» (Черкаси, ЧДТУ, 15–16 травня 2025 року). Проблематика доповідей охоплює актуальні питання загальнотеоретичної юриспруденції, історії держави та права, філософії права, теоретичні та практичні проблеми сучасного конституціоналізму, вдосконалення судоустрою, організації діяльності правоохоронних органів та адвокатури, сучасні тенденції цивільного права та процесу, актуальні проблеми фінансового права, адміністративного права та процесу, кримінального права та процесу, господарського права та процесу, трудового права, права соціального забезпечення, земельного та екологічного права, міжнародного права та права ЄС.

Для науковців, викладачів, здобувачів вищої освіти і фахівців галузі.

УДК 34(477)(063)

Оргкомітет конференції вважає за доцільне повідомити, що не всі положення і висновки окремих авторів є беззаперечними. Разом з тим, вважаємо можливою їх публікацію з метою обговорення. Тексти у збірнику опубліковані на основі матеріалів, наданих авторами, які несуть повну відповідальність за зміст своїх публікацій, точність і коректність посилань, дотримання засад академічної доброчесності. Збережено стилістику оригіналів.

© Автори, 2025.

ЗМІСТ

Юрій Кириченко
ПРАВО НА УЧАСТЬ В УПРАВЛІННІ ДЕРЖАВНИМИ СПРАВАМИ:
ДЕЯКІ АСПЕКТИ КОНСТИТУЦІЙНОГО РЕГУЛЮВАННЯ
В УКРАЇНІ ТА ЄВРОПЕЙСЬКИХ ДЕРЖАВАХ 11

Олексій Ющик
ПРОБЛЕМА ОБ'ЄКТИВНОСТІ ПРАВА І ПРАВОВОЇ СИСТЕМИ 13

Руслана Максакова
МЕХАНІЗМ ЗАМІЩЕННЯ ВИБОРНИХ ОРГАНІВ В УКРАЇНІ ПІД ЧАС ДІЇ
ПРАВОВОГО РЕЖИМУ ВОЄННОГО СТАНУ БЕЗ ЇХ ПЕРЕОБРАННЯ 17

Світлана Обрусна
ЄВРОПЕЙСЬКИЙ ДОСВІД ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ІНСТИТУЦІЙНОЇ
СПРОМОЖНОСТІ СУДОВОЇ СИСТЕМИ ТА МОЖЛИВОСТІ
ЙОГО ВИКОРИСТАННЯ В УКРАЇНІ 21

Едуард Іванченко
ПРАВОВІ ПІДСТАВИ ДЛЯ ВИЗНАЧЕННЯ КРИТЕРІЇВ ОЦІНКИ
МИТНОЇ БРОКЕРСЬКОЇ ДІЯЛЬНОСТІ 25

Олексій Ющик
РЕАЛІЗАЦІЯ ПРАВА В КОНТЕКСТІ ПРАВОВОЇ ІНФОРМАЦІЇ 29

Тетяна Хабарова
ЩОДО ВИЗНАЧЕННЯ ЗМІСТУ ДОБРОЧЕСНОСТІ
ЯК ПРИНЦИПУ ДЕРЖАВНОЇ СЛУЖБИ 33

Інна Волкова
ПОВЕРНЕННЯ СУДОВОГО ЗБОРУ ЗА СУДОВИМ РІШЕННЯМ:
НОВИЙ ПОРЯДОК ТА ПРОБЛЕМНІ ПИТАННЯ ЙОГО РЕАЛІЗАЦІЇ 35

Уляна Олійник, Оксана Малінковська
ОКРЕМІ ТЕНДЕНЦІЇ СУДОВОЇ ПРАКТИКИ ЩОДО ВРЕГУЛЮВАННЯ
ТРУДОВИХ СПОРІВ В ПЕРІОД ВОЄННОГО СТАНУ 37

Наталія Ільків
ЕФЕКТИВНІСТЬ АДМІНІСТРАТИВНОЇ ПРОЦЕДУРИ В ГАЛУЗІ ЕКОЛОГІЇ 39

Сергій Джолос
ПОШИРЕННЯ МАГДЕБУРЗЬКОГО ПРАВА НА ЧЕРКАЩИНІ
(З НАГОДИ 440-ї РІЧНИЦІ НАДАННЯ «НІМЕЦЬКОГО ПРАВА»
МІСТУ КОРСУНЬ 8 ЛЮТОГО 1585 р.) 43

Ганна Саміло
ОБМЕЖЕННЯ ПРАВ І СВОБОД У ЦИФРОВУ ЕПОХУ В УМОВАХ
ІНФОРМАЦІЙНОЇ АВТОКРАТІЇ: ТЕОРЕТИКО-ПРАВОВИЙ АНАЛІЗ 49

Сергій Юрко
ПРОБЛЕМИ ДОСУДОВОГО РОЗСЛІДУВАННЯ ДЕЗЕРТИРСТВА
І САМОВІЛЬНОГО ЗАЛИШЕННЯ ВІЙСЬКОВОЇ ЧАСТИНИ 51

МАТЕРІАЛИ IV ВСЕУКРАЇНСЬКОЇ НАУКОВО-ПРАКТИЧНОЇ КОНФЕРЕНЦІЇ

Людмила Тептюк
ВИЗНАЧЕННЯ ПОНЯТТЯ СПАДКУВАННЯ У РИМСЬКОМУ ПРИВАТНОМУ ПРАВІ ТА СУЧАСНОМУ ЦИВІЛЬНОМУ ПРАВІ УКРАЇНИ 55

Дмитро Гарбазей
АНЕКСІЯ КРИМУ ЯК СУЧАСНА МІЖНАРОДНА ПРОБЛЕМА 59

Сергій Тараненко
УХИЛЕННЯ ВІД СПЛАТИ ПОДАТКІВ ІМПОРТЕРАМИ ОДЯГУ: РЕАЛІЇ ТА ВИКЛИКИ СЬОГОДЕННЯ 61

Алла Лисенко
НОРМАТИВНО-ПРАВОВИЙ АСПЕКТ ДЕРЖАВНОГО УПРАВЛІННЯ МУЗЕЙНОЮ СФЕРОЮ В УКРАЇНІ 65

Ірина Куненко
ПРЕДМЕТ КОНСТИТУЦІЙНОЇ ЮСТИЦІЇ: СУТНІСТЬ ТА ФУНКЦІОНАЛЬНЕ ПРИЗНАЧЕННЯ 67

Наталія Грабар
ПРАВОВА ПРИРОДА ПОСЛУГИ ЯК ОБ'ЄКТА ЦИВІЛЬНИХ ПРАВ 70

Тетяна Комплєктова
ІНДИВІДУАЛЬНО-ПРОФІЛАКТИЧНІ ЗАХОДИ ЗАПОБІГАННЯ КРАДІЖКАМ: ПОНЯТТЯ ТА ПРАВОВА ХАРАКТЕРИСТИКА 73

Олег Дубовик
МІСЦЕ ДЕРЖАВНОЇ СУДОВОЇ АДМІНІСТРАЦІЇ В ПРАВОВОМУ РЕГУЛЮВАННІ ІНФОРМАЦІЙНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ СУДІВ ЗАГАЛЬНОЇ ЮРИСДИКЦІЇ 77

Світлана Обрусна, Аліна Гвоздик
АДМІНІСТРАТИВНЕ СУДОЧИНСТВО В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ: ВИКЛИКИ ТА ПЕРСПЕКТИВИ РОЗВИТКУ 80

Анастасія Клименко
ОСОБЛИВОСТІ ПРИЙНЯТТЯ СПАДЩИНИ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ ... 83

Анна Буша
ШТУЧНИЙ ІНТЕЛЕКТ ТА ПРАВА ЛЮДИНИ: БАЛАНС МІЖ ТЕХНОЛОГІЯМИ ТА ПРАВОМ 87

Артем Бойцун
СПІВВІДНОШЕННЯ ГОСПОДАРСЬКОГО ТА ЦИВІЛЬНОГО ПРАВА: ПРОБЛЕМИ ТА ПЕРСПЕКТИВИ 89

Людмила Кузнецова, Дмитро Гарбазей
МІЖНАРОДНО-ПРАВОВЕ ПИТАННЯ ПРОБЛЕМАТИКИ ДОМАШНЬОГО НАСИЛЬСТВА 92

Уляна Воробель
ЗАЛИШЕННЯ ПОЗОВУ БЕЗ РОЗГЛЯДУ ЗА ЦИВІЛЬНИМ ПРОЦЕСУАЛЬНИМ ЗАКОНОДАВСТВОМ ЕСТОНІЇ 94

Андрій Мартиненко
КОНСТИТУЦІЙНІ ЗАСАДИ РЕАЛІЗАЦІЇ ПРАВА
НА ПРОФЕСІЙНУ ПРАВНИЧУ ДОПОМОГУ 98

Петро Ситник
ПРОБЛЕМИ ІМПЛЕМЕНТАЦІЇ УГОДИ ПРО АСОЦІАЦІЮ УКРАЇНА-ЄС:
ПРАВОВИЙ ТА ПРАКТИЧНИЙ АСПЕКТИ 100

Аліна Петренко
ОСОБЛИВОСТІ ДОСУДОВОГО РОЗСЛІДУВАННЯ ЗЛОЧИНІВ,
ВЧИНЕНИХ НЕПОВНОЛІТНІМИ 102

Анна Тихоненко, Світлана Давиденко
ОСОБЛИВОСТІ РОЗГЛЯДУ КРИМІНАЛЬНИХ ПРОВАДЖЕНЬ
ЩОДО ВОЄННИХ ЗЛОЧИНІВ 105

Tetiana Pidhirna
THE PLACE OF MEDIATION IN THE SYSTEM
OF ADMINISTRATIVE JUSTICE: INTERNATIONAL STANDARDS
AND NATIONAL LEGISLATION 108

Владислав Грищук
ЕЛЕКТРОННІ ДОКАЗИ ЯК САМОСТІЙНЕ ПРОЦЕСУАЛЬНЕ
ДЖЕРЕЛО ДОКАЗІВ У МЕЖАХ КРИМІНАЛЬНОГО
ПРОЦЕСУАЛЬНОГО ДОКАЗУВАННЯ 112

Вікторія Цибульська
ЕКОЛОГО-ПРАВОВІ АСПЕКТИ ВИКОРИСТАННЯ ВІДНОВЛЮВАНИХ
ДЖЕРЕЛ ЕНЕРГІЇ 116

Ольга Зорена
ПРАВОВІ ПРОБЛЕМИ ЕВТАНАЗІЇ В УКРАЇНІ 119

Марія Мінькович
ІНТЕРВ'ЮВАННЯ ТА КОНСУЛЬТУВАННЯ У ЮРИДИЧНІЙ КЛІНІЦІ
ЯК НЕВІД'ЄМНА СКЛАДОВА РОБОТИ ЮРИДИЧНОЇ КЛІНІКИ 122

Христина Савощак
ОСОБЛИВОСТІ СПАДКУВАННЯ ЗЕМЕЛЬНИХ ДІЛЯНОК
В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ 125

Богдан Мелех, Марія-Вікторія Дець
СВОБОДА ТВОРЧОСТІ ТА ПРАВО ІНТЕЛЕКТУАЛЬНОЇ ВЛАСНОСТІ 129

Любомира Мелех, Мар'яна Божик
ГОСПОДАРСЬКЕ СУДОЧИНСТВО В УКРАЇНІ
В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ 131

Дарья Федоренко, Тетяна Кривонос
ПРОБЛЕМИ КАДРОВОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ СУДОВОЇ СИСТЕМИ
В УКРАЇНІ 136

Каріна Ксьондз
ОСОБЛИВОСТІ ДОТРИМАННЯ НОРМ МІЖНАРОДНОГО ПРАВА В УКРАЇНІ
В УМОВАХ ВІЙНИ 139

Юлія Бутрин
ПРАВОВЕ РЕГУЛЮВАННЯ ВОДНИХ РЕСУРСІВ УКРАЇНИ
НА ПРИКЛАДІ КАХОВСЬКОЇ ГЕС 142

Мар'яна Барабах
ПРАВОВІ МЕХАНІЗМИ ОЦІНКИ ШКОДИ, ЗАВДАНОЇ ДОВКІЛЛЮ 146

Вікторія Мархоцька
ЗАХИСТ НАВКОЛИШНЬОГО ПРИРОДНОГО СЕРЕДОВИЩА
ЧЕРЕЗ ПРИЗМУ СУДОВОЇ ПРАКТИКИ 148

Любомира Мелех, Софія Петрів
ПОРІВНЯЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА МІЖНАРОДНОГО ДОСВІДУ
УПРАВЛІННЯ ЛІСОВИМИ РЕСУРСАМИ З УКРАЇНСЬКИМ ДОСВІДОМ 151

Владислав Блажко, Максим Возний
РОЛЬ КОМУНІКАЦІЙНОЇ СТРАТЕГІЇ СУДУ У ФОРМУВАННІ ДОВІРИ
ДО ПРАВОСУДДЯ 156

Катерина Чмут
ПРОБЛЕМИ ПРИ УКЛАДЕННІ ТРУДОВОГО ДОГОВОРУ 158

Каріна Табенська
САНКЦІЇ ЯК ІНСТРУМЕНТ МІЖНАРОДНОГО ПРАВА: ЗАКОННІСТЬ
І ЕФЕКТИВНІСТЬ 160

Христина Швед
ГАРАНТІЇ ПРАВ І СВОБОД ЛЮДИНИ У ЦИФРОВУ ЕПОХУ:
КОНСТИТУЦІЙНИЙ ВИМІР 162

Наталія Костюченко, Ігор Іваньков
РЕАЛІЗАЦІЯ ПОЛІТИКИ ГЕНДЕРНОЇ РІВНОСТІ В УКРАЇНИ:
ДОСВІД ТА ПЕРСПЕКТИВИ 165

Христина Скуміна, Ігор Іваньков
ПЕРЕПОВНЕНІСТЬ ПЕНІТЕНЦІАРНИХ УСТАНОВ:
ЗАГАЛЬНО-СВІТОВА ПРОБЛЕМА 168

Вікторія Іщенко
КРИМІНАЛЬНО-ПРАВОВА ПОЛІТИКА ЩОДО НЕПОВНОЛІТНІХ:
ТЕНДЕНЦІЇ ГУМАНІЗАЦІЇ 172

Катерина Білінкіна
ІМПЛЕМЕНТАЦІЯ ПРИНЦИПІВ ЄВРОПЕЙСЬКОГО АДМІНІСТРАТИВНОГО
ПРАВА В НАЦІОНАЛЬНЕ ЗАКОНОДАВСТВО УКРАЇНИ 175

Катерина Плугатор
РЕФОРМУВАННЯ СИСТЕМИ СОЦІАЛЬНОГО ЗАХИСТУ ВІЙСЬКОВОСЛУЖБОВЦІВ
В УКРАЇНІ: СОЦІАЛЬНО-ЕКОНОМІЧНИЙ ВИМІР 178

Владислав Блажко, Іванна Осіпова
АДВОКАТСЬКА ЕТИКА В УМОВАХ ЦИФРОВІЗАЦІЇ ПРАВОСУДДЯ:
МІЖ ТРАДИЦІЄЮ ТА ІННОВАЦІЄЮ 182

Віктор Супронюк
ОСОБЛИВОСТІ ЗАСТОСУВАННЯ ЗАПОБІЖНИХ ЗАХОДІВ
У КРИМІНАЛЬНОМУ ПРОВАДЖЕННІ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ 184

Анастасія Медвецька
ПРАВОВЕ РЕГУЛЮВАННЯ ПИТАНЬ МІГРАЦІЇ ТА ПРИТУЛКУ
В ЄВРОПЕЙСЬКОМУ СОЮЗІ 187

Варвара Кириченко, Світлана Давиденко
ВИКОРИСТАННЯ ВІДЕОФІКСАЦІЇ ЯК ОБОВ'ЯЗКОВОГО ЕЛЕМЕНТУ
СЛІДЧИХ ДІЙ: ГАРАНТІЇ ЧИ ІЛЮЗІЯ ПРОЗОРОСТІ..... 190

Людмила Даниленко
ПОРУШЕННЯ ПРАВ ПІДОЗРЮВАНИХ
ПІД ЧАС ОБРАННЯ ЗАПОБІЖНОГО ЗАХОДУ..... 194

Людмила Даниленко
ОСОБЛИВОСТІ ВИСНОВКУ ЕКСПЕРТА
У КРИМІНАЛЬНОМУ ПРОВАДЖЕННІ ЩОДО ЗҐВАЛТУВАННЯ 196

Діана Легенчук
ДОКТРИНАЛЬНІ ТА НОРМАТИВНІ ПИТАННЯ ОБОВ'ЯЗКОВОСТІ
ВИКОНАННЯ РІШЕНЬ ЄСПЛ У ВІТЧИЗНЯНІЙ ЮРИДИЧНІЙ ПРАКТИЦІ..... 198

Софія Ткачук
ЗАХИСТ ПРАВ ЛЮДИНИ В КОНТЕКСТІ КРИМІНАЛЬНОГО
ЗАКОНОДАВСТВА УКРАЇНИ ПІД ЧАС ВОЄННОГО СТАНУ 200

Лілія Крапко
ПРОБЛЕМИ ВИКОНАННЯ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ
РІШЕНЬ ЄВРОПЕЙСЬКОГО СУДУ З ПРАВ ЛЮДИНИ
ЩОДО ДИСКРИМІНАЦІЇ..... 203

Єлизавета Огурцова
ПРОБЛЕМИ РЕАЛІЗАЦІЇ ПРАВА НА ПРОФЕСІЙНУ ПРАВНИЧУ ДОПОМОГУ
ПІД ЧАС ПРОВЕДЕННЯ ОБШУКУ 206

Єлизавета Огурцова
ВИКОРИСТАННЯ ШТУЧНОГО ІНТЕЛЕКТУ ТА ЦИФРОВИХ ТЕХНОЛОГІЙ
У КРИМІНАЛЬНОМУ ПРОЦЕСІ: РИЗИКИ ДЛЯ ПРАВ ЛЮДИНИ..... 208

Анастасія Черних, Алла Блага
«ПОЛІНА» В ДІЇ: СУЧАСНІ СТРАТЕГІЇ ПРОТИДІЇ
ДОМАШНЬОМУ НАСИЛЬСТВУ..... 213

Дарина Мазан
НІМЕЦЬКА МОДЕЛЬ МІСЦЕВОГО САМОВРЯДУВАННЯ:
ДОСВІД ДЛЯ УКРАЇНИ 216

Ірина Тернова, Діана Степанко, Леонід Іноземцев
ПРАВОВИЙ РЕЖИМ ФОРМУВАННЯ ТА ВИКОРИСТАННЯ КОШТІВ ДЕРЖАВНОЇ СЛУЖБИ УКРАЇНИ З НАДЗВИЧАЙНИХ СИТУАЦІЙ НА 2025 РІК ТА ПРОГНОЗ НА 2026 РІК В УМОВАХ ЕКОНОМІЧНОЇ НЕСТАБІЛЬНОСТІ ТА ВІЙНИ 219

Дарина Мазан
СУБ'ЄКТИВНА СТОРОНА СКЛАДУ НАРУГИ НАД МОГИЛОЮ, ІНШИМ МІСЦЕМ ПОХОВАННЯ АБО НАД ТІЛОМ ПОМЕРЛОГО 222

Валерія Чернова
ОСОБЛИВОСТІ РЕГУЛЮВАННЯ ТРУДОВИХ ВІДНОСИН В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ 225

Олена Лук'яненко, Марина Логінова
ЮРИДИЧНА ВІДПОВІДАЛЬНІСТЬ РОБОТОДАВЦІВ ЗА ПОРУШЕННЯ ПРАВ ПРАЦІВНИКІВ 227

Олександр Яровий, Марина Логінова
ПРАВОВЕ РЕГУЛЮВАННЯ ДИСТАНЦІЙНОЇ (ВІДДАЛЕНОЇ) РОБОТИ В УКРАЇНІ 230

Дмитро Кулик
ВИКОРИСТАННЯ СПЕЦІАЛЬНИХ ЗНАНЬ У СПРАВАХ ПРО УХИЛЕННЯ ВІД СПЛАТИ ПОДАТКІВ..... 232

Крістіна Кучеренко
ПРАВОВИЙ АНАЛІЗ МІЖНАРОДНОЇ МІГРАЦІЇ ІНТЕЛЕКТУАЛЬНОГО КАПІТАЛУ 234

Олена Поручинська
ЗАОЧНЕ ВИРІШЕННЯ ЦИВІЛЬНИХ СПРАВ: ПЕРЕВАГИ ТА НЕДОЛІКИ..... 236

Лоліта Яковлева
ВИКОРИСТАННЯ ПОЛІГРАФА У КРИМІНАЛЬНОМУ ПРОЦЕСІ: ПРАВОВІ ТА ЕТИЧНІ АСПЕКТИ..... 239

Богдана Антоняк
МЕХАНІЗМ ІМПЛЕМЕНТАЦІЇ САНКЦІЙ ЄС У НАЦІОНАЛЬНЕ ПРАВО ДЕРЖАВ-ЧЛЕНІВ..... 242

Тарас Тарнавчик
РОЗГЛЯД СУДОМ СПРАВ ПРО ОБМЕЖЕННЯ ФІЗИЧНОЇ ОСОБИ У ВІДВІДУВАННІ ГРАЛЬНИХ ЗАКЛАДІВ ТА УЧАСТІ В АЗАРТНИХ ІГРАХ 245

Віктор Лісовський
ЕФЕКТИВНІСТЬ ЗАСТОСУВАННЯ ТЕХНІЧНИХ ЗАСОБІВ ФІКСУВАННЯ ЦИВІЛЬНОГО СУДОЧИНСТВА В УКРАЇНІ 249

Володимир Вергун
ПОРІВНЯННЯ ПРАВОВИХ ОСНОВ ЗАКОННОГО, ЗАПОВІТНОГО ТА ДОГОВІРНОГО СПАДКУВАННЯ В УКРАЇНІ 252

Анастасія Кожуховська
ОСОБЛИВОСТІ ФУНКЦІОНУВАННЯ АДВОКАТУРИ В УКРАЇНІ
В УМОВАХ ВІЙСЬКОВОГО СТАНУ 256

Олег Темненко
ПРОЦЕСУАЛЬНІ ОСОБЛИВОСТІ ЗБИРАННЯ ДОКАЗІВ
ПРИ РОЗСЛІДУВАННІ ФІНАНСОВИХ ЗЛОЧИНІВ
В УМОВАХ ДІДЖИТАЛІЗАЦІЇ 258

Аліна Полагів
ЕКОЛОГІЯ В ЕПІЦЕНТРІ ВІЙНИ: НАСЛІДКИ ТА ШЛЯХИ ВІДНОВЛЕННЯ 260

Катерина Панасюк
СУЧАСНА ЮРИДИЧНА ОСВІТА У МЕЖАХ ВИКОРИСТАННЯ
ШТУЧНОГО ІНТЕЛЕКТУ: ЗАПРОВАДЖЕННЯ НОВІТНІХ ТЕХНОЛОГІЙ,
ПЕРСПЕКТИВИ ТА РИЗИКИ 262

Валерія Білай
РОЛЬ УПОВНОВАЖЕНОГО ВЕРХОВНОЇ РАДИ УКРАЇНИ З ПРАВ ЛЮДИНИ
У ЗАБЕЗПЕЧЕННІ ЗАХИСТУ ПРАВ ЛЮДИНИ ПІД ЧАС ВІЙНИ 266

Влада Різниченко
ОМБУДСМЕН УКРАЇНИ: ЗАХИСНИК ПРАВ ЛЮДИНИ В УМОВАХ ВІЙНИ 267

Софія Українець
ОСОБЛИВОСТІ ПРАВОВОГО РЕГУЛЮВАННЯ ДОСТУПУ ДО ЕКОЛОГІЧНОЇ
ІНФОРМАЦІЇ В КРАЇНАХ-ЧЛЕНАХ ЄВРОПЕЙСЬКОГО СОЮЗУ..... 269

Артур Кушнір
ПРАВОВЕ РЕГУЛЮВАННЯ ФІНАНСОВОЇ СИСТЕМИ УКРАЇНИ..... 273

Дарина Дика
ТЕОРЕТИЧНІ І ПРАКТИЧНІ ПРОБЛЕМИ ПРИЗНАЧЕННЯ ТА ПРОВЕДЕННЯ
СУДОВИХ ЕКСПЕРТИЗ У КРИМІНАЛЬНОМУ ПРОВАДЖЕННІ..... 276

Владислав Камінець
ПРОТИДІЯ ВОЄННИМ ЗЛОЧИНАМ. КРИМІНАЛЬНИЙ ПРОЦЕС
В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ 279

Нікіта Дзюба
СТРУКТУРУВАННЯ НОРМАТИВНО-ПРАВОВИХ ТА ПРАВОЗАСТОСОВНИХ
АКТІВ: ЗНАЧЕННЯ ЮРИДИЧНОЇ СИЛИ ДОКУМЕНТА
ПРАВОВЕ РЕГУЛЮВАННЯ ФІНАНСОВОЇ СИСТЕМИ УКРАЇНИ..... 282

Дар'я Сичова
ПИТАННЯ ЛІЦЕНЗУВАННЯ В ПЕРІОД ЗМІН ГОСПОДАРСЬКОГО
КОДЕКСУ УКРАЇНИ..... 285

Аліса Пайос
ОСОБЛИВОСТІ КВАЛІФІКАЦІЇ ТА ПРОТИДІЇ КОНТРАБАНДІ
ПІД ЧАС ДІЇ ВОЄННОГО СТАНУ В УКРАЇНІ 286

Євген Тептюк
ДОСТУП ДО ПУБЛІЧНОЇ ІНФОРМАЦІЇ ПІД ЧАС ДІЇ ВІЙСЬКОВОГО СТАНУ 289

Анастасія Єременко, Аліна Кравченко
ПРОБЛЕМА РЕАЛІЗАЦІЇ МІСЦЕВИХ РЕФЕРЕНДУМІВ 291

Олена Марцішевська
СУЧАСНІ ТЕНДЕНЦІЇ ЦИВІЛЬНОГО ПРАВА ТА ПРОЦЕСУ 293

Наталія Пшенишна
СТАМБУЛЬСЬКА КОНВЕНЦІЯ: ШЛЯХ ДО ЗАХИСТУ ПРАВ ПОСТРАЖДАЛИХ .. 297

Кристина Мірошниченко
ТЕОРЕТИЧНІ АСПЕКТИ ПРАВА ВЛАСНОСТІ ЦИВІЛЬНОГО ПРАВА УКРАЇНИ ... 300

Максим Тептюк
ДО ПИТАННЯ ВИРАЗУ НОРМ ПРАВА
В ПОЛОЖЕННЯХ НОРМАТИВНО-ПРАВОВИХ АКТІВ 303

Марія Долинська
ДЕЯКІ АСПЕКТИ ЗЕМЛЕКОРИСТУВАННЯ
У ФЕРМЕРСЬКИХ ГОСПОДАРСТВАХ УКРАЇНИ..... 305

Дмитро Кінділевич
ВИКОРИСТАННЯ МЕДІАЦІЇ В ГОСПОДАРСЬКИХ СПОРАХ:
ПЕРСПЕКТИВИ РОЗВИТКУ 309

Галина Токарська
ОКРЕМІ ПИТАННЯ ЗАХИСТУ ІНТЕЛЕКТУАЛЬНОЇ ВЛАСНОСТІ
В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ 311

Дар'я Подлєсна
ПРАВОВЕ РЕГУЛЮВАННЯ СТРАХОВОЇ СИСТЕМИ УКРАЇНИ 314

Андрій Істомін
ПРОБЛЕМИ ЗАХИСТУ ПРАВ СПОЖИВАЧІВ
У СФЕРІ ЕЛЕКТРОННОЇ КОМЕРЦІЇ..... 316

Богдан Гурін
РОЛЬ НАЦІОНАЛЬНОЇ КОМІСІЇ З ЦІННИХ ПАПЕРІВ ТА ФОНДОВОГО РИНКУ
З ПИТАНЬ РОЗВИТКУ СФЕРИ КРИПТОІНДУСТРІЇ В УКРАЇНІ 319

Любомира Мелех, Вікторія Цибульська
ЕЛЕКТРОННЕ СУДОЧИНСТВО В ГОСПОДАРСЬКОМУ ПРОЦЕСІ УКРАЇНИ:
НОРМАТИВНО-ПРАВОВІ АСПЕКТИ 322

Ірина Стадник, Андрій Рясик
ВІДПОВІДАЛЬНІСТЬ ЗА ФАЛЬШИВОМОНЕТНИЦТВО В УКРАЇНІ
ТА КРАЇНАХ ЄВРОПЕЙСЬКОГО СОЮЗУ 326

Юлія Ілляшенко
ВПЛИВ ФРАНЦУЗЬКОЇ РЕВОЛЮЦІЇ ТА ВІЙНИ ЗА НЕЗАЛЕЖНІСТЬ США
НА РОЗВИТОК ПРАВОВИХ ІНСТИТУТІВ: ПОРІВНЯЛЬНИЙ АНАЛІЗ 330

ПРАВО НА УЧАСТЬ В УПРАВЛІННІ ДЕРЖАВНИМИ СПРАВАМИ: ДЕЯКІ АСПЕКТИ КОНСТИТУЦІЙНОГО РЕГУЛЮВАННЯ В УКРАЇНІ ТА ЄВРОПЕЙСЬКИХ ДЕРЖАВАХ

Юрій КИРИЧЕНКО,
доктор юридичних наук, професор,
завідувач кафедри «Політологія та загальноправові дисципліни»
Національного університету «Запорізька політехніка»

Пріоритетними в системі прав людини, що визначають рівень політичної свободи людини і громадянина в суспільстві, є політичні права і свободи, оскільки вони становлять органічну основу системи демократії і виступають як засіб контролю за владою. Поняття демократії, яке застосовується насамперед у значенні політичної організації державно-суспільних відносин, робить наявність політичних прав людини основним фактором у визначенні тієї чи іншої держави як демократичної [1, с. 127].

Серед усіх конституційних політичних прав і свобод людини і громадянина особливе місце займає право брати участь в управлінні державними справами, яке знайшло своє закріплення в ст. 38 Конституції України, і без якого неможлива побудова демократичної, правової держави. Як відзначає В. Ф. Погорілко, це право закріплює гарантовану можливість для громадян України брати участь у здійсненні безпосередньо народовладдя, державної влади та місцевого самоврядування [2, с. 132].

Виходячи із змісту положення ч. 1 ст. 38 Конституції України слід наголосити, що складовими елементами права брати участь в управлінні державними справами є право брати участь у всеукраїнському та місцевих референдумах та право вільно обирати і бути обраними до органів державної влади та органів місцевого самоврядування. При цьому всеукраїнський референдум є формою безпосередньої демократії в Україні, способом здійснення влади безпосередньо Українським народом, що полягає у прийнятті (затверджені) громадянами України рішень шляхом голосування [3], а місцевий референдум є формою вирішення територіальною громадою питань місцевого значення шляхом прямого волевиявлення [4].

Варто відзначити, що національне законодавство України чітко окреслює питання, які не можуть бути предметом всеукраїнського референдуму. Це питання, що:

- суперечать положенням Конституції України, загальновизнаним принципам і нормам міжнародного права;

- скасовують чи обмежують конституційні права і свободи людини і громадянина та гарантії їх реалізації;

- спрямовані на ліквідацію незалежності України, порушення державного суверенітету, територіальної цілісності України, створення загрози національній безпеці України, розпалювання міжетнічної, расової, релігійної ворожнечі, а також питання щодо податків, бюджету, амністії та які віднесені Конституцією України і Законами України до відання органів правопорядку, прокуратури чи суду [3].

Досліджуючи положення норм конституцій європейських держав, варто наголосити, що деякі з них на конституційному рівні проголосили різні форми безпосередньої демократії. Так, в Азербайджані, Вірменії, Грузії, Польщі, Сербії, Туреччині, Угорщині, Фінляндії і Швейцарії народне волевиявлення здійснюється через референдум і вибори. У той же час в конституціях деяких європейських держав закріплено лише одну із форм волевиявлення населення, а саме право вільно обирати і бути обраними до органів влади. Зокрема, у ч. 1 ст. 45 Конституції Чорногорії проголошено, що право обирати і бути обраним надається кожному громадянину Чорногорії [5].

Результати дослідження змісту положень конституцій європейських держав також засвідчили, що в них у різний спосіб здійснюється правове регулювання права брати участь в управлінні державними справами. Так, у Конституції Азербайджану це право викладено у двох статтях, а в Конституції Сербії – в трьох статтях. Також виокремленні ці права в різних статтях у конституціях Вірменії, Грузії, Північної Македонії, Молдови, Нідерландів, Польщі, Португалії, Румунії, Туреччини, Фінляндії і Швейцарії. Водночас, у конституціях Бельгії, Боснії і Герцеговині, Греції, Данії і Швеції досліджуване право не знайшло свого закріплення.

Наявна техніко-юридична конструкція ч. 2 ст. 38 Конституції України свідчить, що в ній закріплено положення, що передбачає користування громадянами рівним правом доступу до державної служби, а також до служби в органах місцевого самоврядування. На наш погляд, таке формулювання цього положення в цілому відповідає вимогам міжнародно-правових актів у сфері прав людини і не потребує змін.

Отже, підсумовуючи викладене, можна зробити висновок про те, що положення ст. 38 Конституції України змістовно кореспондуються й корелюються з міжнародними документами у сфері прав людини і не потребують подальшої модернізації.

Список використаних джерел

1. Кириченко Ю. В. Актуальні проблеми конституційно-правового регулювання прав, свобод та обов'язків людини і громадянина в Україні в контексті європейського досвіду: монографія. Київ: Центр учбової літератури, 2017. 540 с.
2. Погорілко В. Ф., Федоренко В. Л. Конституційне право України: підручник / за заг. ред. В.Ф. Погорілка. Київ: Прецедент, 2009. 344 с.

3. Закон України “Про всеукраїнський референдум” від 26 січня 2021 року URL: http://www.rada.gov.ua.
4. Закон України “Про місцеве самоврядування в Україні” від 21 травня 1997 року №280/97-ВР. *Відомості Верховної Ради України*. 1997. №24. Ст. 170.
5. Конституція Республіки Чорногорія від 19 жовтня 2007 р. URL: http://www.constitutions/archives.

ПРОБЛЕМА ОБ’ЄКТИВНОСТІ ПРАВА І ПРАВОВОЇ СИСТЕМИ

Олексій ЮЩИК,
доктор юридичних наук, *професор*,
головний науковий співробітник Інституту держави і права
імені В.М. Корецького НАН України

У науковій літературі зазначається, що обговорення проблеми об’єктивності права має давню історію, і що різні правові школи й доктрини вирішували її по-різному: від повного або часткового визнання до категоричного заперечення. До цього часу однак дана проблема залишається нез’ясованою, на що вказує хоча б та криза у розумінні права, наявність якої констатується в сучасній теорії права.

Про об’єктивність права мова йде в контексті загального розуміння права, визначення його природи та наукового поняття, що, в свою чергу, залежить від обраної методології дослідження права [1, с. 1, 10].

Формулювання наукового поняття права, як єдності моментів загального, особливого й одиничного, тобто відповідно до діалектичного вчення про поняття, передбачає сходження від одиничного до особливого та від нього до загального, яке здійснюється не одним, а багатьма способами. Це ускладнює правильний вибір методу дослідження права та формування його поняття.

Пізнання права потребує передусім встановлення того, як воно виникало в тих або інших історичних умовах, які основні етапи пройшло у своєму розвиткові та яких змін зазнало в процесі цього розвитку, чим стало на момент його дослідження та якими є тенденції його руху. Єдність історичного та логічного підходів виступає як основоположний принцип у пізнанні права, а вирішення його методологічних проблем не уявляється окремо від дослідження самого права.

А проте теоретики не полишають спроб виставити їхнє розуміння права як «філософське», коли розпочинають його розгляд з попередньої низки випадкових тверджень, яким так само бездоказово можна протиставити протилежні положення.

Відсутність єдиного методологічного підходу й частковий характер більшості досліджень, орієнтованих як правило на висвітлення лише окремих сторін права як єдиного феномена, призвели до того, що одночасне існування кількох підходів до пізнання права та багатьох дефініцій його поняття стали розглядати в якості методологічної необхідності. Між тим багатоаспектний аналіз правових явищ не є щось самодостатнє, оскільки ці багато аспектів аналізу ще необхідно *синтезувати* та привести до *єдиного* поняття.

Тому висновок, нібито жоден *підхід* до права не може претендувати на повне розкриття суті справи й на створення єдиного всеохватного визначення, є хибним твердженням «плюралістів», їхнім метафізичним уявленням про науковий метод.

Єдність історичного та логічного підходів у пізнанні права розгортається за логікою *методу сходження від абстрактного до конкретного*. Цей метод являє собою момент *загального* у методології пізнання права, натомість усі інші методи в цій методології виступають як багатоманітність *особливого*, яке завершується на рівні *одиничності* методу емпіричного спостереження *фактів* правової дійсності.

У діалектико-матеріалістичній методології пізнання права це означає, що в його дослідженні початковим моментом є безпосередньо дане для емпіричного спостереження буття *окремого права* у взаємовідносинах членів даного суспільства, а в суспільстві в цілому – існування множини прав, з якими пов'язана така сама множина обов'язків суб'єктів цих взаємовідносин.

Без такого погляду на право, як явище об'єктивного світу, викликає сумніви *достовірність* та *очевидність* наукового знання про дане явище.

Під достовірністю й очевидністю знань зазвичай розуміють відсутність будь-якого сумніву в правильності знань, упевненість у тому, що наукові положення відповідають об'єктивним законам та явищам [2, с. 228].

Водночас, об'єктивність наукового знання не можна уявити без вирішення проблеми *факту* й *закону* в методології пізнання. Спочатку під фактом розуміли дійсну подію, дещо дане в досвіді, а під законом – об'єктивні причини цих подій, їх внутрішній необхідний зв'язок. У подальшому таке розуміння переглядалося з різних позицій. Сучасний позитивізм остаточно заплутав проблему факту й закону, він не здатний вирішити питання: якщо закони – це дещо зовнішнє для фактів, то чому факти мають відповідати законам, чому закони можуть охоплювати факти та навіть підказувати їх? На цій неспроможності позитивізму спекулюють сьогодні ірраціоналісти й неотомісти, намагаючись принизити роль і значення науки.

У марксистській методології наукового пізнання, вказує автор, проблема факту та закону формулюється, по-перше, як проблема відношення явища й закону в об'єктивному аспекті та, по-друге, як проблема відбиття цього відношення у науковому пізнанні, що полягає у з'ясуванні змісту понять даних досвіду та законів науки. При цьому насамперед постає питання про *поняття факту*. Останнє не можна ототожнювати ні з поняттям явища, ні з поняттям даних досвіду. Факт – це не само явище, а знання про нього. Крім того, в понятті факту фіксується дійсність явища, воно розглядається у вигляді *існуючого насправді*, а не в якості тільки передбачуваного або можливого. Відтак, поняття факту можна визначити як *достовірне знання про дійсне явище* (*подію*).

Оскільки дійсність явища відбивається у даних досвіду, поняття останніх близьке до поняття факту. Між ними лише та відмінність, що без відповідної перевірки не можна будь-які дані досвіду вважати достовірним знанням. Фактом називаються *достовірні* дані досвіду, правильність яких встановлена методами, які розроблені в науці. Дані досвіду відбивають явища, емпіричні закони є їх сумарним описом та водночас розкривають їх сутність першого порядку; основні закони, які фіксуються в наукових теоріях, дають загальне пояснення явищ та розкривають їх більш глибоку сутність другого порядку. Оскільки закони виражають сутність явища, вони можуть випереджати явища й не лише описувати їх, а й пояснювати, і отже, передбачати явища [2, с. 228–233].

Розуміння понять достовірності та очевидності наукового знання, так само як поняття факту та відношення факту й закону необхідні тому, що їх залишають найчастіше поза увагою при формуванні поняття права. Уже неправильне уявлення про *факт у праві* від самого початку ставить дослідників права на хибний шлях. Тоді ми отримуємо визначення теоретиками поняття *суб'єктивного права* в якості «*можливої* поведінки» його суб'єкта та визначення *правового обов'язку* в якості «*повинної* поведінки» зобов'язаного суб'єкта. У цих визначеннях понять немає й натяку на об'єктивність їх *фактичного* буття.

На відміну від цього, в нашій діалектичній теорії право розглядається разом з обов'язком від самого початку як *фактичні волевиявлення* суб'єктів у *реальному* правовому відношенні: *суб'єктне право* у формі суб'єктивного *домагання*, а такий, що перебуває з ним у відношенні, *правовий обов'язок* – в якості *задоволення* цього домагання. Обидва ці феномени та їх взаємне відношення виступають як такі, що сприймаються нашими органами чуття *фактичні* явища, як *об'єктивна* життєва реальність, а не як уявні міфічні «можливості» та «повинності». І питання полягає лише в тому, щоб зрозуміти їх як *особливу суспільну правову форму*.

Та замість цього традиційні уявлення теоретиків права крутяться навколо так званих «фактичних суспільних відносин», які ними з самого

початку виводяться *за межі права* та протистоять праву як зовнішній об'єкт його регулювання. Таким чином право спочатку позбавляють об'єктивності його існування, а потім – в якості невідомо звідки узятої «системи правових норм» під назвою «об'єктивне право» – повертають його до об'єктивності, але уже як «можливої» й «повинної» поведінки суб'єктів правовідносин, яка підкоряється нормам, під назвою «суб'єктивного права». Звідси й та прірва між сферами «об'єктивного права» та «суб'єктивного права», над подоланням якої усе ще безплідно б'ються правознавці.

Між тим, уже аналіз елементарного правового відношення виводить нас на *сутність права першого порядку*, на *закон панування* в правовому відношенні суб'єктного права та *підпорядкування* йому правового обов'язку, а разом з цим також на наявність *об'єктивного протиріччя* у правовідношенні. Це протиріччя полягає в тому, що панування права над обов'язком не існує без правовідношення, і водночас його не можна пояснити з правового відношення, і що *підстави* даного панування, а отже, вказаного вище *закону* належить шукати *за межами* права, у сфері *інтересів*, тобто в економічних відносинах. Лише там відкривається *сутність права другого порядку*, розкривається таємниця панування права суб'єкта над обов'язком у правовому відношенні [3, с. 203 і наст.].

У процесі з'ясування сутності права ми виходимо на визначення права як системи правових норм, серцевиною яких є якраз відношення права суб'єкта до обов'язку іншого суб'єкта правовідношення. Правове відношення є серцевиною правової норми, і водночас *первинним елементом* явища права як *системи норм*. Право являє собою нормативну систему, виступає як особлива *правова система*, на відміну від інших нормативних систем (моралі, релігії тощо), а також усіх інших системних утворень. При цьому норма не є тільки суб'єктивним установленням владного суб'єкта, вона починається й закінчується у фактичному правовідношенні. Тому й правова система характеризується об'єктивністю самої *фактичності права*. У такому разі навіть *правопорушення* фігурують *у складі правової системи* (подібно до того, як у живому організмі знаходиться місце різним вірусам і мікробам), адже склад правопорушення є елементом норми права, точніше її гіпотези. Саме тому кримінальне право, яке фіксує склад найнебезпечніших правопорушень, виступає як неодмінна складова галузь в усіх без винятку правових системах світу.

Розуміння об'єктивного характеру правової системи є надзвичайно важливим для практики правового нормотворення та особливо реалізації права. А розуміння цього можливо досягти лише за умови вироблення наукового поняття права з використанням діалектико-матеріалістичної методології.

Список використаних джерел

1. Євграфова Є.П. Об'єктивність права: теоретико-прикладні засади: Автореф. дис... д-ра юрид. наук. К., 2016. 40 с.
2. Мостепаненко М.В. Философия и методы научного познания. Лениздат, 1972. 262 с.
3. Ющик А. И. Диалектика права. К.: Ред. журн. «Право Украины»; Ін Юре, 2013. Кн.1: Общее учение о праве (критический анализ общеправовых понятий). Ч.І. 2013. 456 с.

МЕХАНІЗМ ЗАМІЩЕННЯ ВИБОРНИХ ОРГАНІВ В УКРАЇНІ ПІД ЧАС ДІЇ ПРАВОВОГО РЕЖИМУ ВОЄННОГО СТАНУ БЕЗ ЇХ ПЕРЕОБРАННЯ

Руслана МАКСАКОВА,
доктор юридичних наук, професор,
в. о. завідувача кафедри конституційного,
адміністративного та трудового права
Національного університету «Запорізька політехніка»

В умовах дії правового режиму воєнного стану в Україні на підставі положень ч. 1 ст. 19 Закону України «Про правовий режим воєнного стану» встановлено заборону проведення виборів Президента України, а також виборів до Верховної Ради України, Верховної Ради Автономної Республіки Крим і органів місцевого самоврядування. Натомість конституційно встановлений п'ятирічний строк повноважень глави держави і парламенту закінчився ще в минулому році, а конституційно визначений строк органів місцевого самоврядування – майже доходить кінця восени 2025 року. У зв'язку з цією ситуацією ми вирішили з'ясувати чи існує в Україні конституційно та законодавчо передбачений механізм заміщення виборних органів, конституційно визначений строк повноважень яких припадає на період дії правового режиму воєнного стану без переобрання цих виборних органів.

Відповідно до положень ч. 4 ст. 83 Конституції України встановлено: «У разі закінчення строку повноважень Верховної Ради України під час дії воєнного чи надзвичайного стану її повноваження продовжуються до дня першого засідання першої сесії Верховної Ради України, обраної після скасування воєнного чи надзвичайного стану.» Маємо констатувати, що таке подовження повноважень парламенту є реально можливим навіть за умови, якщо певна кількість народних депутатів припинить свої повноваження достроково, або відмовиться продовжувати свої повноваження понад п'ятирічний строк, на який вони обирались, користуючись своїм правом припинити повноваження за особистою заявою

на підставі п.1 ч. 2 ст. 81 Конституції. Такі випадки не стануть критичними для функціонування Верховної Ради України (далі – ВРУ), бо враховуючи те, що чинний склад парламенту обирався за змішаною системою, застосування якої передбачало що 50% складу народних депутатів обирається за пропорційною виборчою системою - це дає можливість заміщення вибулих депутатів новими без проведення виборів. І, відповідно, таке оновлення парламенту під час дії правового режиму воєнного стану має забезпечити необхідну кількість народних депутатів для того, щоб парламент мав можливості приймати рішення. А на майбутнє, у зв'язку з передбаченим положеннями ч. 1 ст. 133 Виборчого кодексу України (далі – ВКУ) порядком формування всього складу парламенту за пропорційною виборчою системою, – взагалі будь-які питання щодо складнощів з кількісним складом парламенту для визнання його повноважним будуть зняті. Бо, як то передбачено положеннями ч. 1 ст. 82 Конституції, на підставі яких необхідно обрання не менш як двох третин від конституційного складу ВРУ щоб вона була повноважною, – за умови 100% обрання всього складу парламенту за пропорційною системою можна буде в будь-який час й за будь-яких умов здійснити заміщення депутатів наступними за списками.

Аналіз чинного законодавства дає змогу стверджувати, що такий механізм існує й для заміщення виборних органів місцевого самоврядування без їх переобрання у зв'язку з тим, що під час дії правового режиму воєнного стану проведення виборів, у тому числі й місцевих, забороняється. Це пояснюється тим, що більшість колегіальних органів місцевого самоврядування формуються шляхом проведення виборів із застосуванням пропорційної виборчої системи, яка передбачає можливість заміщення депутатів замість вибулих без проведення виборів. Так, відповідно до ч. 2 ст. 192 ВКУ вибори депутатів Верховної Ради Автономної Республіки Крим, обласних, районних, районних у місті рад, а також депутатів міських, сільських, селищних рад (територіальних громад з кількістю виборців 10 тисяч і більше) проводяться за пропорційною системою за відкритими списками місцевих організацій політичних партій. Отже, вибулих депутатів цих рад заміщують наступні за списками політичних партій кандидати. Або існує інший механізм – в разі, якщо районні чи обласні ради не збираються на сесії – їх повноваження можуть бути передані районним або обласних військовим адміністраціям (відповідно до положень ч. 4 ст. 4 Закону «Про правовий режим воєнного стану».) Місцеві ради, які формуються за мажоритарною виборчою системою відповідно до ч. 1, 5 ст. 192 ВКУ (це сільські селищні, міські ради територіальних громад з кількістю виборців до 10 тисяч) в разі, якщо за певних причин не зможуть виконувати свої повноваження – можуть бути

заміщені на період дії правового режиму воєнного стану відповідними військовими адміністраціями населених пунктів на підставі положень ч. 3 ст. 4 Закону «Про правовий режим воєнного стану». Щодо сільських, селищних, міських голів – то непроведення виборів у зв'язку з дією правового режиму воєнного стану також не стане критичним для тих територіальних громад, де за якихось причин місцевий голова припинив повноваження, а вибори провести не можна зважаючи на дію правового режиму воєнного стану. Бо відповідно до ч. 2 ст. 42 Закону України «Про місцеве самоврядування в Україні» передбачено, що в разі припинення повноважень сільського, селищного, міського голови (не зважаючи на причину такого припинення повноважень) – його повноваження здійснює секретар відповідної сільської, селищної, міської ради до моменту початку повноважень сільського, селищного, міського голови, обраного на позачергових виборах відповідно до закону, або до дня відкриття першої сесії відповідної сільської, селищної, міської ради, обраної на чергових місцевих виборах. Будь-яких обмежень в обсязі повноважень, що здійснює секретар ради замість відповідного голови Законом не встановлено. Також на підставі положень ч. 3 ст. 4 Закону «Про правовий режим воєнного стану» встановлено, що в разі, якщо сільські, селищні, міські голови не здійснюють покладені на них Конституцією та законами України повноваження – в цих територіальних громадах можуть бути утворені відповідні військові адміністрації населених пунктів. Отже, механізм заміщення колегіальних та одноособових виборних органів місцевого самоврядування на рівні поточного законодавства чітко виписаний і непроведення під час воєнного стану місцевих виборів не буде впливати на легітимність органів, які тимчасово здійснюють місцеве самоврядування на відповідних територіях.

Інша ситуація з заміщенням Президента, конституційно визначений строк повноважень якого припинився під час дії правового режиму воєнного стану, або який тимчасово не може здійснити свої повноваження за станом здоров'я чи у зв'язку з відпусткою, або який достроково припинив повноваження під час дії правового режиму воєнного стану. Такого механізму просто не існує. Тут конституцієдавець визначив однозначно і категорично неможливість передачі всіх повноважень Президента іншій посадовій особі, або виконання повноважень понад конституційно встановлений строк. У разі непроведення виборів Президента в умовах воєнного стану, і продовження повноважень чинного Президента до того моменту, поки не буде припинено воєнний стан і в результаті виборів буде обрано наступного главу держави, - законодавцю треба замислитись над питанням: хто буде заміщувати Президента України в разі, якщо воєнний стан ще не закінчився, але за певних обставин (заява

про відставку, стан здоров'я, смерть) повноваження чинного глави держави припинились. Положеннями ст. 112 КУ передбачено можливість покладення обов'язків Президента на Голову ВРУ лише в разі дострокового припинення повноважень ПУ, та наведена нами ситуація не має відношення до цих положень, бо конституційно визначений п'ятирічний строк повноважень Президента вже закінчився і в цьому випадку дострокове припинення повноважень вже не застосовується. Якщо ж припустити, що з метою політичної доцільності та складної ситуації в державі буде допущено виключення і призначено Голову парламенту замість Президента, повноваження якого закінчились не достроково, а з перевищенням конституційно встановленого строку перебування на посаді, то положеннями вже згадуваної ст. 112 КУ передбачено, що він не може здійснювати повноваження Президента щодо внесення до ВРУ подання про призначення Міністра оборони та Міністра закордонних справ. А в умовах воєнного стану це повноваження для в. о. Президента України є надважливим. Тоді що знову прийдеться робити виключення за принципом політичної доцільності, всупереч нормам чинної Конституції? Напевно, все ж таки, слід констатувати, що застосування інституту тимчасового заміщення Президента України Головою ВРУ можливе лише за умов мирного часу, коли ми чітко розуміємо строк на протязі якого відбудуться вибори і буде обрано нового главу держави. В умовах надзвичайного режиму в разі, якщо ми дотримуємося принципу заборони виборів – виконувач обов'язки Президента призначається на невідомий проміжок часу тому що спрогнозувати розвиток подій в період пандемії, стихійного лиха, або військових дій неможливо. А для Голови ВРУ виконувати обов'язки глави держави тривалий, невизначений час, – занадто складна задача, бо він має одночасно поєднувати головування парламентом, управління всією державою і керівництво Збройними Силами України. До речі, таке об'єднання порушує існування системи «стримувань і противаг» у державі. Отже, в такому разі виникає необхідність розробки нового механізму заміщення ПУ в разі припинення його повноважень в умовах надзвичайних режимів, у тому числі під час воєнного стану. Можливо, це може бути інститут Віце-Президента, на зразок існування подібного в США, але з обґрунтованим і узгодженим до реалій нашого конституційного ладу і державного устрою порядком обрання або призначення та статусом.

Резюмуючи можна констатувати, що в разі закінчення у парламентарів конституційно визначеного строку повноважень під час дії правового режиму воєнного стану – чинним конституційним законодавством передбачений механізм їх заміщення без переобрання. Також існує законодавчо визначений механізм заміщення виборних органів місцевого самоврядування в подібній ситуації. Але в разі, якщо під час дії

правового режиму воєнного стану у глави держави закінчується конституційно визначений строк повноважень, – механізму його заміщення без переобрання нормами Конституції України не передбачено. Розробка цього механізму має бути одним із пріоритетних напрямів повоєнного реформування Конституції України.

ЄВРОПЕЙСЬКИЙ ДОСВІД ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ІНСТИТУЦІЙНОЇ СПРОМОЖНОСТІ СУДОВОЇ СИСТЕМИ ТА МОЖЛИВОСТІ ЙОГО ВИКОРИСТАННЯ В УКРАЇНІ

Світлана ОБРУСНА,
доктор юридичних наук, професор,
професор кафедри державно-правових дисциплін
Черкаського національного університету імені Богдана Хмельницького

Вітчизняна судова система побудована відповідно до конституційних засад організації правосуддя та рухається в напрямку покращення рівня її інституційної спроможності. Цей процес здійснюється на таких засадах, як гарантоване право особи на судовий захист та забезпечення їй доступу до правосуддя.

Ознаками сформованої інституційно спроможної судової системи України мають стати її досконала побудова, територіально зручне місцезнаходження судів, наявність достатньої кількості судів і суддів, покращення процедури формування корпусу професійних суддів, розмежування повноважень між судами, функціональні процедури розгляду справ та відповідні процедури оскарження рішень, належне їх виконання. Не менш важливими є питання організаційного, матеріально-технічного забезпечення діяльності судів, інформаційного супроводження процесу тощо.

Отже, нині залишається низка питань щодо побудови інституційно спроможної судової системи, що потребують комплексного вирішення. Цьому має сприяти й звернення до європейського досвіду, що містить вагомі цінності, які поступово, завдяки закріпленню у низці міжнародних правових актів, стали надбанням усього людства.

Такими актами є, зокрема, Монреальська універсальна декларація про незалежність правосуддя (1983 р.), Основні принципи незалежності судових органів (1985 р.), Європейська хартія про статус суддів (1993 р.), Загальна (універсальна) хартія судді (1999 р.), Рекомендація № R (94) Комітету

Міністрів Ради «Незалежність, дієвість та роль суддів» (1994 р.) та інші. Названі міжнародно-правові акти містять визначальні засади, на яких має будуватися і функціонувати судова влада демократичної правової держави. Це принципи як власне судової діяльності, так і побудови судоустрою.

Варто зауважити, що вивчення й запозичення зарубіжного досвіду має відбуватися з обов'язковим врахуванням національних особливостей розвитку суспільних відносин. При цьому необхідно дбати про надійний захист прав та інтересів людини, а не створювати абстрактні моделі, часто не замислюючись, чи вони функціонально спроможні для України, чи має можливість держава забезпечити їх фінансами та кадрами, чи зберігається при цьому позитивний вітчизняний досвід, що накопичувався роками.

Важливе значення має вивчення досвіду функціонування судової влади і судової системи окремих країн. Конституції більшості сучасних європейських країн містять розділи, присвячені судовій гілці влади: «Про судову владу» – Конституції Іспанії, Франції; «Правосуддя» – Основний Закон ФРН; «Суди» – Конституція Португалії; «Судова система» – Конституція Македонії тощо.

Обсяг конституційного регулювання судової влади в зарубіжних країнах різний. Так, наприклад, у Конституції ФРН в розділі IX «Правосуддя» містяться детальні положення стосовно юрисдикції судів, правових гарантій громадян та основних принципів здійснення правосуддя. Крім того, в Конституції широко трактується поняття судової влади, яка, відповідно до ст. 92, юрисдикційно доручається суддям та здійснюється конституційним судом, федеральними судами і судами земель [1].

Конституція Франції містить дещо іншу модель конституційного регулювання судової влади. У трьох статтях Конституції визначено поняття судової влади, загальні принципи правосуддя, гарантії її незалежності. Усі інші питання, що стосуються порядку висування кандидатів на суддівські посади, призначення суддів, їх правового статусу і структури судової системи, делеговано органічним законом [2].

Як бачимо, трактування поняття судової влади та її конституційне регулювання в європейських країнах різне, що пояснюється перш за все їх державно-правовою традицією. Та все ж воно має низку спільних рис. До них належать: заборона на запровадження надзвичайних судів, здійснення повноважень конституційного контролю судами загальної юрисдикції на чолі з Верховним судом, більш повне відображення конституційного регулювання діяльності судів у писаних конституціях.

Детальніше конституційні засади судової влади подані в законах про судоустрій. У них можна простежити, що роль виконавчої гілки влади стосовно судової системи, порівняно із законодавчою, значно менша.

Вважається, що в найзагальнішому вигляді вона зводиться до матеріально-технічного забезпечення діяльності судів. Хоча кожна держава має у цьому відношенні свої особливості. Так, в окремих державах на міністерство юстиції покладено низку управлінських функцій у сфері здійснення судової влади. Наприклад, Федеральне міністерство юстиції ФРН та міністерства юстиції земель здійснюють призначення більшої частини суддів [3, с. 375–377].

У другій половині XX ст. у низці європейських країн простежувалася тенденція посилення ролі органів суддівського самоврядування в судовому управлінні. Зокрема щодо формування суддівського корпусу та кар'єри суддів і прокурорів, їх призначення на посаду, дисциплінарної відповідальності, реорганізації окремих судів, інспектування судів у необхідних випадках тощо. [3, с. 378].

Органи суддівського самоврядування та їх повноваження передбачено низкою конституцій: Вища рада магістратури (Італія, Франція), Вища Рада судової влади (Болгарія); Всепольська Судова Рада (Польща). Визначення статусу вказаних органів у системі державного апарату залежить від національних особливостей правової системи. Істотне значення має обсяг їх компетенції. Саме зміст і обсяг повноважень щодо призначення (обрання), переміщення суддів, притягнення їх до дисциплінарної відповідальності, звільнення з посади і дозволяють розглядати їх або в системі органів суддівського самоврядування, або в системі органів управління з контрольними повноваженнями.

Організація системи судів у кожній країні також обумовлена історично. На певних етапах розвитку суспільства виникала потреба здійснення організаційних змін. Така адаптація до потреб суспільства і держави проводилася через перерозподіл юрисдикції між різними ланками системи судів, проведення її внутрішньої реорганізації або утворення нових судів чи відмову від них. Питання організації та діяльності суду в європейських країнах, є, як правило, предметом і конституційного, і власне законодавчого регулювання, що пояснюється й потребою оперативного внесення змін.

Кожна країна має власну будову судової системи. Сучасні судові системи розвиваються в контексті історичних умов конкретних держав та досягнутого рівня соціально-економічного розвитку. Значну роль у формуванні сучасних судових систем відіграють як внутрішні, так і зовнішні чинники. До внутрішніх відносять традиції, звичаї, менталітет народу, рівень побутової, професійної, політичної правосвідомості. До зовнішніх – ступінь інтеграційного включення держави у європейську і світову спільноту, визнання і впровадження на внутрішньому державному рівні демократичних принципів і стандартів організації судової влади тощо.

Для судових систем країн Європи характерні множинність і багатоланковість. Множинність знаходить своє відображення у тому, що в кожній країні діють, як правило, суди загальної юрисдикції (цивільні, кримінальні) та спеціальної юрисдикції (адміністративні, трудові, податкові). Багатоланковість характеризується наявністю в ній судів першої інстанції (суди обмеженої юрисдикції, необмеженої юрисдикції, мирові суди), судів середньої ланки, що здійснюють апеляційне провадження та Верховного Суду як вищого судового органу. Але, незважаючи на всю розмаїтість, виділяють три моделі побудови судів: судова система з внутрішньою спеціалізацією, американська модель та судова система із зовнішньою спеціалізацією.

В сучасних країнах основними формами передачі судових повноважень є призначення та вибори. Водночас як призначення, так і вибори суддів різняться багатьма моделями, в тому числі з поєднанням їх обох. І призначення, і обрання суддів не є універсальними формами організації судової влади, оскільки в тих чи інших умовах можуть мати як позитивні риси, так і негативні.

Запозичення Україною європейського досвіду у сфері добору суддів має сприяти прозорому і справедливому добору претендентів. Досвід європейських країн може бути прийнятним і корисним для України в частині виконання завдань стосовно розширення функцій судів і поширення незалежності суддів, а також їх зобов'язання підпорядковуватись лише закону. Варто звернути увагу на дотримання таких міжнародних та європейських стандартів, як прозорість, відкритість, недопущення виникнення неформальних зобов'язань майбутнього судді перед особами, які можуть впливати на процес правосуддя, недопущення впливу чи тиску на формування суддівського корпусу з боку інших державних органів, політичних партій, бізнесових структур тощо.

Не менш важливою є проблема призначення суддів на адміністративні посади. Єдиного уніфікованого способу призначення суддів на адміністративні посади в країнах Європи немає. Але за європейськими стандартами кар'єрне просування суддів має здійснюватися незалежними органами, до складу яких входять висококваліфіковані фахівці, переважно представники суддівського корпусу.

Таким чином, можна констатувати, що в напрямку підвищення інституційної спроможності судової системи в Україні має використовуватися європейський досвід. Окремі елементи його запозичення вже простежуються та в подальшому можуть бути використані в ході побудови інституційно спроможної судової системи.

Список використаних джерел

1. Конституція Федеративної Республіки Німеччина. URL: https://www.bundestag.de/resource/blob/5aba57cbed2/grundgesetz_uk.pdf
2. Конституція Франції. URL**:** https://pravo.org.ua
3. Георгіца А. З. Конституційне право зарубіжних країн : навч. посіб. Чернівці: Рута, 2000. 424 с.

ПРАВОВІ ПІДСТАВИ ДЛЯ ВИЗНАЧЕННЯ КРИТЕРІЇВ ОЦІНКИ МИТНОЇ БРОКЕРСЬКОЇ ДІЯЛЬНОСТІ

Едуард ІВАНЧЕНКО,
кандидат юридичних наук,
професор Української технологічної академії,
радник Асоціації митних брокерів України,
докторант Науково-дослідного інституту приватного права
і підприємництва імені академіка Ф. Г. Бурчака НАПрН України

У сфері митної брокерської діяльності існує ряд *неформальних критеріїв*, які визначають професійність митного брокера, а відповідно його рейтинг та конкурентоздатність серед підприємств-виконавців, які займаються митною посередницькою діяльністю. Якість надання митних посередницьких послуг клієнту – суб'єкту зовнішньоекономічної діяльності (ЗЕД) напряму пов'язана з професійним рівнем особи, яка надає ці послуги та напряму залежить від його знань, вмінь та навичок, які він використовує при виконанні визначених митним законодавством його прав та обов'язків у процесі здійснення митного контролю та оформлення товарів.

Що ми маємо на увазі під «*якістю надання митних посередницьких послуг*»? По-перше, належне дотримання та виконання особою, яка надає посередницькі послуги, встановлених митних процедур та правил при здійсненні митного контролю та оформлення товарів. По-друге, надання суб'єкту ЗЕД (клієнту) повного спектра послуг з митного оформлення товару, оскільки це стосується не тільки роботи пов'язаної з митними органами, а і з іншими установами, які залучені у процесі здійснення митного контролю та оформлення товарів: ветеринарний, санітарний, радіологічний, експортний та інші види контролю. По-третє, швидкість митного оформлення, адже в разі несвоєчасного оформлення товару накладаються штрафні санкції як з боку сторони зовнішньоекономічного договору та перевізника, так і з боку митних органів за перебування товару понад встановлений термін під митним контролем. Є й інші важливі критерії оцінки діяльності митних брокерів, які належать до його

компетенції при безпосередньому декларуванні товарів – це дотримання процедури декларування, яка відповідно до статті 257 Митного кодексу України [1] передбачає, що декларування здійснюється шляхом заявлення за встановленою формою (письмовою, усною, шляхом вчинення дій) точних відомостей про товари, мету їх переміщення через митний кордон України, а також відомостей, необхідних для здійснення їх митного контролю та митного оформлення.

Коментуючи процедуру митного декларування, зауважимо, що митний брокер повинен мати необхідний рівень знань з митного законодавства не тільки в частині щодо порядку заповнення граф митної декларації, а і з питань:

- регулювання зовнішньоекономічної діяльності (порядок укладання та виконання договорів, умови постачання товару, спосіб розрахунку за товари та послуги, міжнародна торгова термінологія, арбітраж тощо);
- тарифних взаємовідносин між країнами відправлення та призначення з метою визначення тарифної ставки при оподаткуванні товару;
- базових знань з товарознавчої експертизи щодо задекларованого товару (найменування; звичайний торгівельний опис, що дає змогу ідентифікувати та класифікувати товар; торгівельна марка та виробник товарів; код товару згідно з УКТ ЗЕД; назва країни походження товарів; опис упаковки; кількість у кілограмах та інших одиницях виміру; фактурна та статистична вартість товарів, інша інформація про товар);
- визначення митної вартості товарів та метод її визначення, оскільки це впливає на розмір сплати митних платежів;
- використання сучасних засобів інформаційно-телекомунікаційних систем та технологій які використовуються у митній сфері тощо.

Цей список не повний та може бути продовжений, але ми зупинимося лише на деяких аспектах необхідних знань та навичок, які повинен мати митний брокер для належного декларування товару, які дають нам можливість оцінити важливість правильного прийняття рішення при виборі митного брокера для надання посередницьких послуг суб’єкту ЗЕД (клієнту) при митному оформленні товару.

Так, наприклад, від вміння митним брокером правильно визначити код товару залежить, чи підпадає товар під нетарифні методи регулювання та (або) потребує дозволів з боку інших органів контролю залучених у процес митного контролю та оформлення товару, а від правильності визначення митної вартості товару залежить розмір сплати митних платежів, які має сплатити суб’єкт ЗЕД (клієнт) за оформлений товар.

Наявність досвіду митного брокера з визначення коду товарів подвійного призначення стане запорукою при оформленні військової техніки та спорядження, а наявність знань щодо складу та властивостей лікарських засобів не заборонених до ввезення на митну територію України – при оформленні гуманітарної допомоги. У всьому переліченому є своя специфіка (визначення коду товару та його митної вартості, митний режим, процедура, ліцензійні умови, дозвільна система тощо) і кожне митне оформлення вимагає спеціальних знань та навичок, які, як нами вже було зазначено вище, не обмежуються тільки митним законодавством.

Слід зауважити, що в разі некомпетентності митного брокера або несумлінного виконання ним своїх обов'язків, його дії можуть привести до відмови з боку митних органів у митному оформленні товару або до підстав для порушення справи про порушення митних правил, що своєю чергою може призвести до накладення штрафу та (або) навіть до конфіскації товару чи (та) транспортного засобу, залежно від виду порушення. Все це явно не в інтересах та не на користь суб'єкта ЗЕД (клієнта) і може негативно вплинути на його ділову репутацію, спричинити фінансові збитки, судові витрати, призвести до зриву контрактних зобов'язань перед іноземним партнером тощо.

Зміни в митному законодавстві, які відбулись в наслідок виконання зобов'язань України в рамках Угоди про асоціацію між Україною, з однієї сторони, та Європейським Союзом, Європейським співтовариством з атомної енергії та їхніми державами-членами, з іншої сторони, ратифікованої Законом України від 16 вересня 2014 року № 1678-VII «Про ратифікацію Угоди про асоціацію між Україною, з однієї сторони, та Європейським Союзом, Європейським співтовариством з атомної енергетики та їх державами-членами, з іншими сторонами» [2] та прийняття Закону України «Про внесення змін до Митного кодексу України щодо імплементації деяких положень Митного кодексу Європейського Союзу» від 22 серпня 2024 року № 3926-IX (Закон №3926-IX) [3], яким запроваджується *авторизація на митну брокерську діяльність*, не дають нам підстав для ствердження, що митні посередницькі послуги стануть якіснішими. Власне кажучи, на практиці це означає, що дозвіл на провадження митної брокерської діяльності лише замінюється на авторизацію, як це передбачено в митному законодавстві Європейського Союзу (ЄС) та у відповідності до якого були внесені зміни до Митного кодексу України Законом №3926-IX.

Авторизацію може отримати підприємство, яке має обліковий номер у митних органах (тобто здійснює операції з товарами) та відповідає критерію «дотримання вимог митного та податкового законодавства України, а також відсутність фактів притягнення до кримінальної

відповідальності» (ч. 1 ст. 14 Митного кодексу України) та умовам 2 і 4 критерію «забезпечення практичних стандартів компетенції або професійної кваліфікації відповідальної посадової особи підприємства» (пп. 2 та 4 ч. 4 ст. 14 Митного кодексу України в редакції Закону №3926-IX).

Чи планується надалі Керівним комітетом з розробки нового Митного кодексу України [4] запровадження критеріїв оцінки для митних брокерів як при проведенні авторизації, так і протягом здійснення митної брокерської діяльності, при розробці проекту нового Митного кодексу України на основі Митного кодексу ЄС, як це планується, до кінця квітня та очікування ухвалення його Верховною Радою в січні 2026 року, невідомо.

Виходячи з вищевикладеного, вважаємо за доцільне розробити та запровадити критерії оцінки для митних брокерів з метою формування списків як для митних органів, так і для суб'єктів ЗЕД, які користуються митними посередницькими послугами, що своєю чергою забезпечить поінформованість зазначених з метою оцінки ризиків та вибору з боку суб'єктів ЗЕД сумлінних підприємців-виконавців при здійсненні митного контролю та оформлення товарів. Для обговорення та реалізації цього проекту вважаємо за необхідне залучити представників митної брокерської діяльності, суб'єктів ЗЕД, Міністерство фінансів України, Державну митну службу України та інших зацікавлених осіб. Моніторинг діяльності митних брокерів, який за нашим переконанням, має здійснюватися Державною митною службою України, на яку безпосередньо покладено здійснення митної справи, з щомісячним розміщенням інформації за списком на її офіційному сайті буде сприяти економічній безпеці України, здійсненню зовнішньоекономічної діяльності, захисту інтересів суб'єктів ЗЕД, забезпеченню прозорості митних процедур та профілактиці порушень митних правил з боку несумлінних митних брокерів.

Список використаних джерел

1. Митний кодекс України: Закон України від 13 березня 2012 року № 4495. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4495-17#Text.
2. Про ратифікацію Угоди про асоціацію між Україною, з однієї сторони, та Європейським Союзом, Європейським співтовариством з атомної енергії і їхніми державами-членами, з іншої сторони: Закон України від 16 вересня 2014 року № 1678-VII. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1678-18/card2#Card.
3. Про внесення змін до Митного кодексу України щодо імплементації деяких положень Митного кодексу Європейського Союзу: Закон України від 22 серпня 2024 року №3926-IX. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/card/3926-20.
4. Державна митна служба. Євроінтеграція: Україна прагне отримати новий Митний кодекс на основі Митного кодексу ЄС у 2026 році. URL: https://customs.gov.ua/news/zagalne-20/post/ievrointegratsiia-ukrayina-pragne-otrimati-novii-mitnii-kodeks-na-osnovi-mitnogo-kodeksu-ies-u-2026-rotsi-2083.

РЕАЛІЗАЦІЯ ПРАВА В КОНТЕКСТІ ПРАВОВОЇ ІНФОРМАЦІЇ

Олексій ЮЩИК,
кандидат юридичних наук,
старший науковий співробітник Інституту держави і права
імені В.М. Корецького
Національної академії наук України

Слова «право» та «управління» мають єдиний спільний корінь не випадково, вони виражають органічно пов'язані між собою явища. Цей зв'язок полягає в тому, що невід'ємною властивістю управління є *нормативність*, а право беззастережно визначають у теорії права як *нормативний* регулятор суспільних відносин. Отже, правова нормативність є атрибутом соціального управління, так само як технічна нормативність є атрибутом технічного управління.

На відміну від останнього, тим об'єктом, через який здійснюється та на який спрямовується соціальне управління, виступають люди з їх почуттями, свідомістю (думками), волею та інтересами. Через них, як через канали впливу на поведінку людини, соціальне управління реалізується різними способами, в залежності від каналу впливу. Якщо це воля людини, то об'єктом управління стає *волевиявлення* суб'єктів суспільних відносин [1].

Саме з цим останнім способом соціального управління пов'язане *право* – в якості нормативного регулятора відносин суб'єктів.

Водночас будь-який процес управління є *інформаційним* процесом, у якому зв'язок між суб'єктом управління та його об'єктом опосередковує циркуляція різної *інформації*, необхідної для *вироблення* відповідних управлінських рішень (команд) та їх *реалізації* – уже в якості *управлінської інформації* – через керівний вплив на об'єкт управління, тобто волевиявлення суб'єктів.

Право, як нормативний спосіб соціального управління, передбачає вказаний керівний вплив на поведінку суб'єктів суспільних відносин через *правові норми*, що стають специфічним *способом існування* та *вираження* управлінського рішення – нормативним управлінським рішенням.

Варто зазначити, що в науковій літературі поняття управлінського рішення не отримало належної визначеності через відсутність ключової ознаки, яка вказує на родову приналежність даного поняття, на його природу. Остання виступає то як «діяльність», то як «вибір варіанту дій», то як «результат розумової діяльності», тощо. Разом з цим, у терміні «управлінське рішення» характер зв'язку між словами «рішення» та

«управління» не позначається, хоча від цього залежить розуміння значення даного терміна й поняття, що ним позначається.

Аналіз характеру зв'язку названих слів у терміні «управлінське рішення» вказує на його (зв'язку) *визначальну* та *визначувану* сторони, першою з яких є «управління», а другою «рішення». Враховуючи, що визначення без тієї речі, яку визначають, перестає бути предметним, а отже заперечується як таке, то саме зі значення слова «рішення» належить починати з'ясування даного зв'язку.

Слово «рішення» має декілька значень: 1. Дія зі значенням *рішати*, результат цієї дії. 2. Вирок суду; постанова, розпорядження якої-небудь установи, організації і т. ін. 3. Продуманий намір зробити що-небудь. 4. Спосіб вирішення, зображення, подання, розв'язання чого-небудь [2].

З цих значень слова «рішення» зрозуміло, що *не будь-яке рішення* може бути названо «управлінським». Наприклад, рішення математичної задачі або наукової проблеми, інженерне або архітектурне, медичне рішення, творчий задум режисера, тощо не вказують безпосередньо на їх прямий зв'язок з управлінням. Тут швидше має місце зв'язок рішення з навчанням, наукою, технікою, медициною, мистецтвом, у контексті якого (зв'язку) рішення визначається як навчальне, наукове, технічне, архітектурне, медичне рішення тощо.

У вказаних галузях, звичайно, здійснюватися процеси управління, а отже ці рішення пов'язані в якихось аспектах з управлінням. Однак у процесі управління рішення функціонує саме як *управлінське*, а не як технічне, математичне, наукове тощо, воно пов'язане з управлінням *безпосередньо*, є його продуктом, на відміну від *опосередкованого* зв'язку з ним рішень, визначених як наукові, технічні та інші. Якщо трактування технічних, наукових, фінансових, медичних та інших рішень залежить від того, що розуміється під технікою, наукою, фінансами, медициною тощо, то й трактування *управлінського* рішення залежить від того, що ми розуміємо під управлінням взагалі та про яке управління йде мова.

У визначенні управлінського рішення ми рухаємося від абстракції рішення взагалі через конкретизацію його поняття у зв'язку з *поняттям управління*, що видається логічно виправданим, на відміну від існуючих у літературі підходів.

Управління являє собою специфічну практичну діяльність, що безпосередньо спрямована на зняття внутрішніх протиріч між двома формами активності суб'єкта – перетворенням об'єкта та зміненням самого суб'єкта, діяльність якого має на меті задоволення його потреб. Основними видами управління є технічне управління та соціальне управління. Протиріччя в практичній діяльності знімається завдяки *нормативності*, як

необхідного атрибуту управління. У зв'язку з цим розрізняють технічні норми та соціальні норми [3].

Як уже зазначено вище, процес управління є інформаційним зв'язком суб'єкта управління з керованим об'єктом, який супроводжується виробленням та реалізацією управлінських рішень, якими є правові норми.

Коли розглядати процес утворення норм, то в даному процесі циркулює *різна за характером* інформація: 1) *об'єктна* (вихідна) – інформація щодо *об'єкта* управління (речей, процесів, поведінки людей), яка «знімається» суб'єктом управління безпосередньо з об'єкта та фігурує як «сирий матеріал» майбутніх норм; 2) *предметна* (ідеалізована) – інформація щодо *закономірного в об'єкті*, яка формується шляхом *ідеалізації* суб'єктом управління вихідної інформації в суб'єктивне уявлення про певне *правило* (закон) поведінки об'єкта; 3) *нормативно-цільова* (орієнтуюча) – інформація, яка закладається в управлінське рішення суб'єкта управління та адресується об'єкту управління для управляючого впливу на даний об'єкт; 4) *функціональна* (вторинна) – інформація про поведінку суб'єктів у нормованих відносинах з керованим об'єктом.

Очевидно, що об'єктна та предметна інформація ще не являють собою *нормативної інформації*, вони є нормативно-інформаційною «сировиною» та «напівфабрикатом», з яких продукують нормативно-цільову й функціональну управлінську інформацію керівні суб'єкти (в управлінських *актах* рішень – технічних і соціальних, та в *актах* реалізації вказаних рішень).

Відмінність між технічними і соціальними нормами обумовлена *предметною інформацією*, тобто різним *характером правил* (законів) об'єктів: у *технічних* нормах такими є закони природи, закономірності та алгоритми технічних процесів, а в *соціальних* (етичних) нормах – правила поведінки людей.

Разом з предметною інформацією визначається зміст різних за їх природою технічних і етичних управлінських рішень, що втілюються, відповідно, в *нормативно-технічних актах* та в *нормативно-етичних актах*.

Разом з тим характер *нормативної* інформації обумовлений не тільки цією природою управлінських рішень, а й поведінкою *об'єкта* управління під впливом та дією на нього нормативних рішень.

Як уже було сказано, *нормативні* рішення втілюються у *нормативних актах*, зміст яких становлять різноманітні *норми*, тобто обов'язкові правила поведінки людини. А оскільки *нормативність* є невід'ємною властивістю управління, його атрибутом, то з цього випливає, що *нормативна* інформація завжди виступає як атрибутивна складова *управлінської*

інформації. Для того, щоб із управлінської інформації виокремити цю складову і з'ясувати поняття «нормативна інформація», потрібно відштовхуватися від поняття «норма»; адже саме в залежності від нього управлінська інформація визначається як *нормативна* інформація. З нормами права пов'язана *правова* нормативна інформація.

Коли виходити з того, що кожне *управлінське рішення* з точки зору його *змісту* являє собою *управлінську інформацію взагалі*, тобто відомості щодо цілі управління та реалізації цілі визначеними суб'єктами, то *соціально-нормативні* акти стають вмістилищами *соціальної* управлінської інформації, а уже *правові акти* – вмістилищами *правової* управлінської інформації. Право, в якості нормативного способу соціального управління, пов'язане з управлінням через управлінські рішення у формі *правових актів*, в яких виражаються правові норми і які є вмістилищами правової інформації, як одного із різновидів нормативної управлінської інформації.

У літературі висловлена думка, що всі правові акти є *нормативними* актами, в тому числі акти правомірної поведінки суб'єктів правовідносин, а також акти застосування правових норм до конкретних правовідносин, поряд із законодавчими та підзаконними нормативно-правовими актами [4].

Відтак реалізацію права, тобто конкретизацію правових норм у підзаконних нормативно-правових актах, а також акти правомірної поведінки у правовідносинах їх суб'єктів і акти застосування правових норм до конкретних правових відносин є достатні підстави досліджувати в контексті функціонування правової інформації в правовій системі України. В такому дослідженні відкриваються нові можливості для критичного аналізу та удосконалення арсеналу юридичної техніки реалізації правових актів, а отже реалізації права в суспільстві.

Список використаних джерел

1. Ющик О.О. Нормативність управління, його види і методи (загальні підходи до визначення) // Правова держава. 2024. Вип. 35. С. 73–82.
2. Сучасний тлумачний словник української мови: 65 000 слів / за заг. ред. В.В. Дубічинського. Харків: ВД «Школа», 2006. 770 с.
3. Ющик О.О. Управлінське рішення: до визначення поняття та видів // Часопис Київського університету права. 2023. № 3. С. 30–34. DOI: 10.36695/2219-5521.3.2023.04.
4. Теплюк М.О., Ющик О.І. Поняття та класифікація правових актів: критичний вимір // Вісник Національної академії правових наук України. 2024. Т. 31, № 2. С. 34–45. DOI: 10.31359/1993-0909-2024-31-2-34.

ЩОДО ВИЗНАЧЕННЯ ЗМІСТУ ДОБРОЧЕСНОСТІ ЯК ПРИНЦИПУ ДЕРЖАВНОЇ СЛУЖБИ

Тетяна ХАБАРОВА,
кандидат юридичних наук, доцент кафедри державно-правових дисциплін юридичного факультету
Харківського національного університету імені В.Н. Каразіна

Запровадження добросовісної поведінки державних службовців – одне з пріоритетних завдань реформи державної служби. Цінність «добросовісності» на державній службі зумовлюється необхідністю ефективної реалізації завдань та функцій державної служби та забезпечення суспільних та державних інтересів.

Варто відзначити, що актуальність дослідження добросовісності як принципу державної служби також зумовлюється загальносуспільною проблемою – високим рівнем корупції в країні. І хоч доброчесність, у першу чергу, етична засада, а не правова, її впровадження та забезпечення здатне впливати на формування у державних службовців належного ставлення до свої посади, наявних у них повноважень та необхідного способу реалізації таких повноважень, що в результаті впливає на результативність державної служби та зниження рівня корупції. Як доречно з цього приводу зауважує К.О. Чеченко, доброчесність – це форма індивідуального освоєння моральних цінностей [5, с. 145]. Фактично це внутрішнє переконання здійснювати певний вид діяльності чесно, без зловживань.

Крім того, важливість впровадження доброчесності як принципу державної служби підтверджується наявністю в чинному законодавстві визначення змісту досліджуваного принципу. Так, відповідно до п. 5 ч. 1 ст. 4 Закону України «Про державну службу», принцип доброчесності визначається як спрямованість дій державного службовця на захист публічного інтересу та відмова від переваги приватного інтересу під час здійснення наданих йому повноважень [4]. Також слід акцентувати увагу на тому, що «доброчесність» в цілому має більш широкий сенс, аніж той, що закладений законодавцем. До прикладу, Л.Р. Біла-Тіунова зміст принципу доброчесності державної служби ототожнює із моральними якостями та чеснотою. Та, на думку науковця, в більш широкому розумінні принцип доброчесності поєднує у собі такі якості особи, як патріотизм, гідність, щирість, шанобливість, працьовитість, сумлінність, милосердя, дисциплінованість, вдячність, відповідальність [2, с. 66]. Н.М. Корчак, О.І. Пархоменко-Куцевіл, досліджуючи питання доброчесності державного службовця відзначають, що доброчесність являє собою морально-етичну складову діяльності державного службовця, яка відображає «червоні»

кордони його поведінки. На думку науковців, доброчесність державного службовця поєднує в собі не лише відповідальне ставлення до виконання наданих державою повноважень, а й здатність на основі самокритичного оцінювання власної діяльності відповідати за її результат, і в цілому, бути відповідальним та обов'язковим у загально-життєвих та ділових відносинах [3, с. 81]. Д.М. Бєлов та М.В. Бєлова у своєму дослідженні «Доброчесність в органах державної влади як елемент правової ідеології сучасного суспільства» акцентують увагу на тому, що в контексті правової ідеології доброчесність проявляється не лише як нормативна вимога, а й має розглядатися як суспільний ідеал, за рахунок якого формується відповідний рівень правової культури та правової свідомості як серед суб'єктів владних повноважень, так і серед громадян. Відзначається, що в системі органів державної влади доброчесність є обов'язковим елементом правового статусу публічного службовця та важливою складовою процесу проходження державної служби [1, с. 217]. На нашу ж думку, доброчесність як принцип державної служби знаходить своє відображення у внутрішньому переконанні державного службовця діяти правомірно, реалізувати свої повноваження відповідно до норм Конституції та законів України, усвідомлювати важливість, мету, цінність державної служби, розуміти, що від його поведінки залежить право людини, добробут суспільства та інтереси держави.

У якості висновку відзначимо, що доброчесність є одним з важливих інструментів запобігання корупції, забезпечення ефективної діяльності державних службовців та досягнення інтересів держави та суспільства. Доброчесність – запорука законності абсолютно усіх процесів, що можуть провадитися в державі. Підґрунтям забезпечення виконання принципу доброчесності може і має бути організація освітніх, виховних, інформаційних заходів, спрямованих безпосередньо на формування відповідного рівня правової свідомості та правової культури, достатніх для усвідомлення доцільності правомірної поведінки.

Список використаних джерел

1. Бєлов Д.М., Бєлова М.В. Доброчесність в органах державної влади як елемент правової ідеології сучасного суспільства // Науковий вісник Ужгородського Національного Університету. 2024. Вип. 85 (5). С. 213–217.
2. Біла-Тіунова Л.Р. Державна служба України. Загальна частина: навчальний посібник. 2020. 511 с.
3. Корчак Н.М., Пархоменко-Куцевіл О.І. Доброчесність державного службовця: етичний та юридичний виміри // Юридичний вісник. 2021. 2 (59). С. 78–84.
4. Про державну службу : Закон України від 10.12.2015 № 889-VIII. Відомості Верховної Ради. 2016. № 4. ст.43.
5. Чеченко К.О. Принцип доброчесності державної служби: етимологія та генеза морально-етичної норми // Київський часопис права. 2022. No 1. С. 143–151.

ПОВЕРНЕННЯ СУДОВОГО ЗБОРУ ЗА СУДОВИМ РІШЕННЯМ: НОВИЙ ПОРЯДОК ТА ПРОБЛЕМНІ ПИТАННЯ ЙОГО РЕАЛІЗАЦІЇ

Інна ВОЛКОВА,
кандидат історичних наук,
начальник управління
забезпечення роботи третьої судової палати
секретаріату Касаційного цивільного суду Апарату Верховного Суду

Відповідно до частини другої статті 133 ЦПК України розмір судового збору, порядок його сплати, повернення і звільнення від сплати встановлюються законом. Згідно зі статтею 2 Закону України «Про судовий збір» платниками судового збору є громадяни України, іноземці, особи без громадянства, підприємства, установи, організації, інші юридичні особи (у тому числі іноземні) та фізичні особи – підприємці, які звертаються до суду чи стосовно яких ухвалене судове рішення, передбачене цим Законом.

Водночас постановою Верховного Суду від 09.01.2024 у справі № 910/13098/22 [1] визначено, що сплачувати судовий збір за подання апеляційної скарги може не тільки апелянт, але і будь-яка інша особа за його дорученням. Така особа при цьому може не мати жодного відношення до справи. Як зазначив КГС ВС, визначальним є факт надходження до спеціального фонду Державного бюджету всієї суми судового збору.

Пунктом 3 частини першої статті 7 Закону України «Про судовий збір» передбачено, що сплачена сума судового збору повертається за клопотанням особи, яка його сплатила, за ухвалою суду в разі відмови у відкритті провадження у справі в суді першої інстанції, апеляційного та касаційного провадження у справі. Судова практика щодо того, кому саме повертається судовий збір: стороні по справі чи фактичному платнику (ним може бути як представник сторони, так і цілком стороння до справи особа, наприклад, родич сторони у справі), – є різною. За умови сплати судового збору не стороною у справі суди по-різному вирішують питання про його повернення: або повертають судовий збір фактичному платнику, або стороні.

Однак від цього залежить подальше фактичне виконання ухвали про повернення судового збору.

Повернення сплаченої суми судового збору здійснюється в порядку, встановленому центральним органом виконавчої влади із забезпечення реалізації державної фінансової політики (частина п’ята статті 7 Закону України «Про судовий збір»).

Процедура повернення коштів, помилково або надміру зарахованих до державного та місцевих бюджетів, визначена Порядком повернення коштів, помилково або надміру зарахованих до державного та місцевих бюджетів,

затвердженим наказом Міністерства фінансів України № 787 від 03 вересня 2013 року (далі – Порядок № 787) [2]. Звертаємо увагу, що 07.01.2025 набув чинності наказ Міністерства фінансів України від 26.11.2024 № 606, яким унесено зміни до Порядку № 787. Відповідним наказом змінено механізм повернення судового збору у випадках, визначених статтею 7 Закону України «Про судовий збір».

Повернення судового збору здійснюється органами Казначейства на підставі електронного подання, сформованого у системі дистанційного обслуговування «Клієнт казначейства – Казначейство» з використанням засобів криптографічного захисту інформації (пункт 5 розділу І Порядку).

Електронне подання про повернення судового збору може бути сформоване на підставі заяви платника, оформленої з підстав та у спосіб, що визначені пунктом 5 розділу І Порядку.

Відповідно до абзацу сьомого пункту 5 Порядку заява про повернення (перерахування) коштів з бюджету складається та подається платником до органу, що контролює справляння надходжень бюджету, з платежу, який підлягає поверненню, із обов'язковим зазначенням інформації, зокрема, про дату та номер судового рішення, яке набрало законної сили (у разі повернення судового збору, за виключенням помилково зарахованого).

Разом із заявою про повернення (перерахування) коштів з бюджету платником подається до органу, що контролює справляння надходжень бюджету, оригінал або копія платіжної інструкції, яка підтверджує перерахування коштів до бюджету.

Отже, з огляду на приписи вказаного порядку саме на платника судового збору покладається вчинення дій щодо подання заяви про повернення судового збору до органу, що контролює справляння надходжень бюджету, в якій (заяві), зокрема має бути зазначено дата та номер судового рішення про повернення судового збору, яке набрало законної сили.

Тобто, саме платник судового збору з метою повернення коштів з бюджету згідно із судовим рішенням, яке набрало законної сили, повинен подати заяву до органу, що контролює справляння надходжень бюджету, і лише після ухвалення судом такого рішення про повернення судового збору.

Таким чином, для належного виконання ухвали про повернення судового збору саме платник судового збору має звернутися із заявою про формування електронного подання на таке повернення. А, враховуючи приписи статті 2 Закону України «Про судовий збір», для уникнення проблемних питань при виконанні таких рішень, при сплаті судового збору в квитанції слід зазначати фактичним платником саме сторону у справі. Тоді у судів не виникатиме питання, кому саме: стороні чи фактичному платнику повертати судовий збір, адже це буде одна й та сама особа. І при

формуванні електронного подання дані, зазначені в ухвалі про повернення, відповідатимуть відомостям, зазначеним у платіжній інструкції (квитанції про сплату).

Список використаних джерел

1. https://reyestr.court.gov.ua/Review/116203655
2. https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1650-13#Text

ОКРЕМІ ТЕНДЕНЦІЇ СУДОВОЇ ПРАКТИКИ ЩОДО ВРЕГУЛЮВАННЯ ТРУДОВИХ СПОРІВ В ПЕРІОД ВОЄННОГО СТАНУ

Уляна ОЛІЙНИК,
кандидат юридичних наук, доцент,
доцент кафедри цивільного, трудового та господарського права
Харківського національного університету внутрішніх справ

Оксана МАЛІНКОВСЬКА,
старший викладач Центру спеціальної підготовки
Пенітенціарної академії України, майор внутрішньої служби

Чинне трудове законодавство на сьогоднішній день відіграє ключову роль у розвитку та збереження ринку праці, зокрема, в умовах запровадження воєнного стану в державі. Подальший його розвиток та вдосконалення є важливим кроком не лише для збереження конкурентоспроможності підприємства, а й забезпечення гідних умов праці найманих працівників.

Разом зі змінами в існуюче трудове законодавство, розвитку набула й судова практика щодо врегулювання трудових спорів. Із прийняттям Закону України «Про організацію трудових відносин в умовах воєнного стану» у березні 2022 року було впроваджено норму ст. 2 щодо укладення строкових трудових договорів з новими працівниками в разі фактичної тимчасової відсутності основного працівника [1]. Разом з тим внесено зміни в ст. 23 Кодексу законів про працю України, відповідно до яких роботодавця зобов'язано інформувати працівників, які працюють за строковим трудовим договором, про вакансії, що відповідають їх кваліфікації та передбачають можливість укладення безстрокового трудового договору, а також забезпечити рівні можливості таких працівників для його укладення [2]. Для виконання цього обов'язку сторона роботодавця повинна забезпечити вжиття всіх дій для доведення до відома працівника інформації про наявні вакансії.

У даному аспекті доцільно звернути увагу на рішення Новомосковського міськрайонного суду Дніпропетровської області від 02.11.2022 року по справі № 183/6310/22. Згідно матеріалів справи позивача було звільнено у зв'язку із закінченням строку дії трудового договору на підставі п. 2 ч.1 ст. 36 КЗпП України. У даній справі звертається увага на те, що в його трудовій книжці були відсутні записи про продовження дії строкового трудового договору [3]. Зважаючи на те, що в судовому порядку трудовий договір недійсним не визнавався, а дія його закінчилася, окрім того, позивачем не заявлялася вимога щодо непроведення розрахунку при звільненні, тому твердження про незаконність звільнення з підстав закінчення строку дії трудового договору є такими, що не ґрунтуються на матеріалах справи та вимогах закону. Трудовий договір між відповідачем та позивачем має строковий характер, не набув характеру безстрокового.

Нормою ст. 13 Закону України «Про організацію трудових відносин в умовах воєнного стану» від 15.03.2022 було запроваджено поняття «призупинення дії трудового договору», застосування якого не призводить до припинення трудових правовідносин між роботодавцем та найманим працівником. Однак, з метою запобігання зловживань ним, зазначеним вище законодавчим актом та судовою практикою було вироблено дотримання двох обов'язкових умов, по-перше, абсолютна неможливість із боку роботодавця забезпечити організувати для працівника роботу, та, по-друге, відсутня можливість працівника таку роботу виконувати, в тому числі дистанційно [2]. У контексті аналізу процедури призупинення дії трудового договору Верховним Судом у справі № 933/411/22 зроблено висновок, що для застосування цієї норми необхідно, щоб роботодавець перебував у таких обставинах, коли він не може надати працівнику роботу, а працівник не може її виконувати. У зазначеному рішенні, окрім того, зазначається, що право роботодавця в застосуванні призупинення трудового договору не є абсолютним, тобто мають бути використані всі можливості щодо застосування дистанційної або надомної роботи [4].

Разом із розгортанням військових дій щодо подолання незаконного вторгнення держави агресора. Набуло актуальності й питання відшкодування моральної шкоди, якщо працівник, який загинув внаслідок такий дій виконував свої трудові обов'язки на об'єкті критичної інфраструктури. По зазначеній вище ситуації існує практика Верховного Суду по справі № 939/1280/22, у якій зазначено, що компенсацію моральної шкоди не може бути покладено на роботодавця, а відшкодування такої проводиться за рахунок коштів державного бюджету [5].

У контексті розкриття даного питання слід звернути увагу на доволі вразливу категорію як засуджені, працю яких держава також використовує, зокрема й в умовах воєнного стану. Слід звернути увагу, що державна установа, котра використовує таку працю виступає як роботодавцем, так і

обов'язковим платником податку на доходи фізичних осіб, військового збору та єдиного соціального внеску навіть за умови, якщо із засудженим немає укладеного трудового договору. По даній ситуації слід звернути увагу на постанову Верховного Суду від 5 лютого 2025 року у справі № 160/2001/19, згідно з якою суд дійшов висновку, що засуджені, які виконують оплачувану роботу, є застрахованими особами, навіть якщо трудові договори не укладені. Відсутність трудового договору не звільняє установу від обов'язку сплачувати податки та подавати звітність.

Отже, вирішуючи трудові спори, які виникають між роботодавцем та найманим працівником, суди повинні зважати на їх особливості та обмеження, спричинені військовою агресією російської федерації, але цим самим не допускати порушення прав працівників, гарантованих Конституцією України.

Список використаних джерел

1. Кодекс законів про працю України: Закон України від 10.12.1971 № 322-VIII. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/322-08#Text.
2. Про організацію трудових відносин в умовах воєнного стану: Закон України від 15.03.2022 № 2136-IX. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2136-20#Text.
3. Рішення Новомосковського міськрайонного суду Дніпропетровської області від 02.11.2022 по справі № 183/6310/22. URL: https://reyestr.court.gov.ua/Review/107083561.
4. Постанова Верховного Суду у справі № 933/411/ URL: https://reyestr.court.gov.ua/Review/118485800.
5. Постанова Верховного Суду по справі № 939/1280/22. URL: https://reyestr.court.gov.ua/Review/115680982.
6. Постанова Верховного Суду у справі № 160/2001/19. URL: https://reyestr.court.gov.ua/Review/124949849.

ЕФЕКТИВНІСТЬ АДМІНІСТРАТИВНОЇ ПРОЦЕДУРИ В ГАЛУЗІ ЕКОЛОГІЇ

Наталія ІЛЬКІВ,
кандидат юридичних наук, доцент,
доцент кафедри господарсько-правових дисциплін
Навчально-наукового інституту права та правоохоронної діяльності
Львівського державного університету внутрішніх справ

Законом України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України у зв'язку з прийняттям Закону України «Про адміністративну процедуру» від 10 жовтня 2024 року внесено зміни до 18 актів еколого-правового спрямування, серед яких – Земельний кодекс України, Кодекс України про надра (далі – КУпН), Водний кодекс України (далі – ВКУ),

Лісовий кодекс України (далі – ЛКУ), закони України «Про охорону навколишнього природного середовища», «Про природно-заповідний фонд України», «Про використання ядерної енергії та радіаційну безпеку», «Про пестициди і агрохімікати», «Про рослинний світ», «Про мисливське господарство та полювання», «Про тваринний світ», «Про Червону книгу України», «Про Національний реєстр викидів та перенесення забруднювачів», «Про засади моніторингу, звітності та верифікації викидів парникових газів», «Про оцінку впливу на довкілля», «Про рибне господарство, промислове рибальство та охорону водних біоресурсів», «Про захист тварин від жорстокого поводження», «Про управління відходами». Закон України «Про адміністративну процедуру» [1], який покликаний стати основою адміністративної системи України, встановив уніфіковані правила взаємодії адміністративних органів з громадянами та юридичними особами для усіх сфер публічного адміністрування (соціального, будівельного, земельного та ін.). Разом з тим його прийняття спонукало законодавця до приведення чинного галузевого законодавства у відповідність із ним у всіх галузях, що охоплюються сферою застосування цього Закону, у тому числі в галузі екології.

Законодавча норма, включена до актів екологічного законодавства, щодо розмежування сфери регулювання відносин щодо прийняття, набрання чинності, оскарження в адміністративному порядку, виконання, припинення дії адміністративних актів у галузях користування надрами та гірничих відносин / водних відносин / лісових відносин / у галузі охорони навколишнього природного середовища/ у сфері охорони і використання територій та об’єктів природно-заповідного фонду, відтворення його природних комплексів / у сфері охорони, використання та відтворення рослинного світу / у галузі охорони, використання і відтворення тваринного світу/ у галузі мисливського господарства та полювання / у сфері охорони, використання та відтворення рідкісних і таких, що перебувають під загрозою зникнення, видів тваринного і рослинного світу, занесених до Червоної книги України / у сфері реєстрації викидів та перенесення забруднювачів / у сфері моніторингу, звітності та верифікації викидів парникових газів / у сфері захисту тварин від жорстокого поводження / у сфері рибного господарства, промислового рибальства та охорони водних біоресурсів / у сфері управління відходами / у сфері оцінки впливу на довкілля, яка зазначає, що вони регулюються ЗУ «Про адміністративну процедуру» з урахуванням особливостей, визначених актами екологічного законодавства, стала ключовим правилом для застосування правил адміністративної процедури до відносин в галузі екології. Загалом вона відповідає нормі ч. 2 ст. 3 ЗУ «Про адміністративну процедуру», що допускає встановлення особливостей адміністративного провадження для

окремих категорій адміністративних справ, але за умови їх відповідності законодавчо визначеним принципам адміністративної процедури.

Принципи здійснення адміністративної процедури отримали реалізацію в екологічних правовідносинах. Це можна відстежити в актах екологічного законодавства. Зокрема, принцип гарантування права особи на участь в адміністративному провадженні забезпечується включенням до ст. 16-3 КУпН, ст. 69 ЛКУ, ст. 49 ВКУ, ст. 11-1 ЗУ «Про охорону атмосферного повітря» та ін. положення про допустимість прийняття рішення про відмову у наданні спеціальних дозволів «за умови забезпечення у необхідних випадках права особи на участь в адміністративному провадженні».

Закон України «Про адміністративну процедуру» включає норму щодо ймовірного етапу початкової стадії адміністративного провадження «Ініціювання адміністративного провадження» – залишення заяви без руху в разі, якщо заяву подано з порушенням встановлених законодавством вимог (ст. 43). Хоча інститут «залишення заяви без руху» і раніше був розвинутий в екологічному законодавстві (для прикладу, п. 4 ч. 12 ст. 16-3 КУпН), однак відтепер ця норма отримала додаткову значимість. Вона виражається в закріпленні як підстави для прийняття рішення про відмову в наданні спеціального дозволу на користування надрами / на спеціальне водокористування / на здійснення операцій з оброблення відходів, продовженні строку його дії, таких як виявлення у поданих документах недостовірних відомостей, *за умови* що суб'єкту господарювання або фізичній особі було надано можливість усунути недоліки заяви і додати необхідні документи та відомості. (ст. 43 КУпН, ст. 49 ВКУ, ст. 42 ЗУ «Про управління відходами»).

Попри намагання законодавця уніфікувати цю процедуру в законодавстві має місце відмінність у закріплених у ЗУ «Про адміністративну процедуру» та галузевих екологічних актах строках. Відповідно до ст. 43 ЗУ «Про адміністративну процедуру», встановлено трьохденний строк з дня отримання заяви для повідомлення заявника про залишення заяви без руху, відповідно до КУпН – п'ять робочих дні, у ЗУ «Про Національний реєстр викидів та перенесення забруднювачів», «Про управління відходами» – не визначено. При тому в екологічному законодавстві визначено граничний строк прийняття рішення. Тож цілком виправданим буде застосування у цих випадках норми ЗУ «Про адміністративну процедуру», яка допускає продовження строку розгляду справи на строк залишення заяви без руху.

Колізією є також норми галузевого законодавства, які на відміну від ЗУ «Про адміністративну процедуру», що передбачає встановлення строку, «достатнього для усунення заявником виявлених недоліків», з можливістю його продовження за клопотанням заявника, визначають чіткі строки

(10 робочих днів з дня отримання рішення уповноваженого органу про залишення без руху заяви про проведення реєстраційної дії згідно ЗУ «Про Національний реєстр викидів та перенесення забруднювачів», 20 – за КУпН).

Внесені зміни стосовно відносин, що виникають під час здійснення оцінки впливу на довкілля, вказують на поширення на відносини щодо прийняття, набрання чинності, оскарження в адміністративному порядку, виконання, припинення дії адміністративних актів у сфері оцінки впливу на довкілля ЗУ «Про адміністративну процедуру» з урахуванням особливостей, визначених ЗУ «Про оцінку впливу на довкілля». Однак законодавчо встановлена специфіка всієї процедури ОВД, що істотно різниться від процедурних правил ЗУ «Про адміністративну процедуру» (у т. ч. слухань та ін.).

Важливою рисою національного екологічного законодавства є встановлення обмежень, заборон та особливих обов'язків. Особливий правовий режим природокористування обумовлює особливі підходи до законодавчої регламентації титульних прав на природні ресурси, зумовлює запровадження спеціальних процедур набуття прав на відокремлене природокористування, які дозволяють запобігти отриманню права на природний ресурс неналежному суб'єкту, ігноруванню екологічних можливостей територій при наданні природного ресурсу в певне цільове використання. Як зазначає О.І. Заєць характерною рисою права власності на природні ресурси має бути екологізація всіх її форм і відносин [2, с. 12]. Це впливає насамперед на характер процедури надання документів дозвільного характеру, в тому числі та природоресурсних дозволів, і на здійснення еколого значимої діяльності.

Таким чином, Закон України «Про адміністративну процедуру» носить загальний характер щодо екологічного законодавства, визначає основні засади здійснення адміністративної процедури в галузі екології, однак спеціальна норма має пріоритет над загальною в частині визначення порядку прийняття рішення (конкурсна процедура (аукціони), додатковий огляд на місці природної території чи об'єкту, проведення громадського обговорення, зокрема у формі громадських слухань, консультацій з іншими органами виконавчої влади та органами місцевого самоврядування відповідно до їхніх повноважень з питань, що стосуються довкілля та ін.).

Погоджучись із З.В. Яремак, у випадку застосування правових колізій, існуючі протиріччя між нормами права зумовлять виникнення юридичного конфлікту як протиріччя між суб'єктами правовідносин у зв'язку із реалізацією колізійних норм. При чому така детермінанта завжди породжує виникнення власне еколого-правового конфлікту, на відміну від інших еколого-правових конфліктів, передумови виникнення яких можуть існувати поза межами дії екологічного права [3, с. 123].

Екологічне законодавство виразно демонструє встановлення для окремих категорій справ особливостей адміністративного провадження. Але слід зауважити, що встановлення таких особливостей загалом відповідає основним принципам адміністративної процедури, визначеним Законом України «Про адміністративну процедуру».

Список використаних джерел

1. Про адміністративну процедуру: Закон України від 17 лютого 2022 р. № 2073-IX. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2073-20.
2. Заєць О.І. Розвиток сучасної правничої думки про право власності на природні ресурси та комплекси в Україні. *Вісник Київського національного університету імені Тараса Шевченка.* Юрид. науки. 2005. Вип.63. С. 9–13.
3. Яремак З.В. Конфлікти і колізії як юридичні протиріччя в екологічному праві. *Аналітично-порівняльне* правознавство. 2022. № 2. С. 120–123.

ПОШИРЕННЯ МАГДЕБУРЗЬКОГО ПРАВА НА ЧЕРКАЩИНІ (З НАГОДИ 440-ї РІЧНИЦІ НАДАННЯ «НІМЕЦЬКОГО ПРАВА» МІСТУ КОРСУНЬ 8 ЛЮТОГО 1585 р.)

Сергій ДЖОЛОС,
кандидат юридичних наук, доцент,
доцент кафедри державно-правових дисциплін
Черкаського національного університету імені Богдана Хмельницького

8 лютого 2025 року виповнилося 440 років з дня отримання магдебурзького права містом Корсунь Черкаської області. Тож спробуймо пригадати ті події та осягнути їх сутність.

Насамперед варто зауважити, що місто Корсунь має давню і славну історію.

На території сучасного міста Корсунь виявлено 21 курган та залишки пізньопалеолітичної стоянки поселень трипільської та черняхівської культур. Місто було засноване 1032 р. великим князем київським Ярославом Мудрим як складова частина Пороської оборонної лінії. Назва Корсунь пішла або від назви візантійського міста в слов'янській транскрипції, з якого були родом ченці, поселені на Пороссі, або від тюркських слів «кара» – «чорний» і «су» – «вода». Вперше у письмових джерелах Корсунь згадується в 1169 р. [1].

Видатний історик Л. І. Похилевич зазначав, що в 1195 р. Корсунь вважався вже одним зі значних прикордонних міст, і князі сперечалися між собою за право володіти ним разом з іншими містами – Торческом, Каневом, Трипіллям і Богуславлем [2].

З 1193 р. по 1240 р. Корсунь був центром удільного князівства, яким правили представники роду Мономаховичів. У 1240-х роках місто, ймовірно, було зруйноване монголо-татарами. У 1360-х роках Корсунь увійшов до складу Великого князівства Литовського, а в 1569 р., після Люблінської унії, – до складу Королівства Польського як складової Речі Посполитої. У ті часи Корсунь разом з околицями був майже безлюдною пустелею [1], точніше, про нього були відсутні письмові згадки до 1580 р., коли польський король Стефан Баторій дав привілей на укріплення і заселення міста Корсуня і на певні пільги для його мешканців [2].

8 лютого 1585 р. польський король Стефан Баторій своїм привілеєм дарував Корсуню магдебурзьке право [1] і дозволив його відновити братам князям Вишневецьким гербу Корибут (один з них був каштеляном Київським, другий – старостою Черкаським і Канівським). Брати князі Вишневецькі вважали, що велику користь має принести заснування міста на Корсунському урочищі, що розташовувалося на дорозі, якою татари мали звичай вторгатися у Польщу [2].

20 лютого 1585 р. король Стефан Баторій дарував Корсуню герб: «Лук жовтий натягнутий і стріла на тятиву покладена в червоному полі». У 1580-х роках місто називали ще «Корсунь Черкаський». Воно мало важливе оборонне значення, а його фортеця, обнесена частоколом, була однією з найпотужніших в Україні [1].

Л.І. Похилевич вказує, що мешканцям Корсуня було надане магдебурзьке право, з усуненням усіх прав та звичаїв руських і польських, які йому суперечили.

Міщани були звільнені від начальства і влади воєвод, каштелянів, суддів, підкоморних підсудків та інших земських чиновників в усіх кримінальних і цивільних справах, у яких повинні були відповідати тільки перед війтом і лавниками, обраними від міста, а війт – перед королівським судом.

Міщани повинні були під час війни виступати проти ворога під командуванням обраного війтом старости [2].

Видатний історик Л.І. Похилевич у праці «Сказання про населені місцевості Київської губернії» (1864 р.) вказує, що «інший привілей 1585 року, на пергаменті написаний, з підписом королівським, зберігається у нинішніх власників Корсуня» [2], якими на той час були князі Лопухіни (точніше – князь Павло Петрович Лопухін). Л.І. Похилевич наводить текст цього документа за Балинським:

«Ознаймуемъ, ижъ для лепшой безпечности и пожитку панствъ нашихъ, посполитое и коронное мѣсто Корсунь, которое въ земли Кіевской, въ старотстве Черкасском, ново на пустыни, на шляхахъ татарскихь седитъ, хотящи на тамтой украинѣ угрунтовати, Мы есмо

его особно привилеемъ и листы нашими фундовали, ***право нѣмецкое*** *и певные вольности тамъ надали. То какъ теперь естесьмы прошени отъ пречоныхъ подданыхъ нашихъ мѣщанъ Корсунскихъ, абыхмо тому мѣсту новозаложеному, прикладом иншихъ мѣстъ, гербъ, то есть лукъ желтый натягненный и стрѣлу на лютыни наложеную въ червономъ полю дали; а такъ мы просьбу ихъ слушную з ласки нашое королевское, того-то меновонаго гербу, мѣсту Корсуню позволили и тымъ листомъ нашимъ до того мѣста надаемъ, который гербъ въ семъ мѣсте есть значно выражонъ и вымаліованъ. Якого уже отъ сего часу мѣщане и по нихъ будучіе на всѣ потомны вѣчные часы, такъ на печати до всякихъ правъ своихъ посполитыхъ и судовыхъ мѣсцкихъ, яко тежъ и на хоругви мѣсской уживати и съ того ся веселити маютъ, справующеся во всемъ ведле фундушу, вольности, имъ одъ насъ наданыхъ и одъ всякаго уближенія права посполитаго»* [2].

Варто зауважити, що **Корсунь є першим містом** на території Черкаської області, яке отримало магдебурзьке право. Цей факт можна пояснити тією обставиною, що звільнення його мешканців від більшості повинностей і податків мало стимулювати швидке заселення міста та освоєння південно-східних окраїн Речі Посполитої, що наприкінці XVI ст. межували із Диким Полем, звідки у будь-який момент могла прийти небезпека.

У 1585 р. на прилеглих до Корсуня територіях було утворено Корсунське староство, до якого крім Корсуня входили також міста Стеблів, Сахнов Міст (нинішня Сахнівка), Чигирин, Звенигородка, Сміла, Крилов, Данилова Слобода (сучасна Медведівка) та інші. Староство входило до Канівського повіту Київського воєводства [1].

У 1592 р. корсунські міщани отримали від короля Сигізмунда III підтверджувальний привілей, а у 1598 р. – ще один, з якого між іншим видно, що мешканці потерпали від утисків з боку посесорів Канівського староства. Водночас, корсунські міщани не сплачували жодних податей, не відбували ніяких повинностей, крім військової служби, і навіть не допускали надісланих чиновників до люстрації [2] (люстрацією за часів Речі Посполитої називався опис майна і володінь, імен власників нерухомості, перепис населення, підрахунок фінансового доходу до казни держави на основі податків).

З кінця XVI ст. магдебурзьке право починає досить широко **поширюватися на Черкащині**. Невдовзі після Корсуня (8 лютого 1585 р.), магдебурзьке право отримали Чигирин (1 травня 1589 р., 15 жовтня 1592 р., 16 квітня 1792 р.) і Мошни (9 лютого 1592 р.).

Упродовж XVII ст. магдебурзьке право на Черкащині отримали Медведівка (1616 р., 15 квітня 1659 р. (від гетьмана Б. Хмельницького),

30 березня 1792 р. (від польського короля Станіслава Августа Понятовського), Лисянка (28 червня 1622 р.), Умань (7 квітня 1663 р., 1760 р.).

У XVIII ст. магдебурзьке право було надано таким містам Черкащини, як: Жаботин (11 (2) травня 1771 р., Сміла (11 березня 1773 р.), Черкаси, Білозір'я, Ломувате (10 листопада 1791 р.), Квітки, Сахнівка (21 лютого 1792 р.), Звенигородка, Кальниболото (Катеринопіль/Калинопіль) (30 квітня 1792 р.), Канів (9 червня 1792 р.) [3].

Звідки ж походить магдебурзьке право й які привілеї воно надавало місцевим жителям?

І.Б. Усенко зазначає, що **магдебурзьке міське право** (Magdeburger Weichbildrecht) – це феодальне міське право, що склалося в німецькому місті Магдебурзі, а згодом поширилося на багато інших міст Європи, стало символом феодального міського самоврядування. Його виникнення пов'язане з походами X–XI ст. німецьких імператорів до Італії, звідки й було запозичено ідеї та зразки міського самоврядування. На слов'янських землях магдебурзьке право часто називалося «німецьким правом», при цьому, згодом виникли й такі його модифікації, як любекське і кульмське (хелмінське) право [4].

Магдебурзьке право регулювало такі сфери життя середньовічних міст, як: порядок обрання міської влади, її функції, основні норми цивільного і кримінального права, правила судочинства та оподаткування, діяльність купецьких об'єднань, ремісничих цехів, порядок торгівлі тощо. Вищою апеляційною інстанцією для міст з магдебурзьким правом тривалий час був суд Магдебурга.

Тож міста з магдебурзьким правом отримували такі привілеї, як: самоврядування, податковий і судовий імунітет, право власності на землю, пільги щодо ремесел і торгівлі, звільнення від феодальних повинностей (окрім гужової або військової).

Сфера дії магдебурзького права іноді виходила далеко за межі феодальних міст. Так, у Пруссії, а згодом в Україні-Гетьманщині джерела магдебурзького права мали загальнообов'язковий характер, у т. ч. для сільської місцевості [4].

Як зазначає П.П. Музиченко, магдебурзьке право стало поширюватися **на українських землях** із XIV–XV ст., через Польщу та Угорщину. Враховуючи, що правом на самоврядування могли користуватися тільки католики, магдебурзьке право не лише відігравало досить прогресивну роль в економічному розвитку українських міст, а й сприяло поширенню польської культури і католицизму [5].

У різні часи магдебурзьке право могло бути надане тому чи іншому місту польськими та угорськими королями, литовськими князями, магнатами – власниками міст, а також гетьманами.

За рівнем самоврядування міста України поділялися на **магістратські (привілейовані) та ратушні**. Ратушу як орган міського самоврядування у кінці XVIII ст. мали майже всі міста Лівобережної України.

У магістратських містах уся повнота влади належала магістратові. Він складався з магістратських урядників – старших та молодших. До старших належали: війт, бурмістри, райці, лавники та магістратський писар; до молодших – комісар або межувальник, городничий та возний.

Судовий процес у містах із магдебурзьким правом був усним, гласним та змагальним. Міста з правом на самоврядування були звільнені від судової й адміністративної влади власника та повинні були вершити правосуддя виключно на засадах магдебурзького права [5].

Жителі міст, які мали магдебурзьке право, були юридично вільними і звільнялися від **повинностей** на користь власника. Водночас вони виконували як загальнодержавні повинності, так і ті, що визначала міська влада.

Із загальнодержавних повинностей головною була військова. Місто виставляло певну кількість ратників, сплачувало податки на військові потреби – «серебщину» та «ординщину». Частина прибутків міста йшла на купівлю пороху, свинцю, набоїв. На містах лежав також обов'язок утримання розквартированого на їх території війська. Магістрат забезпечував військо продуктами, квартирами, транспортом. На жителів покладались утримання міської адміністрації, сплата податків духівництву і на ремонтні роботи в місті.

Жителі міст, які мали магдебурзьке право, одержували низку **привілеїв**.

Так, вони мали право будувати ратушу з годинником і тримати трубача при ній. У нижніх приміщеннях ратуші дозволялося розміщувати крамницю, хлібні засіки, «діжку мірну» (для сипучих продуктів) і «мірницю мідну» (для рідких), доходи з яких використовувалися для загальноміських потреб.

У містах, до яких приїжджало багато купців, дозволялося будувати гостиний двір. Міста мали право на «посполиту лазню», «посполиту кухню» (шинок), млин.

Усі доходи надходили до міської казни, скарбниці (скрині), ключ від якої знаходився у одного з бурмістрів. Із цієї скрині йшла оплата за магдебурзьке право, вносилися податки та покривалися інші витрати.

Одним з важливих привілеїв, які надавало магдебурзьке право, було право «складу»: купці, котрі привозили товари до міста, повинні були продавати їх тільки в цьому місті й лише оптом.

Роздрібна купівля-продаж була монополією місцевих купців. Приїжджі купці могли торгувати вроздріб тільки у дні ярмарків.

Ярмарки і торги, які влаштовувались у містах, сприяли їх економічному розвитку, збагаченню міських жителів. Кількість ярмарків, які мало право проводити місто, зазначалась у грамотах на самоврядування [5].

На початку XIX ст. магдебурзьке право в Україні практично припинило своє існування. Головними причинами цього були: втручання місцевої адміністрації у справи міст з магдебурзьким правом; невизначеність компетенції та дій війта, ради, лави; становий характер влади в містах; відсутність будь-якого контролю за діяльністю міської адміністрації; корупція та хабарництво серед посадових осіб тощо [5]. Юридично магдебурзьке право було скасоване указами російського імператора Миколи I для всієї України – у 1831 р., а для Києва – у 1834 р. У свою чергу, у містах Західної України, які після Першого поділу Польщі (1772 р.) відійшли до Австрії (точніше, на той момент, – Священної Римської імперії германської нації), магдебурзьке право було ліквідоване до кінця XVIII ст. [5].

На підсумок варто зазначити, що вплив магдебурзького права можна вважати прогресивним з огляду на те, що воно захищало інтереси буржуазії від впливу з боку короля і магнатів та прискорювало перехід суспільства від феодальних до капіталістичних відносин. Проте, варто пам’ятати, що у містах з магдебурзьким правом все одно залишався простір для зловживань і хабарництва, оскільки замість сваволі феодалів і кріпацтва набували поширення корупція буржуазії і безмежна влада грошей.

Список використаних джерел

1. Корсунь-Шевченківський // Бекет. URL: https://beket.com.ua/cherkasskaja/korsun-shevchenkovskij/#m (дата звернення: 08.02.2025).
2. Похилевич *Л.* Сказания о населенных местностях Киевской губернии. Киев, 1864. 763 с. URL: https://www.myslenedrevo.com.ua/ru/EStore/Local/1864Poxylevych.html (дата звернення: 08.02.2025).
3. Ташлай Анна Олексіївна. Магдебурзьке право на Черкащині // Молодіжна альтернатива. URL: http://www.ya.org.ua/index.php?option=com_content&view=article&id=1137:2012-03-01-10-50-18&catid=41:headlines&Itemid=91 (дата звернення: 08.02.2025).
4. Усенко І.Б. Магдебурзьке право // Юридична енциклопедія : в 6 т. / редкол.: Ю.С. Шемшученко та ін. Київ : Видавництво «Українська енциклопедія» ім. М.П. Бажана, 2001. Т. 3 : К М. URL: https://leksika.com.ua/15290527/legal/magdeburzke_pravo (дата звернення: 08.02.2025).
5. Музиченко П.П. Магдебурзьке право в Україні // Юридична енциклопедія : в 6 т. / редкол.: Ю.С. Шемшученко та ін. Київ : Видавництво «Українська енциклопедія» ім. М.П. Бажана, 2001. Т. 3 : К М. URL: https://leksika.com.ua/15970122/legal/magdeburzke_pravo_v_ukrayini (дата звернення: 08.02.2025).

ОБМЕЖЕННЯ ПРАВ І СВОБОД У ЦИФРОВУ ЕПОХУ В УМОВАХ ІНФОРМАЦІЙНОЇ АВТОКРАТІЇ: ТЕОРЕТИКО-ПРАВОВИЙ АНАЛІЗ

Ганна САМІЛО,
кандидат юридичних наук, доцент,
доцент кафедри конституційного, адміністративного та трудового права
Національного університету «Запорізька політехніка»

Цифрова епоха принесла не лише безпрецедентні можливості для розвитку особистості, свободи вираження поглядів і доступу до інформації, але й створила нові виклики для правового захисту фундаментальних прав людини. У реаліях інформаційної автократії обмеження прав і свобод набувають системного характеру, а цифрові технології перетворюються на інструмент контролю та примусу. Актуальним є питання: у якій формі та за допомогою яких механізмів обмежуються права громадян у цифровому середовищі, наскільки такі обмеження відповідають принципам міжнародного права та які правові гарантії протистоять їхньому надмірному застосуванню.

Правовий аналіз обмеження прав у цифрову епоху в умовах інформаційної автократії вимагає, перш за все, розгляду принципу пропорційності обмежень. Згідно зі статтею 19 Міжнародного пакту про громадянські і політичні права, свобода вираження поглядів може підлягати певним обмеженням [1], але вони повинні бути передбачені законом, переслідувати легітимну мету (захист національної безпеки, громадського порядку, здоров’я чи моралі) та бути необхідними і пропорційними.

У реальності інформаційної автократії ці критерії часто ігноруються. Закони формулюють надто широкі підстави для обмеження доступу до інформації (наприклад, «загроза стабільності», «небезпечний контент», «дискредитація державних органів»), що дозволяє державним структурам свавільно втручатися у здійснення права на свободу слова.

Серед основних видів обмеження прав і свобод у цифрову епоху можна виокремити такі:

– обмеження доступу до інформації(блокування сайтів, обмеження роботи месенджерів, запровадження фільтрів контенту);

– моніторинг і нагляд за цифровою активністю (збирання даних про інтернет-поведінку громадян, створення баз даних «неблагонадійних» осіб);

– переслідування за висловлювання (адміністративна та кримінальна відповідальність за пости у соціальних мережах, онлайн-коментарі чи публікації);

– автоматичне видалення контенту (надання державним органам права примушувати платформи видаляти контент без рішення суду).

Такі обмеження не лише ставлять під сумнів реальність реалізації конституційних прав, але й фактично нівелюють гарантії справедливого судового захисту, свободи інформації та права на приватність.

В умовах інформаційної автократії обмеження цифрових прав і свобод часто виправдовуються турботою про безпеку громадян, національну цілісність або боротьбу з екстремізмом. Проте правовий аналіз демонструє, що за цією риторикою нерідко ховаються справжні цілі: консолідація влади, придушення інакомислення, недопущення формування альтернативних центрів суспільної думки.

Одним із ключових порушень є обмеження свободи вираження поглядів. Формально міжнародні договори допускають встановлення певних меж у реалізації цього права, проте інформаційні автократії систематично зловживають такими можливостями. Особливо поширеним є застосування загальних понять – таких як «розпалювання ворожнечі», «підрив державного авторитету», «поширення неправдивої інформації» – без чітких юридичних критеріїв. Це дозволяє переслідувати опозиційних журналістів, громадських активістів та навіть пересічних громадян за будь-які критичні висловлювання.

Другим важливим напрямком обмеження є втручання у право на приватність. В епоху цифрових технологій приватність стала надзвичайно вразливою, оскільки величезні обсяги особистої інформації передаються через мережу. Законодавчі норми, що зобов’язують операторів зберігати дані користувачів, розкривати їх за запитом державних органів без належного судового контролю, створюють умови для масового спостереження і збору досьє на громадян. У низці випадків такі заходи узаконюються під виглядом «профілактики злочинності» або «захисту суспільної моралі», хоча фактично їхнє головне призначення – контроль за політичною активністю громадян.

Третім видом обмеження є викривлення доступу до інформації. Через блокування сайтів, маніпулювання результатами пошуку, фільтрацію новинних стрічок або примусову демонстрацію певних наративів держава формує інформаційне середовище, в якому громадяни отримують виключно контрольовану інформацію. Право на доступ до різноманітної, повної та достовірної інформації де-факто скасовується.

Оцінюючи обмеження прав і свобод у цифрову епоху крізь призму міжнародних стандартів, варто наголосити на низці принципових розбіжностей між демократичним і автократичним підходами до цифрового регулювання.

У демократичних правових системах будь-які обмеження свободи вираження поглядів повинні відповідати чітким критеріям: вони мають бути передбаченими законом, переслідувати легітимну мету, бути необхідними у демократичному суспільстві та пропорційними поставленій цілі. Крім того, такі обмеження підлягають судовому перегляду, що гарантує можливість незалежного захисту прав особи.

В інформаційних автократіях ця логіка порушується на всіх рівнях: закони часто формулюються розпливчасто, що дозволяє широке тлумачення; критерії необхідності та пропорційності обмежень фактично ігноруються; відсутній ефективний судовий контроль або ж він формальний; у практиці правозастосування переважає політична доцільність над правовими принципами.

Окрему увагу слід приділити такому явищу, як «законодавче замороження прав». У низці країн приймаються акти, що де-юре залишають права громадян недоторканними, але де-факто створюють спеціальні правові режими (надзвичайний стан у кіберпросторі, статус «інформаційної загрози»), в межах яких ці права тимчасово призупиняються або обмежуються. Такий механізм дозволяє державі обходити критику з боку міжнародної спільноти, водночас ефективно придушуючи інакодумство.

Також слід зазначити, що інформаційна автократія активно використовує концепцію «обов'язкової відповідальності за контент», перекладаючи її не лише на користувачів, а й на технологічні платформи. Закони, що зобов'язують соціальні мережі самостійно моніторити й цензурувати контент під загрозою санкцій, фактично сприяють приватизації цензури. Це ускладнює виявлення порушень прав і звужує можливості громадян оскаржувати обмеження, оскільки відповідальність розмивається між державою та комерційними структурами.

Таким чином, обмеження прав і свобод у цифрову епоху в умовах інформаційної автократії стають не просто інструментами впливу на громадську думку, а системним компонентом правової архітектури політичного режиму. Вони підривають основи демократичного управління, знищуючи реальні механізми громадського контролю та зворотного зв'язку між суспільством і владою.

Список використаних джерел

1. Міжнародний пакт про громадянські і політичні права: від 19.10.1973 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_043#Text (дата звернення: 30.04.2025).

ПРОБЛЕМИ ДОСУДОВОГО РОЗСЛІДУВАННЯ ДЕЗЕРТИРСТВА І САМОВІЛЬНОГО ЗАЛИШЕННЯ ВІЙСЬКОВОЇ ЧАСТИНИ

Сергій ЮРКО,
кандидат юридичних наук, доцент,
доцент кафедри історії та права
Черкаського державного технологічного університету

В умовах повномасштабної збройної агресії проти України питання забезпечення військової дисципліни та зміцнення обороноздатності

держави набуває особливої актуальності. Одним із серйозних викликів для правоохоронної системи в цьому контексті є протидія кримінальним правопорушенням у сфері військової служби, зокрема таким, як дезертирство та самовільне залишення військової частини або місця служби.

Згідно з офіційними статистичними даними Офісу Генерального прокурора, протягом січня–грудня 2024 року в Україні було зареєстровано 492 479 кримінальних правопорушень. У структурі злочинності, як і в попередні роки, переважають кримінальні правопорушення проти власності – 132 910 випадків, зокрема крадіжки (55 576) [1].

Водночас, в умовах війни на другому місці за поширеністю опинилися злочини проти встановленого порядку несення військової служби – 93 900 зареєстрованих правопорушень, із них:

— Самовільне залишення військової частини (ст. 407 КК України) – 62 505 (12,7% від усіх зареєстрованих правопорушень за рік);
— Дезертирство (ст. 408 КК України) – 22 374 (4,5 % від усіх зареєстрованих правопорушень за рік) [1].

Таким чином, в Україні склалася унікальна ситуація, за якої крадіжки і шахрайства перестали бути найбільш масовими кримінальними правопорушеннями. Таке стрімке зростання кількості злочинів проти встановленого порядку несення військової служби, в умовах війни перетворюється на серйозний виклик як для системи національної безпеки, так і для правоохоронних органів.

На теперішній час, чисельність Збройних сил України згідно відкритих даних становить 880 000 військових [2]. Загальна кількість випадків дизертирства і самовільного залишення військової частини складає 84 879, що дуже умовно може свідчити про серйозні проблеми із дисципліною майже у кожного десятого військовослужбовця.

Справжній масштаб проблеми може бути ще серйознішим, оскільки статистика Офісу Генерального прокурора не охоплює випадки самовільного залишення військової частини або місця служби на строк до трьох діб, за які передбачена адміністративна відповідальність згідно статті 172-11 Кодексу України про адміністративні правопорушення [4].

Рівень латентності цих кримінальних правопорушень може бути також досить значною через суто практичні проблеми їх обліку.

По-перше, згідно ст. 9 Закону України «Про Державне бюро розслідувань» гранична чисельність центрального апарату та територіальних управлінь Державного бюро розслідувань становить всього 1 тисячу 900 осіб [5], при цьому в цю цифру входять не тільки слідчі, які власне і мають право вносити відомості до ЄРДР. Тобто, на теперішній час, ДБР являє собою відносно невеликий і малочисельний правоохоронний орган, на якого згідно положень п.3 ч. 4 ст. 216 КПК України покладено здійснення досудового розслідування військових кримінальних правопорушень, які нині є одними із найчисельніших [6].

По друге, ДБР є цивільним органом, територіальні управління якого віддалені від лінії фронту на сотні кілометрів, а слідчі не мають статусу військовослужбовців і не мають навіть права заходити до місць дислокації військових частин чи до зони бойових дій. Як наслідок, – значна частина кримінальних правопорушень не реєструється.

В Україні функціонує Військова служба правопорядку у Збройних Силах України – спеціальне правоохоронне формування у складі Збройних Сил України, призначене для забезпечення правопорядку і військової дисципліни серед військовослужбовців Збройних Сил України у місцях дислокації військових частин, у військових навчальних закладах, установах та організаціях, військових містечках, на вулицях і в громадських місцях; для запобігання кримінальним та іншим правопорушенням у Збройних Силах України, їх припинення; для захисту життя, здоров'я, прав і законних інтересів військовослужбовців, військовозобов'язаних під час проходження ними зборів, працівників Збройних Сил України, а також для захисту майна Збройних Сил України від розкрадання та інших протиправних посягань, а так само для участі у протидії диверсійним проявам і терористичним актам на військових об'єктах. Гранична чисельність військовослужбовців і працівників Служби правопорядку не може перевищувати 1,5 відсотка загальної чисельності Збройних Сил України.

Згідно ст. 7 Закону України «Про Військову службу правопорядку у Збройних Силах України», військовослужбовцям Служби правопорядку під час виконання покладених на них завдань надається право:

- перевіряти у військовослужбовців і військовозобов'язаних під час проходження ними зборів, а на території військових частин (військових об'єктів) також в інших осіб документи;
- затримувати і тримати військовослужбовців Збройних Сил України та інших військових формувань, утворених відповідно до законів України, військовозобов'язаних під час проходження ними зборів на гауптвахтах;
- проводити особистий огляд або обшук затриманих осіб, огляд речей, що знаходяться при них, транспортних засобів і вилучати документи та предмети, що можуть бути речовими доказами або є небезпечними для оточуючих;
- складати протоколи про адміністративні правопорушення стосовно військовослужбовців;
- перебувати на військових об'єктах, території і в приміщеннях військових частин; та ін. [7].

Разом із цим діюча Військова служба правопорядку у Збройних Силах України на сьогодні немає жодних повноважень щодо здійснення оперативно-розшукових заходів і притягнення винних осіб до юридичної відповідальності, а також інституційно позбавлена процесуальної можливості сприяння органам досудового розслідування та прокурорам у здійсненні досудового розслідування відносно військовослужбовців. Де-факто в Україні зараз відсутня ефективна система розшуку дезертирів і осіб, які самовільно залишили військові частини через малочисельність ДБР і відсутність карного розшуку в структурі Військової служби правопорядку у Збройних Силах України, оскільки розшук осіб є складовою саме оперативно-розшукової роботи.

З огляду на це, в Україні вже давно назріла необхідність створення повноцінної Військової поліції, яка була б наділена слідчими або хоча б оперативно-розшуковими функціями. Аналогічні правоохоронні органи (наприклад жандармерія у Франції) вже давно функціонують в країнах Європейського Союзу.

Отже, у контексті повномасштабної збройної агресії проти України проблема дезертирства і самовільного залишення військової частини набула особливої актуальності, адже вона безпосередньо впливає на боєздатність Збройних Сил України та національну безпеку в цілому. В умовах значного зростання кількості відповідних кримінальних правопорушень наявні структурні й організаційні обмеження діяльності Державного бюро розслідувань і Військової служби правопорядку створюють серйозні перешкоди для ефективного досудового розслідування. Відсутність

належної взаємодії між органами правопорядку, брак кадрового і ресурсного забезпечення, а також відсутність повноважень на оперативно-розшукову діяльність у відповідних військових структурах обумовлюють високий рівень латентності правопорушень. Вирішення цієї проблеми вимагає інституційних змін, зокрема створення повноцінної Військової поліції, здатної здійснювати оперативно-розшукові дії та забезпечувати дотримання військової дисципліни в умовах воєнного стану.

Список використаних джерел

1. Офіс Генерального прокурора України. Офіційна статистика за 2024 рік URL: https://gp.gov.ua/ua/posts/statistika
2. У ЗСУ розповіли про реальну кількість військових на фронті. URL: https://www.unian.ua/war/skilki-lyudey-voyuye-v-ukrajini-u-zsu-rozpovili-pro-realnu-kilkist-viyskovih-na-fronti-12885759.html
3. Кримінальний кодекс України: Закон України від 05.04.2001 № 2341-III // Відомості Верховної Ради України. – 2001. – № 25–26. – Ст. 131.
4. Кодекс України про адміністративні правопорушення: Закон України від 07.12.1984 № 8073-X // Відомості Верховної Ради УРСР. – 1984. – № 51. – Ст. 1122.
5. Про Державне бюро розслідувань: Закон України від 12.11.2015 № 794-VIII // Відомості Верховної Ради України. – 2016. – № 6. – Ст. 55.
6. Кримінальний процесуальний кодекс України: Закон України від 13.04.2012 № 4651-VI // Відомості Верховної Ради України. – 2013. – № 9–10. – Ст. 88.
7. Про Військову службу правопорядку у Збройних Силах України: Закон України від 07.03.2002 № 3099-III // Відомості Верховної Ради України. – 2002. – № 29. – Ст. 190.

ВИЗНАЧЕННЯ ПОНЯТТЯ СПАДКУВАННЯ У РИМСЬКОМУ ПРИВАТНОМУ ПРАВІ ТА СУЧАСНОМУ ЦИВІЛЬНОМУ ПРАВІ УКРАЇНИ

Людмила ТЕПТЮК,
кандидат історичних наук, доцент,
доцент кафедри історії та права
Черкаського державного технологічного університету

Інститут спадкування є одним з найдавніших та фундаментальних у приватній сфері правового регулювання. Він забезпечує стабільність цивільного обороту, визначаючи порядок переходу майнових та деяких особистих немайнових прав та обов'язків від фізичної особи, яка померла (спадкодавця), до інших осіб (спадкоємців). Протягом століть розуміння сутності та змісту спадкування зазнавало еволюції, відображаючи соціально-економічні зміни та розвиток правової думки. Порівняльний

аналіз визначення поняття спадкування у римському приватному праві та сучасному цивільному праві України дозволяє виявити як спільні риси, що відображають універсальну природу цього інституту, так і відмінності, зумовлені історичним контекстом та сучасними потребами суспільства.

У Стародавньому Римі основним інститутом спадкового права було спадкування *(hereditas)*. Спадкування – це перехід майна померлої особи до іншої особт (осіб). За допомогою цього інституту забезпечувалося збереження цілісності майна померлого і перехід цього майна до правонаступника [1, С. 346].

У римському приватному праві спадкування (лат. *successio*) розглядалося як універсальне правонаступництво (*successio in universum ius*), що означало перехід до спадкоємця всієї сукупності прав та обов'язків, які належали спадкодавцю на момент його смерті. Це включало не лише майнові права (право власності, зобов'язальні права, речові права на чужі речі), але й деякі особисті немайнові права, тісно пов'язані з майном (наприклад, право патронату). Водночас, існували права та обов'язки, які мали суто особистий характер і не підлягали спадкуванню (наприклад, право на утримання, особисті сервітути, публічні обов'язки) [2].

Римське право розрізняло два основних види спадкування: спадкування за законом (*successio ab intestato*) та спадкування за заповітом (*successio testamentaria*). Спадкування за законом мало місце у випадках, коли спадкодавець не залишив заповіту або заповіт був визнаний недійсним. Порядок закликання спадкоємців визначався законом Дванадцяти таблиць та пізнішими преторськими едиктами. Зазвичай, першочергове право на спадкування належало найближчим родичам померлого: власним дітям (*sui heredes*), за їх відсутності – агнатам (родичам по чоловічій лінії), а потім – когнатам (кровним родичам).

Спадкування за заповітом вважалося більш престижним та відображало принцип вільного розпорядження майном на випадок смерті. Заповіт (*testamentum*) був одностороннім юридичним актом, що містив розпорядження спадкодавця щодо свого майна на випадок смерті та призначення спадкоємців. Римське право протягом своєї історії розробило різні форми заповітів, від архаїчних публічних форм до більш гнучких приватних письмових заповітів. Важливим елементом римського спадкового права була концепція необхідних спадкоємців (*heredes necessarii*), до яких належали власні діти та раби, яким заповідалася свобода та призначення спадкоємцями. Вони ставали спадкоємцями незалежно від їхньої волі, що мало як позитивні (забезпечення продовження роду), так і негативні (успадкування боргів) наслідки.

Давньоримському праву були характерні наступні особливості у спадкуванні боргів, а саме: зобов’язання не припинялося зі смертю

боржника і переходило до його спадкоємців; обсяг відповідальності був нічим не обмежений, тобто спадкоємець ставав боржником по зобов'язаннях спадкодавця відповідаючи при цьому в тому числі власним майном; такий порядок сформувався під тиском спільності сімейного майна.

Принцип інвентарної пільги, закріплений за часів римської республіки, коли відповідальність спадкоємця обмежувалась вартістю успадкованого майна за умови проведення інвентаризації (опису) майна був рецепійований Французький цивільним кодексом 1804 року і Німецьким цивільним уложенням 1900 року, які діють по сьогоднішній день. Національному законодавству також відома обмежена відповідальність по боргах померлого, але без необхідності проведення опису і завжди обмежується вартістю успадкованого майна [3].

Сучасне цивільне право України, зокрема Книга шоста Цивільного кодексу України, також визначає спадкування як перехід прав та обов'язків (спадщини) від фізичної особи, яка померла (спадкодавця), до інших осіб (спадкоємців). Стаття 1216 ЦК України закріплює, що спадкуванням є перехід прав та обов'язків (спадщини) від фізичної особи, яка померла, до інших осіб – її спадкоємців [4].

Аналізуючи це визначення, можна констатувати збереження ключової риси римського спадкування – універсального характеру правонаступництва. До складу спадщини входять усі права та обов'язки, що належали спадкодавцеві на момент відкриття спадщини і не припинилися внаслідок його смерті. Це охоплює право власності на рухоме та нерухоме майно, майнові права вимоги, обов'язки (зокрема, борги), а також деякі особисті немайнові права, пов'язані з майном (наприклад, право на відшкодування моральної шкоди, право на одержання авторської винагороди).

Водночас, сучасне українське цивільне право чіткіше, ніж римське право, визначає коло прав та обов'язків, що не входять до складу спадщини. Стаття 1219 ЦК України встановлює, що не входять до складу спадщини особисті немайнові права, право на участь у товариствах та право членства в об'єднаннях громадян, якщо інше не встановлено законом або їхніми установчими документами, право на відшкодування шкоди, завданої каліцтвом або іншим ушкодженням здоров'я або смертю, право на аліменти, пенсії, допомоги або інші соціальні виплати, встановлені законом, а також інші права та обов'язки фізичної особи, нерозривно пов'язані з її особою. Це свідчить про більш чітке розмежування майнових та особистих сфер у сучасному праві.

Сучасне цивільне право України також передбачає дві підстави спадкування: спадкування за заповітом та спадкування за законом (стаття

1217 ЦК України). Спадкування за заповітом має пріоритет перед спадкуванням за законом, що відображає принцип свободи заповіту. Заповіт в українському праві є особистим розпорядженням фізичної особи на випадок своєї смерті, вчиненим у письмовій формі та нотаріально посвідченим (за деякими винятками, передбаченими законом).

Спадкування за законом настає у випадках, коли відсутній заповіт, заповіт визнаний недійсним, спадкоємці за заповітом відмовилися від прийняття спадщини або не прийняли її, або у разі, якщо заповітом охоплено не всю спадщину. Черговість спадкування за законом визначається статтями 1261-1265 ЦК України і базується на ступені споріднення зі спадкодавцем. Існують п'ять черг спадкоємців за законом, кожна з яких закликається до спадкування за відсутності спадкоємців попередньої черги. До першої черги належать діти спадкодавця, той з подружжя, який його пережив, та батьки.

Порівнюючи інститути спадкування в римському та сучасному українському праві, можна виділити такі ключові аспекти: універсальність правонаступництва, пріоритет заповіту, порядок спадкування за законом, інститут необхідних спадкоємців, відповідальність спадкоємців за боргами спадкодавця.

Підсумовуючи, можна стверджувати, що інститут спадкування, незважаючи на значну історичну дистанцію між римським приватним правом та сучасним цивільним правом України, зберігає свою фундаментальну сутність як універсальне правонаступництво. Проте, конкретні норми та принципи, що регулюють спадкові відносини, зазнали значних змін, відображаючи еволюцію соціальних, економічних та правових уявлень. Сучасне українське спадкове право є більш диференційованим та соціально орієнтованим, забезпечуючи баланс між принципом свободи заповіту та захистом прав найбільш вразливих категорій спадкоємців і кредиторів спадкодавця. Розуміння історичних коренів інституту спадкування, зокрема його римського підґрунтя, є важливим для глибшого осмислення сучасної правової доктрини та практики у цій сфері.

Список використаних джерел

1. Підопригора О.А. Римське приватне право: підручник. Київ: ІнЮре, 2001. 440 с.
2. Поліщук М.Г. Порівняльна характеристика спадкового права Давнього Риму та сучасного цивільного права України. Актуальні проблеми сучасної юриспруденції. № 6, том 1. 2017. С. 74-77.
3. Абібулаєва Т. Г. Особливості спадкування боргу в римському праві / Т. Г. Абібулаєва. Часопис цивілістики. 2017. Вип. 22. С. 107-111.
4. Цивільний кодекс України. Відомості Верховної Ради України (ВВР), 2003, №№ 40-44, ст.356 URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/435-15#Text.

АНЕКСІЯ КРИМУ ЯК СУЧАСНА МІЖНАРОДНА ПРОБЛЕМА

Дмитро ГАРБАЗЕЙ,
кандидат юридичних наук,
доцент кафедри історії та права
Черкаського державного технологічного університету

Насильницьке захоплення території Кримського півострова збройними силами Російської Федерації, під безпосереднім керівництвом політичної влади країни-агресора, відбувалося з грубими порушеннями як українського, так і міжнародного права з багаточисельними посяганнями на права та свободи людини, в суспільстві прийнято вважати окупацією та анексією Криму.

Територія Криму, яка тимчасово знаходиться під окупацією Російської Федерації, є невід'ємною частиною території України. На цій землі збройні формування та окупаційна адміністрація Російської Федерації незаконно встановили і здійснюють фактичний контроль над матеріальними ресурсами, суспільними та іншими відносинами, порушуючи при цьому визнані міжнародним співтовариством та закріплені в Конституції України принципи державного суверенітету України.

Відповідно до українського законодавства та міжнародного права, Крим є окупованою територією, а Росія має статус держави-окупанта. Це несе за собою певні зобов'язання для Росії згідно з міжнародним правом. Анексія Криму вважається міжнародним злочином, що порушує міжнародне право, а тому згадка про неї не означає «визнання Криму російським». Важливо підкреслити, що анексія не скасовує статус окупації, і тим самим півострів, незаконно анексований Росією, залишається окупованим [1].

Анексія Російською Федерацією, яка була вчинена із застосуванням військової сили, є окремим видом міжнародної злочинної агресії, а в Криму Російська Федерація застосовувала силу, відбираючи в України контроль над півостровом. До сьогоднішнього часу відсутній міжнародний документ, що конкретно визначає покарання за незаконну анексію та детально описує таке міжнародне правопорушення. Однак міжнародні інституції висловлюють думку, що вчинений Росією злочин анексії не змінює суверенітету щодо анексованої території. Таким чином, Крим, який був анексований, залишається частиною України і зберігає цей статус, доки уряд України буде на цьому наполягати. Це підтверджується коментарем до статті 47 Женевської конвенції про захист цивільного населення під час війни, який вважає «безпідставними» припущення, що констатація факту анексії «легалізує» її наслідки [2].

Анексія Російською Федерацією Кримського півострова та вторгнення північного сусіда у східні області України стали ключовими подіями, які активно висвітлювалися у провідних інформаційних та наукових виданнях по всьому світу протягом 2014 року. Ці події викликали різні оцінки у світовій спільноті, проте більшість країн світу рішуче засудила анексію Російською Федерацією АР Крим та її незаконне збройне вторгнення на територію України [3, с. 19].

Анексуючи Крим, Російська Федерація вчинила грубе порушення положень Будапештського меморандуму про гарантії безпеки з приєднанням України до Договору про нерозповсюдження ядерної зброї 1994 року. У цьому меморандумі Сполучене Королівство Великої Британії та Північної Ірландії, Російська Федерація та Сполучені Штати Америки підтвердили свої зобов'язання відповідно до принципів Заключного акту НБСЄ і обіцяли поважати незалежність, суверенітет та існуючі кордони України (п. 1) [4].

Вчинки Російської Федерації фактично вказують на прихильність її політики так званому «примату сили» в міжнародних відносинах. Це стає руйнівним для системи міжнародної безпеки та негативним прикладом, який може впливати на всі держави, незалежно від їх потужності. Більш сильні держави можуть диктувати свою волю, зокрема, сусіднім країнам, що порушує принципи міжнародного права. Це також означає зняття обмежень, встановлених міжнародним правом для регулювання поведінки суб'єктів з усіма відповідними наслідками.

Анексія РФ Кримського півострова стала важким викликом для світового співтовариства в цілому, проте найбільше це стосується найвпливовішої організації у сфері безпеки – НАТО. Ще до 2014-го Альянс тісно співпрацював із Кремлем відкрито розвиваючи зв'язки з Росією. Проте в 2014 році, відповідаючи на агресивні кроки Росії проти України, Північноатлантичний альянс призупинив співпрацю з Росією. Це було підсилено тим, що на початку свого президентського терміну Володимир Путін в інтерв'ю ВВС висловив готовність Росії приєднатися до НАТО. Така зміна позиції Росії була викликана не лише особливими відносинами Альянсу з Україною, але й зміною безпекової ситуації в регіоні. Більшість причорноморських країн є членами НАТО, що створює особливий контекст для окупації Росією Кримського півострова для цього військово-політичного блоку [5].

Отже, за сучасних геополітичних умов та ескалації з боку РФ, кримська проблема займає важливе місце як у внутрішній так і в зовнішній політиці держави. Адже Крим був і залишається в силу свого географічного розташування сферою політичних інтересів серед держав, що входять до чорноморського басейну.

Список використаних джерел

1. Сидоренко С. Між анексією та окупацією: як правильно називати український Крим. Європейська правда. 2021. 16 березня. URL: https://www.eurointegration.com.ua/ articles/2021/03/16/7120937/.
2. Конвеція про захист цивільного населення під час війни: Міжнародний документ. Женева 12 серпня 1949 року. URL: https://zakon.rada.gov.ua/ laws/ show/995_15.
3. Баскакова А.С. Окупація Кримського півострова та російсько-українське збройне протистояння на сході України. *Науковий журнал «Політикус»*. 2021. Випуск 2. С. 19-25.
4. Про анексію Криму та її наслідки. URL: https://www.netishynrada. gov.ua/.
5. Bebler A. On the Geopolitical Aspects of the Conflict Over Crimea. The IUP Journal of International Relations, Vol. XI, No. 1, January 2017, pp. 7-26. URL: https://papers.ssrn.com/sol3/papers.cfm?abstract_id=3159747.

УХИЛЕННЯ ВІД СПЛАТИ ПОДАТКІВ ІМПОРТЕРАМИ ОДЯГУ: РЕАЛІЇ ТА ВИКЛИКИ СЬОГОДЕННЯ

Сергій ТАРАНЕНКО,
кандидат юридичних наук, доцент,
доцент кафедри історії та права
Черкаського державного технологічного університету

Архіважливою і притому об’єктивно найважливішою проблемою є боротьба із таким феноменом як ухилення від сплати податків протягом усього періоду розвитку суспільства. Звичайно, не можна не відзначити те, що ухилення від сплати податків є нагальною проблемою із давніх-давен будь-якої держави світу. Адже чим більшими є масштаби ухилення від сплати обов’язкових платежів, тим більш слабкою стає держава. Безумовно в сучасних умовах, у яких перебуває країна податки є одним з основних джерел наповнення державного бюджету, які вкрай необхідні для підтримання обороноздатності держави та соціальних зобов’язань передбачених Конституцією України [1]. Треба пам’ятати, що систематичне ухилення від їх сплати податків бізнесом та громадянами призводить до утворення дефіциту бюджетних коштів, а це в свою чергу негативно позначається на стані економіки країни. Поза всяким сумнівом, критичною та нагальною ця проблема має місце після повномасштабного вторгнення росії в Україну. На жаль, як результат, бюджет України зазнає багатомільярдних втрат, що тягне за собою значне недофінансування окремих сфер та потребує необхідність брати значні кредити у партнерів, а також підвищувати податки для усіх верств населення. За час воєнної агресії прямі витрати з державного бюджету значно збільшились, що в свою

чергу створило додатковий тиск на бюджет. Додам також, що надходження знизились і через масштабне використання ділками різних схем ухилення від сплати податків, внаслідок чого рівень дефіциту державного бюджету досяг безпрецедентних розмірів [2]. Як приклад, голова комітету ВРУ з питань фінансів, податкової та митної політики Данило Гетманцев у своєму тг–каналі декілька дописів присвятив імпорту одягу і схемам, що використовуються шахраями для того аби ухилитися від сплати податків [3]. Так, податкова служба виявила низку схем, які використовуються імпортерами секонд-хенду для ухилення від сплати ПДВ. Одна з них полягає в імпорті товарів з істотно заниженою вартістю, що призводить до уникнення сплати податків та сприяє фіктивним операціям на ринку. Щоб не бути голослівним зазначу для прикладу, що компанія ТОВ «Е-А» у квітні цього року завезла сумки та одяг за цінами, які відрізнялися в 11,3 та 4,2 разу від митної вартості відповідно. ДПС у цьому випадку вдалося запобігти розповсюдженню схемного кредиту на суму 35,2 мільйона гривень [3]. Не можна не відмітити і таке, що завдяки створенню «спільного робочого кабінету» ДПС та ДМС вдалося виявити численні схеми мінімізації податків під час імпорту одягу. Це включає заниження митної вартості та підміну товарних кодів. Завдяки відповідним заходам упереджено незаконний податковий кредит на суму понад 1,5 млрд. грн., а надходження до бюджету зросли на 20,7%. Не можна не відмітити, що такі схеми стало можливим виявляти завдяки створенню ще в серпні 2023 року так званого «спільного робочого кабінету» ДПС та ДМС та співставлення баз даних відомств щодо імпорту та подальшого руху товарів [4]. Загалом за рахунок виявлення схем мінімізації сплати податків імпортерами одягу та включення останніх до переліку ризикових ДПС упереджено розповсюдження схемного податкового кредиту з ПДВ на суму понад 1,5 млрд гривень. Якщо у минулому році 280 імпортерів ввезли в Україну одягу на 12,2 млрд грн., то в поточному році кількість імпортерів склала 275 одиниць, а вартість увезеного одягу перевищила 15,5 млрд гривень. Злагоджена робота ДПС та ДМС призвела до збільшення надходжень від імпортерів одягу до Державного бюджету зросли у поточному році порівняно з минулим на 20,7% (з 1 до майже 1,3 млрд. гривень). Водночас, податковий контроль триває постійно аби упередити ухилення від оподаткування на майбутнє, звертаю увагу імпортерів на основні схеми, не сумісні з чесним ведення бізнесу, які відомі і жорстко присікаються фіскалами.

Одним із поширених методів мінімізації податків є суттєве заниження митної вартості товару. Наприклад, ціна розмитнення ременя ТМ Brioni виробництва Євросоюзу складає 36 грн., при цьому за даними інтернет-ресурсів магазинів продаж в Україні такого ременя здійснюється за ціною

23 360 грн., тобто зі зростанням ціни у 799 разів. Аналогічно ціна розмитнення штанів жіночих ТМ Dolce & Gabbana виробництва Євросоюзу складає 184 грн, при цьому за даними інтернет-ресурсів магазинів продаж в Україні таких штанів здійснюється за ціною 114 567 грн, (зростання ціни – 621 раз); ціна розмитнення пальта ТМ Hugo Boss виробництва Євросоюзу складає 53 грн., при цьому за даними інтернет-ресурсів магазинів продаж в Україні такого пальта здійснюється за ціною 21 500 грн. (зростання ціни – 406 разів) [4]. Під час здійснення моніторингу податковою службою виявлено коло імпортерів, які скористалися вказаною схемою мінімізації та не сплатили податки ані при розмитненні дорого вартісних речей, ані при їх продажу в Україні, усі вони були включені до переліку ризикових, у результаті чого використання вказаної схеми стало дуже ризикованим, оскільки моніторинг здійснюється на постійній основі. Відомими є і інші схеми та методи мінімізації податків, однією із яких стало розмитнення товарів відомих брендів під виглядом дешевих (у т. ч. китайських) товарів. Наприклад, у митних деклараціях імпортером за відповідним кодом УКТ ЗЕД назва товару зазначається загальними фразами («Сукня жіноча текстильна з бавовни» маловідомої ТМ «Gralice», країна виробництва сукні – КНР). Такий товар імпортується в дуже суттєвих обсягах (від 100 одиниць в одній партії). Ціна розмитнення такої сукні (з урахуванням імпортного мита та ПДВ) становить 135 грн, водночас при реалізації сукні за цим же кодом УКТ ЗЕД назва товару в податковій накладній зазначається як сукня із незрозумілим набором цифр та латинських літер, ідентифікувати які не є можливим (ймовірно, це внутрішній артикул суб'єкта), і ціна реалізації такої сукні зростає до 187 042 грн (з ПДВ), тобто у понад 1 386 разів [4]. Використання вказаної схеми як зазначає Данило Гетманцев дає можливість: 1) реалізувати решту імпортованих за цим кодом УКТ ЗЕД та непроданих за податковими накладними товарів (у вищенаведеному випадку – суконь) за кеш без податків; 2) легалізувати брендовий товар (у вищенаведеному випадку – сукню, продану за 187 тис. грн) в Україні; 3) легалізувати доходи, отримані злочинним шляхом.

Іншою придуманою схемою мінімізації стала підміна коду УКТ ЗЕД імпортованого товару при продажу в Україні з метою уникнення зупинки реєстрації податкової накладної. Так, імпортером ввезені за кодом УКТ ЗЕД товару «додаткові речі до одягу із натуральної шкіри» 51,7 тис. ременів за ціною від 30 до 88 грн загальною митною вартістю 2,7 млн грн, при цьому в ході реалізації товарів із вказаним кодом УКТ ЗЕД у податкових накладних імпортером зазначається реалізація лише 129 ременів за ціною вже від 218 до 12 950 грн на загальну суму лише 331,8 тис грн (з ПДВ). Решта реалізованих за вказаним кодом УКТ ЗЕД товарів (на загальну суму 1,1 млн грн з ПДВ) за даними податкових накладних – це взуття, сумки,

рюкзаки, гаманці, намисто, парасолі тощо, які обліковуються за іншими кодами УКТ ЗЕД та походження яких невідоме, оскільки імпорт та придбання в Україні таких товарів відсутні [4]. Суб'єкти, що використовують вищевказані схеми мінімізації податків, імпортують одяг виключно в інтересах усім відомих торговельних мереж брендових дороговартісних товарів (поштучна реалізація раніше згаданих товарів за реальними цінами брендових товарів здійснюється виключено на суб'єктів, яким ці мережі належать). Суть ще однієї схеми ухилення підтримуючи думку Данила Гетманцева полягає в тому, що імпортером ввозяться значні партії одягу «насипом», при цьому його розмитнення в силу обсягів та специфіки транспортування здійснюється в кілограмах, а не штуках (така схема для прикладу характерна для імпортерів вживаних товарів (секунд-хенду), у зв'язку з чим встановити точну кількість того чи іншого товару в партії не є можливим. У подальшому цей товар продається в Україні на адресу платників ПДВ в штуках, із назвою, вказаною загальними фразами (на кшталт «сукня» чи «штани»), та за реальною вартістю бренду, однак на підставі вищевказаного ідентифікувати вартість розмитнення такого товару та торгівельну націнку при його продажу не є можливим. Однак, очевидним є не співпадіння товару за вагою, а також відсутність залишків товарів, які фактично були реалізовані за кеш без сплати податків. Під час здійснення моніторингу податковою службою встановлені 16 імпортерів, які скористалися вказаною схемою мінімізації, усі вони включені до переліку ризикових у відповідності до вимог постанови КМУ від 11.12.2019 № 1165 «Про затвердження порядків з питань зупинення реєстрації податкової накладної/розрахунку коригування в Єдиному реєстрі податкових накладних» [5], у результаті чого упереджено розповсюдження схемного податкового кредиту з ПДВ на суму понад 486 млн. гривень [4].

Список використаних джерел

1. Конституція України, прийнята на п'ятій сесії Верховної Ради України 28 червня 1996 р. [Електронний ресурс] // Відомості Верховної Ради України. – Режим доступу: http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/254к/96-вр.
2. Без реформ не обійтися: власних коштів Україні вистачить тільки на половину видатків. Інтернет - видання - «Економічна правда» URL: https: // epravda. com. ua/ publications /2023/09/26/704763/ (дата звернення: 20.04.2025).
3. Український уряд посилює боротьбу зі схемами секонд-хендів**.** URL: https: //bukvy.org/ukrayinskyj-uryad-posylyuye-borotbu-zi-shemamy-sekond-hendiv/.
4. Данило Гетманцев про схеми ухилення від сплати податків імпортерами одягу URL: https: //7eminar.ua /news /1226-danilo-getmancev-pro-sxemi-uxilennya-vid - splati-podatkiv-importerami-odyagu?page=33.
5. Постанова КМУ від 11 грудня 2019р. №1165 «Про затвердження порядків з питань зупинення реєстрації податкової накладної чи розрахунку коригування в Єдиному реєстрі податкових накладних» {Із змінами, внесеними згідно з Постановами КМ № 1187 від 18.10.2024}.

НОРМАТИВНО-ПРАВОВИЙ АСПЕКТ ДЕРЖАВНОГО УПРАВЛІННЯ МУЗЕЙНОЮ СФЕРОЮ В УКРАЇНІ

Алла ЛИСЕНКО,
кандидат історичних наук, доцент,
доцент кафедри історії та права
Черкаського державного технологічного університету

Музеї відіграють ключову роль у збереженні, вивченні та популяризації культурної спадщини, формуючи національну ідентичність та сприяючи культурному розвитку суспільства. Ефективне функціонування цих інституцій значною мірою залежить від належного державного управління, основою якого є чітка та дієва нормативно-правова база. Дослідження нормативно-правового аспекту державного управління музейною сферою в Україні є актуальним та важливим для оптимізації діяльності музеїв та забезпечення їх сталого розвитку.

Чинне законодавство України, що регулює музейну справу, базується на Законі України «Про музеї та музейну справу» [1]. Цей закон визначає основні засади державної політики у музейній сфері, правовий статус музеїв різних форм власності, основні напрямки музейної діяльності, класифікацію музеїв, порядок формування та обліку музейних фондів, а також засади державної підтримки музейної сфери, визначає основну термінологію, вживану в музейній діяльності [2, с. 187]. Крім цього базового закону, функціонування музейної сфери регулюється низкою підзаконних нормативно-правових актів, включаючи постанови Кабінету Міністрів України, накази Міністерства культури та стратегічних комунікацій України (МКСК), а також рішення органів місцевого самоврядування. Ці нормативні акти деталізують окремі аспекти музейної діяльності, такі як порядок обліку, зберігання та використання музейних предметів, організацію їх охорони, проведення експертизи культурних цінностей, умови доступу до музейних колекцій та інші.

Основними органами державного управління музейною сферою в Україні є Міністерство культури та стратегічних комунікацій України та органи місцевого самоврядування. МКСК здійснює формування та реалізацію державної політики у сфері музейної справи, координує діяльність музеїв національного значення, затверджує нормативні акти з питань музейної діяльності, здійснює державний контроль за збереженням музейних фондів [3]. Органи місцевого самоврядування, у свою чергу, здійснюють управління музеями комунальної власності, розробляють та реалізують місцеві програми розвитку музейної справи, забезпечують фінансову підтримку комунальних музеїв. Важливим аспектом є

координація діяльності між центральними та місцевими органами влади, а також чіткий розподіл їхніх повноважень та відповідальності для уникнення дублювання функцій та забезпечення ефективного управління.

Нормативно-правове забезпечення діяльності музеїв залежить від їхньої форми власності. Державні музеї функціонують на основі державного законодавства та відомчих нормативних актів. Комунальні музеї регулюються як загальнодержавним законодавством, так і рішеннями органів місцевого самоврядування. Діяльність приватних музеїв, окрім загального законодавства, може визначатися їхніми статутами та внутрішніми положеннями. Кожна форма власності має свої особливості щодо фінансування, управління майном та контролю за діяльністю.

Державний контроль та нагляд у музейній сфері є важливим інструментом забезпечення збереження культурної спадщини. Він здійснюється шляхом перевірок дотримання музеями чинного законодавства, зокрема щодо обліку, зберігання, консервації та реставрації музейних предметів. Існуючі механізми контролю включають планові та позапланові перевірки, моніторинг діяльності музеїв, а також застосування санкцій у разі виявлення порушень. Ефективність державного контролю залежить від чіткості нормативних вимог, наявності кваліфікованих фахівців та дієвості механізмів реагування на виявлені порушення.

Аналіз чинного нормативно-правового забезпечення державного управління музейною сферою в Україні виявляє низку проблемних аспектів. Серед них можна виділити застарілість деяких законодавчих норм, недостатнє фінансове забезпечення музейної діяльності, неурегульованість питань, пов’язаних з цифровою трансформацією музейної справи, відсутність чітких критеріїв оцінки ефективності діяльності музеїв, а також недостатню координацію між різними органами управління. Особливої уваги потребує питання збереження культурної спадщини в умовах воєнної агресії, що вимагає розробки спеціальних нормативно-правових механізмів захисту та евакуації музейних колекцій.

З метою вдосконалення нормативно-правового забезпечення державного управління музейною сферою в Україні необхідно здійснити комплексний аналіз чинного законодавства та розробити пропозиції щодо його реформування. Важливими напрямами вдосконалення є адаптація законодавства до сучасних викликів та європейських стандартів, оптимізація системи управління музейною сферою, забезпечення належного фінансування музейної діяльності, врегулювання питань цифрової трансформації та використання новітніх технологій у музейній справі, посилення державного контролю за збереженням культурної спадщини, а також розробка ефективних механізмів захисту музейних колекцій в умовах кризових ситуацій.

Таким чином, ефективне нормативно-правове забезпечення є наріжним каменем успішного державного управління музейною сферою в Україні. Аналіз чинного законодавства виявляє як його досягнення, так і проблемні аспекти, що потребують оперативного вирішення. Подальші наукові дослідження повинні бути спрямовані на розробку обґрунтованих пропозицій щодо вдосконалення нормативно-правової бази з урахуванням міжнародного досвіду та сучасних тенденцій розвитку музейної справи, що сприятиме збереженню культурної спадщини та подальшому розвитку музейної сфери в Україні.

Список використаних джерел

1. Про музеї та музейну справу: Закон України від 29.06.1995 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/249/95-%D0%B2%D1%80#Text (дата звернення: 08.04.2025).
2. Зосімович О. Правове регулювання діяльності музеїв в Україні. *Сучасні тенденції розбудови правової держави в Україні та світі*: зб. наук. ст. за матеріалами IV Міжнар. наук.-практ. конф. (Житомир, 19 травня 2016 р.). 2016. С. 186-189.
3. Міністерство культури та стратегічних комунікацій України: офіційний сайт. URL: https://mcsc.gov.ua/ (дата звернення: 10.04.2025).

ПРЕДМЕТ КОНСТИТУЦІЙНОЇ ЮСТИЦІЇ: СУТНІСТЬ ТА ФУНКЦІОНАЛЬНЕ ПРИЗНАЧЕННЯ

Ірина КУНЕНКО,
кандидат юридичних наук, доцент

Актуальність дослідження конституційної юстиції в сучасних умовах не викликає сумнівів, оскільки саме цей інститут забезпечує верховенство Конституції, її охорону та гарантує стабільність правової системи країни. Розуміння предмета конституційної юстиції та її механізмів є необхідним для вивчення правових основ функціонування держави в цілому.

Предметом юстиції, як специфічної сфери юридичної діяльності держави, на нашу думку є охорона права від його порушень актами неправомірної поведінки суб’єктів правовідносин, шляхом застосування закону до конкретних правовідносин і приведення їх у відповідність з правовими нормами. А оскільки норми права встановлюються насамперед у положеннях Основного закону держави, то охорона права розпочинається з охорони конституційних положень від їх порушення, тобто починається з охорони Конституції, отже, з конституційної юстиції.

Аналіз законодавства різних держав, підтверджує той факт, що у більшості з них виділяється спеціальний вид юридичної діяльності, сутність якого полягає в тому, щоб забезпечити верховенство Основного закону, а головним змістом цієї діяльності є перевірка чинного законодавства з метою усунення порушень, які допускаються законодавцем, главою держави, іншими органами державної влади [1].

Зазвичай охорона Конституції зводиться до конституційного контролю, а також офіційного тлумачення Основного закону держави.

Як правило конституційний контроль охоплює: 1) контроль за законністю внесення змін до самої Конституції та встановлення відповідності законодавчих актів держави її Основному закону. Перелік таких нормативно-правових актів визначається законодавством різних держав по-різному. Ними можуть бути: акти парламенту (закони, регламенти тощо), акти глави держави, акти органів виконавчої влади (уряду, центральних і місцевих органів виконавчої влади), акти суб'єктів федерації, акти судових органів та органів прокуратури, а також міжнародні договори [2]. Як наслідок, такі акти, що не відповідають Конституції чи їх окремі положення визнаються недійними й втрачають юридичну силу. 2) Розв'язання конституційних конфліктів між гілками державної влади. Вони можуть стосуватися розподілу повноважень, прийняття рішень або визнання певних дій неконституційними, спорів щодо компетенції між вищими органами держави, між органами федерації та органами її суб'єктів, між центральною владою і автономіями, місцевою владою. 3) Захист прав та свобод людини і громадянина, юридичних осіб шляхом розгляду конституційної скарги. З досвіду зарубіжних країн, конституційна скарга під час здійснення конституційного контролю є одним з основних засобів захисту фундаментальних прав особи та зазвичай чітко закріплюється в законодавстві відповідної держави. З внесенням змін до Конституції України вказаний інститут було запроваджено і в нашій державі – клопотання щодо перевірки на відповідність Конституції України (конституційність) закону України (його окремих положень), що застосований в остаточному судовому рішенні у справі суб'єкта права на конституційну скаргу.

З вищевикладеного ми робимо висновок, що предметом конституційної юстиції є юстиційна діяльність, спрямована на попередження та усунення порушень законодавцем, а також іншими суб'єктами законодавчої діяльності тих конституційних положень, якими регулюються правовідносини, пов'язані з ухваленням нормативно-правових актів, визначених чинною Конституцією.

Щодо тлумачення Конституції, як юридичної діяльності, воно зазвичай реалізується шляхом прийняття в особливому провадженні

рішення про тлумачення конституційних положень, яке безпосередньо не пов'язано із розглядом порушення права у конкретному правовідношенні, за зверненням визначених законом, переважно Конституцією, суб'єктів звернення. Розуміння змісту нормативно-правового акта та його норм дає змогу суб'єкту вибрати правильний варіант поведінки та реалізувати правові приписи, які в ньому містяться [3].

Тлумачення Конституції України має на меті з'ясування змісту конституційно-правових норм з урахуванням позиції законодавця й актуальних конституційно-правових умов. Офіційне тлумачення конституційних положень покликане усунути їх неоднозначність при застосуванні, визначивши точний нормативний зміст відповідних положень. У цьому сенсі офіційне тлумачення може розглядатися як продовження законотворення за межами законодавчого (конституційного) процесу, оскільки таким чином нормативний зміст набуває своєї остаточної завершеності. Потреба офіційного тлумачення положень чинної Конституції таким чином виникає у зв'язку з порушеннями права, які полягають у недотриманні вимоги щодо правової визначеності юридичних норм через порушення юридичної техніки законотворення.

Підсумовуючи викладене, можна стверджувати, що предметом конституційної юстиції є юстиційна діяльність, спрямована на забезпечення верховенства Конституції через попередження, виявлення та усунення порушень її положень актами державної влади. До змісту цієї діяльності належать: контроль за відповідністю нормативно-правових актів Конституції, розв'язання конституційних конфліктів, розгляд конституційних скарг, а також офіційне тлумачення конституційних норм. Таке комплексне бачення предмета конституційної юстиції дозволяє краще зрозуміти її роль у правовій системі та підкреслює її значення як гаранта конституційного порядку.

Список використаних джерел

1. Георгіца А. З. Конституційне право зарубіжних країн : підручник. Тернопіль. Астон, 2003. 432 с.
2. Цимбалістий Т. О. Конституційна юстиція в Україні: навч. посіб. К.: Центр навчальної літератури, 2007. 200 с. URL: http://dspace.wunu.edu.ua/bitstream/316497/8401/1/%D0%9F%D0%BE%D1%81%D1%96%D0%B1%D0%BD%D0%B8%D0%BA%20_%D0%9A%D0%B8%D1%97%D0%B2.pdf.
3. Кельман М. С., Мурашин О. Г., Хома Н. М. Загальна теорія держави та права: підручник. 3-тє вид., стереотип. Львів: Новий Світ-2000, 2007. 584 с.

ПРАВОВА ПРИРОДА ПОСЛУГИ ЯК ОБ'ЄКТА ЦИВІЛЬНИХ ПРАВ

Наталія ГРАБАР,
доцентка кафедри цивільно-правових дисциплін
Навчально-наукового інституту права та правоохоронної діяльності
Львівського державного університету внутрішніх справ

На сьогоднішній день послуги є переважаючою правовою категорією у цивільному обороті. Це пояснюється тим, що швидкий рух та часті зміни у суспільних відносинах допомагають у наданні послуг і автоматично, створюють необхідність у їх регулюванні. У сфері надання послуг зосереджено багато видів різноманітної діяльності, котра охоплює як виробництво так і задоволення головних потреб суспільства.

Суттєве зростання ролі послуг у цивільному обігу сприяло підвищенню уваги до відносин, що виникають у сфері їх надання наукою цивільного права, та знайшло своє відображення у відповідних нормативно-правових актах, зокрема ЦК України.

Чинний ЦК України закріплює найважливіші положення про правове регулювання відповідних суспільних відносин, до сьогодні у науці цивільного права відсутня єдина точку зору щодо самого поняття послуги та характерних ознак останньої, що своєю чергою не сприяє формуванню єдиних наукових поглядів на це поняття, тому виникає проблема з'ясування сутності послуги як об'єкта цивільних прав [1, с. 26].

Відповідно до ст. 177 ЦК України, послуга є одним із об'єктів цивільних прав. Водночас у цивільному законодавстві України відсутнє поняття «послуга», а у ст. 901 ЦК України міститься визначення договору про надання послуг, за яким одна сторона (виконавець) зобов'язується за завданням другої сторони (замовника) надати послугу, яка споживається в процесі вчинення певної дії або здійснення певної діяльності, а замовник зобов'язується оплатити виконавцеві зазначену послугу, якщо інше не встановлено договором. Отже, наданню послуги завжди передує замовлення щодо її надання, а також вона споживається у процесі здійснення певної діяльності [2, с. 89].

Як випливає із законодавчих положень, послуга розглядається через діяльність (дію), яка спрямована на досягнення конкретного корисного результату (задоволення особистих потреб, проживання в готелі, отримання прибутку).

Проаналізувавши статтю, закріплену в ЦК України, можна стверджувати, що:

− наданню послуги завжди передує замовлення на її надання;

− послуги не існує до моменту її надання (послуги не можна накопичувати);

− послуга споживається у процесі вчинення певної дії чи здійснення певної діяльності.

Так, В.В. Рєзнікова зазначає, що послуга в широкому розумінні – це будь-яка діяльність, спрямована на створення корисного ефекту, який може знаходити своє втілення в об'єктах матеріального світу, а також бути не об'єктивованим, полягати у здійсненні певної діяльності. Послуга у вузькому розумінні полягає у здійсненні діяльності, у результаті якої створюється корисний ефект, що не знаходить свого об'єктивованого втілення у матеріальному світі. Матеріальна послуга отримала назву роботи [3, с. 113].

Послуга – це правомірна діяльність, яка спрямована на сприяння вилученню корисних властивостей уже наявного об'єкта або на недопущення настання негативних наслідків для замовника послуги [4, с. 38].

В.А. Васильєва зазначала, що до послуг іноді відносять усі види корисної діяльності, яка не створює матеріальних цінностей. Особливою ознакою діяльності у цій сфері є неможливість реально осягнути характер продукту, що створюється. Різноманітність послуг у першу чергу породжена їх характером, частина з яких призначена для особистого споживання, частина – виробляється з метою отримання прибутку. З урахуванням економічних характеристик послуги її визначення науковця сформулювала так: «Послуга – це вид суспільного блага, за допомогою якого задовольняються потреби шляхом вчинення дій (здійснення діяльності) суб'єктом, у корисних властивостях якої і полягає суб'єктивний інтерес особи» [5, с. 12].

Через віднесення Цивільним Кодексом України послуги до об'єктів цивільних прав, відповідно, і розуміння послуги як особливого товару на ринку необхідно визначити її якість. Як відомо, послуга має не уречевлений характер, на відміну від речей та результатів робіт, що не виключає питання її якості. Необхідно визначитися з тим, яким чином встановлюються якісні вимоги до послуги. Послуга, як і решта об'єктів цивільних прав, має корисний характер (цінність), що визначає її ціну на ринку. При цьому якість, як відомо, у ринкових відносинах є одним із найважливіших чинників, що дають змогу обирати споживачам для себе краще [1, с. 28].

Для послуги, як об'єкта цивільного права, характерно, що вона може як мати зречевлену форму, так і не набувати такої форми. Якщо послуга пов'язана з незречевленою формою, вона є водночас і процесом свідомої діяльності, і процесом свідомої діяльності, і продуктом такої діяльності, набуваючи схожості з підрядом. За відсутності зречевленого результату така діяльність є типовою послугою як самостійний об'єкт цивільних правовідносин [4, с. 28].

Важливим також є й сама мета послуги – сприяти вилученню корисних властивостей вже наявного об'єкта, не допустити настання негативних наслідків для замовника послуги. Ця діяльність щодо сприяння становить цінність, для особи, якій надається послуга, що споживається водночас з її настанням [4, с. 28].

Н.В. Алаб'єва слушно зазначає, що ознаками послуги є: а) наявність результату діяльності, її невід'ємність від діяльності послугонадавача, ексклюзивність, невичерпність; б) наявність дії, яка повинна призводити до результату діяльності; в) гарантованість досягнення результату; г) одночасність надання і споживання послуги; д) наявність суб'єкта та об'єкта цивільно-правових відносин [6, с. 9–10].

Як відомо, послуги, як об'єкт виникають лише при замовленні контрагента. Головним є також, надавач послуги та вартість самої послуги яка здебільшого, визначається на підставі затребуваності в ній.

Ключовим елементом послуги є сам процес надання послуги та корисний результат, що може бути предметом захисту в разі невідповідності запропонованого, очікуваного та отриманого. У деяких випадках цей результат наявний (наприклад, завантаження вантажу, перевезення пасажирів), у інших – ні. Послуги можуть також полягати у діях, результати яких виявити не завжди можливо (наприклад, послуги няні-вихователькі, репетитора тощо). Крім цього, суспільна корисність дій може полягати у них самих, незалежно від їх результату. Наприклад, консультація фахівця є корисною як така, незалежно від використання отриманої інформації у майбутньому. Зокрема, консультації та інші послуги адвоката незалежно від використання його порад особою, котрій вони надавалась, і кінцевого результату його професійної діяльності, визнаються об'єктом цивільного права. Таке ж значення мають інформаційні, розважальні, консультаційні, просвітянські та інші послуги [7, с. 28].

На підставі вищезазначеного можна дійти висновку, що послуга є багатогранним явищем що виражається у діяльності послугонадавача для задоволення потреб замовника послуги. Самі ж послуги є важливим елементом цивільного обороту та взаємовідносин між суб'єктами цивільного права. Послуга може бути об'єктом цивільних прав у вигляді угоди про надання послуги, договору про виконання робіт або інших правових документів, які регулюють відносини сторін. Важливо враховувати, що при наданні будь-якої послуги необхідно дотримуватися вимог законодавства щодо цивільних прав та обов'язків сторін. Послуги можуть бути оплачені або надаватися безкоштовно, а їх надання регулюється цивільним законодавством.

Таким чином, послуги є важливим об'єктом цивільних прав, який визначає правові відносини між сторонами та регулює їх взаємодію.

Список використаних джерел

1. Луцький А.І. Послуга як об'єкт прав за цивільним законодавством. *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету*. Сер.: Юриспруденція. 2019. № 41. том 2. С. 26–30.
2. Світлак І. Послуга як об'єкт цивільних прав. *Актуальні проблеми правознавства.* 2017. № 1. т.2. С. 88–94.
3. Рєзнікова В.В. Послуга та суміжні правові категорії. *Університетські наукові записки*. 2009. № 2. С. 105–115.
4. Скрипник В.Л. Послуги як особливий об'єкт цивільних прав. *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету*. Сер. : Юриспруденція. 2018. № 36. Том 2. С. 38–41. URL: https://www.vestnik-pravo.mgu.od.ua/archive/juspradenc36/part_2/11.pdf.
5. Васильєва В.А. Проблеми цивільно-правового регулювання відносин з надання посередницьких послуг: автореф. дис... д.ю.н. 12.00.03. КНУ ім. Т. Шевченка. К. 2006. 24 с.
6. Алаб'єва Н.В. Договір про надання послуг у мережі Інтернет: автореф. дис. … канд. юрид. наук: 12.00.03. Харків, 2010. 19 с.
7. Горблянський В.Я. Послуга як категорія цивільного права. *Актуальні проблеми вдосконалення чинного законодавства України.* 2015. Вип. 39. С. 114–122. URL: file:///C:/Users/User/Downloads/vmaltseva,+Horblianskyi+V.Ya.+(2015-39)%20(2).pdf.

ІНДИВІДУАЛЬНО-ПРОФІЛАКТИЧНІ ЗАХОДИ ЗАПОБІГАННЯ КРАДІЖКАМ: ПОНЯТТЯ ТА ПРАВОВА ХАРАКТЕРИСТИКА

Тетяна КОМПЛЄКТОВА,
суддя Сєвєродонецького міського суду Луганської області,
відряджена до Придніпровського районного суду міста Черкаси

Індивідуально-профілактичні заходи спрямовані на конкретних осіб, здатних вчинити кримінальне правопорушення, або їх групу. Індивідуальне запобігання становить ту частину запобіжної діяльності, що здійснюється на стадії, яка передує виникненню злочинного наміру.

Основним завданням індивідуальної запобіжної діяльності є усунення загрози потенційного правопорушення [1, с. 146]. З цього приводу А. Закалюк зауважує, що теорія запобігання злочинності в певній частині, зокрема в теоретичному обґрунтуванні запобіжних заходів, тактики й методики їхнього вжиття, ніби виходить за межі теорії кримінології та користується здобутками інших наук, наприклад педагогіки, психології, соціології, не є аргументом для «відокремлення» теорії запобіжної діяльності від теорії кримінологічної науки [2, с. 325].

Отже, індивідуально-профілактичні заходи запобігання мають містити кримінологічні знання про специфічні антисуспільні риси осіб, їх виникнення та розвиток, а також спрямовуючий вплив на саму особу, яка

готує вчинення кримінального правопорушення або розпочала його вчинення, задля відвернення та припинення. При цьому зазначений вплив може бути безпосереднім або опосередкованим, у тому числі із застосуванням оперативних можливостей, через ближнє оточення, членів сім'ї тощо [3, с. 334].

Метою індивідуального запобігання є позитивне коригування особистості, що приводить до зміни її поведінки від антигромадського ухилу до законослухняного, зниження ступеня віктимності конкретних категорій осіб, які є потенційними жертвами кримінальних правопорушень.

Досягнення цієї мети потребує вирішення таких завдань: виявлення та вивчення осіб, чия поведінка свідчить про реальну можливість вчинення кримінальних правопорушень; з'ясування джерел негативного впливу на них; прогнозування індивідуальної поведінки та планування заходів індивідуального запобігання; постановка осіб на профілактичний облік, позитивний коригуючий вплив та контроль за їхньою поведінкою й способом життя.

Як уже зазначалося, заходи індивідуальної профілактики, на відміну від загальної, спрямовані безпосередньо на особу правопорушника й обставини, що формують їх антигромадську позицію. Індивідуально-виховний вплив на особу правопорушника пов'язаний із запобіганням протиправної поведінки осіб, які ще не мають міцної антигромадської установки. Коли ж йдеться про запобігання злочинам з боку професіоналів, варто враховувати неминучість примусових заходів, оскільки є особи, які не піддаються вихованню. Ось чому так важливо поряд з індивідуальною профілактикою вживати комплексні заходи для припинення злочинної діяльності на стадіях підготовки чи замаху на злочини.

Індивідуальна профілактика є важливою складовою частинною діяльності Національної поліції щодо попередження кримінальних правопорушень, у тому числі й крадіжок. Її мета полягає в тому, щоб своєчасно виявляти осіб, від яких можна очікувати їх вчинення, і шляхом виховного впливу на них та вжиття інших заходів у напрямах переборення їх антигромадських поглядів та звичок, не допустити вчинення таких правопорушень.

Тому від рівня організації індивідуальної профілактичної роботи в кожному підрозділі поліції, від ступеня активності й ефективності участі у ній громадськості залежить успішність вирішення загальних завдань запобігання кримінальним правопорушенням. Індивідуальна профілактична робота цілком залежить від своєчасного та чіткого встановлення особи, від якої, судячи з її минулої антигромадської поведінки, можна очікувати вчинення крадіжки. Важливу роль у попередженні крадіжок відіграє виявлення та перевірка осіб із антигромадськими поглядами, способом життя та протиправною поведінкою.

Як свідчить аналіз наукової літератури та вивчення матеріалів практики діяльності Національної поліції України, заходи індивідуального попередження, що реалізуються стосовно особи, мають за мету нейтралізувати чи усунути внутрішні негативні риси цієї особистості та її поведінки, а також кримінологічно значимі психофізіологічні особливості (мірою їх можливого виправлення, зміни, лікування). Коли ж вплив спрямований на соціальне мікросередовище, то нейтралізуються або усуваються зовнішні негативні елементи матеріального та духовного порядку, які деформують особистість (несприятливі матеріальні та побутові умови життя індивідуума, негативні міжособистісні відносини тощо).

Вибір заходів залежить від ступеня антисоціальності мікросередовища, можливостей його перебудови у бажаному напрямі, інтенсивності впливу на особу й інших обставин. Але в будь-якому разі ефективність індивідуальної профілактики залежить від своєчасності застосування превентивних заходів на якомога ранніх стадіях соціальної запущеності особи, коли вона ще тільки вчиняє аморальні поступки і правопорушення, що не мають злочинного характеру. Це найгуманніший і найефективніший засіб запобігання кримінальним правопорушенням.

У кримінологічних джерелах нормативно-правове забезпечення профілактики, запобігання та припинення кримінальних правопорушень, зазвичай, розуміється у пасивній формі як сукупність юридичних документів, норм, законів і підзаконних актів, що регулюють діяльність органів влади, місцевого самоврядування, інших суб’єктів щодо недопущення вчинення злочинів [4, с. 124].

Для здійснення індивідуальної профілактики вчинення кримінальних правопорушень органам державної влади та громадськості потрібно вживати заходи щодо цілеспрямованого коригування відхилень у розвитку особистості на початкових етапах соціалізації, щоб не допустити вчинення протиправних дій, а також злочинного рецидиву.

З цією метою необхідно: створити об’єктивну інформаційну базу стосовно так званої «групи ризику» (наркоманів, токсикоманів, проституток, жебраків, безпритульних, осіб, які вчиняють різного виду правопорушення); налагодити ефективну взаємодію між різними суб’єктами профілактики і посилити контроль за вищевказаним контингентом, у тому числі відновити відвідання цих осіб відповідними органами і службами за місцем проживання з обов’язковим обстеженням умов проживання; на ранніх етапах розвитку особистості варто корегувати негативні риси характеру, життєві установки, ціннісні орієнтації, з тим, щоб не допустити формування антисоціальних установок особи; обов’язкове залучення до виховного процесу, окрім педагогів фахівців-психологів,

правоохоронців, працівників кризових центрів для молоді, медиків, авторитетних громадських діячів, спортсменів та інших осіб, які нададуть своєчасну допомогу і зможуть переконати осіб, що належать до групи ризику, змінити їх криміногенну поведінку.

Вагому роль у напрямку здійснення індивідуально-профілактичних заходів запобігання кримінальним правопорушенням, у тому числі й крадіжкам, можуть відігравати і судові органи, хоча їх діяльність прямо не спрямована на профілактику як таку. Проте діяльність судів має значний вплив на формування правової свідомості громадян та попередження кримінальних правопорушень. Безумовно, що відправлення правосуддя, своєчасне та невідворотне притягнення особи до відповідальності є потужним стримуючим фактором для інших потенційних правопорушиків. Разом із тим, суди, виносячи вироки, не лише визначають міру покарання особи, а й заходи, які в майбутньому можуть запобігти її поверненню до вчинення правопорушення. Так, вироком Красногвардійського районного суду м. Дніпропетровська від 07 вересня 2022 року по справі № 204/4538/22 особу зобов'язано працевлаштуватися або за направленням уповноваженого органу з питань пробації звернутися до органів державної служби зайнятості для реєстрації як безробітного та працевлаштуватися, якщо йому буде запропоновано відповідну посаду (роботу) [5]. Схожі формулювання можна простежити у вироках: Довгинцівського районного суду міста Кривого Рогу від 24 жовтня 2024 р. м. Кривий Ріг по справі № 211/5352/24, Ужгородського міськрайонного суду Закарпатської області 19 липня 2023 року по справі № 308/9727/18 та інших справах.

Як бачимо, суди акцентують увагу на потребі працевлаштування особи, виконанні пробаційних програм, що має стати стримуючим чинником повторного вчинення правопорушень. Зрозуміло, що профілактична діяльність судових органів є лише одним із чинників системи запобігання вчиненню крадіжок, ефективне запобігання потребує комплексного підходу та спільної діяльності з боку всіх зацікавлених суб'єктів.

Індивідуалізація профілактики корисливих кримінальних правопорушень означає концентрацію уваги в сторону конкретного правопорушника та його особистості, яка формується. Індивідуальний профілактично-виховний вплив стає оптимальним, якщо він враховує особливості та тенденції розвитку особистості й співпадає з її внутрішніми переконанням. Для успішної роботи в справі запобігання таких правопорушень необхідна, послідовна робота з корекції відхилень у поведінці, глибокий аналіз факторів, причин й обставин, які обумовлюють, спричиняють їх вчинення.

Список використаних джерел

1. Голіна В. В., Головкін Б. М., Валуська М. Ю. та ін. Кримінологія : підручник. Харків : Право, 2014. 440 с.
2. Закалюк А. П. Курс сучасної української кримінології: теорія і практика : у 3 кн. Київ : Ін Юре, 2007. Кн. 1 : Теоретичні засади та історія української кримінологічної науки. 424 с.
3. Про нові підходи до злочинності серед неповнолітніх і про значення правосуддя в справах неповнолітніх: Рекомендація № Rec (2003) Комітету міністрів Ради Європи державам-членам від 24 вересня 2003 р. Верховна Рада України. URL:https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_865#Text.
4. Закалюк А. П. Курс сучасної української кримінології : теорія і практика : у 3-х кн. К. : Видавничий Дім «Ін Юре», 2007. Кн. 1: Теоретичні засади та історія української кримінологічної науки. 424 с.
5. Вирок Красногвардійського районного суду м. Дніпропетровська від 07 вересня 2022 року по справі № 204/4538/22.

МІСЦЕ ДЕРЖАВНОЇ СУДОВОЇ АДМІНІСТРАЦІЇ В ПРАВОВОМУ РЕГУЛЮВАННІ ІНФОРМАЦІЙНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ СУДІВ ЗАГАЛЬНОЇ ЮРИСДИКЦІЇ

Олег ДУБОВИК,
аспірант спеціальності «Право» Міжнародного економіко-гуманітарного університету імені академіка Степана Дем'янчука

Інформаційна діяльність судів загальної юрисдикції врегульовується цілим рядом законодавчих та підзаконних актів. Але відомчі акти Державної судової адміністрації України (ДСА) відіграють ключову роль у деталізації та конкретизації положень, встановлених законами та підзаконними актами.

Державна судова адміністрація України здійснює організаційне та фінансове забезпечення діяльності органів судової влади з метою створення належних умов функціонування судів і діяльності суддів. Організаційне забезпечення становлять заходи матеріально-технічного, кадрового, інформаційного, організаційно-технічного характеру, ведення судової статистики, діловодства та архіву суду (п. 2) [1].

Одними з найважливіших правових актів, що належать до сфери забезпечення інформаційної діяльності судів загальної юрисдикції, ухвалених ДСА, відносяться акти, які регулюють порядок ведення та забезпечення функціонування інформаційних систем, акти, що регламентують порядок електронної взаємодії в судах загальної юрисдикції, акти, що стосуються питань захисту та акти, що встановлюють порядок доступу до інформації.

Для прикладу розглянемо деякі акти ДСА, предметом регулювання яких є забезпечення інформаційної діяльності судів загальної юрисдикції.

1. Правові акти, що регламентують порядок ведення та забезпечення функціонування інформаційних систем, інформаційних та телекомунікаційних підсистем: Інструкція про порядок виготовлення, надсилання, реєстрації, обліку та зберігання копій судових рішень, що підлягають внесенню до Єдиного державного реєстру судових рішень, затверджена Наказом ДСА України від 14.05.2008 р. № 37 [2]; Про внесення змін до Довідника кодів судів загальної юрисдикції України, що застосовуються при веденні діловодства суду, судової статистики та Єдиного державного реєстру судових рішень: Наказ ДСА України від 07.12.2010 р. № 191 [3]; Про затвердження Інструкції про порядок роботи з технічними засобами відеозапису ходу і результатів процесуальних дій, проведених у режимі відеоконференції під час судового засідання (кримінального провадження): Наказ ДСА України від 15.11.2012 р. № 155 [4];

2. Правові акти, що регламентують порядок електронної взаємодії в судах загальної юрисдикції: Про затвердження Порядку електронної інформаційної взаємодії між Єдиним державним реєстром судових рішень та Державним реєстром актів цивільного стану громадян: Спільний наказ ДСА України та Міністерства юстиції України від 12.03.2021 р. № 69 [5]; Про затвердження Порядку електронної інформаційної взаємодії між Єдиним державним реєстром судових рішень та Єдиним державним веб-порталом електронних послуг «Портал Дія»: Спільний наказ Міністерства цифрової трансформації України та ДСА України від 19.04.2021 р. № 56/126 [6]; Про затвердження Порядку електронної інформаційної взаємодії між Державною судовою адміністрацією України та Міністерством розвитку громад та територій України: Спільний наказ ДСА України та Міністерства розвитку громад та територій України від 22.12.2022 р. № 480/269 [7] та ін.;

3. Правові акти, що стосуються питань захисту інформації та забезпечення конфіденційності в процесі інформаційної діяльності судів: Про затвердження Плану заходів комплексної системи захисту інформації інформаційно-телекомунікаційної системи місцевих та апеляційних судів: Наказ ДСА України від 21.10.2011 р. № 156 [8]; Про затвердження Плану заходів щодо побудови та впровадження комплексної системи захисту інформації на об’єктах інформаційної діяльності в Державній судовій адміністрації України, територіальних управліннях Державної судової адміністрації України, місцевих та апеляційних судах загальної юрисдикції на 2014-2016 роки: Наказ ДСА України від 23.01.2014 р. № 14 [9] та ін.;

4. Правові акти, що встановлюють порядок доступу до інформації: Про визначення структурного підрозділу відповідального за організацію доступу до публічної інформації: Наказ ДСА України від 29.04.2011 р. № 92

[10]; Про затвердження Порядку розгляду звернень громадян та запитів на публічну інформацію: Наказ ДСА України від 22.11.2019 р. № 1137 [11]; Про затвердження положень, що регулюють питання доступу до публічної інформації та звернень громадян: Наказ ДСА України від 24.05.2021 р. № 173 [12] та ін.

Отже, як вбачається з викладеного, ДСА своїми підзаконними актами врегульовує практично всю сферу відносин, які виникають в ході здійснення судами загальної юрисдикції інформаційної діяльності.

Разом з тим, правове регулювання забезпечення інформаційної діяльності судів загальної юрисдикції потребує комплексного та всебічного підходу в тому числі і наукового. Незважаючи на існування значної кількості нормативно-правових актів, що регулюють різні аспекти цієї діяльності, їх наявність сама по собі не гарантує створення цілісної системи регулювання та відсутність в ній прогалин. Для досягнення системності у правовому регулюванні забезпечення інформаційної діяльності судів загальної юрисдикції засадниче значення мають окремі принципи та цілеспрямованість правових норм, які слугують орієнтиром під час розроблення та впровадження правових механізмів забезпечення інформаційної діяльності судів, які в тому числі розробляються ДСА на підставі наукових праць в цій сфері.

Список використаних джерел

1. Положення про Державну судову адміністрацію України, затверджене Рішенням Вищої Ради Правосуддя від 17.01.2019 р. № 141/0/15-19. URL: https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/vr141910-19#Text.
2. Інструкція про порядок виготовлення, надсилання, реєстрації, обліку та зберігання копій судових рішень, що підлягають внесенню до Єдиного державного реєстру судових рішень, затверджена Наказом Державної судової адміністрації України від 14.05.2008 р. № 37. URL: https://cn.court.gov.ua/tu25/7/326.
3. Про внесення змін до Довідника кодів судів загальної юрисдикції України, що застосовуються при веденні діловодства суду, судової статистики та Єдиного державного реєстру судових рішень: Наказ Державної судової адміністрації України від 07.12.2010 р. № 191. URL: https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/v0191750-10#Text.
4. Про затвердження Інструкції про порядок роботи з технічними засобами відеозапису ходу і результатів процесуальних дій, проведених у режимі відеоконференції під час судового засідання (кримінального провадження): Наказ Державної судової адміністрації України від 15.11.2012 р. № 155. URL: https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/v0155750-12#Text.
5. Про затвердження Порядку електронної інформаційної взаємодії між Єдиним державним реєстром судових рішень та Державним реєстром актів цивільного стану громадян: Спільний наказ Державної судової адміністрації України та Міністерства юстиції України від 12.03.2021 р. № 69. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v0069750-21#Text.
6. Про затвердження Порядку електронної інформаційної взаємодії між Єдиним державним реєстром судових рішень та Єдиним державним веб-порталом

електронних послуг «Портал Дія»: Спільний наказ Міністерства цифрової трансформації України та Державної судової адміністрації України від 19.04.2021 р. № 56/126. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0647-21#Text.
7. Про затвердження Порядку електронної інформаційної взаємодії між Державною судовою адміністрацією України та Міністерством розвитку громад та територій України: Спільний наказ Державної судової адміністрації України та Міністерства розвитку громад та територій України від 22.12.2022 р. № 480/269. URL: https://dsa.court.gov.ua/dsa/inshe/14/N_480_22.
8. Про затвердження Плану заходів комплексної системи захисту інформації інформаційно-телекомунікаційної системи місцевих та апеляційних судів: Наказ Державної судової адміністрації України від 21.10.2011 р. № 156. URL: https://dsa.court.gov.ua/dsa/inshe/14/nakazy_2024_perelik.
9. Про затвердження Плану заходів щодо побудови та впровадження комплексної системи захисту інформації на об'єктах інформаційної діяльності в Державній судовій адміністрації України, територіальних управліннях Державної судової адміністрації України, місцевих та апеляційних судах загальної юрисдикції на 2014-2016 роки: Наказ Державної судової адміністрації України від 23.01.2014 р. № 14. URL: https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/v0014750-14#Text.
10. Про визначення структурного підрозділу відповідального за організацію доступу до публічної інформації: Наказ Державної судової адміністрації України від 29.04.2011 р. № 92. URL: https://dsa.court.gov.ua/dsa/inshe/14/N922011.
11. Про затвердження Порядку розгляду звернень громадян та запитів на публічну інформацію: Наказ Державної судової адміністрації України від 22.11.2019 р. № 1137. URL: https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/v0173750-21#Text.
12. Про затвердження положень, що регулюють питання доступу до публічної інформації та звернень громадян: Наказ ДСА України від 24.05.2021 р. № 173. URL: https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/v0173750-21#Text.

АДМІНІСТРАТИВНЕ СУДОЧИНСТВО В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ: ВИКЛИКИ ТА ПЕРСПЕКТИВИ РОЗВИТКУ

Світлана ОБРУСНА,
доктор юридичних наук, професор,
професор кафедри державно-правових дисциплін
Черкаського національного університету імені Богдана Хмельницького

Аліна ГВОЗДИК,
студентка 1 курсу другого (магістерського) рівня вищої освіти
спеціальності 081 «Право»
Черкаського національного університету імені Богдана Хмельницького

Адміністративне судочинство в умовах воєнного стану є важливою складовою дотримання та збереження правопорядку, забезпечення правосуддя, своєчасного вирішення спорів у сфері публічно-правових правовідносин.

Ст. 10 Закону України «Про правовий режим воєнного стану» гарантовано безперервність функціонування судової гілки влади, при цьому в ст. 26 вказаного закону зафіксовано основні положення щодо здійснення судочинства в період воєнного стану, а саме: суди повинні діяти виключно на підставі та в спосіб, визначені Конституцією України та законами України; правосуддя на території, де введено воєнний стан, здійснюється лише судами. Делегування функцій судів, а також привласнення цих функцій іншими органами чи посадовими особами не допускається; створення надзвичайних та особливих судів не допускається; забороняється скорочувати чи прискорювати будь-які форми судочинства; у тому випадку, коли суди, розміщені на території, де введено воєнний стан, об'єктивно не можуть здійснювати правосуддя; за допомогою закону України може бути змінена територіальна підсудність судових справ чи змінено місцезнаходження судів [1]. Ці положення підкреслюють важливість дотримання принципу верховенства права навіть у кризових умовах.

Однак реалії війни суттєво впливають на практичну реалізацію цих норм. У зонах активних бойових дій або тимчасової окупації частина судів вимушено припинила діяльність. Водночас на звільнених територіях проводяться активні заходи з відновлення роботи судів, що дозволяє забезпечити доступ громадян до правосуддя.

Перспективами розвитку адміністративного судочинства в умовах воєнного стану є запровадження його електронної форми, розвиток цифрових інструментів подання документів, проведення дистанційних засідань, збереження судових матеріалів в електронному форматі тощо.

Єдина судова інформаційно-телекомунікаційна система (ЄСІТС) є ключовою інфраструктурою для реалізації цифровізації судової сфери. Вона забезпечує централізовану платформу для зберігання та обробки всіх судових справ, що дозволяє судовим органам ефективніше здійснювати свою діяльність, а громадянам – отримувати послуги швидше та без додаткових витрат. Функціонування підсистеми «Електронний суд» ЄСІТС в умовах сьогодення є важливим, оскільки КАС України дозволяє подавати позови чотирма способами: особа має змогу особисто подати паперові документи до канцелярії суду, надіслати паперові документи поштою, направити документи в електронному вигляді на офіційну електронну адресу суду, а також через розміщення документів у підсистемі «Електронний суд» [2, с. 211].

Подальший розвиток електронного суду надає громадянам додаткові переваги, оскільки дозволяє подавати позови, отримувати документи та звертатися до суду без необхідності особистого відвідування установ. Всі ці дії можуть бути виконані дистанційно, що значно адаптує доступ до правосуддя, робить процес більш прозорим і зручним для користувачів.

Громадяни також отримують можливість відстежувати хід розгляду своєї справи, отримувати автоматичні сповіщення про зміни в процесі та швидше реагувати на будь-які вимоги суду, що значно знижує ймовірність затримок або непорозумінь.

Мінцифри з партнерами долучилося до розробки системи, провело IT-аудит та з'ясувало, що потрібно оновити для більш ефективної роботи е-суду. Після функціонального аудиту планується запустити оновлені сервіси для громадян.

Завдяки трансформації електронного суду українці зможуть: звертатися до суду онлайн у зручний час 24/7; отримувати судові рішення в електронній формі; подавати докази; сплачувати штрафи, вносити та повертати судові збори та застави; подавати процесуальні документи та повідомляти про події, ознайомлюватися з матеріалами електронної судової справи; переглядати відкриті дані та реєстри; аналізувати судову практику й ефективність роботи судів. В е-суді вже доступні електронний кабінет, можливість відеоконференцій та документообігу онлайн [3].

У зв'язку зі збільшенням правопорушень і нестабільною ситуацією в країні, спричиненою російською агресією проти України, особливої актуальності набуває проведення судових засідань в режимі відеоконференції.

Згідно зі статтею 11 Закону України «Про судоустрій та статус суддів» передбачено, що учасникам судового процесу на підставі судового рішення забезпечується можливість брати участь у судовому засіданні в режимі відеоконференції у порядку, встановленому законом. Обов'язок забезпечити проведення відеоконференції покладається на суд, який отримав судове рішення про проведення відеоконференції, незалежно від спеціалізації та інстанції суду, який прийняв таке рішення.

Також учасники справи беруть участь у судовому засіданні *з* використанням власних технічних засобів та засобів електронної ідентифікації, що мають високий рівень довіри. Ризики технічної неможливості участі у відеоконференції поза межами приміщення суду, переривання зв'язку тощо несе учасник справи, який подав відповідну заяву [4].

Певні особливості застосовуються до свідка, перекладача, спеціаліста, експерта які беруть участь в судовому засіданні в режимі відеоконференції виключно в приміщенні суду. Суд, в якому буде проводитися відеоконференція за участі вказаних учасників, визначається останніми самостійно у заяві про проведення судового засідання в режимі відеоконференції.

Можливості розвитку адміністративного судочинства спрямовані на забезпечення та гарантування належного судового захисту реалізації прав,

свобод та законних інтересів, виконання обов'язків в публічно-правових відносинах, ґрунтуючись на європейських цінностях, застосовуючи практику Європейського суду з прав людини, забезпечуючи розвиток електронного судочинства в Україні.

Список використаних джерел

1. Про правовий режим воєнного стану : Закон України від 12.05.2015 № 389-VIII (зі змінами). URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/389-19#Text.
2. Мілієнко О. А. Вплив воєнного стану на адміністративне судочинство України. Baltic Journal of Legal and Social Sciences. URL: http://www.baltijapublishing.lv/omp/index.php/bp/catalog/download/505/13419/28095-1?inline=1.
3. Цифровізація судової сфери. Урядовий портал. URL: https://www.kmu.gov.ua/news/tsyfrovizatsiia-sudovoi-sfery-pratsiuiemo-nad-onovlenoiu-kontseptsiiu-e-sudu.
4. Про судоустрій і статус суддів : Закон України від 2 червня 2016 року № 1402-VIII. (зі змінами). URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1402-19#Text.

ОСОБЛИВОСТІ ПРИЙНЯТТЯ СПАДЩИНИ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ

Анастасія КЛИМЕНКО,
здобувачка вищої освіти факультету управління і безпеки населення, група ПРс-21, Національного університету цивільного захисту України

Науковий керівник: Вікторія ЧУБАНЬ,
кандидат економічних наук, доцент Національного університету цивільного захисту України

Одним із розповсюджених зобов'язань у цивільному праві є прийняття спадщини. Після повномасштабного вторгнення російської армії у 2022 році внесено зміни до нормативно-правових актів, що регулюють усі сфери суспільних відносин. Відбулося й реформування цивільного права в аспекті прийняття спадщини після введення режиму воєнного стану. Запровадження в Україні воєнного стану, без сумніву, вплинуло на всі сфери суспільних відносин, включаючи спадкування. У цей період нагальними стають питання, які раніше мали лише теоретичне значення. Зокрема, війна та тимчасова окупація окремих територій України ворогом суттєво впливають на здійснення особами своїх прав у сфері спадкового права [1].

Основним нормативно-правовим актом, який регулює спадкове право та відносини цивільно-правового характеру, що виникають у процесі, є

Цивільний кодекс України від 16.01.2003. У Цивільному кодексі України визначено термін «спадкування» так: «спадкуванням є перехід прав та обов'язків (спадщини) від фізичної особи, яка померла (спадкодавця), до інших осіб (спадкоємців)». «Предметом спадкового права є суспільні відносини, що виникають виключно за наявності такої обов'язкової умови, як смерть фізичної особи, і наявність у неї майнових прав та обов'язків. За відсутності об'єкта спадкового правонаступництва неможливе й саме правонаступництво. Тобто предметом спадкового права є суспільні відносини, що виникають у зв'язку з переходом окремих прав та обов'язків померлої особи до її правонаступників». Вирізняють дві частини спадкового права:

1. Спадкування за законом (ст. 1258 Цивільного кодексу України). «Спадкоємці за законом одержують право на спадкування почергово. Кожна наступна черга спадкоємців за законом одержує право на спадкування у разі відсутності спадкоємців попередньої черги, усунення їх від права на спадкування, неприйняття ними спадщини або відмови від прийняття спадщини на користь іншого, крім випадків, коли відбувається зміна черговості одержання права на спадкування».

2. Спадкування за заповітом (ст. 1217 Цивільного кодексу України), відповідно до якого майно розподіляється між указаними в заповіті особами. Так, «спадкоємцями за заповітом і за законом можуть бути фізичні особи, які є живими на час відкриття спадщини, а також особи, які були зачаті за життя спадкодавця і народжені живими після відкриття спадщини».

Після повномасштабного вторгнення російської армії та введення режиму воєнного стану ухвалено постанову Кабінету Міністрів України «Деякі питання нотаріату в умовах воєнного стану» від 28.02.2022 No 164 та Наказ Міністерства юстиції України «Про затвердження змін до деяких нормативно-правових актів у сфері нотаріату» від 11.03.2022 No 1118/5. Метою ухвалення вказаних нормативно-правових актів було пристосування законодавства до сучасної дійсності та специфіки воєнного часу. У цих документах висвітлюється специфіка таких питань:

– місце відкриття спадщини;

– строки прийняття та відмови від прийняття спадщини;

– процедури заведення спадкової справи;

– посвідчення заповіту;

– видача і свідоцтва про право на спадщину [2].

В Україні змінилися правила оформлення спадщини під час воєнного стану. Ці зміни є важливим кроком у напрямку модернізації правових норм та надання громадянам більш прозорих та ефективних механізмів реалізації їхніх спадкових прав. Законом України від 08.11.2023 N 9287 «Про

внесення змін до деяких законів України щодо вдосконалення порядку відкриття та оформлення спадщини» внесено зміни в Цивільний кодекс у частині оформлення спадщини та Закон про нотаріат. Новації спадкування, які були ухвалені Верховною Радою 8 листопада 2023-го, пов'язані з унормуванням правовідносин під час воєнного стану. Зміни стосуються у першу чергу статті 1221 Цивільного кодексу – визначення місця відкриття спадщини. До повномасштабного вторгнення місце відкриття спадщини визначалось як місце проживання спадкодавця на момент смерті. А якщо ця інформація була невідома, тоді визначалось як місце перебування основної спадщини – нерухомого майна. Сьогодні особа може подавати заяву до нотаріуса, який знаходиться у тому ж регіоні, де було останнє місце проживання померлого. Проте у випадку, якщо смерть настала на окупованій території, або в районах, де ведуться бойові дії, спадкоємець може подати заяву і обрати будь-якого нотаріуса на території України. Водночас майно, що підлягає спадкуванню, може мати прописку в інших регіонах, і навіть закордоном. Тоді його майбутнє має вирішуватись за законом тієї країни, де воно зареєстроване.

З 30 січня 2024 року для прийняття спадщини визначено термін 6 місяців, але в разі, якщо особа померла під час воєнного стану і державна реєстрація смерті проведена пізніше, ніж через один місяць після її смерті, строки для прийняття спадщини обчислюються не з моменту фактичної смерті, а з моменту реєстрації смерті державними органами. Якщо людина померла на тимчасово окупованих територія, чи в якомусь іншому місті спадкоємці звертаються до нотаріуса і не можуть обґрунтувати дату смерті: людина, наприклад, ще рік тому померла, але формально родичі не встигли завести спадкову справу, таким особам термін вираховується з моменту внесення факту смерті в записах ДРАЦС. Держава пішла на зустріч таким громадянам, оскільки раніше в разі пропуску 6-місячного строку особа не може оформити спадщину і єдиним виходом із ситуації лишався суд.

Відповідно до ст. 1222 Цивільного кодексу, спадкоємцями за заповітом і за законом можуть бути фізичні особи, які є живими на час відкриття спадщини, а також особи, які були зачаті за життя спадкодавця і народжені живими після відкриття спадщини. Юридичні особи та інші учасники цивільних відносин за законом можуть бути спадкоємцями лише за заповітом. Це стосується як держави України, так і територіальних громад, іноземних держав, інших суб'єктів публічного права. Спадщина за законом оформляється, коли спадкодавець не залишив заповіту. У такому разі на спадок можуть претендувати родичі за ступенем спорідненості. Спадкоємець має право прийняти спадщину або відмовитись від неї – у визначений 6-місячний строк. Перша черга спадкування – це діти померлого, чоловік чи дружина, а також батьки. Другий ступінь

споріднення – брати, сестри, дід, баба та онуки. Третій ступінь споріднення стосується дядьків, тіток, племінників. Четверта черга – особи, що проживали з померлим однією сім'єю не менш ніж п'ять років до моменту відкриття спадку. П'ята черга визначає право на спадкування інших родичів до шостого ступеня споріднення включно. Час і вартість оформлення спадщини залежить від кількості об'єктів, які спадкуються, та їхнього майнового статусу [3].

Повномасштабне вторгнення російської армії та введення режиму воєнного стану стало поштовхом до реформування цивільного права в аспекті прийняття спадщини. Зміни, внесені до нормативно-правових актів у сфері спадкового права, зумовлені активними бойовими діями та окупацією окремих територій держави, що ускладнюють реалізацію прав громадян на прийняття спадщини [4]. Нововведення в законодавстві спрямовані не тільки на регулювання спадкових правовідносин, а й на забезпечення прозорості та безпеки, запобігання правопорушенням та зловживанням під час прийняття спадщини. Зокрема, особливої уваги потребує визначення строків для отримання спадщини, створення можливості виконання зобов'язання, незважаючи на місце знаходження спадкоємця, регулювання порядку внесення відомостей до Спадкового реєстру. Звідси слідує, що законодавець передбачає якісне адаптування нормативних приписів до воєнних реалій. Тому, на сьогодні, законодавець має розробляти норми законодавства таким чином щоб був збережений баланс між межами здійснення суб'єктивних цивільних прав та обмеженнями здійснення суб'єктивних цивільних прав.

Список використаних джерел

1. Голубенко І.І, Грачова О.Ю, Маслова М.О. Особливості порядку отримання спадщини в умовах воєнного стану. Юридичний науковий електронний журнал. 2023. URL: http://www.lsej.org.ua/2_2023/26.pdf.
2. Закон України «Про правовий режим воєнного стану». Документ 389-VIII, чинний, поточна редакція – Редакція від 08.02.2025, підстава - 4203-IX. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/389-19#Text.
3. Кухарєв О.Є. Актуальні аспекти здійснення спадкоємцями права на прийняття спадщини в умовах воєнного стану. Юридичний науковий електронний журнал. 2022. URL: http://lsej.org.ua/11_2022/50.pdf.
4. Скрябін Олексій Миколайович, Устінова-Бойченко Ганна Миколаївна. Особливості прийняття спадщини в умовах воєнного стану. 2023. URL: https://ljd.dnuvs.ukr.education/index.php/ljd/article/view/13/11.

ШТУЧНИЙ ІНТЕЛЕКТ ТА ПРАВА ЛЮДИНИ: БАЛАНС МІЖ ТЕХНОЛОГІЯМИ ТА ПРАВОМ

Анна БУША,
здобувачка вищої освіти факультету управління і безпеки населення, група ПРс-23, Національного університету цивільного захисту України

Науковий керівник: Вікторія ЧУБАНЬ,
кандидат економічних наук, доцент Національного університету цивільного захисту України

Розвиток штучного інтелекту, або по сучасному (ШІ) відкриває нові можливості для суспільства, економіки та державного управління. Водночас активне впровадження ШІ створює виклики для забезпечення прав людини, оскільки технології можуть порушувати приватність, право на працю та свободу вираження думок. Важливо знайти баланс між технологічним прогресом та правовим регулюванням, щоб мінімізувати ризики та забезпечити захист фундаментальних прав людини [1].

ШІ значно впливає на різні аспекти життя людини, зокрема:

✓ право на приватність – алгоритми аналізують великі масиви персональних даних, що може призводити до незаконного збору та використання інформації;

✓ право на рівність – системи ШІ можуть містити упереджені алгоритми, що призводять до дискримінації за расовими, гендерними чи соціальними ознаками;

✓ право на працю – автоматизація може замінити багато робочих місць, що створює виклики для зайнятості населення;

✓ право на свободу слова – ШІ використовується для моніторингу контенту, що може спричинити цензуру або обмеження доступу до інформації.

Для забезпечення балансу між технологіями та правами людини різні країни та міжнародні організації ухвалюють правові акти та етичні кодекси. Є так звані принципи правового регулювання а саме :користувачі повинні мати доступ до інформації про те, як працюють системи ШІ. Недопустимість дискримінації та забезпечення справедливості в автоматизованих рішеннях. Ухвалення законів, подібних до GDPR (Загальний регламент про захист даних) у ЄС, які забезпечують контроль над використанням особистої інформації. Необхідність залучення людського фактора при ухваленні рішень, що впливають на права людини [2].

Щоб зберегти баланс між ШІ та правами людини, необхідні:

- ✓ спільні міжнародні ініціативи щодо розробки етичних стандартів;
- ✓ законодавче регулювання, яке передбачає відповідальність за порушення прав людини з боку систем ШІ;
- ✓ використання технологій у сферах, що сприяють дотриманню прав людини, наприклад, для правосуддя, освіти та охорони здоров'я.

У сучасному світі швидкий розвиток технологій, зокрема штучного інтелекту, вимагає постійної уваги до питань, що виникають на перетині технологій та прав людини. Штучний інтелект має великий потенціал для покращення якості життя, оптимізації процесів та забезпечення інновацій у різних сферах, таких як охорона здоров'я, економіка та безпека. Однак, незважаючи на переваги, він також ставить під загрозу основні права людини, такі як право на приватність, свободу вираження поглядів і рівність. Завданням правових систем є забезпечення балансу між розвитком технологій та захистом прав людини. Це включає в себе адаптацію існуючих законодавчих норм до нових реалій, а також розробку нових нормативно-правових актів, що враховують специфіку застосування штучного інтелекту. Важливими аспектами є питання етики, відповідальності та прозорості в процесах, що включають штучний інтелект. Для досягнення справедливого балансу між технологіями та правом необхідно, щоб усі сторони – розробники, уряди та суспільство – співпрацювали для створення законодавчих ініціатив, які б забезпечували захист прав людини, одночасно сприяючи інноваціям і технологічному прогресу.

Список використаних джерел

1. Чанишев Р. І. Штучний інтелект та право: виклики та перспективи регулювання. URL: https://dspace.onua.edu.ua/items/1dc502bf-0b5b-4453-86f7-4ad13bbba94a.
2. Коваленко В. В. (2020). Штучний інтелект і права людини: виклики та перспективи. *Юридичний науковий журнал*, 12(3), 45–59. URL: https://lib.iitta.gov.ua/id/eprint/743886/1/%D0%9C%D0%B5%D1%82%D0%BE%D0%B4%D0%B8%D1%87%D0%BD%D1%96%20%D1%80%D0%B5%D0%BA%D0%BE%D0%BC%D0%B5%D0%BD%D0%B4%D0%B0%D1%86%D1%96%D1%97%20%D0%9A%D0%BE%D0%B2%D0%B0%D0%BB%D0%B5%D0%BD%D0%BA%D0%BE%20%D0%92.%D0%92.%2C%20%D0%9C%D0%B0%D1%80%27%D1%94%D0%BD%D0%BA%D0%BE%20%D0%9C.%D0%92%20%281%29.pdf

СПІВВІДНОШЕННЯ ГОСПОДАРСЬКОГО ТА ЦИВІЛЬНОГО ПРАВА: ПРОБЛЕМИ ТА ПЕРСПЕКТИВИ

Артем БОЙЦУН,
здобувач вищої освіти факультету управління і безпеки населення, група ПРс-22, Національного університету цивільного захисту України

Науковий керівник: Вікторія ЧУБАНЬ,
кандидат економічних наук, доцент Національного університету цивільного захисту України

Наукова дискусія стосовно співвідношення цивільного і господарського права на теренах нашої країни відбувається починаючи з 20-х років минулого століття. Не досягаючи кінцевого, усіма визнаного результату, ця дискусія була і залишається значним стимулом для численних наукових доробок представників цивільного, господарського та цілої низки інших споріднених галузей права.

Проблеми визначення цивільного і господарського права як галузей права, критеріїв і підходів до такого розмежування були предметом дослідження таких учених-правників, як О. Г. Гойхбарг, Є. Б. Пашуканіс, Я. М. Магазинер, В. М. Шретер, С. І. Аскназій, Л. Я. Гінзбург, В. Ю. Вольф, В. К. Райхер, В. С. Тадевосян, І. В. Павлов, С. Н. Ландкоф, С. І. Вільнянський, О. С. Іоффе, В. В. Лаптєв, В. К. Мамутов, О. В. Венедиктов, І. Є. Красько, О. А. Пушкін, Т. Є. Абова, С. М. Братусь, В. Ф. Яковлєв, В. С. Мартем'янов, Р. А. Красавчиков, В. П. Грибанов, В. С. Шелестов, В. М. Гайворонський, Г. Л. Знаменський, І. Г. Побірченко, В. С. Щербина, А. С. Довгерт, В. В. Луць, Н. С. Кузнєцова, Я. М. Шевченко та ін. Але введення в дію Цивільного і Господарського кодексів України 2003 р. (далі – відповідно ЦК і ГК) показало, що й нині ця дискусія не завершена, головні науково-теоретичні проблеми й дотепер не розв'язані і потребують подальших досліджень [1].

У визначенні співвідношення цивільного і господарського права, насамперед, слід виходити з того, що відповідно до ч. 1 ст. 1 ЦКУ предметом правового регулювання цивільного законодавства є особисті немайнові та майнові відносини, засновані на юридичній рівності, вільному волевиявленні, майновій самостійності учасників цих відносин.

Проте, як відомо, критерієм галузевої належності, в тому числі цивільноправових відносин, є не стільки предмет, скільки метод правового регулювання, для якого щодо цивільного права характерна юридична рівність та вільне волевиявлення учасників цих відносин. Вільне волевиявлення учасників цивільних майнових відносин полягає в тому, що вони, вступаючи у відносини, не пов'язані з волею сторонніх осіб, а

вступивши до них, мають можливість здійснювати належні їм права на свій розсуд. У ч. 2 цієї статті закріплено імператив, який передбачає, що до майнових відносин, заснованих на адміністративному або іншому владному підпорядкуванні однієї сторони іншій стороні, цивільне законодавство не застосовується, якщо це прямо не встановлено законом.

Предмет регулювання господарського права визначено у ст. 1 ГКУ (норми цієї статті, насамперед, зазначають, що основні засади господарювання в Україні визначаються ГКУ). Як відомо, предметом правового регулювання господарського права є господарські відносини, які виникають у процесі організації та здійснення господарської діяльності між суб'єктами господарювання, а також між цими суб'єктами та іншими учасниками відносин у сфері господарювання [2].

Методом господарського права є метод підпорядкування суб'єктів господарювання встановленому господарському порядку, тобто визначеному у суспільстві укладу матеріального виробництва, заснованому на положеннях Конституції України, нормах права, ділових правилах та звичаях, і забезпечують гармонізацію приватних та публічних інтересів, створюють партнерські доброзичливі взаємовідносини у господарській діяльності [2].

З урахуванням висловлених передумов порівняльного дослідження ЦК і ГК України, аналізуючи десятирічний досвід їх одночасного застосування в частині регулювання участі в приватних відносинах таких суб'єктів, як держава Україна, територіальних громад сіл, селищ та міст, Автономної Республіки Крим, іноземних держав та інших суб'єктів публічного права, можна зазначити наступне.

Розробка проектів двох кодексів, їх подальше ухвалення та набуття ними чинності відбулося з урахуванням положень Конституції України 1996 року. Внаслідок чого чинний ЦК України й передбачив не лише такого можливого учасника цивільних відносин, як держава Україна (ч. 2 ст. 2, 167, 170, 174, 326, 353, 354, ч. 2 ст. 356, 1173-1176, 1177 ЦК України), а й таких учасників цивільних відносин як Український народ (ст. 318, 324 ЦК України), Автономна Республіка Крим (ч. 2 ст. 2, 167, 170, 174, 1173-1176, ЦК України), територіальні громади (ч. 2 ст. 2, 167, 170, 174, 327, 335, ч. 2 ст. 356, 1173-1175, 1277 ЦК України).

При цьому, якщо державу Україна і територіальні громади в сьогоденні вже можна розглядати фактичними учасниками цивільних відносин, які щоправда в абсолютній кількості випадків лише опосередковано, тобто через свої органи або інших представників, беруть участь у цивільних відносинах, то виокремлення в тексті ЦК України таких учасників цивільних відносин, як Український народ та Автономна Республіка Крим є, на наше переконання, помилковим.

Останнє судження ґрунтується на тому, що ЦК України є кодифікованим актом приватного права, що як наслідок з цього не має містити норм, спрямованих на регулювання публічних відносин. А саме такими відносинами і є конституційні відносини, що, визначаючи засади конституційного ладу, закріплюють право власності Українського народу на природні ресурси і встановлюють особливості конституційно-правового статусу Автономної Республіки Крим [3].

Ще один важливий момент. На перший погляд здавалося б не зрозумілою є позиція законодавця щодо регулювання одночасно передбачені у ЦКУ і ГКУ близько десяти договорів. Але це тільки на перший погляд, адже договори згідно із ЦКУ мають приватноправовий характер, а згідно із ГКУ – публічно-правовий. Наприклад, ст. 714 ЦКУ визначає договір постачання енергетичними та іншими ресурсами, але за нерегульованим тарифом через приєднану мережу. ГКУ в ст. 275–277 регламентує відносини між суб'єктами господарювання щодо енергопостачання, що генерують електричну енергію, і їхніми імпортером і власником, оптовиком і споживачем.

За регульованим тарифом ст. 712 ЦКУ визначає в основному зміст договору поставки, а ст. 263–271 ГКУ забезпечують регулювання в контексті господарсько-торгівельної діяльності та матеріальнотехнічного постачання і збуту. Водночас у ч. 6 ст. 265 ГКУ передбачено субсидіарне застосування відповідних положень ЦКУ про договір купівлі-продажу до відносин поставки, неврегульованих ЦКУ, і т.п [3].

Також багато колізій виникає з причин ігнорування методу і предмету правого регулювання цивільно-правових і господарсько-правових відносин, які часто є просто надуманими і можуть бути вирішені шляхом правильного тлумачення. Наприклад, можна дискутувати, до яких галузей права відносять договори, передбачені як у ЦКУ, так і у ГКУ, замість того, щоб визначити правосуб'єктність сторін і мету укладення договору. Очевидно, коли договір купівлі-продажу чи поставки укладається для задоволення потреб підприємства і здійснення підприємництва, то він є цивільноправовим, а якщо для виробництва і реалізації продукції, виконання робіт, надання послуг з метою задоволення суспільних потреб, то господарсько-правовий [2].

Тож, підводячи підсумок, якщо виходити з принципової позиції, то можна погодитися з думкою, що кодифікація господарського законодавства не є «виокремленням» його із цивільного законодавства, а кодифікацією величезного самостійного масиву господарських норм. Однак при цьому не можна не враховувати тієї обставини, що у процесі кодифікації цивільного законодавства до цивільних кодексів силовим методом включались і норми господарського законодавства.

Через це без відповідного «хірургічного» розтину, мабуть, не обійтися – частину норм і положень ЦК необхідно перенести до ГК. Це норми і положення про порядок утворення і реєстрації суб'єктів господарювання – юридичних осіб та фізичних осіб – підприємців, їх правовий статус, про господарські товариства і виробничі кооперативи, положення про договірні зобов'язання – договори поставки, контрактації сільськогосподарської продукції, про постачання окремих видів енергії, підряду, про виконання науково-дослідних або дослідноконструкторських робіт, послуги перевезення, транспортного експедирування, зберігання, страхування, договори комісії, комерційної концесії.

Список використаних джерел

1. Смолин Г.В. Цивільне, господарське і трудове право. *Науковий Вісник Львівського державного університету внутрішніх справ. 2' 2009.* С. 1–6. URL: https://dspace.lvduvs.edu.ua/bitstream/1234567890/2256/1/2-2009sgvigp.pdf *(Дата звернення 08.02.2025).*
2. Прилуцький Р.Б. Щодо розмежування господарського та цивільного права. *Наукові праці МАУП, 2007, вип. 1(15).* С. 133–139. URL: 3972-Текст статті-4674-1-10-20240813.pdf *(Дата звернення 08.02.2025).*
3. Первомайський О. Сучасні проблеми застосування цивільного та господарського кодексів в регулюванні приватних відносин за участю суб'єктів публічного права. *Право і суспільство: міжнародний журнал*. С. 162–172. URL: file:///C:/Users/%D0%90%D1%80%D1%82%D1%91%D0%BC/Downloads/igorkozych,+Pervomaiskyi.pdf *(Дата звернення 08.02.2025).*

МІЖНАРОДНО-ПРАВОВЕ ПИТАННЯ ПРОБЛЕМАТИКИ ДОМАШНЬОГО НАСИЛЬСТВА

Людмила КУЗНЕЦОВА,
кандидат юридичних наук, доцент,
доцент кафедри історії та права
Черкаського державного технологічного університету

Дмитро ГАРБАЗЕЙ,
кандидат юридичних наук,
доцент кафедри історії та права
Черкаського державного технологічного університету

Обравши курс на євроінтеграцію, Україна як держава-учасник міжнародних договорів, взяла на себе зобов'язання щодо дотримання та захисту прав людини. Невід'ємною складовою таких прав є заборона будь-яких форм насильства, у тому числі такого, яке вчиняється на ґрунті сімейних відносин [1]. Важливим кроком у цьому напрямі є прийняття

6 грудня 2017 р. Закону України «Про внесення змін до Кримінального та Кримінального процесуального кодексів України з метою реалізації положень Конвенції Ради Європи про запобігання насильству стосовно жінок і домашньому насильству та боротьбу з цими явищами» [2, с. 150], у зв'язку з чим до КК України внесено суттєві зміни й доповнення. Так, у випадку вчинення умисного систематичного фізичного, психологічного або економічного насильства щодо подружжя чи колишнього подружжя або іншої особи, з якою винний перебуває (перебував) у сімейних або близьких відносинах, що призводить до фізичних або психологічних страждань, розладів здоров'я, втрати працездатності, емоційної залежності або погіршення якості життя потерпілої особи – настає кримінальна відповідальність за ст. 126-1 «Домашнє насильство» [2, с. 151].

Перспективами боротьби з домашнім насильством згідно з цілями Стамбульської конвенції (ст. 1, п. а) є захист жінок від усіх форм насильства й недопущення, кримінальне переслідування та ліквідація насильства стосовно жінок і домашнього насильства шляхом здійснення загальнодержавної ефективної, усеосяжної та скоординованої політики, яка охоплює всі відповідні заходи для запобігання всім формам насильства та для боротьби з усіма формами насильства, які підпадають під сферу застосування Конвенції, і пропонують цілісну відповідь насильству щодо жінок [3].

Вихідні положення міжнародних стандартів у сфері боротьби з домашнім насильством ґрунтуються на глибокому усвідомленні неприпустимості подібного насильства, яке є грубим порушенням прав людини. До найбільш важливих міжнародних нормативно-правових документів варто віднести Модельний закон ООН про домашнє насильство, ухвалений 2 лютого 1996 року Комісією ООН з прав людини [4]. Як зазначила спеціальний доповідач Організації Об'єднаних Націй з насильства щодо жінок Радхіка Кумарасвами, мета цього типового законодавства полягає в тому, щоб виступати як редакційний посібник для законодавчих органів та організацій, які прагнуть лобіювати свої законодавчі повноваження щодо комплексного законодавства про домашнє насильство [5, с. 112].

Модельним законом визначено поняття насильства в сім'ї та сформульовано вимоги до працівників правоохоронних органів, прокуратури і судів, підкреслено важливість безпеки потерпілих під час кримінального та цивільного судочинства. Відповідно до Декларації про цілі Закон визначає, що законодавство про домашнє насильство повинне забезпечити максимальний захист жертв домашнього насильства – від фізичного та сексуального до психологічного.

Водночас модельним законом визнано, що насильство в сім'ї не може бути вирішене виключно юридичними засобами. Зазначене орієнтує державу та суспільство на вжиття крім нормативно-правових ще й

правоохоронних комплексних заходів соціального, морально-етичного, психологічного, педагогічного характеру. Також актуальною є орієнтація органів державної влади на надання жертвам насильства в сім'ї як оперативної, так і довгострокової допомоги та підготовку фахівців із правових питань і послуг жертвам домашнього насильства.

Отже, ефективне подолання проблем насильства в сім'ї вимагає подальшого вдосконалення положень вітчизняного законодавства, усунення колізій в законодавстві, підвищення вимог до органів спеціально уповноважених на реагування та протидію домашньому насильству. При цьому слід враховувати як уже існуючий досвід застосування діючого законодавства, так і національну та міжнародну судову практику.

Список використаних джерел

1. Про затвердження Державної соціальної програми «Національний план дій щодо реалізації Конвенції ООН про права дитини» на період до 2021 року: Постанова Кабінету Міністрів України від 30 травня 2018 р. № 453. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/453-2018-%D0%BF#Text.
2. Запорожець А.А. Криміналізація домашнього насильства – новела кримінального законодавства України. *Вісник кримінального судочинства*. 2018. № 1. С. 148–154.
3. Спеціальні заходи щодо протидії домашньому насильству: сучасні виклики та напрями їх вирішення. URL: http://www.lsej.org.ua/4_2020/40.pdf.
4. Грозовський І.М. Світовий досвід запобігання домашньому насильству (Історико-правовий аспект) АСПЕКТ). URL: https://dspace.uzhnu.edu.ua/jspui/bitstream/lib/24652/1.
5. Легенька М.М. Зарубіжний досвід протидії насильству в сімї та можливості його використання в Україні. *ПРАВО І БЕЗПЕКА*. 2019. № 4 (67). С. 111–116.

ЗАЛИШЕННЯ ПОЗОВУ БЕЗ РОЗГЛЯДУ ЗА ЦИВІЛЬНИМ ПРОЦЕСУАЛЬНИМ ЗАКОНОДАВСТВОМ ЕСТОНІЇ

Уляна ВОРОБЕЛЬ,
докторка філософії в галузі права, доцентка,
старша викладачка кафедри цивільно-правових дисциплін
навчально-наукового інститут права та правоохоронної діяльності
Львівського державного університету внутрішніх справ

Базовим документом, який регулює порядок здійснення цивільного судочинства в Естонський Республіці, є Цивільний процесуальний кодекс Естонії (надалі – ЦПК Естонії) [1]. ЦПК Естонії був прийнятий парламентом країни у 2005 році. На той час Естонська Республіка вже була членом Європейського Союзу, це й обумовило необхідність прийняття нового цивільного процесуального нормативу, у якому знайшли своє

закріплення загальноєвропейські засади правосуддя, а також й відповідні базові документи, які стали частиною законодавства Естонії, як держави-члена ЄС. Зупинимось на ключових засадах естонського цивільного судочинства [2, с. 31]. Чинний ЦПК Естонії є доволі об'ємним документом, який складається з 14 розділів, 79 глав та 759 статей [3, с. 31].

Естонському цивільному процесуальному законодавству, як і українському, властивий такий процесуальний інститут як завершення провадження у справі без ухвалення рішення суду по суті заявлених вимог. Як і в українському цивільному процесуальному праві, формами закінчення розгляду цивільних справ без ухвалення рішення суду в ЦПК Естонії є закриття провадження у справі та залишення позовної заяви без розгляду.

В українській доктрині цивільного процесуального права залишення позову без розгляду трактується як закінчення провадження у цивільній справі без ухвалення рішення суду, у зв'язку із чітко встановленими в законі підставами, перелік яких є вичерпним та розширеному тлумаченню не підлягає, та свідчать про наявність у справі обставин, що перешкоджають розгляду справи, але можуть бути усунуті в майбутньому, у зв'язку з чим не виключається можливості повторного звернення до суду із тотожною вимогою, тобто вимогою про той самий предмет і з тих самих підстав та між тими самими сторонами [4, с. 52].

Відповідно до ст. 423 ЦПК Естонії суд залишає позов без розгляду (*hagi läbivaatamata jätmise*), якщо:

1) особою, яка звернулася до суду, не дотримано встановленого законом обов'язкового порядку попереднього досудового розгляду справ даної категорії і можливість застосування цього порядку не втрачена;

2) позов відкликано позивачем;

3) у досудовому провадженні розглядається справа за спором між тими ж сторонами щодо тих самих вимог на тих самих підставах, і за законом звернення до суду можливе лише після закінчення досудового провадження;

4) у провадженні суду є справа за спором між тими ж сторонами щодо того самого предмета і на тих самих підставах;

5) порушене третейське провадження з тих самих підстав щодо того самого предмета спору;

6) сторонами укладено договір про передачу спору на розгляд третейського суду, за винятком випадку, якщо у позові оскаржується дійсність угоди про третейське провадження;

7) подані позивачем дані про позивача або відповідача не дають змоги ідентифікувати особу, і суд також не зміг ідентифікувати особу протягом розумного строку;

8) позивач, незважаючи на вимогу суду, не надав у встановлений судом строку відомості, які дають можливість вручити відповідачу

процесуальні документи, і суд, незважаючи на розумні зусилля, також не зміг знайти ці відомості, а також якщо позивач не сплатить у строк, встановлений судом, витрати, необхідні для вручення відповідачу позову або інших процесуальних документів, зокрема оплату судовому виконавцю, за винятком випадку, коли позивачу надано державну процесуальну допомогу для покриття витрат;

8^1) позивач не повідомив суд про результати вручення документів у строк, встановлений йому відповідно до ч. 2 ст. 315^1 ЦПК Естонії;

9) особа, яка подала позов від імені уповноваженої особи, не довела наявність у неї права представництва;

10) позивач не виконав вимогу суду щодо вибору перекладача, перекладача документів або представника, який володіє естонською мовою;

11) не сплачено судовий збір за пред'явлену вимогу у встановлений судом строк;

12) позивач не надав у строк, встановлений судом, забезпечення для покриття ймовірних процесуальних витрат відповідача;

13) суд не є компетентним розглядати справу.

Окрім цього, згідно із ч. 2 ст. 423 ЦПК Естонії суд також може залишити позов без розгляду, якщо з'ясується, що:

1) на підставі викладених у позові фактичних обставин, навіть за умови їхньої достовірності, порушення прав позивача є неможливим;

2) позов подано не з метою захисту права або інтересу, що охороняється законом, або мета, яку переслідує позивач, не підлягає судовому захисту.

Суд може залишити позов без розгляду також в інших випадках, передбачених законом [1].

Отож, за цивільним процесуальним законодавством Естонії підстави залишення позову без розгляду поділяються на два види: обов'язкові, за наявності яких суд зобов'язаний залишити позов без розгляду, та факультативні, за наявності яких суд може залишити позов без розгляду. Окрім цього, у першому випадку перелік підстав є вичерпним, у другому – невичерпним.

Відповідно до ст. 424 ЦПК Естонії до завершення підготовчого провадження позивач має право відкликати позов без згоди відповідача. Після цього – лише за згодою відповідача до набрання рішенням законної сили. Повідомлення про відкликання позову та згоду відповідача подаються у письмовій формі або фіксуються у протоколі судового засідання. Заява про відкликання позову надсилається відповідачу, якщо для відкликання потрібна його згода. Якщо відповідач не подає заперечення протягом десяти днів з моменту отримання заяви, вважається, що він дав згоду.

Слід зазначити, що згідно із ст. 425 ЦПК Естонії у випадку залишення позову без розгляду суд постановляє ухвалу. В ухвалі зазначається, яким

чином можна усунути обставини, що перешкоджають розгляду справи, якщо її залишено без розгляду саме через ці обставини. У разі необхідності суд проводить судове засідання для вирішення питання про залишення позову без розгляду.

Якщо позов залишає без розгляду суд вищої інстанції, він одночасно скасовує ухвалою рішення або рішення суду нижчої інстанції. Якщо позов залишає без розгляду суд, який розглядав справу, на підставі заяви, поданої в межах строку апеляційного оскарження, він також скасовує ухвалене у справі рішення або рішення.

Якщо суд вважає, що позов має бути залишено без розгляду з огляду на те, що його розгляд належить до компетенції адміністративного суду, а адміністративний суд раніше у тій самій справі вже дійшов висновку, що справа не належить до його компетенції, суд негайно звертається до Спільної колегії Цивільної та Адміністративної палат Верховного суду для визначення компетентного суду й повідомляє про це учасників провадження.

Стаття ст. 426 ЦПК Естонії передбачає наслідки залишення позову без розгляду. Так, у разі залишення позову без розгляду вважається, що позов не перебував у провадженні суду, і позивач має право повторно звернутися до суду з позовом до того самого відповідача щодо того самого предмета позову на тих самих підставах.

Якщо суд залишив позов без розгляду з причин, що виникли з боку позивача, і позов подається повторно, відповідач має право не відповідати на позов і не брати участі в провадженні до моменту відшкодування йому раніше понесених судових витрат, про компенсацію яких він заявив, і які були покладені на позивача. Відповідач зобов'язаний негайно повідомити суд про невиплату судових витрат. У цьому разі провадження вважається зупиненим. Суд може встановити для позивача строк для відшкодування судових витрат відповідача. Якщо позивач не відшкодує витрати у встановлений строк, суд залишає позов без розгляду.

Ухвала про залишення позову без розгляду підлягає апеляційному оскарженню. Однак ухвала апеляційного суду щодо скарги на ухвалу повітового суду не підлягає касаційному оскарженню у Верховному суді, якщо позов було залишено без розгляду з підстав, зазначених у п. 2, 7–10 та 12 ч. 1 ст. 423 ЦПК Естонії (ст. 427 ЦПК Естонії) [1].

Список використаних джерел

1. Code of Civil Procedure. Passed 20.04.2005. Site Riigiteataja.ee. URL : https://www.riigiteataja.ee/en/eli/ee/ Riigikogu/act/512122019004/consolide (дата звернення: 30.04.2025).
2. Шабалін А. В. Позовне провадження в цивільному процесі Естонії: правозастосовчий досвід. *Вчені записки Таврійського національного університету імені В. І. Вернадського. Серія: юридичні науки*. 2023. Том 34 (73). № 6. С. 30–35.

3. Шабалін А. В. Цивільне судочинство Естонії: законодавчий огляд, порівняльний аналіз: монографія: НДІ інтелектуальної власності НАПрН України. К. : Інтерсервіс. 2021. 196 с.
4. Воробель У. Б. Закінчення провадження без ухвалення рішення суду в цивільному судочинстві: дис. … ступеня д-ра філос. у галузі знань 08 «Право» за спеціальністю 081 «Право». Львів, 2023. 240 с.

КОНСТИТУЦІЙНІ ЗАСАДИ РЕАЛІЗАЦІЇ ПРАВА НА ПРОФЕСІЙНУ ПРАВНИЧУ ДОПОМОГУ

Андрій МАРТИНЕНКО,
адвокат,
аспірант кафедри конституційного, адміністративного
та трудового права
Національного університету «Запорізька політехніка»

Важливу роль у забезпеченні реалізації, захисту та охорони прав і свобод людини і громадянина в Україні як демократичній, правовій державі відведено праву особи на правничу допомогу, закріпленому у статті 59 Конституції України. Це право є одним з конституційних, невід'ємних прав людини і має загальний характер. У контексті частини першої цієї статті кожен має право на професійну правничу допомогу. У випадках, передбачених законом, ця допомога надається безоплатно. Кожен є вільним у виборі захисника своїх прав. Поняття «кожен» охоплює всіх без винятку осіб – громадян України, іноземців та осіб без громадянства, які перебувають на території України. Здійснення права на правничу допомогу засноване на дотриманні принципів рівності всіх перед законом та відсутності дискримінації за ознаками раси, кольору шкіри, політичних, релігійних та інших переконань, соціального походження, майнового стану, місця проживання, за мовними або іншими ознаками (стаття 21, частини перша, друга статті 24 Основного Закону України).

Відповідно до положень ч. 2 ст. 3 Конституції України, головним обов'язком держави є утвердження та забезпечення прав і свобод людини. При цьому, невід'ємним елементом системи забезпечення реалізації, захисту та охорони прав та свобод людини і громадянина в Україні (як у демократичній, правовій державі) є право особи на професійну правничу допомогу. Слід вказати, що питанню забезпечення права людини і громадянина на професійну правничу допомогу у демократично розвинутих країнах приділяється значна увага. Варто зазначити, що ставши на шлях європейського розвитку, який передбачає створення умов для життя громадян згідно з європейськими стандартами, Україна стала робити вагомі

та надзвичайно активні кроки. Так, сучасний етап розвитку українського суспільства позначився формуванням дієвого налагодження та вдосконалення інституту професійної правничої допомоги як визначального чинника забезпечення реалізації прав та свобод громадян та одного із визначальних факторів розвитку громадянського суспільства. Конституційне право кожного на правничу допомогу за своєю суттю є гарантією реалізації, захисту та охорони інших прав і свобод людини і громадянина, і в цьому полягає його соціальна значимість. Серед функцій такого права у суспільстві слід окремо виділити превентивну, яка не тільки сприяє правомірному здійсненню особою своїх прав і свобод, а й, насамперед, спрямована на попередження можливих порушень чи незаконних обмежень прав і свобод людини і громадянина з боку органів державної влади, органів місцевого самоврядування, їх посадових і службових осіб. При цьому, положеннями ст. 131^2 Конституції України передбачено, що для надання професійної правничої допомоги в Україні діє адвокатура. Як видається, Конституція України встановлює, що саме адвокатура є компетентним органом для надання професійної правничої допомоги в Україні, а будь-які інші органи не наділені таким правом. Адже лише адвокатська діяльність базується на перевірці професійних знань, дотриманні Правил адвокатської етики, дисциплінарній відповідальності. Таким чином, тільки адвокатів наділено правом на кваліфікований захист прав та свобод людини і громадянина, виключно адвокат здійснює представництво іншої особи в суді, а також захист від кримінального обвинувачення.

Враховуючи ж положення ст. 1 Закону України «Про адвокатуру та адвокатську діяльність», адвокатська діяльність за своїм змістом визначається як незалежна професійна діяльність адвоката щодо здійснення захисту, представництва та надання інших видів правової допомоги клієнту переважно на оплатній основі . У цьому контексті слід звернути увагу на те, що саме адвокат має необхідний професійний рівень та можливість забезпечити реалізацію права особи на захист від кримінального обвинувачення та представництво її інтересів у суді. У той же час, кожна особа є вільною у виборі захисника своїх прав серед адвокатів. Таким чином, саме вказівка у положеннях ст. 1 Закону України «Про адвокатуру та адвокатську діяльність» на представництво та захист у контексті надання інших видів правової допомоги дає підставу визнати представництво та захист окремими видами правової допомоги, а їх здійснення (у сукупності із іншими видами правової допомоги) – наданням та забезпеченням правової допомоги. У той же час, згідно положень п. 1 ч. 1 ст. 1 Закону України «Про адвокатуру та адвокатську діяльність», адвокат – це фізична особа, яка здійснює адвокатську діяльність на підставах та в порядку, що передбачені Законом України «Про адвокатуру та адвокатську діяльність». Враховуючи

ж зміст діяльності адвоката із розглянутих позицій надання правничої допомоги, можна вказати, що адвокатом є фізична особа, яка здійснює правничу допомогу як незалежну професійну діяльність. Сама ж правнича допомога є багатоаспектною, різною за змістом, обсягом та формами і може включати консультації, роз'яснення, складення позовів і звернень, довідок, заяв, скарг, здійснення представництва, зокрема в судах та інших державних органах, захист від обвинувачення тощо. Вибір форми та суб'єкта надання такої допомоги залежить від волі особи, яка бажає її отримати. При цьому у передбачених законом випадках, зокрема для захисту прав і свобод дітей, неповнолітніх батьків та для захисту від обвинувачення, відповідні державні органи, їх посадові та службові особи під час здійснення своїх повноважень зобов'язані забезпечити надання зазначеним особам необхідної правничої допомоги. Таким чином конституційні засади реалізації права на професійну правничу допомогу – це гарантована державою можливість кожної особи отримати таку допомогу в обсязі та формах, визначених нею, незалежно від характеру правовідносин особи з іншими суб'єктами права. Гарантування кожному права на правничу допомогу в контексті статті 59 Конституції України покладає на державу відповідні обов'язки щодо забезпечення особи правничою допомогою належного рівня. Такі обов'язки обумовлюють необхідність визначення в законах України, інших правових актах порядку, умов і способів надання цієї допомоги.

ПРОБЛЕМИ ІМПЛЕМЕНТАЦІЇ УГОДИ ПРО АСОЦІАЦІЮ УКРАЇНА-ЄС: ПРАВОВИЙ ТА ПРАКТИЧНИЙ АСПЕКТИ

Петро СИТНИК,
викладач юридичних дисциплін
Фахового коледжу економіки, права та інформаційних технологій

Угода про асоціацію між Україною та Європейським Союзом, підписана у 2014 році, стала базовим інструментом для наближення української правової системи до європейських стандартів. Проте реалізація положень Угоди стикається з численними правовими та практичними труднощами, що особливо яскраво проявляються в таких секторах, як економіка, правосуддя та енергетика.

Угода про асоціацію передбачає створення поглибленої та всеосяжної зони вільної торгівлі, що зобов'язує Україну гармонізувати своє економічне законодавство відповідно до acquis communautaire ЄС [1]. Основними проблемами є:

- неповна адаптація законодавства. Незважаючи на значний прогрес, Україна не виконала близько 30% завдань, визначених дорожньою картою адаптації;

- відсутність сталих інституційних механізмів для реалізації норм права ЄС, що часто призводить до поверхневого або формального виконання вимог;

- корупційні ризики у сферах митного регулювання, державних закупівель та державної допомоги підприємствам.

Наприклад, за даними Офісу віцепрем'єр-міністра з питань європейської та євроатлантичної інтеграції, процес адаптації законодавства у сфері держзакупівель вимагає посилення контролю за прозорістю процедур [2].

Розділ III Угоди присвячений питанням правосуддя, свободи та безпеки. Основні виклики в цій сфері:

- повільний темп судової реформи, незважаючи на створення Вищого антикорупційного суду та реформу Вищої ради правосуддя;

- проблеми забезпечення незалежності суддів, що підривають довіру суспільства та міжнародних партнерів до української судової системи [3];

- невідповідність практики правозастосування стандартам Європейського суду з прав людини.

Ключовим завданням залишається не лише формальне прийняття європейських норм, а й їх практичне застосування судами України на щоденному рівні. Як зазначено в Спільному робочому документі Європейської Комісії (SWD(2023) 338 final), ефективна імплементація реформ потребує стабільного механізму моніторингу та оцінки [4].

Енергетичний розділ Угоди орієнтований на інтеграцію України до енергетичного ринку ЄС та забезпечення енергетичної безпеки. Проблеми тут проявляються в таких аспектах:

- труднощі у виконанні зобов'язань щодо ринкової лібералізації газу та електроенергії;

- відставання у впровадженні норм щодо енергоефективності та відновлюваних джерел енергії [5];

- зовнішні виклики, спричинені агресією РФ.

Прикладом позитиву є синхронізація енергосистеми України з європейською ENTSO-E у 2022 році, однак подальше законодавче наближення залишається складним завданням.

Імплементація Угоди про асоціацію Україна-ЄС є складним процесом, що вимагає комплексного підходу до реформування економічної, судової та енергетичної сфер. Основними викликами залишаються не тільки технічна адаптація законодавства, але й реальна зміна правозастосовної практики, боротьба з корупцією та забезпечення політичної волі для сталого руху до членства в ЄС.

Вирішення окреслених проблем є критично важливим для ефективної інтеграції України до правового, економічного та енергетичного простору Європейського Союзу.

Список використаних джерел

1. Європейська Комісія. *Acquis*. Офіційний вебсайт. URL: https://eur-lex.europa.eu/EN/legal-content/glossary/acquis.html (дата звернення: 28.04.2025).
2. Офіс Віце-прем'єр-міністра з питань європейської та євроатлантичної інтеграції України. *Звіт про виконання Угоди про асоціацію між Україною та Європейським Союзом за 2024 рік*. Київ, 2024. URL: https://www.kmu.gov.ua/storage/app/sites/1/55-GOEEI/Звіти%20про%20виконання%20Угоди%20про%20асоціацію/zvit-pro-vikonannia-ugodi-pro-asociaciiu-za-2024-rik.pdf (дата звернення: 28.04.2025).
3. Європейська комісія «За демократію через право» (Венеціанська комісія). *Спільна думка щодо проєкту закону про внесення змін до деяких нормативних актів (судова система) Республіки Молдова*. CDL-AD(2022)019. Страсбург, 20 червня 2022 року. URL: https://www.venice.coe.int/webforms/documents/default.aspx?pdffile=CDL-AD(2022)019-e (дата звернення: 28.04.2025).
4. Європейська Комісія. *Спільний робочий документ: Звіт про виконання стратегії ЄС щодо адаптації до змін клімату*. SWD(2023) 338 final. Брюссель, 24 жовтня 2023 року. URL: https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=CELEX%3A52023SC0338 (дата звернення: 28.04.2025).
5. Energy Community Secretariat. *Annual Implementation Report 2023*. Відень, 2023. URL: https://www.energy-community.org/dam/jcr%3A3da7c4f8-ea23-4169-b1e9-66b0ed05fcb7/EnC_IR2023.pdf (дата звернення: 28.04.2025).

ОСОБЛИВОСТІ ДОСУДОВОГО РОЗСЛІДУВАННЯ ЗЛОЧИНІВ, ВЧИНЕНИХ НЕПОВНОЛІТНІМИ

Аліна ПЕТРЕНКО,
здобувачка ІІІ курсу першого (бакалаврського) рівня вищої освіти спеціальності «Право»
Черкаського державного технологічного університету

Досудове розслідування злочинів вчинених неповнолітніми, є важливим напрямком кримінального процесу, який вимагає особливого підходу, врахування вікових, психологічних та соціальних аспектів поведінки осіб, що не досягли повноліття. Законодавство України передбачає спеціальні гарантії для забезпечення прав неповнолітніх підозрюваних та обвинувачених, а також зосереджується на реабілітаційних та виховних заходах замість виключно каральних.

Проблема злочинності неповнолітніх завжди відносилася до питань, що постійно перебувають під контролем держави, оскільки має соціальний характер розвитку. Зараз жорстокість є показником морального здоров'я

неповнолітніх, оскільки вона проникає в сім'ю, свідомість, освіту та культуру. Злочинність неповнолітніх характеризується підвищеною латентністю, яка виявляється у скоєнні діяння у вигляді пустощів чи недостатньою соціальною зрілістю (крадіжки в сім'ї, хуліганська поведінка [1, с. 41]).

Відповідно до статті 484 Кримінального процесуального кодексу України, досудове розслідування щодо неповнолітніх має такі особливості [2]:

1. Залучення законних представників – батьків, опікунів чи інших осіб, що відповідають за виховання дитини.
2. Обов'язкове залучення захисника (ст. 52 КПК України) – участь адвоката є обов'язковою на всіх стадіях процесу.
3. Обов'язкове проведення психологічного та соціального дослідження – з метою оцінки рівня розвитку неповнолітнього, умов його виховання, можливих причин правопорушення.
4. Обмеження тривалості затримання – неповнолітній може бути затриманий не більше ніж на 24 години без ухвали суду (ст. 208 КПК України).
5. Спеціальна процедура допиту – відповідно до ст. 226 КПК України, допит неповнолітнього проводиться лише у присутності педагога, психолога або законного представника.

Згідно Закону України «Про судоустрій і статус суддів « У місцевих загальних судах та апеляційних судах діє спеціалізація суддів із здійснення кримінального провадження щодо неповнолітніх. Судді (суддя), уповноважені здійснювати кримінальне провадження щодо неповнолітніх, обираються з числа суддів відповідного суду зборами суддів цього суду за пропозицією голови суду або за пропозицією будь-якого судді цього суду, якщо пропозиція голови суду не була підтримана, на строк не більше трьох років і можуть бути переобрані повторно. Кількість суддів, уповноважених здійснювати кримінальне провадження щодо неповнолітніх, визначається окремо для кожного суду зборами суддів цього суду [3].

Кримінальним процесуальним кодексом передбачено застосування до неповнолітнього підозрюваного примусових заходів виховного характеру.

Зокрема, відповідно до статті 497 КПК України, якщо під час досудового розслідування прокурор дійде до висновку про можливе виправлення неповнолітнього, який обвинувачується у вчиненні вперше кримінального проступку, злочину невеликої тяжкості або необережного злочину середньої тяжкості без застосування кримінального покарання, а неповнолітній обвинувачений та його представник не заперечує, він складає клопотання про застосування до неповнолітнього обвинуваченого примусових заходів виховного характеру і надсилає його до суду [2].

Згідно з частиною 2 статті 492 КПК України, за наявності підстав, передбачених кримінальним процесуальним кодексом до неповнолітнього з урахуванням його вікових та психологічних особливостей, роду занять може бути застосовано один із запобіжних заходів, передбачених КПК . Зокрема, до неповнолітнього підозрюваного може бути застосовано один із запобіжних заходів, передбачених частиною 1 статті 176 КПК України:

1. особисте зобов'язання;
2. особиста порука;
3. застава;
4. домашній арешт;
5. тримання під вартою [2].

Відповідно до статті 29 Конституції України, статті 9 Міжнародного пакту про громадські і політичні права 1966 року, статті 5 Конвенції про захист людини і основоположних свобод 1950 року й відповідних положень та низки інших міжнародно-правових актів з прав людини і судочинства зазначено, що кожна людина має право на свободу та особисту недоторканість, у тому числі і неповнолітня, а тому застосування запобіжного заходу можливе лише у виняткових випадках, за наявності передбачених законом підстав і передбаченому законом порядку [4].

За результатами проведення досудового розслідування, за відсутності підстав для закриття кримінального провадження прокурор затверджує складене слідчим або самостійно складає клопотання про застосування до неповнолітнього примусових заходів виховного характеру і надсилає його до суду в порядку, передбаченого КПК України [4].

Попередньо прокурор чи слідчий повідомляє законних представників, захисників неповнолітнього, щодо якого винесено клопотання про застосування заходів виховного характеру, про завершення досудового розслідування та надання доступу до матеріалів досудового розслідування [5].

Враховуючи біологічні, психологічні та соціальні особливості неповнолітніх, закон, по-перше, гарантує їхню посилену кримінально-правову охорону, а по-друге, встановлює особливий порядок притягнення їх до відповідальності, призначення покарання та його відбування. Цей підхід ґрунтується на міжнародно-правових актах, зокрема Декларації прав дитини, яка у своїй преамбулі зазначає, що через фізичну та розумову незрілість неповнолітні потребують спеціального захисту та правової охорони, що й закріплено в Кримінальному кодексі.

Аналізуючи особливості кримінального провадження щодо неповнолітніх, можна дійти висновку, що поряд із загальними правилами розгляду кримінальних справ, закон передбачає специфічні норми щодо досудового розслідування та судового процесу в справах, де фігурують неповнолітні. Ці особливості регламентують предмет доказування у таких

справах : порядок затримання, обрання запобіжних заходів, пред'явлення обвинувачення, допит неповнолітнього підозрюваного, а також особливості судового розгляду.

Доцільним кроком у вдосконаленні судової системи України було б запровадження глибшої спеціалізації суддів, які розглядають кримінальні справи щодо неповнолітніх. Підготовка таких суддів повинна включати не лише поглиблене вивчення норм права, а й опанування основ педагогіки та дитячої психології. Це сприятиме більш обґрунтованому та компетентному розгляду справ, забезпечуючи врахування вікових та психологічних особливостей неповнолітніх правопорушників.

Список використаних джерел

1. Судова практика у справах про злочини неповнолітніх і втягнення їх у злочинну діяльність. Вісник Верховного Суду України. 2003. № 4. с. 41.
2. Кримінальний процесуальний кодекс України : Закон України від 13 квіт. 2012 р. // Голос України. 19 травня 2012. - № 90-91.
3. Закон України «Про судоустрій і статус суддів» від 2 червня 2016 р. № 1402-VIII. Відомості Верховної Ради України. 2016. № 31. Ст. 545.
4. Закон України "Про органи і служби у справах неповнолітніх та спеціальні установи для неповнолітніх" // Відомості Верховної Ради, 1995, № 6.
5. Кримінальний процесуальний кодекс України. Науково-практичний коментар: у 2 т. / О.М. Є.М. Блажівський, Є.П. Бурдоль та ін..; за заг. Ред.

ОСОБЛИВОСТІ РОЗГЛЯДУ КРИМІНАЛЬНИХ ПРОВАДЖЕНЬ ЩОДО ВОЄННИХ ЗЛОЧИНІВ

Анна ТИХОНЕНКО,
курсантка 3 курсу 1 групи
Військово-юридичного інституту
Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого

Світлана ДАВИДЕНКО,
кандидатка юридичних наук, доцентка,
доцентка кафедри кримінального процесу
Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого

У сучасних умовах збройної агресії проти України проблема розслідування та судового розгляду воєнних злочинів набуває особливої актуальності. Масові порушення міжнародного гуманітарного права, злочини проти цивільного населення, катування, знищення інфраструктури та інші дії, що мають ознаки воєнних злочинів, потребують належної

правової оцінки та ефективного реагування з боку органів кримінальної юстиції.

Розгляд кримінальних проваджень у справах цієї категорії має свою специфіку, що зумовлена як характером правопорушень, так і складністю доказування, обмеженим доступом до місця вчинення злочину, участю міжнародних елементів тощо. У зв'язку з цим актуальним є аналіз чинної нормативно-правової бази, міжнародного досвіду та практики застосування кримінального процесуального законодавства в умовах воєнного стану.

Воєнні злочини є одними з найтяжчих кримінальних правопорушень, що посягають на основи міжнародного гуманітарного права та порушують правила ведення збройного конфлікту. Згідно з Римським статутом Міжнародного кримінального суду, до них належать, зокрема, умисні вбивства, катування, незаконне поводження з військовополоненими, знищення чи захоплення майна без військової необхідності [1]. Відповідно до національного законодавства України, кримінальна відповідальність за воєнні злочини закріплена у розділі XX Кримінального кодексу України «Кримінальні правопорушення проти миру, безпеки людства та міжнародного правопорядку», зокрема в статті 438, яка встановлює відповідальність за порушення законів та звичаїв війни, включаючи жорстоке поводження з військовополоненими, застосування заборонених засобів ведення війни, умисне вбивство цивільного населення, знищення майна та інші злочини, заборонені міжнародним гуманітарним правом [2].

Особливості досудового розслідування у справах про воєнні злочини зумовлені як правовими, так і практичними чинниками. Насамперед, розслідування таких злочинів здійснюється в умовах активних бойових дій або на територіях, які зазнали окупації, що значно ускладнює проведення слідчих дій, фіксацію доказів та ідентифікацію винних осіб. З метою ефективного збору доказової бази органи досудового розслідування широко застосовують відкриті джерела (OSINT), супутникові знімки, цифрові докази та співпрацюють з міжнародними правозахисними організаціями.

Значне поширення має заочне досудове розслідування відповідно до ст. 297-2 КПК України [2], що дозволяє здійснювати процесуальні дії стосовно осіб, які переховуються за межами України або перебувають на тимчасово окупованих територіях. У таких провадженнях важливо дотримання гарантій справедливого суду, визначених як національним законодавством, так і міжнародними стандартами.

У своїй практиці Верховний Суд неодноразово підкреслював важливість належної правової кваліфікації дій, що мають ознаки воєнних злочинів, та необхідність застосування саме ст. 438 Кримінального кодексу України у випадках порушення норм міжнародного гуманітарного права. Зокрема, у постанові Верховного Суду від 13 червня 2022 року у справі

№ 761/10313/22 [3] було визнано, що систематичні обстріли цивільної інфраструктури є воєнним злочином, і не можуть бути кваліфіковані як терористичний акт чи інші злочини проти громадської безпеки. Суд наголосив на необхідності тлумачення правових норм з урахуванням міжнародного гуманітарного права та практики Міжнародного кримінального суду.

Судовий розгляд кримінальних проваджень щодо воєнних злочинів має низку специфічних рис, пов'язаних із необхідністю застосування міжнародного гуманітарного права у межах національного правового поля. У практиці Верховного Суду неодноразово підкреслювалася важливість забезпечення належної правової кваліфікації таких діянь саме як воєнних злочинів відповідно до ст. 438 Кримінального кодексу України.

Зокрема, у постанові Касаційного кримінального суду у складі Верховного Суду від 28 лютого 2024 року у справі № 753/14148/21 [4] суд підтвердив, що примусовий призов цивільного населення на тимчасово окупованій території АР Крим до збройних сил держави-окупанта є порушенням законів та звичаїв війни. Суд зазначив, що для кваліфікації дій за ч. 1 ст. 438 КК України не є обов'язковим встановлення конкретної кількості потерпілих, оскільки цей злочин має формальний склад.

У процесі розслідування та судового розгляду кримінальних проваджень щодо воєнних злочинів виникає низка актуальних проблем, що значною мірою ускладнюють ефективну реалізацію правосуддя. Однією з ключових є недосконаліть чинного законодавчого регулювання, яке не повною мірою враховує специфіку кваліфікації та доведення діянь, що становлять порушення норм міжнародного гуманітарного права. Обмеження доступу до джерел доказів у зв'язку з тимчасовою окупацією частини території України також істотно впливає на повноту досудового розслідування та об'єктивність судових рішень. Значні труднощі викликає і встановлення персональних даних осіб, причетних до вчинення воєнних злочинів, особливо в умовах, коли вони перебувають за межами юрисдикції України або діють у складі збройних формувань іноземної держави.

Вирішення вказаних проблем потребує комплексного підходу, що включає вдосконалення кримінального процесуального законодавства в частині забезпечення міжнародного співробітництва, розроблення ефективних механізмів доказування, створення єдиного державного реєстру воєнних злочинів, а також систематизацію та аналіз національної судової практики. Важливим напрямом є також подальша інтеграція України до системи Міжнародного кримінального суду, що сприятиме уніфікації правозастосовної практики з міжнародними стандартами та підвищенню ефективності боротьби з безкарністю за найтяжчі злочини.

Таким чином, питання розслідування та судового розгляду справ про воєнні злочини є надзвичайно важливими для забезпечення верховенства

права та правосуддя у період збройних конфліктів. З огляду на складність та специфіку цих справ, особливу увагу слід приділяти належній правовій кваліфікації діянь, що становлять порушення міжнародного гуманітарного права, а також правовому забезпеченню ефективного розслідування та судового процесу. Підвищення кваліфікації органів правопорядку, удосконалення кримінального процесуального законодавства, інтеграція в міжнародні правові системи та створення ефективних механізмів доказування є необхідними для подолання існуючих проблем. Судова практика, зокрема рішення Верховного Суду, має важливе значення для формування стандартів правозастосування у цій сфері, зокрема для забезпечення дотримання міжнародних зобов'язань України. Водночас важливо зазначити, що для успішного вирішення проблем розслідування та судового розгляду воєнних злочинів необхідна постійна робота над вдосконаленням законодавчої бази, розвитку міжнародного співробітництва та підвищення професійного рівня правників.

Список використаних джерел

1. Римський статут Міжнародного кримінального суду від 17.07.1998. – [Електронний ресурс]. – URL: https://www.icc-cpi.int/sites/default/files/RS-Eng.pdf (дата звернення:16.04.2025).
2. Кримінальний кодекс України : Закон України від 05.04.2001 № 2341-III (з наступ. змін. та доповн.). URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14#n3027 (дата звернення 16.04.2025).
3. Верховний Суд, Велика Палата. Постанова від 13.06.2022 року, справа № 760/13866/15-к. URL: https://reyestr.court.gov.ua/Review/105047699 (дата звернення: 16.04.2025).
4. Верховний Суд, Велика Палата. Постанова від 28.02.2024, справа № 753/14148/21 URL: https://zakononline.com.ua/court-decisions/show/117442733. (дата звернення: 19.04.2025).

THE PLACE OF MEDIATION IN THE SYSTEM OF ADMINISTRATIVE JUSTICE: INTERNATIONAL STANDARDS AND NATIONAL LEGISLATION

Tetiana PIDHIRNA,
student of the specialty «Law»
Khmelnytskyi University of Management and Law named after Leonid Yuzkov

In modern conditions, the transition to alternative dispute resolution methods is becoming an urgent necessity for improving the functioning of the legal system. Mediation, as one of the main forms of Alternative Dispute Resolution (ADR), is applied in many legal systems worldwide. It is rightly

considered to be a method for the swift, out-of-court resolution of conflict with the assistance of a neutral third party facilitates negotiations between the disputing parties toward reaching a mutually acceptable agreement.

Within the context of administrative justice, mediation ensures a balance of interests between the parties, reduces the burden on the courts, and promotes the efficiency of dispute resolution. At the same time, it is the subject of significant debate in society due to the unique nature of public-law relations. Primarily, this is due to the subject composition of administrative procedural legal relations, as well as the fact that one of the parties is always a public authority. In this regard, questions arise concerning the voluntariness and initiative of mediation. According to Article 19, Part 2 of the Constitution of Ukraine [1], state authorities and local self-government bodies, along with their officials, are obliged to act only on the basis, within the limits of their powers, and in the manner prescribed by the Constitution and laws of Ukraine. Moreover, the Code of Administrative Procedure of Ukraine establishes a requirement that "the terms of reconciliation cannot contradict the law or exceed the competence of the public authority" [2]. This means that the aforementioned subjects objectively cannot propose the use of mediation to the other party in a dispute, but they can accept a proposal to resolve the case through its application.

Currently, Ukrainian legislation outlines only in general terms both the parties involved in administrative mediation and the areas of its application, which continues to spark ongoing discussions in legal literature. For instance, Article 2 (or 3) of the Law of Ukraine "On Mediation" stipulates, firstly, that mediation may be applied to conflicts arising from administrative legal relations, and secondly, that pre-trial and out-of-court resolution of public-law disputes through mediation procedures [3].

Based on Articles 4 and 46 of the Code of Administrative Procedure of Ukraine, it is clearly established that the parties to a public-law dispute are: an individual or legal entity that is not a subject of authoritative powers, and a subject of authoritative powers. Despite this, legal scholars argue that not all subjects of authoritative powers can participate in administrative mediation. For example, O.V. Muza notes that, due to the competencies vested in them, officials of higher state authorities (the Verkhovna Rada of Ukraine, the President of Ukraine, the Cabinet of Ministers of Ukraine, the National Bank of Ukraine, the High Council of Justice, the Central Election Commission, etc.) cannot be participants in the administrative mediation process [4].

Despite legislative support for mediation in administrative disputes through amendments to the Code of Administrative Procedure of Ukraine Part 5 Art. 47, Part 3 Art. 58, Para. 2 Part 1 Art. 66, Part 6 Art. 122, Para. 2 Part 2 Art. 180, Part 6 Para. 5 Art. 181, Para. 4 Part 1 Art. 236, Part 3 Art. 1, Part 4 Art. 3) and the adoption of the Law of Ukraine "On Mediation" – its application in administrative justice remains rare. The main reasons for this include: lack of

relevant authority among public power entities; inequality between parties due to hierarchical "power–subordination" relations; potential corruption risks stemming from possible agreement between officials and private parties [5, p. 185]; lack of professional mediators; low level of development in the system for enforcing agreements resulting from mediation.

Although Ukrainian society remains rather conservative regarding the use of alternative dispute resolution methods in administrative legal proceedings, traditionally resolving most conflicts through court appeals, mediation has already been legislatively established and successfully implemented in many other countries.

The Committee of Ministers of the Council of Europe has played a significant role in promoting alternative dispute resolution (ADR) procedures through the adoption of several acts aimed at facilitating access to justice. A notable example is Recommendation Rec (2001) 9 [6], which encourages a comprehensive theoretical understanding and legal regulation of alternatives to judicial resolution of administrative disputes. This recommendation underscores that standard court procedures are often ill-suited for resolving administrative disputes and that alternative methods offer a way to overcome these challenges while improving public trust in administrative bodies.

However, focusing on the legislation of specific countries, for instance, neighboring Poland, the fundamental principles of judicial mediation in resolving administrative cases are outlined in Chapter 5a of the Code of Administrative Procedure. According to the provisions of the Code, judicial mediation is voluntary and may be conducted during case proceedings if the nature of the case permits. Participation in mediation is open to: (1) the administrative authority conducting the proceedings together with one or more parties to the case, or (2) solely the parties to the process. Mediation is facilitated by a judge or another court employee who has undergone specialized training, or even by a dedicated structural unit within the court specializing specifically in mediation of administrative disputes [7, p. 46].

Despite Spain's 2012 national mediation law explicitly excluding administrative justice, court-referred administrative mediation («derivación») does occur. Its introduction into administrative justice has been facilitated by regional Protocols, drawing authority from Article 77 of the Spanish Code of Administrative Justice (SCAJ). While this article does not explicitly reference «mediation,» it allows for «agreements between the parties» (transactions) facilitated by the judge through conciliation. This ambiguity creates confusion and also leads to disparities between Spanish regions, potentially violating Article 24 of the Spanish Constitution, which guarantees the right to effective judicial protection [8].

Lithuania reformed mediation in 2017, creating court-connected options for civil and administrative cases, plus structured out-of-court mediation for

administrative issues. Despite the state/municipality's defined authority potentially limiting negotiation, Lithuanian administrative courts have seen successful settlements. Amendments in 2013 allowed settlements with exceptions, leading to court-connected administrative mediation in 2019, similar to civil cases. The 2021 revised Mediation Law broadened its scope to include administrative disputes and introduced voluntary out-of-court mediation via the Commission of Administrative Disputes. Commission members can be mediators (requiring registration), and other listed mediators can be appointed and paid by the state. This out-of-court administrative mediation is free for disputants [9].

In the United Kingdom, mediation is widely used to resolve public law disputes. There is considerable experience in its application by government bodies, such as the Ministry of Defence (a dispute with the parents of a deceased serviceman), HM Treasury (cases of prisoners against the prison service), and His Majesty's Revenue and Customs (tax disputes). Ireland also demonstrates positive practices in the legal regulation of mediation. The Mediation Act 2017 places an obligation on legal practitioners to inform their clients, before initiating court proceedings, about the possibility and benefits of mediation. This includes providing details of mediators and clarifying the voluntary nature of the process. The Act also outlines the procedure for mediation within judicial proceedings. Judges are empowered, either upon the parties' request or on their own initiative, to: a) suggest the parties considering mediation as a means of resolving the dispute; b) provide information on its benefits, taking into account the circumstances of the case [10].

The experience of foreign countries demonstrates the success and capability of using mediation in administrative proceedings. Its effectiveness in any given state depends on the specific characteristics of each legal system, the organization of public administration, and the existing practices for resolving public law disputes. The use of mediation holds considerable potential for effectively addressing conflicts between administrative bodies cies and individuals under Ukrainian law. The Code of Administrative Procedure of Ukraine and the Law of Ukraine "On Mediation" have already laid the foundation for its application in our country. However, it is advisable to expand and improve its legislative regulation by drawing on the successful practices of other countries that have effectively use mediation.

Reference list

1. Constitution of Ukraine, (1996). Retrieved from https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80#Text.
2. Code of Administrative Justice of Ukraine, (2001). Retrieved from https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2747-15#Text.
3. Law of Ukraine No. 1875-IX. On mediation, (2021). Retrieved from https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1875- 20#Text.

4. Muza, O. (2011). Some Aspects of the Using of Mediation in the Administrative Legal Justice of Ukraine.
5. Rostovska, K., Hryshyna, N. (2020). Mediation in Administrative Justice: Muth or Reality Nowadays.
6. Committee of Ministers of the Council of Europe (2001). Recommendation Rec 9 of the Committee of Ministers of the Council of Europe to member states on alternatives to litigation between administrative authorities and private parties.
7. Code of Administrative Justice of Poland, (1960). Retrieved from https://isap.sejm.gov.pl/isap.nsf/DocDetails.xsp?id=wdu19600300168.
8. Bousta, R. (2022). Mediation in administrative justice. A comparison between French and Spanish laws in a nutshell. Retrieved from https://realaw.blog/2022/10/25/mediation-in-administrative-justice-a-comparison-between-french-and-spanish-laws-in-a-nutshell-by-r-bousta/
9. Tvaronaviciene, A., Kaminskiene, N., Rone, D., & Uudekull, R. (2022). Mediation in the Baltic States: developments and challenges of implementation.
10. Salem, K., Doyle, M. (2022). Promoting mediation to resolve administrative disputes in Council of Europe member states (part 2): Administrative Mediation in the UK.

ЕЛЕКТРОННІ ДОКАЗИ ЯК САМОСТІЙНЕ ПРОЦЕСУАЛЬНЕ ДЖЕРЕЛО ДОКАЗІВ У МЕЖАХ КРИМІНАЛЬНОГО ПРОЦЕСУАЛЬНОГО ДОКАЗУВАННЯ

Владислав ГРИЩУК,
студент Київського національного університету імені Тараса Шевченка

Електронна інформації через свою нематеріальну природу має унікальні природо-технічні особливості її створення, зберігання, обробки, передачі і техніко-криміналістичні прийоми пошуку та вилучення, дослідження і перетворення в форму, в якій вона є доступною для сприйняття людиною. Натомість, нинішня редакція КПК України не містить серед переліку процесуальних джерел доказів закріплення електронних доказів. Використання електронної інформації в межах кримінального процесуального доказування відбувається за допомогою таких джерел доказів як документи та речові докази.

Проте з врахуванням існування доказів в електронній формі та необхідності розробки положень щодо залучення їх у кримінальне провадження, електронні докази, на думку деяких вчених, підлягають визнанню самостійним процесуальним джерелом доказів у кримінальному процесі по аналогії з їх закріпленням у цивільному, господарському, адміністративному процесах [1, с. 123].

А.В. Скрипник, обґрунтовуючи доцільність виокремлення електронних доказів в самостійне процесуальне джерело доказів, вказує, що це є

необхідним з огляду на те, що фіксація електронної інформації стане можливою без трансформації у свідомості людини, у формі, вільній від суб'єктивного сприйняття, з чого випливає більша цінність та ефективність використання у доказуванні. Також, це дозволить розробити унікальні способи, обробки, зберігання, відтворення, кримінально-процесуальні процедури і техніко-криміналістичні прийоми її пошуку і вилучення, доступу до неї, дослідження і перетворення у доступну для сприйняття людиною форму, що є позитивним аспектом з огляду на відсутність у програм і програмного забезпечення аналогів серед традиційних доказів [2, с. 100]. Також І.О. Крицька наголошувала, що «de lege ferenda (з точки зору закону, прийняття якого бажане), видається більш вдалим підхід, спрямований на виокремлення цифрових джерел доказової інформації в якості самостійного процесуального джерела [3, с. 45].

Таким чином, щодо підстав необхідності виокремлення електронних доказів в окремий вид у науковців здебільшого немає суперечностей, проте питанням для дискусій залишається нормативне закріплення процесуального джерела доказів, який легітимізує використання електронної інформації в межах кримінального провадження з огляду на всі специфічні ознаки останньої.

Так, обґрунтувавши відмінність електронних документів від документів в загальному розумінні, С.С. Чернявський та Ю.Ю. Орлов надають перевагу виокремленню такого самостійного джерела як «електронне відображення». Основою даного твердження стали положення ч. 3 ст. 99 КПК України, в яких вказується, що відображення є оригіналом електронного документу, що вказує на специфічну форму відтворення електронної інформації. З огляду на це науковці пропонують ч. 2 ст. 84 КПК України викласти в редакції: ««Процесуальними джерелами доказів є показання, речові докази, документи, електронні відображення, висновки експертів». Під «електронним відображенням» науковці розуміють «цілісну систему відомостей та (або) комп'ютерних інструкцій в інформаційній мережі або на технічному носієві, яка може бути використана як доказ факту чи обставин, що встановлюються під час кримінального провадження. До електронних відображень, за умови наявності в них інформації, передбаченої частиною першою цієї статті, належать: 1) портали, сайти в комп'ютерній мережі; 2) електронні бази даних; 3) файли та групи файлів; 4) зміст електронної пошти, чатів; 5) вихідні та виконувані модулі комп'ютерних програм; 6) інші відомості та (або) комп'ютерні інструкції в інформаційній мережі або на технічному носієві» [4, с. 19–21].

На мою думку, недоліком виокремлення «електронного відображення» як самостійного процесуального джерела доказів є потенційне ототожнення самого доказу і способу, в якому даний доказ може бути продемонстрований для сприйняття людиною, оскільки відображення є способом переведення електронної інформації у придатну для сприйняття форму.

Виокремлюючи статичну і динамічну форму існування електронної інформації, А.В. Скрипник зазначає, що категорією, яка зв'язує обидві форми існування електронної інформації, є файл. «У статичній він являє собою специфічні фізичні властивості носія цифрових даних (які варіюються залежно від його типу (оптичний, магнітний, електронний), у динамічній – їхню логічну інтерпретацію (двійковий код, оброблюваний відповідно до алгоритмів). Саме у подвійній (гібридній) природі файлу криється причина, яка спонукає виокремити носії цифрових доказів в окреме процесуальне джерело». Науковець зазначає, що електронна інформація має бути залучена в кримінальне провадження з самостійного джерела – носія електронного доказу, яким буде відповідний файл. Таким чином, утворюється «цифрова тріада: носій цифрових даних (машинний носій) → джерело цифрового доказу (носій цифрової інформації – файл) → цифровий доказ (інформація)…. . З огляду на це до ч. 2 ст. 84 КПК потрібно внести зміни, закріпивши серед переліку процесуальних джерел доказів новий вид – цифрові докази» [2, с. 101–103].

Схожий підхід щодо виокремлення самостійного процесуального джерела доказів зазначає і О.П. Метелев. Науковець пропонує викласти ч. 2 ст. 84 КПК України в наступній редакції: «Процесуальними джерелами доказів є показання, речові докази, документи, висновки експертів, файли та машинні носії інформації». Обґрунтовуючи подвійну структуру процесуального джерела доказів, науковець зазначає, що виокремлення «файлу» є необхідним з огляду на те, що: «аксіоматично, що будь-які операції з цифровою інформацією, яка зафіксована на машинних носіях, відбуваються тільки з файлами (за участі людини або без неї)… вся цифрова інформація, будь то програми і програмне забезпечення, електронні документи, бази даних, службові файли і інша цифрова інформація на машинних носіях по суті є файлами (сукупністю файлів). Тобто файл доцільно розглядати як кримінально-процесуальну форму цифрової інформації як виду доказів». Необхідність використання файлу у єдності з машинним носієм обумовлюється тим, що існування файлу без носія неможливе, оскільки файл формується за допомогою машинних носіїв [5, с. 50–51].

Проводячи порівняння з іншими галузями процесуального законодавства, власний підхід до виокремлення п'ятого процесуального джерела доказів описала і А.В. Ратнова, відповідно до якого запропонувала доповнити ч. 2 ст. 84 КПК України положенням про визнання електронного документу самостійним джерелом доказів, оскільки віднесення електронного документа до певного різновиду джерел доказів не може забезпечити його правильне використання у доказуванні. Дослідниця зазначає, що досвід інших процесуальних галузей щодо введення в обіг поняття «електронного доказу» є позитивним і прогресивним і хоча вказані акти не стосуються кримінального процесу, проте можуть стати прикладом

і щодо виокремлення нового підходу при визначенні самостійного процесуального джерела доказів у кримінальному провадженні [6, с. 41–42].

Отже, на мою думку, проводячи дослідження стосовно визначення місця електронних доказів серед процесуальних джерел доказів під час кримінального провадження, найбільш практично доцільним слід вважати підхід щодо виокремлення електронних доказів як самостійного процесуального джерела, що у свою чергу дозволить певним чином унормувати правила використання електронної інформації під час кримінального процесуального доказування. Щодо способу закріплення нового самостійного джерела підтримую підхід науковців, що закріпленню підлягає саме поняття «електронних доказів» з огляду на те, що воно виступає загальним поняттям стосовно інших запропонованих, тобто може вбирати в себе видові одиниці, в той час як закріплення видових понять не усуне колізій щодо застосування інших об'єктів електронної інформації, які можуть бути використанні під час кримінального процесуального доказування. Недоліком же зазначеного підходу може слугувати недотримання єдиного принципу щодо виокремлення самостійних процесуальних джерел, оскільки закріплені в нинішній редакції ч. 2 ст. 84 КПК України джерела у виді показань, речових доказів, документів та висновку експерта є за природою носіями інформації, способом закріплення значущої інформації. Проте, на мою думку, виокремлення «електронних доказів» з використанням підходу про відсутність прив'язки до матеріального носія електронної інформації буде доцільним для завдань кримінального процесуального доказування.

Список використаних джерел

1. Ковальчук С.О. Вчення про речові докази у кримінальному процесі: теоретико-правові та практичні основи: дис. … д-ра юрид. наук: 12.00.09/ Національний університет «Одеська юридична академія». Одеса, 2018. 626 с.
2. Скрипник А.В. Використання інформації з електронних носіїв у кримінальному процесуальному доказуванні: дисертація на здобуття наукового ступеня доктора філософії за спеціальністю 081 «Право». 343.13. Національний юридичний університет імені Ярослава Мудрого, Міністерство освіти і науки України, Харків, 2021.
3. Крицька І. О. Речові докази у кримінальному провадженні : дис. … канд. юрид. наук : 12.00.09. Нац. юрид. ун-т ім. Ярослава Мудрого. Харків, 2018. 249 с.
4. Орлов Ю. Ю., Чернявський С. С. Електронне відображення як джерело доказів у кримінальному провадженні. Юридичний часопис Національної академії внутрішніх справ. 2017. № 1. С. 12–24. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/aymvs_2017_1_3
5. Метелев О.П. Цифрові докази у кримінальному процесі: видова характеристика. Вісник кримінального судочинства, 2023 (1-2), 42–53. https://doi.org/10.17721/2413-5372.2023.1-2/42-53.
6. Ратнова А.В. Кримінальні процесуальні та криміналістичні основи використання електронних документів в доказуванні : дисертація на здобуття наукового ступеня доктора філософії за спеціальністю 081 «Право». Львів, 2021. 248 с.

ЕКОЛОГО-ПРАВОВІ АСПЕКТИ ВИКОРИСТАННЯ ВІДНОВЛЮВАНИХ ДЖЕРЕЛ ЕНЕРГІЇ

Вікторія ЦИБУЛЬСЬКА,
здобувачка вищої освіти спеціальності «Право»
Навчально-наукового інституту права
та правоохоронної діяльності
Львівського державного університету внутрішніх справ

На сьогоднішній день як у світі, так і в Україні одним із ключових напрямків розвитку енергетичної системи є виробництво електроенергії з відновлювальних джерел. Це зумовлено енергетичною нестабільністю багатьох країн, спричиненою енергетичними кризами, а також постійним забрудненням довкілля шкідливими викидами. Особливо актуальним питання розвитку альтернативної енергетики стало в умовах воєнного стану, коли централізовані системи енергопостачання зазнають руйнувань і перебоїв. Відновлювальні джерела енергії дозволяють забезпечити децентралізоване та більш стійке енергозабезпечення, підвищуючи енергетичну безпеку країни у такий період.

Згідно з Національним планом дій з відновлюваної енергетики на період до 2030 року Україна визначила ціль до 2030 року скоротити викиди парникових газів до рівня 35 відсотків порівняно з 1990 роком. Серед основних заходів досягнення такого показника зазначено розвиток відновлюваних джерел енергії. Використання відновлюваних джерел енергії є одним із найбільш важливих напрямів енергетичної політики України, спрямованої на заощадження традиційних паливно-енергетичних ресурсів, поліпшення стану навколишнього природного середовища, запобігання зміні клімату, забезпечення енергетичної незалежності та енергетичної безпеки держави [1].

Унаслідок вторгнення російської федерації на територію України у 2022 році було окуповано близько 25 відсотків встановленої потужності відновлюваної енергетики.

Відповідно до статті 1 Закону України «Про альтернативні джерела енергії» відновлювані джерела енергії визначаються як відновлювані невикопні джерела енергії, а саме енергія сонячна, вітрова, аеротермальна, геотермальна, гідротермальна, енергія хвиль та припливів, гідроенергія, енергія біомаси, газу з органічних відходів, газу каналізаційно-очисних станцій, біогазів [2].

Ще в 1981 році відбулася Конференція ООН, на якій була прийнята «Світова програма дій по використанню нових і відновлювальних джерел енергії», як підтвердження наукової гіпотези щодо визначального впливу

парникових газів на ефект глобального потепління. Під час використання традиційних викопних джерел енергії виділяється вуглекислий газ. Небезпека полягає в тому, що він і є одним із головних чинників парникового ефекту. Як наслідок – збільшення середньої температури повітря, зменшення площі льодовиків та глобальні зміни клімату на планеті. Людство звернулося для вирішення енергетичної проблеми та зупинки зміни клімату на планеті до використання альтернативних джерел енергії, що дозволить отримувати енергію та одночасно зберігати природні ресурси.[3] Через десять років група експертів ООН проаналізувала стан справ в цій галузі і, використавши велику кількість матеріалів по всьому світу, дала оцінку екологічних наслідків використання різних видів нетрадиційних джерел енергії. Загальні висновки експертів свідчать про те, що існуючі уявлення про те, що відновлювальні джерела енергії є повністю екологічно чистими, є помилковим.

Відповідно до статті 10 Закону України «Про альтернативні джерела енергії» використання альтернативних джерел енергії має особливості, зокрема зумовлені природними умовами. а саме: залежністю від атмосферних та інших умов довкілля; наявністю водних ресурсів малих річок, необхідних для роботи гідроенергетичного обладнання; наявністю біомаси, кількість якої залежить від обсягів щорічних урожаїв; наявністю геотермальних джерел та свердловин, придатних для виробництва та використання геотермальної енергії; наявністю теплових викидів, обсяги яких залежать від функціонування підприємств промисловості; періодичністю природних циклів, внаслідок чого виникає незбалансованість виробництва енергії; необхідністю узгодження та збалансування періодичності передачі обсягів енергії, виробленої з альтернативних джерел, зокрема передачі електричної енергії в об’єднану енергетичну систему України [2].

Оскільки використання альтернативних джерел енергії значною мірою залежить від природних умов, це зумовлює не лише технічні та економічні труднощі, а й може призводити до ряду негативних екологічних наслідків. Для прикладу, однією з основних проблем сонячної енергії є значне використання викопної сировини при виготовленні обладнання – таких як алюміній, свинець, галій, мідь та інші метали. Крім того, процеси видобутку і переробки цієї сировини мають суттєвий негативний вплив на компоненти довкілля: спостерігається зміна природного рельєфу, виникають викиди в атмосферу, зростають енерговитрати, а також утворюються високотоксичні побічні продукти, зокрема ртуть, миш’як, хром. До цього додається проблема відчуження територій, оскільки сонячні електростанції займають великі площі, включаючи лісові масиви та сільськогосподарські угіддя. Ще одним викликом є вплив на кліматичні умови, флору та фауну: широкомасштабне встановлення сонячних панелей

порушує природний температурний баланс, призводить до затінення великих ділянок ґрунту, що, своєю чергою, негативно позначається на кормовій базі багатьох живих організмів. Також варто враховувати складність утилізації відпрацьованих фотоелементів, які містять свинець, мідь, галій, кадмій та інші токсичні елементи й належать до категорії небезпечних електронних відходів [3].

Вітрова енергія вважається екологічно безпечною, адже її використання не спричиняє шкоди атмосфері Землі та не супроводжується викидами шкідливих речовин. За оцінками вчених, потенціал енергії вітру вдесятеро, а то й у п’ятдесят разів перевищує потреби людства. Однією з ключових переваг цього джерела є його приналежність до так званої «зеленої енергетики», що передбачає відсутність негативного впливу на довкілля в процесі виробництва енергії. До того ж, вітрові електростанції не вимагають постійного використання палива, оскільки вітер – це поновлюваний і практично невичерпний ресурс. Зазвичай вітроенергетичні установки розміщують у регіонах із достатньою вітровою активністю, що робить їх ефективними для стабільного виробництва електроенергії. Попри численні переваги, вітрова енергетика має й певні недоліки. Наприклад, для розміщення великих вітрових електростанцій потрібне відчуження значних земельних площ, адже такі об’єкти потребують потужних фундаментів і створення охоронних зон навколо кожної установки. Самі установки створюють високочастотний шум, який разом із вібраціями може чинити несприятливий вплив на довкілля, а також вимагають стабільної швидкості вітру – приблизно 6 м/с – для ефективної роботи. Існують також дані про можливу зміну локального клімату внаслідок зниження кінетичної енергії повітряних потоків, формування так званих «вітрових тіней», зростання вмісту CO_2 в атмосфері через механічну активність обладнання, а також через теплові викиди [4]. Вплив вітроелектростанцій може проявлятися і на рівні здоров’я людей – зокрема через інфразвук та стробоскопічний ефект, що виникає під час обертання лопатей, коли тінь переривчасто мерехтить. До цього додається проблема утилізації відходів, зокрема композитних матеріалів, з яких виготовляють лопаті генераторів. Не варто також ігнорувати вплив на дику природу: птахи, потрапляючи у зону обертання лопатей, часто гинуть, що ставить під сумнів цілковиту «зеленість» цієї енергетики.

Отже, у сучасному світі та зокрема в Україні, розвиток відновлювальних джерел енергії є не просто бажаним, а необхідним стратегічним напрямком для забезпечення енергетичної безпеки, зменшення залежності від традиційних енергоносіїв та мінімізації екологічних наслідків. Хоча відновлювальні джерела позиціонуються як екологічно чисті джерела енергії, їхнє виробництво, експлуатація та

утилізація пов’язані з певними екологічними ризиками, включаючи використання викопних ресурсів чи виробництві обладнання, відчуження земель, вплив на біорізноманіття та проблему утилізації відходів. Ефективний розвиток відновлювальної енергетики вимагає збалансованого підходу, який враховує не лише енергетичні та економічні вигоди, але й потенційні екологічні наслідки. Для повноцінного та екологічно безпечного використання потенціалу відновлювальних джерел енергії необхідні подальші наукові дослідження та технологічні інновації, спрямовані на підвищення ефективності, зниження собівартості, мінімізацію екологічних ризиків та розробку ефективних методів утилізації відходів.

Список використаних джерел

1. Національний план дій з відновлюваної енергетики на період до 2030 року схв. розпорядженням Кабінету Міністрів України від 13 серпня 2024 р. № 761-р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/card/761-2024-р
2. Про альтернативні джерела енергії: Закон України від 20 лютого 2003 р. №555-IV. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/card/555-15
3. Ободянська О.І., Грибик В. В. Екологічні проблеми при використанні альтернативних джерел енергії. 2022. URL: https://ir.lib.vntu.edu.ua/bitstream/handle/123456789/40545/15191.pdf?sequence
4. Ободянська О.І. «Зелене» будівництво як новий етап еволюції будівельної галузі. XLIX науково-технічна конференція ФБТЕГП. Вінниця, 2020. URL: https://conferences.vntu.edu.ua/index.php/all-fbtegp/all-fbtegp-2020/paper/view/9104

ПРАВОВІ ПРОБЛЕМИ ЕВТАНАЗІЇ В УКРАЇНІ

Ольга ЗОРЕНА,
студентка ІІІ курсу
Навчально-наукового інституту права, психології та інноваційної освіти
Національного університету «Львівська політехніка»

Науковий керівник: І. М. ЖАРОВСЬКА,
доктор юридичних наук, професор,
професор кафедри теорії права та конституціоналізму
Національного університету «Львівська політехніка»

Відповідно до Конституції України, життя людини в Україні визнається найвищою соціальною цінністю, а право на життя є найважливішим серед особистих немайнових прав, яке зумовлене самою природою людини і знаходиться на вершині соціальних цінностей [1].

Одним із найважливіших прав, яке забезпечує саме фізичне існування людини як біологічної істоти, є право на життя, яке декларується ст. 27

Конституції України, в якій зазначено: «Кожна людина має невід'ємне право на життя». А ст. 3 Конституції України закріплює положення, згідно з яким людина, її життя та здоров'я, недоторканність і безпека визнаються в Україні найвищою соціальною цінністю. Ці права та їх гарантії складають зміст і спрямованість діяльності держави. Скасування та обмеження цих прав не допускається, за винятком випадків, що можуть тимчасово встановлюватися в умовах військового та надзвичайного стану [1].

Евтаназія – практика припинення (або скорочення) лікарем життя людини, яка страждає невиліковним захворюванням, відчуває нестерпні страждання, на задоволення прохання хворого в безболісній або мінімально болісній формі з метою припинення страждань.

В теорії розглядають два види евтаназії: пасивна (зумисне припинення медиками підтримуючої терапії хворого) і активна (введення помираючому ліків або інші дії, котрі викликають швидку смерть).

Стаття 52 Основ законодавства про охорону здоров'я України передбачає, що медичні працівники зобов'язані надавати допомогу у повному обсязі хворому, який знаходиться у критичному для життя стані. Крім того, п. 2 ст. 52 забороняє пасивну евтаназію, а п. 3 ст. 52 забороняє й активну евтаназію, де зазначається, що медичним працівникам «забороняється здійснення евтаназії – навмисного прискорення смерті або умертвіння невиліковно хворого з метою припинення його страждань» [3].

У частинах 2, 4 статті 281 «Право на життя» Цивільного кодексу України закріплено, що фізична особа не може бути позбавлена життя, а також те, що забороняється задоволення прохання фізичної особи про припинення її життя [3].

В законодавстві України відсутнє чітке визначення активної та пасивної евтаназії. Тому виникає запитання: коли сам пацієнт відключає апарат штучного підтримання життя, або він самостійно вмикає апарат, який прискорює його смерть, то відповідно до українського законодавства в такій ситуації наявна евтаназія чи ні? Відповідь в українському законодавстві відсутня. Дійсно, якщо пацієнт самостійно відключає апарат штучного підтримання життя, то тут наявні дії лише самого пацієнта, але немає дій медичних працівників, а це і є можливість здійснення пасивної евтаназії, бо це не суперечить законодавству. Законодавством України не передбачено, що пацієнт, перед тим як вимкнути прилад штучного підтримання життя, має отримати дозвіл у медичного працівника, хоча таке положення, якби воно було передбачено, суперечило б Конституції України, в якій передбачено, що людина має право на життя, а не обов'язок [4].

Якщо здійснення пасивної евтаназії, в деяких випадках не суперечить українському законодавству, то здійснення активної – заборонено. Адже для здійснення активної евтаназії все ж необхідні певні дії не лише самого хворого, але й інших осіб. Так, пацієнт, навіть якщо він фізично

спроможний вимкнути спеціальний прилад, який прискорить його смерть, спочатку має отримати цей прилад, який мають надати інші особи (або медичні працівники), а це згідно з п. 3 ст. 52 «Основ законодавства про охорону здоров'я України», а також ч. 4 ст. 281 ЦК України буде вважатися активною евтаназією. Але можна піддати сумніву, що така заборона є конституційною [4].

Відповідно до ч. 6 статті 13 Закону України «Про застосування трансплантації анатомічних матеріалів людині» Якщо після наданих лікарем роз'яснень реципієнт відмовляється від застосування трансплантації, лікар має право запропонувати реципієнту надати письмову заяву про відмову від надання йому медичної допомоги із застосуванням трансплантації. У разі відмови реципієнта надати таку письмову заяву або неможливості її надання, у тому числі за станом здоров'я, лікар складає відповідний акт у присутності свідків [5].

Таким чином, відмова від трансплантації може бути проявом добровільного наближення пацієнтом моменту смерті. Медичний працівник тут фактично безсилий, адже право на медичне втручання є прерогативою пацієнта. Отже, у цьому випадку особа може розпоряджатися власним життям. З іншого боку, хвора особа завжди може вчинити самогубство, яке може бути продиктоване бажанням припинити страждання від захворювання. Такі випадки не є поодинокими і часто висвітлюються у засобах масової інформації. Серед причин таких дій можна назвати недостатній розвиток інституту паліативної допомоги в Україні та відсутність визнання права на евтаназію [6].

Узагальнимо, що евтаназія залишається однією з найскладніших та найактуальніших тем, що постала перед людством у XXI столітті. Незважаючи на активні обговорення серед медиків, юристів, біоетиків та інших фахівців, остаточне вирішення цього питання поки що не знайдено. Одним з ефективних шляхів є розвиток системи паліативної допомоги, яка відповідно до ст. 35^{-4} «Основ законодавства України про охорону здоров'я», передбачає комплекс заходів з полегшення фізичних та емоційних страждань пацієнтів і надання моральної підтримки їхнім родинам. Проте в Україні досі відсутні належні соціально-економічні та соціальні гарантії реалізації права на медичну допомогу для пацієнтів, що страждають на невиліковні хвороби.

Список використаних джерел

1. Конституція України від 28.06.1996 №254к/96- ВР. URL: http://zakon.rada2.gov.ua/laws/show (дата звернення: 23.04.2025).
2. Основи законодавства України про охорону здоров'я: Закон України від 19.11.1992 № 2801-XII. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show (дата звернення: 23.04.2025).
3. Цивільний кодекс України: Кодекс України від 16.01.2003 № 435-IV. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show (дата звернення: 23.04.2025).

4. Шпачук А.О. Евтаназія: правові та етичні аспекти. *Вісник Академії адвокатури України.* 2012. № 3. С. 160.
5. Про застосування трансплантації анатомічних матеріалів людині: Закон України від 17.05.2018 № 2427-VIII. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show (дата звернення: 23.04.2025).
6. Логвиненко Б.О. Перспективи визнання права на евтаназію в Україні. Забезпечення прав людини четвертого покоління у системі охорони здоров'я : матеріали Міжнародної науково-практичної конференції (12 квітня 2019 р., м. Ужгород) [Текст] : зб. наук. ст. ; [під заг. ред. С.Б. Булеци, Я.В. Лазура, М.В. Менджул]. Ужгород: Видавництво Олександри Гаркуші, 2019. С. 24.

ІНТЕРВ'ЮВАННЯ ТА КОНСУЛЬТУВАННЯ У ЮРИДИЧНІЙ КЛІНІЦІ ЯК НЕВІД'ЄМНА СКЛАДОВА РОБОТИ ЮРИДИЧНОЇ КЛІНІКИ

Марія МІНЬКОВИЧ,
студентка спеціальності «Право»
Черкаського державного технологічного університету

Юридичні клініки в системі вищої юридичної освіти виконують не лише освітню функцію, а й важливу соціальну місію – надання безоплатної правової допомоги вразливим верствам населення. Основою ефективної діяльності юридичної клініки є комунікація з клієнтом, що передбачає два ключові етапи – інтерв'ювання та консультування. Ці етапи є не просто технічними складовими, а важливими навичками, які складають професійність майбутнього юриста.

Юридичне інтерв'ю – це збір даних та обмін інформацією між клієнтом і юристом. Сам термін – інтерв'ювання (від англ. Interview) перекладається на українську мову як - бесіда, співбесіда. Інтерв'ювання є необхідною складовою діяльності будь-якого юриста, в тому числі студента-консультанта юридичної клініки [1, С. 27].

Метою проведення інтерв'ювання є отримання від клієнта інформації, яка має юридичне значення. На основі цієї інформації студент-консультант може запропонувати клієнту, як саме вирішити його проблему.

Під час проведення інтерв'ю студент-консультант повинен звернути увагу, що клієнт має:

– поділитися своєю проблемою так, як він її оцінює;

– отримати вичерпну інформацію про юридичні послуги і можливу допомогу;

– отримати інформацію про процедуру, згідно якої студент-консультант надасть клієнту юридичну послугу.

Під час бесіди студенту-консультанту необхідно справити на клієнта позитивне враження, продемонструвати свої професійні якості, прагнення розібратися в проблемі клієнта з врахуванням його інтересів.

Успішна робота студента-консультанта по наданню правової допомоги клієнту залежить від оволодіння навичками інтерв'ювання.

Навички інтерв'ювання можуть розглядатися таких аспектах. По-перше – етичний аспект. Тут слід згадати правила юридичної етики, а особливо звернути увагу на правила проведення співбесіди з клієнтом. По-друге – структурний: в інтерв'ю можна умовно виділити кілька стадій його проведення. По-третє – психологічний. Мається на увазі, що при проведенні інтерв'ю юрист повинен вміти встановлювати психологічний контакт з клієнтом для створення довірчої атмосфери між ним і клієнтом з метою отримання повної і достовірної інформації. По-четверте – методологічний: наскільки повну інформацію надасть клієнт, залежить від уміння формулювати і ставити питання [2, С. 4].

При завершенні інтерв'ю студент-консультант інформує клієнта про подальшу процедуру співпраці. Тобто які подальші кроки буде робити юридична клініка і які дії необхідно вчинити клієнту. У випадку, якщо бесіда з клієнтом не може бути закінчена через те, що клієнт не володіє всією необхідною для студента-консультанта інформацією, інтерв'ю не завершується, а переривається. В такому випадку студент-консультант призначає повторну зустріч і ставить завдання перед клієнтом про надання додаткової інформації, із зазначенням джерел її отримання. Якщо клієнт не має можливості отримати необхідні фактичні дані, студент-консультант повинен допомогти йому отримати їх. Він може запропонувати клієнту свої послуги, які полягають в тому щоб від імені клієнта отримати необхідні документи, підготувати інформаційні запити або роз'яснити, в які інстанції він повинен звернутися за отриманням інформації.

На етапі завершення інтерв'ю студент-консультант уже може бачити декілька варіантів вирішення проблеми клієнта, проте це не значить, що він повинен ділитися своїми думками з цього приводу, деталізувати їх, передбачати шляхи їх вирішення.

Консультування клієнта є ключовим етапом роботи над справою в юридичній клініці. Проте значення консультування полягає у тому, що саме у ньому найяскравіше виявляється та послуга, заради отримання якої звернувся клієнт до Юридичної клініки. Останнього ж мало цікавить, наскільки вдало пройшла співбесіда і чи достатньо інформації отримав студент-консультант, як студент-консультант аналізував справу, як виробляв позицію. Його цікавить результат, який він отримає уже в процесі

надання консультації. Консультування є складовою частиною діяльності будь-якого юриста.

Консультування – це особливий вид інтелектуальної та практичної співпраці юриста і клієнта, з метою виявлення можливих правових варіантів вирішення життєвих проблем та визначення шляхів і способів реалізації вибраного оптимального варіанту [3, С. 4].

Метою консультування є:

1) надання клієнту вичерпної правової інформації з питання, що його цікавить;

2) виявлення та роз'яснення клієнту всіх можливих варіантів вирішення його проблеми;

3) пояснення ймовірних наслідків кожного з рішень;

4) допомога клієнту у виборі найбільш оптимального рішення;

5) у випадку ведення справи надання правової допомоги в реалізації обраного рішення [1, С. 45].

Отже, для надання якісної консультації студент-клініцист повинен клієнту вправно провести інтерв'ювання, як початковий етап надання юридичної послуги. Це забезпечить його необхідним багажем матеріалу для оцінки ситуації. Саме ж консультування це довготривалий етап від збору інформації до її аналізу та прийняття найбільш раціонального шляху вирішення. Тому консультування – це особливий вид інтелектуальної та практичної взаємодії юриста і клієнта, з допомогою якої юрист сприяє клієнту в прийнятті рішень.

Інтерв'ювання та консультування – це основа діяльності юридичної клініки. Саме вони дозволяють поєднати теоретичне знання з практичним застосуванням, формуючи в студентів високий рівень правової культури, комунікаційних навичок і професійної етики. Без цих складових юридична клініка втрачає свою головну цінність – готувати не просто фахівців, а відповідальних та емпатичних правозахисників.

Список використаних джерел

1. Савчин М.В., Менджул М.В., Навроцький В. Основи юридичної клінічної практики. Навчально-методичний посібник Ужгород, 2007. С. 125. URL: http://legalposition.umsf.in.ua/archive/2021/4/4.pdf.
2. Василенко М.Є. Відпрацювання практичних юридичних навичок. Частина 1. Інтерв'ювання клієнта. Харків 2023, 14с. URL: https://nm2.univd.edu.ua/download/147421.
3. Давлатов Ш.Б. Взаємодія консультатнта юридичної клініки з клієнтом під час первинного інтерв'ювання юридично-психологічний аспект. *Правова позиція*. №4 (33). 2021, С. 21-25. URL: http://legalposition.umsf.in.ua/archive/2021/4/4.pdf.
4. Раулець М.О. Консультування у юридичній клініці як невід'ємна складова правової комунікації. URL: https://dspace.nlu.edu.ua/jspui/bitstream/123456789/10852/1/raulec.pdf.

ОСОБЛИВОСТІ СПАДКУВАННЯ ЗЕМЕЛЬНИХ ДІЛЯНОК В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ

Христина САВОЩАК,
студентка спеціальності «Право»
Західноукраїнського національного університету

Науковий керівник: Ольга ЗИГРІЙ,
кандидат економічних наук, доцент кафедри цивільного права і процесу
Західноукраїнського національного університету

У зв’язку із введенням 24 лютого 2022 року воєнного стану в Україні, спричиненого повномасштабним вторгненням російської федерації, відбулися значні зміни у багатьох правових одиницях, включаючи й інститут спадкування.

Військові дії, масове примусове переміщення громадян України, окупація територій та знищення об’єктів критичної інфраструктури спровокували виникнення безпрецедентних правових викликів, зокрема, й у сфері спадкування земельних ділянок. Оскільки земля завжди була та залишається одним з найцінніших природніх ресурсів [1, с. 55]. Наше суспільство постало перед проблемою неспроможності реалізації належним чином своїх спадкових прав у зв’язку із відсутністю доступу до публічної кадастрової карти чи нотаріальних послуг у деяких регіонах, а також втратою чи знищенням правовстановлюючих документів. Внаслідок цього законодавцем було вжито низку заходів для врегулювання даних питань шляхом внесення змін до нормативно-правових актів та запровадження тимчасових адаптаційних механізмів, які на сьогоднішній день потребують детального аналізу.

Особливості спадкування земельних ділянок в умовах воєнного стану досліджувалися такими вченими: М. Бращевський, В. Дроніков, Ю. Заіка, Т. Коваленко, Н. Кузнецова. Проте в умовах війни дане питання потребує більш детального вивчення.

Метою дослідження є комплексний теоретико-правовий аналіз особливостей спадкування земельних ділянок в умовах воєнного стану.

Конституція України, як Основний Закон нашої держави, закріплює фундаментальні принципи земельних правовідносин, відповідно до яких право власності на землю набувається і реалізується виключно відповідно до законодавства України. Так, однією з основних підстав, що забезпечує перехід права власності на земельну ділянку є спадкування. Даний правовий інститут регулюється Конституцією України, Цивільним і Земельним кодексами України, а також Законами України «Про нотаріат» та «Про міжнародне приватне право».

Цивільне законодавство України визначає спадкування як правовий механізм, завдяки якому майнові та інші права разом із зобов'язаннями переходять від померлої фізичної особи до визначеного кола правонаступників. Національна правова система передбачає два основні шляхи спадкового правонаступництва: відповідно до волевиявлення спадкодавця, оформленого належним чином у вигляді заповіту, або згідно з порядком, встановленим законодавством за відсутності такого волевиявлення [2].

Проте проголошення воєнного стану на території України, введеного Указом Президента України «Про введення воєнного стану в Україні» від 24 лютого 2022 року № 64/2022, затвердженим Законом України «Про затвердження Указу Президента України «Про введення воєнного стану в Україні» від 24 лютого 2022 року № 2102-IX», суттєво вплинуло на реалізацію спадкових прав громадян України, зокрема, щодо земельних ділянок. Воєнний стан створив суттєві перешкоди для здійснення зазначених прав військовослужбовцями на передовій, оскільки чинне законодавство вимагає особистого подання заяви про прийняття спадщини у встановлений шестимісячний термін. Відкритим також залишається питання щодо реалізації спадкових прав особами, які перебувають у полоні, засуджені на території агресора чи особами з невідомим місцезнаходженням (безвісно відсутні). Водночас дослідники звертають увагу й на те, що в умовах зміненого суспільного порядку та правового режиму виникають серйозні перешкоди в отриманні доступу (який може бути ускладнений або повністю заблокований) до спадкового майна, а також в отриманні юридичних послуг, необхідних для оформлення спадщини [3, с. 146].

Вітчизняний законодавець, реагуючи на виклики сучасності, прийняв низку підзаконних нормативно-правових актів, що встановлюють певні особливості та зміни у даній сфері. Зважаючи на це, було прийнято постанову Кабінету Міністрів України від 28.02.2022 № 164 «Деякі питання нотаріату в умовах воєнного стану» та наказ Міністерства юстиції України від 11.03.2022 № 1118/5 «Про затвердження Змін до деяких нормативно-правових актів у сфері нотаріату».

Відповідно до ч.1 ст. 1270 ЦК України строк для прийняття спадщини встановлюється у шість місяців [2]. Проте Постанова КМУ №164 змінила дане положення на період дії воєнного стану. Зокрема, відповідно до п.3 даної постанови перебіг строку для прийняття спадщини зупиняється, але не більше, аніж на чотири місяці [4]. Таким чином, фактичний часовий проміжок для врегулювання спадкових відносин сягає десяти місяців у двох випадках: 1) якщо стандартний термін не закінчився до набрання чинності відповідними законодавчими змінами; 2) коли підстава спадкування виникла в період дії особливого правового режиму. Проте 19 червня

2023 року вступила в дію Постанова Кабінету Міністрів України від 9 травня 2023 року № 469, якою знову ж таки було повернуто шестимісячний термін.

Законодавчі зміни стосуються і порядку подання заяви про прийняття спадщини. Відповідно до положень ЦК України така заява подається за місцем відкриття спадщини. Однак у зв'язку з тим, що частина територій України перебуває в тимчасовій окупації здійснити такі дії стає неможливим. Проте в умовах воєнного стану є надзвичайно важливим забезпечити належне здійснення всіх нотаріальних функцій. На підставі цього наказом Міністерства юстиції України від 11 березня 2022 року № 1118/5 «Про затвердження Змін до деяких нормативно-правових актів у сфері нотаріату» передбачено право звертатися із заявою про прийняття спадщини до будь-якого нотаріуса України, незалежно від місця відкриття спадщини. Тобто, наприклад, за місцем свого проживання, або ж місцем свого постійного перебування. І також встановлено те, що у разі відсутності доступу до Спадкового реєстру нотаріус все одно повинен оформити спадкову справу, а вже після його відновлення здійснити всі необхідні дії [5].

Відповідно до положень ЦК України (ст. ст. 1251, 1252) існує вичерпний перелік осіб, що вправі посвідчувати заповіти, серед них: уповноважена на це особа органу місцевого самоврядування, головний лікар, капітан судна, начальник експедиції, командир (начальник) військової частини [2]. Проте для забезпечення можливості ефективного здійснення нотаріальних дій в умовах воєнного часу постановою КМУ №164 від 28.02.2022 встановлено право посвідчувати заповіти військовослужбовців Збройних Сил України не лише командиром (начальником) військової частини, а й уповноваженими ним особами [4]. Проте питання щодо доцільність такої норми на сьогоднішній день є відкритим через існуючий вже вичерпний перелік осіб, що уповноважені здійснювати такі дії.

Не менш актуальною проблемою в умовах сучасності є те, що безліч громадян України, які мають право бути спадкоємцями земельних ділянок відповідно до законодавства нашої держави, виїхали за кордон. Зокрема, у такому випадку особа має право звернутися до консульських установ України на території країни-перебування для оформлення всіх необхідних документів.

У процесі дослідження даної теми розуміємо, що спадкування земельних ділянок в умовах воєнного стану постає складним і багатогранним правовим питанням, яке потребує глибокого аналізу та системного законодавчого врегулювання. Важливим кроком стало надання можливості звертатися до будь-якого нотаріуса в Україні незалежно від місця відкриття спадщини, що значно полегшує доступ до нотаріальних

послуг. Водночас питання, пов'язані з необхідністю особистого подання заяви про прийняття спадщини, залишаються гострою проблемою, особливо для військовослужбовців, осіб у полоні або з невстановленим місцеперебуванням (безвісно відсутні). Додаткову правову невизначеність створюють суперечності у законодавстві, зокрема, щодо строків прийняття спадщини: спочатку було продовжено, а згодом повернуто стандартний шестимісячний період. Також окрему правову колізію спричинило й розширення Постановою КМУ №164 переліку осіб, які можуть посвідчувати заповіти, тоді як ЦК України містить вичерпний список таких осіб.

Отже, у таких умовах необхідно усунути нормативні суперечності, створити ефективні механізми збереження та відновлення спадкової документації, надання нотаріальних послуг, а також передбачити можливість дистанційного оформлення спадкових прав для громадян, які не можуть особисто звернутися до нотаріуса.

Список використаних джерел

1. Зигрій О. В., Сендецька І. В. Право власності на землю: сучасні проблеми та перспективи їх вирішення. *Наукові записки. Серія: Право*. 2023. № 14. С. 55–59. URL: https://pravo.cusu.edu.ua/index.php/pravo/article/view/254/256 (дата звернення: 16.03.2025).
2. Цивільний кодекс України : Кодекс України від 16.01.2003 № 435-IV : станом на 10 січ. 2025 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/435-15#Text (дата звернення: 16.03.2025).
3. Коваль І. В. Особливості спадкування в умовах воєнного стану в Україні. *Юридичний вісник*. 2023. № 4(69). С. 144–147. URL: Коваль І. В. Особливості спадкування в умовах воєнного стану в Україні. *Юридичний вісник*. 2023. № 4(69). С. 144–149. URL: file:///C:/Users/%D0%9A%D0%BE%D1%80%D0%B8%D1%81%D1%82%D1%83%D0%B2%D0%B0%D1%87/Downloads/21.pdf (дата звернення: 16.03.2025). (дата звернення: 16.03.2025).
4. Деякі питання нотаріату в умовах воєнного стану : Постанова Каб. Міністрів України від 28.02.2022 № 164 : станом на 12 лют. 2025 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/164-2022-п#Text (дата звернення: 16.03.2025).
5. Про затвердження Змін до деяких нормативно-правових актів у сфері нотаріату : Наказ М-ва юстиції України від 11.03.2022 № 1118/5. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0325-22#Text (дата звернення: 16.03.2025).

СВОБОДА ТВОРЧОСТІ ТА ПРАВО ІНТЕЛЕКТУАЛЬНОЇ ВЛАСНОСТІ

Богдан МЕЛЕХ,
кандидат наук з державного управління, доцент,
доцент кафедри права
Львівського національного університету ветеринарної медицини
та біотехнологій імені С. З. Ґжицького

Марія-Вікторія ДЕЦЬ,
здобувачка вищої освіти 4 курсу, ОПП «Право», ФГРЗ
Львівського національного університету ветеринарної медицини
та біотехнологій імені С. З. Ґжицького

Свобода творчості є важливою складовою прав людини, яка забезпечує можливість кожного вільно реалізовувати свої творчі здібності. Це право закріплене як у міжнародних правових актах, так і в національних законодавствах. Водночас, розвиток інституту права інтелектуальної власності створює механізми для захисту результатів творчої діяльності, водночас обмежуючи вільне використання таких об’єктів іншими особами. Баланс між цими двома аспектами є одним із найскладніших питань сучасного правового регулювання.

Свобода творчості передбачає можливість створювати культурні, наукові чи художні твори без будь-якого втручання. Це право гарантується Загальною декларацією прав людини (ст. 27), Європейською конвенцією з прав людини (ст. 10) та Конституцією України (ст. 54) [1]. Творчість є не лише формою самовираження, а й важливим елементом розвитку суспільства, який сприяє культурному, науковому та економічному прогресу.

Проте свобода творчості має свої межі, що зумовлено необхідністю врахування прав інших осіб, зокрема авторів і правовласників. Саме тут починається взаємодія між свободою творчості та правом інтелектуальної власності.

Право інтелектуальної власності регулює відносини щодо створення, використання та захисту результатів творчої діяльності. Воно включає авторське право, суміжні права, патентне право, права на торговельні марки тощо [2]. Основною метою цього права є стимулювання інноваційної діяльності шляхом надання авторам і винахідникам виключних прав на результати їхньої праці.

Водночас виключні права часто створюють обмеження для інших осіб. Наприклад, у випадках використання об’єктів авторського права без дозволу правовласника (за винятком випадків, передбачених законодавством, як-от цитування чи використання в освітніх цілях).

Однією з ключових проблем є забезпечення балансу між свободою творчості та захистом прав авторів. На практиці виникають ситуації, коли надмірний захист інтелектуальної власності може обмежувати можливості для нової творчості. Наприклад, використання елементів попередніх творів (мелодій, текстів, візуальних елементів) часто необхідне для створення нових творів.

Юридична доктрина пропонує кілька механізмів для врегулювання таких ситуацій. Одним із них є принцип «добросовісного використання» (fair use), який широко застосовується у США. У Європейському Союзі цей принцип частково реалізований через поняття «винятків» із авторського права, як-от використання творів у навчальних чи дослідницьких цілях [3].

Саме тому для досягнення балансу між свободою творчості та правом інтелектуальної власності важливим потрібно: 1. З**аконодавче уточнення меж добросовісного використання.** Наприклад, розширення переліку випадків, коли використання об’єктів авторського права дозволене без згоди правовласника. 2.**Стимулювання ліцензування.** Надання авторам та правовласникам інструментів для спрощення надання ліцензій, особливо для некомерційного використання. 3. **Підвищення обізнаності.** Розробка освітніх програм для творців, що роз’яснюють межі використання об’єктів інтелектуальної власності.

Список використаних джерел

1. Загальна декларація прав людини від 10.12.1948 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_015#Text.
2. Закон України «Про авторське право і суміжні права» від 01.12.2022 р. № 2974-IX. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2811-20#Text.
3. European Copyright Directive (2019/790). URL: https://eur-lex.europa.eu/eli/dir/2019/790/oj.

ГОСПОДАРСЬКЕ СУДОЧИНСТВО В УКРАЇНІ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ

Любомира МЕЛЕХ,
кандидат юридичних наук, доцент,
доцент кафедри господарсько-правових дисциплін
Навчально-наукового інституту права та правоохоронної діяльності
Львівського державного університету внутрішніх справ

Мар'яна БОЖИК,
здобувачка вищої освіти 4 курсу
Навчально-наукового інституту права та правоохоронної діяльності
Львівського державного університету внутрішніх справ

Господарське судочинство в Україні, як важливий механізм захисту прав та інтересів суб'єктів господарювання, в умовах воєнного стану зіткнулося з небувалими викликами. З одного боку, необхідно забезпечити безперебійний доступ до правосуддя та ефективний розгляд господарських спорів, що є критично важливим для підтримки стабільності країни. З іншого боку, воєнні дії, окупація територій, руйнування інфраструктури та інші фактори суттєво ускладнюють здійснення правосуддя в звичайному режимі.

У цих умовах виникає нагальна потреба в аналізі актуальних проблем господарського судочинства та пошуку шляхів їх вирішення. Це включає адаптацію процесуальних норм до воєнних реалій, забезпечення доступу до правосуддя на окупованих територіях, впровадження ефективних механізмів виконання судових рішень, а також використання електронних технологій тощо.

Офіційний сайт судової влади України опублікував статтю, де зазначається про плани щодо нової стратегії судової реформи. Наразі розроблений проєкт Стратегії розвитку судової системи та конституційного судочинства на 2024–2029 роки. Проєкт передбачає реформування судової влади та судової системи; удосконалення функціонування системи органів прокуратури; удосконалення адвокатури; реформування юридичної освіти; розвиток конституційного судочинства. Документ надісланий усім ключовим установам системи судоустрою для обговорення та надання пропозицій [3].

Також у планах – визначення за Верховним Судом процесуального механізму для забезпечення єдності судової практики у справах, які не підлягають касаційному оскарженню. Пропонується розширити процесуальні можливості для розгляду касаційними судами справ в порядку

письмового провадження (в адміністративному, кримінальному та господарському процесах). Крім того, запропоновано вдосконалити інститут зразкової справи, а також визначити доцільність запровадження цього інституту в цивільному та господарському судочинстві [4, С. 9].

Якщо щодо аналізу «Концепції реформування судової системи з метою покращення доступу до правосуддя» [5], представленої Службою досліджень Верховної Ради України в липні 2023 року, існує критика щодо запропонованих змін, зокрема, щодо ліквідації господарських судів першої та другої інстанцій. Ліквідація господарських судів потягне за собою втрату і знищення напрацьованої десятиліттями практики розгляду господарських спорів. Але найнебезпечнішим наслідком цього неминуче стане занепад економіки, оскільки її обслуговують саме господарські суди – адміністративні для цього не пристосовані, а в їх фахівців немає для цього відповідного досвіду та економічної освіти [6, С. 75].

Судова реформа має відбуватися не шляхом зміни вивісок та переформатування судових інституцій, а зміною процесуального порядку та інших поточних проблем судочинства. Серед іншого варто використати досвід міжнародного комерційного арбітражу при вдосконаленні господарського судочинства: розширити дискрецію суддів, усунути надмірний формалізм ГПК, запровадити загальне правило про спрощене провадження замість загального, запровадити інститут «комплексних позовних вимог» та обмежень на оскарження компетенції суду, запровадити елементи участі народу в процедурах розгляду господарських справ тощо [7, С. 206].

Воєнний стан вимагає від судової системи швидкого та ефективного вирішення господарських спорів для забезпечення стабільності економіки. Суди повинні адаптувати свої процедури, щоб належним чином захистити права та інтереси суб’єктів господарювання в умовах збройного конфлікту. Значно зросла роль дистанційної участі у судових засіданнях у режимі відеоконференції .

Відеоконференцзв’язок став однією з найбільш важливих технологій, що забезпечують можливість проведення судових засідань дистанційно . Відповідно до п. 45 Положення про порядок функціонування окремих підсистем (модулів) Єдиної судової інформаційно-телекомунікаційної системи від 17 серпня 2021 року № 1845/0/15-21 [2], підсистема відеоконференцзв’язку ЄСІТС забезпечує: можливість користувачам брати участь у засіданнях інших органів та установ системи правосуддя в режимі відеоконференції. Особливості порядку проведення таких засідань можуть встановлюватися відповідними органами та установами системи правосуддя.

Відповідно до ч. 1, ст. 197 ГПК України [1], учасник справи, його представник має право брати участь у судовому засіданні в режимі відеоконференції поза межами приміщення суду або у приміщенні іншого суду за умови наявності в суді відповідної технічної можливості, про яку суд зазначає в ухвалі про відкриття провадження у справі, крім випадків, коли явка цього учасника справи в судове засідання визнана судом обов'язковою.

Учасник, якому необхідно взяти участь у судовому засіданні дистанційно, подає відповідну заяву протягом зазначеного в ГПК [1] України строку – не пізніше п'яти днів до дня судового засідання. Копія такої заяви надсилається усім іншим учасникам справи у той самий строк. Учасник справи, який бере участь у судовому засіданні дистанційно, не повинен знаходитись у приміщенні суду, використовує власні технічні засоби для підключення до відеоконференції та електронний підпис, відповідно до вимог Положення про Єдину судову інформаційно-телекомунікаційну систему чи положень, що визначають порядок функціонування її окремих підсистем (модулів) [8, С. 284].

Автори одного з досліджень узагальнили, що для ефективного функціонування дистанційних слухань необхідно насамперед внести відповідні зміни до ГПК України, КАС України та ЦПК України, які, зокрема, передбачали б виключення з процесуальних кодексів обов'язку учасника справи при подачі заяви про участь у судовому засіданні в режимі відеоконференції поза межами приміщення суду надсилати таку заяву іншим учасникам справи; надавали б право судді у випадку наявності загрози його життю та здоров'ю вести судове засідання за допомогою власних технічних засобів з безпечного приміщення на його вибір, не прив'язуючись до зали судового засідання; закріплювали б безумовне право сторін клопотати про участь в судовому засіданні в режимі відеоконференції без обґрунтування такого клопотання, крім випадків, коли явка цього учасника справи в судове засідання визнана судом обов'язковою, тощо [9].

У заданому контексті доцільно проаналізувати статистичні дані про справи, судове провадження в яких здійснювалось у режимі відеоконференції, оприлюднені на сайті Судової влади України. Підґрунтя для аналізу складають дані звітів місцевих загальних судів про розгляд судових справ (№ 1-мзс) та звітів місцевих господарських судів про розгляд судових справ (№ 1-мгс) за 2022 та 2023 роки. Отже, відповідно до статистичних даних: … г) у господарському судочинстві за 2022 рік – 6 481 справа, за 2023 рік – 11 758 справ. Зважаючи на перелічене, можна зробити висновок, що нині простежується тенденція до кількісного зростання

розгляду справ, судове провадження в яких здійснюється в режимі відеоконференції [10, С. 49].

Про це свідчить про затребуваність цього механізму. Період із 2020 року по 2023 рік співвідношення кількості ухвал про відмову в проведенні дистанційних слухань та загальної кількості ухвал щодо дистанційних слухань свідчить на користь проведення слухань у дистанційному режимі [9].

Крім того, понад 140 тисяч зареєстровані у системі відеоконференцзв'язку. З ними проведено понад 2,5 мільйона судових засідань [11].

Отже, перевагами відеоконференцзв'язку, це забезпечення можливості проведення судових засідань дистанційно, незалежно від місцезнаходження учасників. Недоліками виступають потенційні технічні збої, проблеми з ідентифікацією учасників, питання належного дослідження доказів, представлених дистанційно.

Ще один важливий аспект, це часті сигнали повітряної тривоги є суттєвою перешкодою для нормального функціонування господарських судів. Під час повітряної тривоги судові засідання перериваються, що призводить до значних затримок у розгляді справ та потрібно переходити до укриттів, що впливає на тривалість та ефективність судового процесу.

Оголошення сигналу «повітряна тривога» по суті не потребує доказування, оскільки такий сигнал є загальновідомим, адже лунає по всьому місту, оголошення про повітряну тривогу розміщується у медіа та у багатьох соціальних мережах. Отже, під час вирішення питання про відкладення розгляду справи, коли лунає сигнал «повітряна тривога», суд, на думку науковців, повинен застосовувати норми ст. 202 ГПК України, враховуючи загальні засади господарського судочинства та дотримуючись гарантій прав особи на участь у розгляді її справи. При цьому суд зобов'язаний сприяти учасникам судового процесу реалізувати ними їх процесуальні права [8, С. 285].

З метою вдосконалення господарського судочинства в умовах воєнного стану доцільно розглянути можливість внесення змін до Господарського процесуального кодексу України [1]. Зокрема, можна розглянути пропозицію щодо доповнення кодексу окремою главою «Здійснення провадження в умовах воєнного стану». Необхідно законодавчо закріпити положення про визнання сигналу «повітряна тривога» поважною причиною для відкладення розгляду справи. Також варто розглянути можливість спрощення процедур розгляду окремих категорій справ для прискорення їх вирішення. Для уникнення неоднозначностей у судовій практиці необхідно чітко визначити критерії поновлення процесуальних строків з урахуванням обставин, пов'язаних з

воєнним станом. Крім того, слід сприяти подальшому розвитку та законодавчому закріпленню можливостей для електронного обміну документами та дистанційної участі у судових засіданнях. Формальні законодавчі зміни можуть забезпечити більшу ясність та послідовність у роботі господарських судів в умовах воєнного стану.

Список використаних джерел

1. Господарський процесуальний кодекс України від 06.11.1991р. № 1798-XII. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1798-12#Text.
2. Положення про порядок функціонування окремих підсистем (модулів) Єдиної судової інформаційно-телекомунікаційної системи: Рішення Вищої Ради Правосуддя від 17 серпня 2021 року. № 1845/0/15-21. URL: https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/v1845910-21#Text.
3. Судова влада України: офіційний веб-сайт. Заступник Голови Вищої ради правосуддя Дмитро Лук'янов під час двосторонньої сесії Україна – ЄС розповів про стан справ у судовій системі. 17 вересня 2024. URL: https://court.gov.ua/press/general/1668278/
4. Хрипун В. Судово-юридична газета: Нова стратегія судової реформи: що влада планує зробити з правосуддям до 2029 року. *Конституційний процес в Україні: політико-правові аспекти.* Бюлетень інформаційно-аналітичних матеріалів № 9 (124) (01 вересня - 30 вересня). 2024. С. 8–12. URL: https://nbuviap.gov.ua/images/informaciyni_vidanya/konst_pr/2024/konst_pr_2024_9.pdf.
5. Концепція реформування системи судів із метою покращення доступу до правосуддя. Дослідницька служба Верховної Ради України. Опубліковано 30 червня 2023. URL: https://research.rada.gov.ua/documents/analyticRSmaterialsDocs/law_judic_activ/concept_rz-pravsud/73711.html.
6. Святогор О. А., Кременовська І. В. Ліквідація господарських судів – реформа чи шкода? *Право і суспільство*. Випуск № 4 частина 2. 2015. С. 67–75. URL: http://www.irbis-nbuv.gov.ua/cgi-bin/irbis_nbuv/cgiirbis_64.exe?I21DBN=LINK&P21DBN=UJRN&Z21ID=&S21REF=10&S21CNR=20&S21STN=1&S21FMT=ASP_meta&C21COM=S&2_S21P03=FILA=&2_S21STR=Pis_2015_4(2)__14.
7. Подцерковний О.П Щодо реформування господарської юстиції у світлі нових концепцій. *Електронне наукове видання «Аналітично-порівняльне правознавство»*. С. 201–207. https://app-journal.in.ua/wp-content/uploads/2023/09/34.pdf.
8. Шпомер А.І. Шевченко В.С. Правове регулювання господарського судочинства в умовах воєнного стану. *Електронне наукове видання «Аналітично-порівняльне правознавство».* С. 282–287. URL: https://app-journal.in.ua/wp-content/uploads/2024/03/51.pdf.
9. Дистанційні слухання в цивільному, господарському та адміністративному процесах: у Верховному Суді відбулася презентація тематичного дослідження. Верховний Суд. 2024. 19 листопада. URL: https://supreme.court.gov.ua/supreme/pres-centr/news/1704347.
10. Никон О. З. Цифровізація (діджиталізація) системи правосуддя в Україні: теоретико-правові засади. *Дисертація на здобуття наукового ступеня доктора філософії зі спеціальності 081 «Право».* Львівський державний університет внутрішніх справ. Львів. 2025. С. 269. URL: https://www.lvduvs.edu.ua/documents_pdf/nauka/dorobok_zdobuvachiv/nicon_d.pdf.

11. Пампура М. Цифровізація судочинства: ключові завдання. Юридична Газета online. 2024. 15 листопада. URL: https://yur-gazeta.com/dumkaeksperta/cifrovizaciya-sudochinstva-klyuchovi-zavdannya.htm.

ПРОБЛЕМИ КАДРОВОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ СУДОВОЇ СИСТЕМИ В УКРАЇНІ

Дарья ФЕДОРЕНКО,
здобувачка другого (магістерського) рівня вищої освіти,
1 курс, спеціальність 081 «Право»
Національного університету «Чернігівська політехніка»

Тетяна КРИВОНОС,
керівник апарату Чернігівського апеляційного суду,
викладач кафедри кримінального права та правосуддя
Національного університету «Чернігівська політехніка»

Якісне правосуддя є фундаментом будь-якої демократичної держави, своєрідним дзеркалом її правової зрілості та показником дієвості захисту прав і свобод людини. Ефективне функціонування судової системи безпосередньо залежить від її кадрового забезпечення – наявності висококваліфікованих, доброчесних та вмотивованих суддів, а також професійних працівників апарату суду. Проте, на сьогоднішній день Україна стикається з низкою серйозних проблем у цій сфері, що негативно впливають на якість та доступність правосуддя.

Розуміння кадрового забезпечення судової системи є багатоаспектним. З одного боку, це система діяльності уповноважених державних органів, спрямована на формування професійного суддівського корпусу, починаючи від визначення кадрових потреб і закінчуючи питаннями кар'єрного зростання та звільнення. З іншого боку, це специфічна сфера управлінської діяльності, що охоплює пошук, добір, працевлаштування та подальшу роботу з кадрами судової системи. У широкому сенсі, кадрове забезпечення включає не лише суддів, але й осіб, відповідальних за добір кадрів, та працівників апарату суду, адже ефективність судової системи залежить від злагодженої роботи всіх її складових.

Аналізуючи суб'єктів кадрового забезпечення судової системи, можна виокремити три основні групи: суб'єкти із загальними повноваженнями (Верховна Рада України, Президент України), суб'єкти зі спеціальними повноваженнями (Вища рада правосуддя, Вища кваліфікаційна комісія

суддів України, Державна судова адміністрація України, Національна школа суддів України, органи суддівського самоврядування, керівництво судів), та суб'єкти з повноваженнями учасника процесу (Громадська рада доброчесності). Ключову роль у формуванні суддівського корпусу відіграють Вища рада правосуддя (ВРП) та Вища кваліфікаційна комісія суддів України (ВККС). Саме ці органи відповідають за добір, призначення, переведення, звільнення суддів, а також за їхню кваліфікаційну оцінку [1].

Проте, існування двох окремих органів, відповідальних за кадрову політику в судовій владі, – ВККС та ВРП – є національною особливістю, яка неодноразово піддавалася критиці з боку міжнародних інституцій. Дискреція ключових кадрових повноважень у бік ВРП також викликає занепокоєння щодо посилення ролі органів суддівського самоврядування у кадрових процедурах, що є важливим елементом забезпечення незалежності судової влади.

Однією з найгостріших проблем останніх років була тривала відсутність повноважного складу ВККС, що призвело до фактичної зупинки процесів добору та кваліфікаційного оцінювання суддів протягом майже чотирьох років. Це спричинило значний кадровий дефіцит у судах, особливо в апеляційній інстанції. Лише у 2023 році ВРП призначила новий склад ВККС, що дало змогу відновити роботу з формування суддівського корпусу. Проголошений у грудні 2023 року безпрецедентний відкритий конкурс на понад 500 вакантних посад суддів апеляційної інстанції є важливим кроком у подоланні кадрової кризи. Унікальність цього конкурсу полягає не лише у його масштабі, але й у принциповій можливості призначення до апеляційних судів не лише діючих суддів, що має забезпечити більшу прозорість та оновлення суддівського корпусу.

Важливим аспектом кадрового забезпечення є правова процедура добору суддів. Існуючі законодавчі положення потребують удосконалення, зокрема щодо строків проведення конкурсів та направлення рекомендацій про призначення кандидатів. Чітке законодавче врегулювання цих питань сприятиме підвищенню ефективності та оперативності процесу комплектування судів [2].

Для повноцінного розуміння проблем кадрового забезпечення необхідно враховувати багаторівневу структуру судової системи, яка включає кадрове забезпечення осіб, що здійснюють добір кадрів, безпосередньо суддів та працівників апарату суду. Реформи судової влади, що відбувалися в Україні, зокрема внесення змін до Конституції та прийняття нових законів «Про судоустрій і статус суддів» та процесуальних кодексів, були спрямовані на вдосконалення законодавства, у тому числі й у сфері кадрового забезпечення. Створення триланкової судової системи на чолі з Верховним Судом, утворення вищих спеціалізованих судів, а також

формування Вищої ради правосуддя як незалежного конституційного органу є важливими кроками у цьому напрямі.

Проте, практична реалізація судової реформи супроводжувалася певними проблемами, зокрема поспішністю та непослідовністю окремих рішень, що призводило до колізій у правовому регулюванні та ускладнювало роботу судової системи на перехідному етапі.

Важливу роль у процесі кадрового забезпечення відіграє Громадська рада доброчесності, яка сприяє ВККС у встановленні відповідності кандидатів на посаду судді критеріям професійної етики та доброчесності. Залучення представників громадськості до процесу формування суддівського корпусу підвищує прозорість та довіру до судової системи [3].

Державна кадрова політика є основою кадрового забезпечення судової системи. Одним із ключових елементів оновленої кадрової політики є впровадження системи кваліфікаційного оцінювання та регулярної оцінки суддів, а також закріплення принципу підвищення професійного рівня як основного критерію для кар'єрного зростання. Проте, запровадження механізму кваліфікаційного оцінювання на початковому етапі призвело до значного кадрового дефіциту, оскільки значна кількість діючих суддів не пройшла або не завершила цю процедуру.

Визначення поняття «професійна придатність судді» є важливим для об'єктивної оцінки їхньої діяльності. Професійна придатність включає комплекс знань, умінь, особистісних якостей, необхідних для ефективного виконання професійних обов'язків. Оцінка якості роботи суддів також тісно пов'язана з обсягом їхніх повноважень. Надмірно широкі дискреційні повноваження можуть створювати ризики корупції та уникнення відповідальності.

Для вирішення проблем кадрового забезпечення судової системи необхідний комплексний підхід, який включає: 1) едосконалення законодавства щодо процедур добору, призначення, оцінювання та звільнення суддів; 2) посилення ролі органів суддівського самоврядування у кадрових процесах; 3) забезпечення незалежності та ефективності роботи ВККС та ВРП; 4) покращення матеріально-технічного забезпечення органів, відповідальних за кадрове забезпечення; 5) розроблення та впровадження національних стандартів професійної підготовки кандидатів на посаду судді та підвищення кваліфікації діючих суддів і працівників апарату суду; 6) залучення досвідчених практиків до підготовки суддів; 7) забезпечення прозорості та об'єктивності процедур кваліфікаційного оцінювання тощо [4].

Вирішення проблем кадрового забезпечення судової системи є ключовим фактором для забезпечення якісного, справедливого та доступного правосуддя в Україні. Це складний і багатогранний процес,

який потребує спільних зусиль законодавчої, виконавчої та судової влади, а також активної участі громадськості. Успішне реформування цієї сфери сприятиме зміцненню верховенства права, захисту прав і свобод громадян та підвищенню довіри суспільства до судової влади, що є необхідною умовою для подальшого демократичного розвитку України та її європейської інтеграції.

Список використаних джерел

1. Про судоустрій і статус суддів: Закон України від 2 червня 2016 року № 1402-VIII. URL: http:// pravoisuspilstvo.org.ua/archive/2020/6-2_2020/part_1/9.pdf (дата звернення: 20.03.2025).
2. Бурхан-Крутоус, Л.А. Проблеми вдосконалення організаційно-правових засад діяльності Вищої кваліфікаційної комісії суддів України. Правові новели. 2022. № 17. URL: http://legalnovels.in.ua/17-2022.
3. Виноградова А.І. Оптимізація кадрового забезпечення судів. Юрид. вісн. Повітр. і косм. право: Наук. пр. Нац. авіац. ун-ту. 2020. № 2. С. 68–74.
4. Гацелюк В. Подолати кадровий голод та відновити довіру: як проходить євроінтеграція судової системи. Європейська правда. URL: https://www.eurointegration.com.ua/experts/2023.

ОСОБЛИВОСТІ ДОТРИМАННЯ НОРМ МІЖНАРОДНОГО ПРАВА В УКРАЇНІ В УМОВАХ ВІЙНИ

Каріна КСЬОНДЗ,
студентка 2-го курсу, спеціальності 081 Право
Фахового коледжу економіки, права та інформаційних технологій

У сучасному світі дотримання норм міжнародного права є запорукою стабільності, безпеки та співпраці між державами. Однак особливу увагу ця тема набуває у контексті збройних конфліктів, коли фундаментальні принципи міжнародного гуманітарного права, прав людини та правил ведення війни стають не лише теоретичними нормами, а й реальним інструментом захисту цивільного населення, інфраструктури та суверенітету держав. Україна, яка з 2014 року перебуває в стані протистояння з Російською Федерацією, а з 2022 року – в умовах повномасштабної війни, опинилася в унікальному становищі, коли дотримання міжнародно-правових норм має вирішальне значення не лише для збереження національної гідності та правової державності, а й для здобуття підтримки світової спільноти.

У цьому контексті надзвичайно важливо проаналізувати, яким чином Україна забезпечує виконання норм міжнародного права, зокрема

міжнародного гуманітарного права, як вона реагує на воєнні злочини, скоєні на її території, та якими юридичними і політичними механізмами намагається притягнути агресора до відповідальності. Водночас слід враховувати і виклики, з якими стикається українська правова система під час війни: складність збору доказів, обмежені ресурси, необхідність адаптації національного законодавства до міжнародних стандартів, а також дотримання прав людини в умовах надзвичайного стану.

Досвід країн, які так само, як і Україна, переживають міжнародний збройний конфлікт на своїй території, свідчить, що розбудова сталого миру та реінтеграція населення неможлива без забезпечення правосуддя, в основі якого будуть норми міжнародного права (міжнародне гуманітарне право та міжнародне право прав людини) задля подолання наслідків війни. Їх застосування, комбінування, взаємовплив чи взаємопроникнення не вибудовуються поза межами країни. Так, особи, які скоїли міжнародні кримінальні злочини під час конфлікту, мають постати перед національним судом чи перед Міжнародним кримінальним судом, якщо ми кажемо про так званих «топ» злочинців. При цьому й жертви таких злочинів, права яких, гідність та здоров'я, право власності зазнали порушень під час війни, теж потребують справедливості. Відповідь на сотні питань про те, що трапилось під час війни в країні теж може та має дати український суд. Саме від суддів національних судів буде залежати початок роботи над відновленням справедливості для жертв та порушників. Щоденною практикою комбінованого застосування міжнародних та національних норм буде доводитись спроможність судової системи та держави загалом реально гарантувати громадянам право на справедливий суд та можливість забезпечити принцип невідворотності покарання за найтяжчі злочини, захистити себе, відновити порушені внаслідок збройного конфлікту права у правовий, а не силовий спосіб [1].

Міжнародне гуманітарне право (МГП) являє собою одну із класичних галузей міжнародного публічного права. Як відомо сучасне міжнародне публічне право (МПП) – це сукупність юридичних принципів та норм, що відображають

узгоджені позиції суб'єктів і які призначені для регулювання відносин між державами та іншими учасниками міжнародно-правових відносин. Сучасне міжнародне публічне право має певні особливості, які відрізняють його від класичного міжнародного права та від внутрішньодержавних правових систем. В цілому ці особливості мають такий вигляд:

– МПП є загальним, оскільки регулює відносини між будь-якими країнами, незалежно від їх соціально-економічного устрою, економічного та оборонного потенціалу тощо;

– МПП має координаційний характер;

– в основі МПП лежать положення Статуту ООН як міжнародного договору особливого характеру;

– основними суб'єктами МПП є держави, хоча останнім часом дедалі більше зростає роль міжнародних міжурядових організацій;

– норми МПП утворюються безпосередньо його суб'єктами, які забезпечують функціонування специфічного механізму їх реалізації;

– наявність в його структурі особливої групи норм, які називаються основними принципами міжнародного права [2, с. 4].

Попри складні обставини воєнного часу, Україна прагне дотримуватися міжнародних стандартів ведення бойових дій. Зокрема, у Інструкції про порядок виконання норм міжнародного гуманітарного права у Збройних Силах України [3], затвердженій наказом Міністерства оборони України, чітко прописано основні принципи, обов'язки та порядок дій військовослужбовців щодо дотримання міжнародно-правових норм під час ведення бойових дій. У цьому документі особливу увагу приділено таким аспектам, як захист цивільного населення, поводження з військовополоненими, заборона застосування певних видів озброєння та необхідність уникнення невибіркових ударів по об'єктах, що не мають військового значення. Інструкція слугує практичним керівництвом для командирів усіх рівнів, сприяє запобіганню порушенням норм Женевських конвенцій та додаткових протоколів, а також забезпечує правову відповідальність за вчинення воєнних злочинів. Також у документі наголошується на необхідності постійного навчання особового складу нормам міжнародного гуманітарного права, включаючи проведення занять, тренувань та інструктажів у мирний час і в умовах бойових дій. Такий підхід є підтвердженням прагнення України діяти у межах міжнародно визнаних правових рамок навіть в умовах агресії та збройної боротьби, чим держава демонструє свою відповідальність перед міжнародною спільнотою та відданість принципам верховенства права.

Попри численні порушення, які здійснює Російська Федерація, Україна продовжує демонструвати зразкове дотримання міжнародних норм навіть в умовах війни, що підтверджують міжнародні звіти та дослідження. Однак виклики, що стоять перед Україною, є великими, і важливо продовжувати цю боротьбу за відновлення справедливості та захист прав людини в умовах війни. Використання всіх доступних механізмів для притягнення до відповідальності винних є необхідним кроком для забезпечення миру і правопорядку в післявоєнний період.

Список використаних джерел

1. Застосування норм міжнародного гуманітарного права в національній судовій практиці. Методичний посібник для проведення одноденних тренінгів / Упоряд.:

М. Єлігулашвілі, Д. Свиридова, О. Семенюк, Т. Фулей. Київ.УГСПЛ.2020. URL: https://nsj.gov.ua/files/1675840443Metodychnyy-posibnyk-dlia-provedennia-treninhiv-z-MHP.pdf.
2. Міжнародне гуманітарне право. / Укл.: Алієв Р.В., Ануфрієв М.І., Бортняк В.А., Грицай Т.Г., Дрозд О.Ю., Дубенко О.І., Журавльов Д.В., Копотун І.М., Коропатнік І.М., Кривенко О.В., Курилюк Ю.Б., Пєтков С.В., Сивка В.В. Київ. ВД «Професіонал».2023.598 с. URL: https://jurkniga.ua/contents/mizhnarodne-gumanitarne-pravo-osoblivosti-zastosuvannya-v-umovakh-zbroynoi-agresii-rf-proti-ukraini.pdf?srsltid=AfmBOoowPBmTbdn08G4tezcjGHtXIrx4WRM5M-cg9m6EQymLCrq2P8Tw.
3. Про затвердження Інструкції про порядок виконання норм міжнародного гуманітарного права у Збройних Силах України. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0704-17#Text.

ПРАВОВЕ РЕГУЛЮВАННЯ ВОДНИХ РЕСУРСІВ УКРАЇНИ НА ПРИКЛАДІ КАХОВСЬКОЇ ГЕС

Юлія БУТРИН,
студентка спеціальності «Право»
Західноукраїнського національного університету

Науковий керівник: Ольга ЗИГРІЙ,
кандидат економічних наук, доцент кафедри цивільного права і процесу
Західноукраїнського національного університету

Водні ресурси відіграють важливу роль у навколишньому природному середовищі, оскільки саме вода забезпечує умови для життєдіяльності усіх живих організмів, рослинного світу, ґрунтів та інших видів природних ресурсів, розташованих на планеті Земля. Водні ресурси України є важливим джерелом забезпечення господарської діяльності, землеробства, енергетики та екології. Проте здійснення РФ акту екоциду, шляхом знищення греблі Каховської ГЕС, стало однією з наймасштабніших екологічних катастроф в історії України. Це призвело до різкого зниження рівня води у Каховському водосховищі, втрати доступу до питної води, загибелі біорізноманіття та деградації екосистем південних регіонів.

Водою можна назвати найбільш поширений природний ресурс, завдяки якому має можливість існувати людство, тваринний та рослинний світ та загалом уся екосистема планети. Водні ресурси охоплюють усі води, що входять до складу гідросфери. Відповідно до Водного кодексу України водний фонд складається з штучних водойм (водосховища, ставки) і каналів, крім каналів на зрошувальних і осушувальних системах, річок, озер, каналів, водосховищ, морів, підземних вод, внутрішніх морських вод,

територіального моря тощо [2]. Водні ресурси розглядаються як частина природних вод, що використовується або може бути використана в господарській діяльності залежно від рівня розвитку суспільства та технологій. Це означає, що водні ресурси розглядаються не лише як природний компонент, а як фактор, що впливає на різні галузі у державі та загалом на життя людей. Україна – це країна, яка на європейському континенті посідає 17 місце за забезпеченням водними ресурсами [7].

Людство уже потерпає від дефіциту води і до 2030 року 40% населення Землі може опинитися без води, що призведе до летальних випадків та невимовної екологічної катастрофи. Проаналізовані дані свідчать про те, що важливо зменшити будь-які втручання у екологічну систему України і загалом світу і проводити заходи охорони навколишнього природного середовища [7].

Україна досить активно використовує свої природні ресурси та проводить різноманітні заходи охорони та збереження водних ресурсів. Це проводиться, як на загальнонаціональному рівні, так і на місцевому, громадському тощо. Тут варто відмітити громадську організацію небайдужих людей «Екодія», які активно працюють над підвищенням енергоефективності, розвитком відновлюваних джерел енергії, боротьбою зі зміною клімату, покращенням якості повітря, а також сприяємо сталому розвитку транспорту та сільського господарства в Україні [3].

Однією із найбільших трагедій – це однозначно є підрив 6 червня 2023 року Каховської ГЕС. Каховське водосховище було головним водозабірним центром у системі Дніпровського каскаду гідроелектростанцій. Як найнижче за течією серед усіх водосховищ каскаду, накопичувало скиди від підприємств, розташованих вище по Дніпру, зокрема нафтопереробних, металургійних, хімічних та видобувних заводів. Водойма характеризувалася високою поживністю та відігравала важливу роль у розвитку рибного господарства [1]. Каховську гідроелектростанцію захопили військові формування російської федерації під час вторгнення 24 лютого 2022 року. Російські військові підрозділи встановили контроль над гідроелектростанцією, окупували її управлінські споруди та об’єкти, утримуючи працівників в заручниках.

Згідно з положеннями статті 42 Гаазьких правил 1907 року та статті 2 Женевських домовленостей 1949 року, починаючи з 24.02.2022, ця територія підпадала під статус окупованої та на неї поширювалися міжнародні гуманітарні правові норми щодо обов’язків Росії як окупаційної держави. Проте РФ нехтувала будь-якими положеннями про правила безпеки щодо використання цієї греблі, а також відкинула усі попередження про можливі страшні екологічні наслідки в разі, якщо РФ чинитиме протиправні дії із ГЕС.

Важливо у цьому контексті зауважити саме про наслідки підриву, оскільки це безумовно страшна трагедія, яка завдала шкоди усій Україні. Знищення дамби Каховської гідроелектростанції та спустошення водного резервуару спричинили пошкодження численних елементів енергетичного комплексу, зупинку електропостачання для багатьох мирних жителів, виникнення ризиків для охолоджувальних систем Запорізької атомної електростанції та величезних матеріальних втрат для української держави. Масштабна повінь знищила природні біотопи, затопила місця проживання флори і фауни, спричинила забруднення довкілля. Різка зміна водного режиму викликала довготривалі наслідки, які тільки посилюватимуться [1]. Розуміючи усі наслідки, росія порушила у цьому випадку чималу кількість міжнародних договорів та угод, серед яких: Конвенція про охорону біологічного різноманіття 1992 року (CBD), Конвенція 1977 року про заборону військового або будь-якого іншого ворожого використання засобів впливу на природне середовище (Конвенція ENMOD), Конвенція ООН 1982 року з морського права (UNCLOS), Конвенція про захист Чорного моря від забруднення 1992 року та Протокол до неї про збереження біорізноманіття та ландшафтів Чорного моря 2007 року тощо. Саме тому РФ має нести відповідальність та бути покараною за надання шкоди навколишньому природному середовищу та руйнування екосистеми України.

Аспекти охорони водних ресурсів України регулюються нормативно-правовою базою, до якої можна віднести:

- Водний кодекс України;
- ЗУ «Про охорону навколишнього середовища»;
- Постанова Кабінету Міністрів України «Про затвердження Правил охорони внутрішніх морських вод і територіального моря від забруднення та засмічення» від 29 лютого 1996 р. № 269;
- Постанова Кабінету Міністрів України «Про затвердження Правил охорони поверхневих вод від забруднення зворотними водами» від 25 березня 1999 р. тощо.

У ст. 1 ЗУ «Про охорону навколишнього природного середовища» передбачено регулювання відносин, пов’язаних із збереженням, використанням та відновленням природних ресурсів. Цей Закон має на меті гарантувати екологічну безпеку, запобігати шкідливому впливу господарської діяльності на природу та усувати його наслідки [6].

При аналізі законодавства важливими є Постанови Кабінету Міністрів України, а саме Постанова Кабінету Міністрів «Про затвердження Правил охорони внутрішніх морських вод і територіального моря від забруднення та засмічення» від 29 лютого 1996 р. № 269 та Постанова Кабінету Міністрів України «Про затвердження Правил охорони поверхневих вод від забруднення зворотними водами» від 25 березня 1999 р. №465, в яких можна виокремити правила, спрямовані на **запобігання забрудненню**

водних ресурсів, їх охорону та раціональне використання. У постанові Кабінету Міністрів України «Про затвердження Правил охорони поверхневих вод від забруднення зворотними водами» від 25 березня 1999 р. №465 встановлюються вимоги до скидання зворотних вод для того, щоб не погіршувалася якість води у водних об'єктах, визначаються санітарно-гігієнічні та рибогосподарські нормативи якості води, встановлюються вимоги до водовипускних споруд і заходів для запобігання забрудненню водойм, забороняється скидання твердих відходів, водокористувачі повинні отримувати дозвіл на спеціальне водокористування та забезпечувати очищення стічних вод відповідно до нормативів [5].

У Постанові Кабінету Міністрів України «Про затвердження Правил охорони внутрішніх морських вод і територіального моря від забруднення та засмічення» від 29 лютого 1996 р. № 269 зазначаються вимоги щодо запобігання забрудненню вод нафтою, хімічними речовинами, відходами тощо, правила для суден, портів, підприємств, що працюють у морській зоні, передбачено заходи контролю, інспекції та відповідальність за порушення правил, регламентуються дії у разі викидів небезпечних речовин у море, враховано вимоги міжнародних морських конвенцій щодо захисту довкілля [4].

Отже, підсумовуючи вищесказане, проведене дослідження демонструє виняткову важливість водних ресурсів для України та підкреслює катастрофічні наслідки їх знищення внаслідок військових дій. Аналіз нормативно-правової бази України щодо охорони водних ресурсів свідчить про комплексний підхід до збереження та раціонального використання води на державному рівні, що регламентується низкою законодавчих актів, зокрема ЗУ «Про охорону навколишнього природного середовища» та відповідними постановами Кабінету Міністрів. Розширення нормативно-правової бази України для збереження водних ресурсів набуває критичного значення з огляду на сучасні виклики та загрози. Удосконалення правової бази також повинно відбуватися у напрямку гармонізації з міжнародним екологічним правом, забезпечуючи повну імплементацію міжнародних конвенцій та підсилення механізмів їх застосування в українському правовому полі. Такий комплексний підхід до розширення нормативно-правової бази стане надійним фундаментом для збереження водних ресурсів України як стратегічного національного надбання в умовах зовнішніх загроз та внутрішніх викликів.

Список використаних джерел

1. Андрусевич А., Короткий Т., та інші. Попередній екологічний та юридичний аналіз руйнування Каховської ГЕС і його наслідків: резюме аналітичного звіту. Київ, 2024. 17 с. URL: https://rac.org.ua/wp-content/uploads/2024/06/racse-kahovka-resume-ukr-2024.pdf.

2. Екодія-центр екологічних ініціатив. *Екодія.* URL: https://ecoaction.org.ua/ (дата звернення: 05.04.2025).
3. Про затвердження Правил охорони внутрішніх морських вод і територіального моря від забруднення та засмічення : Постанова Каб. Міністрів України від 29.02.1996 № 269 : станом на 13 берез. 2025 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/269-96-п#Text (дата звернення: 29.03.2025).
4. Про затвердження Правил охорони поверхневих вод від забруднення зворотними водами : Постанова Каб. Міністрів України від 25.03.1999 № 465 : станом на 30 жовт. 2013 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/465-99-п#Text (дата звернення: 29.03.2025).
5. Про охорону навколишнього природного середовища : Закон України від 25.06.1991, № 1264-XII : станом на 15.11.2024. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/main/1264-12#n636 (дата звернення 29.03.2025).
6. Сніжко С., Шевченко О., Дідовець Ю. Аналіз впливу кліматичних змін на водні ресурси України (резюме дослідження). Київ, 2021. 32 с. URL: https://ecoaction.org.ua/wp-content/uploads/2021/06/analiz_vplyvu_klim_zmin_na_vodni_res_abs.pdf
7. Зигрій О., Вітик А., Кузьменчук А. Вода як об'єкт правового регулювання використання та охорони. *Актуальні проблеми правознавства*. 2018. № 4 (16). С. 168–173.
8. Водний кодекс України : Кодекс України від 06.06.1995 № 213/95-ВР : станом на 15 листоп. 2024 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/213/95-вр#Text (дата звернення: 23.03.2025).

ПРАВОВІ МЕХАНІЗМИ ОЦІНКИ ШКОДИ, ЗАВДАНОЇ ДОВКІЛЛЮ

Мар'яна БАРАБАХ,
здобувачка вищої освіти спеціальності «Право»
Навчально-наукового інституту права
та правоохоронної діяльності
Львівського державного університету внутрішніх справ

Російська збройна агресія проти України завдає значної шкоди екології нашої країни через постійні ракетні обстріли, замінування територій, використання хімічної зброї. Це все негативно впливає на довкілля і забруднює ґрунт, знижує його родючість, зменшує біорізноманіття. Це далеко не повний перелік екологічних проблем з якими Україна зіштовхнулась під час війни, і ця екологічна катастрофа матиме глобальніший масштаб, якщо зараз не приділити особливої уваги проблемі екологічних наслідків.

Джерелом забруднення навколишнього середовища під час війни можуть бути міни, вибухівка, боєприпаси різного калібру та видів, продукти що утворюються внаслідок згорання ракетного палива, пил та важкі метали.

Відповідно до офіційних даних, в Україні з початку повномасштабної війни виявлено понад 2000 випадків шкоди довкіллю. І це лише ті злочини, які вдалось зафіксувати на деокупованих територіях [2].

Юридична відповідальність за екологічні правопорушення в умовах війни ґрунтується на національному та міжнародному праві. Національне законодавство може встановлювати відповідальність за екологічні правопорушення, а також за недотримання правил, пов'язаних з веденням війни.

Такий злочин як екоцид не знайшов свого закріплення в міжнародному кримінальному праві. Як зазначає Севальнєв А.І., екоцид не визнаний злочином ні в Римському статуті Міжнародного кримінального суду, ні в будь-якому іншому міжнародному нормативно-правовому акті. На його думку, це обумовлено вадами самого поняття «екоциду» та протиріччями у тлумаченні. Предметом злочину екоциду є навколишнє середовище або біосфера у самому широкому розумінні: всі її складові, всі природні ресурси, як абіотичні, так і біотичні, взаємодію між ними та всі наслідки такої взаємодії у вигляді екосистемних комплексів [2, с. 2].

Не можу погодитись з таким твердженням, адже поняття «екоцид» не є прямо закріплений як окремий злочин у Римському статуті, проте екологічні злочини можуть розглядатися в контексті воєнних злочинів або злочинів проти людяності. Стаття 8 Римського статуту передбачає відповідальність за умисне завдання шкоди природному середовищу, яке є надмірним щодо очікуваної військової переваги [3].

Центральним міжнародно-правовим актом у сфері захисту природного середовища під час збройних конфліктів є Конвенція про заборону військового або будь-якого іншого ворожого використання засобів впливу на природне середовище, яка прийнята Генеральною Асамблеєю ООН 10 грудня 1976 р. Конвенція є міжнародно-правовим договором у сфері роззброєння й спрямована на захист природного середовища під час військових дій. Основні зобов'язання держав сформульовані в ст. 1 Конвенції: не вдаватися до військового або будь-якого іншого ворожого використання засобів дії на природне середовище, які мають широкі, довгострокові або серйозні наслідки, як способи руйнування, нанесення збитку або спричинення шкоди будь-якій іншій державі-учасниці; не допомагати, не заохочувати й не спонукати будь-яку державу, групу держав або міжнародну організацію до здійснення діяльності, названої вище.

Отже, можна зробити висновок, що у сфері захисту довкілля під час збройних конфліктів існує розгалужена система як національних, так і міжнародних правових актів, проте ще невідомо як саме буде працювати механізм притягнення до відповідальності росії за скоєнні злочини проти

довкілля. Україна вже працює на тим, щоб екологічні злочини не залишились безкарними, завдана шкода була компенсована.

Список використаних джерел

1. Екологічна шкода як військовий злочин – чи можна покарати росію за екоцид. URL: https://lb.ua/blog/mykola_turyk/558050_ekologichna_shkoda_yak_viyskoviy.html.
2. Севальнєв А.І. Моніторинг, аналіз та оцінка ризиків стану здоров'я населення Запорізької області: тези наук.-практ. та наук. робіт. Вип. 64. Запоріжжя, 2024.
3. Римський статут міжнародного кримінального суду від 17.07.1998 № 995_588. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_588#text.

ЗАХИСТ НАВКОЛИШНЬОГО ПРИРОДНОГО СЕРЕДОВИЩА ЧЕРЕЗ ПРИЗМУ СУДОВОЇ ПРАКТИКИ

Вікторія МАРХОЦЬКА,
здобувачка вищої освіти спеціальності «Право»
Навчально-наукового інституту права
та правоохоронної діяльності
Львівського державного університету внутрішніх справ

Захист навколишнього природного середовища є однією з пріоритетних сфер правової політики України, особливо в умовах зростаючого антропогенного навантаження та змін клімату. Ефективне функціонування екологічного законодавства значною мірою залежить від належного його застосування на практиці, зокрема, у судовій сфері. Судова практика відіграє важливу роль не лише у відновленні порушених екологічних прав громадян та юридичних осіб, а і у формуванні сталих підходів до тлумачення та реалізації норм екологічного права.

В Україні спори у сфері навколишнього природного середовища розглядаються усіма судами різних юрисдикцій, а саме у кримінальних, адміністративних, господарських та цивільних справах. Вони різняться між собою характером спору, наявністю суб'єктів та іншими обставинами. Але усі спори мають єдину мету – забезпечення належного рівня охорони довкілля, захисту його окремих елементів, а також реалізація та гарантування конституційного права кожної особи на безпечне для життя і здоров'я природне середовище, включаючи відшкодування шкоди за завдані дії [3, с. 127].

Аналіз судової практики у сфері захисту довкілля є надзвичайно важливим інструментом для забезпечення ефективності екологічного законодавства та збереження природних ресурсів.

Однією із справ у сфері захисту навколишнього природного середовища, що демонструє озвучене положення, є справа за позовом Державної екологічної інспекції Центрального округу (м. Полтава) до Державного спеціалізованого господарського підприємства «Ліси України» (м. Київ) про стягнення 39 305, 11 грн. шкоди, заподіяної державі внаслідок незаконної вирубки дерев [1]. Суть справи полягала у тому, що під час проведення перевірки позивачем, щодо дотримання відповідачем вимог природоохоронного законодавства, було виявлено ряд порушень вимог законодавства, а саме було зафіксовано зменшення площі земель, вкритих лісовою рослинністю, та відповідне збільшення площ земель, не вкритих лісом, що є ознакою порушення вимог щодо ведення лісового господарства.

Відповідно до ч.2 ст.19 Лісового кодексу України, постійні лісокористувачі зобов'язані охороняти, захищати, відтворювати ті підвищувати продуктивність лісових насаджень, зберігати їх корисні властивості, дотримуватись правил використання лісових ресурсів і вести господарство згідно з матеріалами лісовпорядкування. Вони також мають забезпечувати охорону земель, унікальних природних комплексів, рідкісних видів флори і фауни, сприяти формуванню екологічної мережі та дотримуватись природоохоронного законодавства на засадах сталого розвитку. Виходячи з п.5 ст.64 Лісового кодексу України передбачено, що підприємства, установи, організації і громадяни здійснюють ведення лісового господарства з урахуванням господарського призначення лісів, природних умов і зобов'язані забезпечувати підвищення продуктивності, поліпшення якісного складу лісів і збереження біотичного та іншого природного різноманіття в лісах [2].

У своєму рішенні від 26 грудня 2024 року у цій справі Господарський Суд м. Києва зазначив, що відповідач як спеціалізоване господарське підприємство, діяльність якого пов'язана з використанням лісів, повинен був забезпечити належне збереження та охорону лісу. Тому суд вважає, що «порушення вимог щодо ведення лісового господарства, встановлених у сфері охорони, захисту та використання лісів, є підставою для покладення на постійного лісокористувача цивільно-правової відповідальності. При цьому, не важливо, хто конкретно здійснював незаконне вирубування дерев на ділянках лісу, наданих у постійне користування, оскільки визначальним є факт порушення постійним лісокористувачем встановлених правил лісокористування, що спричинило завдання державі збитків внаслідок незаконної рубки дерев третіми особами на підконтрольній постійному лісокористувачу ділянці лісу» [1].

З матеріалів справи вбачається, що відповідач як постійний лісокористувач зобов'язаний забезпечувати охорону та збереження лісів, зокрема від незаконних вирубок, відповідно до вимог чинного законодавства.

Також у цьому рішення суд яскраво виділяє загальні підстави деліктної відповідальності: протиправне, шкідливе, винне діяння завдавача шкоди (цивільне правопорушення). Висвітлюється склад правопорушення, який включає: наявність реальних збитків; вина заподіювача збитків; причинний зв'язок між діями або бездіяльністю винної особи та збитками.

Важливим аспектом є те, що саме: «…на позивача покладається обов'язок довести наявність шкоди, протиправність поведінки заподіювача збитків та причинний зв'язок такої поведінки із заподіяними збитками. У свою чергу, відповідач повинен довести, що в його діях відсутня вина» [1].

Слушність цього підтверджується позицією Верховного Суду, що відображена у Постанові КГС ВС від 30 січня 2025 року у справі № 922/618/22. Так, зазначено, що підставою деліктної відповідальності є протиправне шкідливе винне діяння особи, яка заподіяла шкоду. Для відшкодування заподіяної шкоди необхідно довести такі факти: неправомірність поведінки особи, вину заподіювача шкоди, наявність шкоди, причинний зв`язок між протиправною поведінкою та заподіяною шкодою.

У деліктних правовідносинах саме на позивача покладається обов`язок довести наявність шкоди, протиправність (незаконність) поведінки заподіювача шкоди та причинний зв`язок такої поведінки із заподіяною шкодою. У свою чергу, відповідач повинен довести, що в його діях (діях його працівників) відсутня вина у заподіянні шкоди [4].

На прикладі цих рішень, слід дійти висновку, що вони чітко визначають умови порушення вимог ведення лісового господарства, а також те, хто несе відповідальність за такі порушення. Це рішення пояснює, що порушення лісокористувачем правил використання лісових ресурсів призводить до цивільно-правової відповідальності, незважаючи на те, хто конкретно здійснив незаконну вирубку дерев. З аналізу цього рішення випливає, що порушення у сфері охорони лісів підпадає під склад правопорушення, який включає наявність реальних збитків, вини заподіювача та причинний зв'язок між діями і збитками.

Ця справа слугує важливим інструментом для забезпечення ефективного захисту навколишнього природного середовища, адже вони сприяють формуванню сталих підходів до інтерпретації норм екологічного права, підвищують рівень екологічної свідомості серед громадян і організацій, а також сприяють реалізації права кожної особи на безпечне для життя та здоров'я середовище.

Судова практика надає важливі орієнтири для правозастосування та відновлення порушених прав, які мають суттєве значення в умовах зростаючого екологічного навантаження.

Список використаних джерел

1. Рішення Господарського суду міста Києва від 26.12.2024 року у справі № 925/904/24. URL: https://reyestr.court.gov.ua/Review/124102352.
2. Лісовий кодекс України від 21.01.1994 р. в ред. від 06.02.2006 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3852-12#n457.
3. Міжнародний судовий форум «Судовий захист природного довкілля та екологічних прав» (м. Київ, 7 листопада 2019 року) : Збірник матеріалів. Київ, 2019. 192 с. URL: https://supreme.court.gov.ua/userfiles/media/Zbirnik_Eko_forum.pdf.
4. Постанова КГС ВС від 30.01.2025 у справі № 922/618/22. URL: https://reyestr.court.gov.ua/Review/124862431.

ПОРІВНЯЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА МІЖНАРОДНОГО ДОСВІДУ УПРАВЛІННЯ ЛІСОВИМИ РЕСУРСАМИ З УКРАЇНСЬКИМ ДОСВІДОМ

Любомира МЕЛЕХ,
кандидат юридичних наук, доцент,
доцент кафедри господарсько-правових дисциплін
Навчально-наукового інституту права та правоохоронної діяльності
Львівського державного університету внутрішніх справ

Софія ПЕТРІВ,
здобувачка другого (магістерського) рівня вищої освіти
за спеціальністю 081 «Право» Національної академії внутрішніх справ

Управління лісовими ресурсами вважається однією з ключових сфер екологічної політики, яка має безпосередній вплив на постійний розвиток, біорізноманіття та зміни клімату. Потрібно проаналізувати міжнародний досвід у цій сфері та співставити його з українським досвідом, для того щоб встановити можливості для вдосконалення національної системи управління лісами.

У багатьох країнах світу, насамперед в Європейському Союзі, Канаді, США, Австралії, існують більш розвинені системи законодавчого регулювання у сфері лісового господарства. Ці системи надають комплексний підхід, який містить в собі екологічні, економічні та соціальні аспекти. До прикладу, в Європейському Союзі поширенні стандарти Forest Stewardship Council (FSC) або Programme for the Endorsement of Forest Certification (PEFC), які спрямовують свою дію на забезпечення постійного управління лісами.

Європейський Союз розробив стратегію розвитку лісового господарства, яка враховує екологічну стійкість, соціально-економічні та

культурні функції лісів. Вона спрямована на максимально ефективне використання лісів, збереження біорізноманіття, захист від забруднення та підтримання їх екологічних функцій [1].

А от в Україні законодавчою базою, якою регулюються лісові ресурси є Лісовий кодекс та інші нормативно правові акти України. Проте, законодавча база доволі часто являється застарілою та недостатньо ефективною. Це спричинено через ряд проблем, таких як: корупція, недостатнє фінансування та недостатня прозорість у прийнятті рішень. Отже, потрібно ввести більш строгий контроль за виконанням законів та впровадження нових міжнародних стандартів.

Лялюк А. В. вважає, що в Україні ліси зазнають впливу промислового забруднення, а їх стан не відповідає еколого-економічним вимогам. Для підвищення продуктивності лісів, поліпшення їх корисних властивостей та задоволення потреб суспільства в лісових ресурсах, важливе значення має не лише раціональне використання, відтворення, охорона та захист лісів, а й ефективне законодавче забезпечення їх використання. Шляхи та засоби розв'язання проблем щодо використання лісових ресурсів полягають у проведенні реформування лісового господарства з використанням позитивного вітчизняного та міжнародного досвіду, поєднанні заходів державної підтримки та впровадження ринкових механізмів у лісовому господарстві [2, с. 237].

Щодо фінансування та економічної ефективності, то доволі багато міжнародних країн використовують різні зразки фінансування, включно з державним фінансуванням, приватними інвестиціями та грантами різних організацій. Це в свою чергу забезпечує постійне фінансування для лісових програм та проєктів. Наведемо приклад, у Фінляндії велика частина фінансування надходить прямо від держави і це дозволяє забезпечити стале процвітання лісового господарства.

В Україні фінансування в сфері лісництва є доволі складною через обмежені державні ресурси та неспроможний рівень приватних інвестицій. І як наслідок це призводить до того, що багато лісових проєктів, ідей не отримують належного фінансування, яке негативно впливає на їх реалізацію. Постійно потрібно шукати наступні джерела фінансування, зокрема і міжнародні гранти та приватні інвестиції.

В іноземних країнах управління лісами відбувається через національні агентства чи міністерства, які мають конкретно визначені функції та відповідальність. До прикладу, Канада та Швеція. В Канаді лісами управляють провінційні уряди, а от в Швеції – національні агентства, котрі відповідають за моніторинг та захист лісу.

Інформаційна система державних лісів у Польщі (SILP) є програмним комплексом, що слугує бізнес-інструментом для інтеграції всіх

інформаційних потоків, включаючи облік, контроль та звітність холдингу «Державні ліси» на всіх організаційних рівнях: лісництво – надлісництво – інші споріднені виробничі підрозділи – регіональна дирекція – генеральна дирекція [3].

Якщо ж говорити про Україну, то питання лісового господарства здійснюється через центральний орган виконавчої влади – Державне агентство лісових ресурсів України.

Відносно захисту біорізнаманіття та екологічної стійкості, то у Німеччині багато програм, спрямовані на відновлення природних лісових екосистем та збереження рідкісних видів дерев, рослин тощо.

У Румунії для запобігання незаконним рубкам і нелегальному обороту деревини запроваджено контроль руху деревини через обов'язкове використання безкоштовної інтегрованої інформаційної системи SUMAL [4, 32].

В Україні діють програми з охорони біорізноманіття, проте їхня реалізація деколи стикається з труднощами з огляду недостатнього фінансування та недостатнього нагляду за їх виконанням. Тому потрібно посилити заходи з охорони лісів, запроваджувати більш ефективні стратегії та навчання длялісівників.

Канада має одну з найбільших у світі програм лісового господарства, яка забезпечує стале використання лісів і збереження біорізноманіття. Канадська програма передбачає партнерство між урядом та місцевими громадами для ефективного управління лісовими ресурсами.

Фінляндія володіє однією з найкращих програм лісового господарства усвіті. Ця програма спрямована на стале використання лісів і збереження біорізноманіття, залучаючи громадськість до прийняття рішень щодо управління лісовими ресурсами. Цілі лісоуправління динамічні й змінюються разом із умовами навколишнього середовища, суспільством та економікою. Сьогодні існує п'ять парадигм управління лісовим потенціалом, що вдосконалюють три парадигми, розглянуті Яффі. Вони охоплюють антропоцентричний, біоцентричний та екоцентричний підходи до лісових екосистем: (1) багатоцільове використання, (2) домінуюче використання, (3) екологічно чутливе багатоцільове використання, (4) повний екосистемний підхід і (5) екорегіональна перспектива [5].

Першочерговим завданням удосконалення управління лісовимгосподарством України повинно стати розроблення конкретної стратегії розвитку лісового господарства, яка сприятиме стабільному розвитку цієї галузі шляхом підвищення ефективності управління, багатоцільового використання лісових ресурсів та властивостей лісу.

Реалізація положень стратегії сприятиме розвитку і управлінню лісовим господарством, збільшенню площі лісів країни, збереженню

біорізноманіття та невиснажливому лісокористуванню, задоволенню потреб суспільства в лісових ресурсах, створенню сприятливих умов для розвитку підприємництва, нових робочих місць, зменшенню загрози деградації земель, збільшенню частки продукції лісового господарства у ВВП, забезпеченню зайнятості та соціальної захищеності працівників лісового сектора, зростанню інвестицій в лісову галузь, а також гармонізації норм ведення лісового господарства України з відповідними критеріями Європейського Союзу [6, с. 215].

Для оцінки та контролю розвитку лісів з точки зору сталості європейські країни узгодили перелік критеріїв та індикаторів екологічної, економічної та соціальної сталості. Ці критерії відображають діяльність європейських екосистемних менеджерів і не є лише політичним питанням. Для України важливо отримувати ці змінні за допомогою моделей і сценаріїв розвитку лісів, щоб результати були зрозумілими для практичних менеджерів і надавали релевантну інформацію для підтримки прийняття рішень.

Крім того, перелік критеріїв та індикаторів повинен сприяти залученню громадськості або керівництва лісового господарства до процесу прийняття рішень. Огляд існуючих категорій моделей і поточних напрямків досліджень показує, що вони поділяються на два підходи. Один підхід включає моделі з грубими вхідними вимогами (такими як вік і відносний стан ділянки), але з точними прогнозами щодо виробництва деревини. Ці моделі базуються на регресійних залежностях, отриманих на основі довготривалих випробувань або вибіркових ділянок [7].

Ефективне використання та відтворення лісових ресурсів потребує створення повноцінної системи моніторингу лісів як комплексу постійного спостереження, оцінки і прогнозу їх стану. У межах системи державного моніторингу навколишнього природного середовища України моніторинг лісів має стати засобом управління лісовим господарством шляхом оптимізації системи лісокористування і запобігання критичним екологічним явищам і процесам [8, с. 298].

У 2023 році лісогосподарські заходи продовжували виконуватись безперервно. Реформа лісової галузі не вплинула на надходження податків до місцевих бюджетів від державних лісогосподарських підприємств. Податки та збори, котрі раніше сплачували дані підприємства і надалі перераховуються до бюджетів відповідних ОТГ, сільських і селищних рад через їхні філії, відповідно до положень податкового та бюджетного законодавства України. Рентна плата за спеціальне використання лісових ресурсів і податок за лісові землі спрямовуються до місцевих бюджетів за місцем розташування лісових ділянок.

Реформування лісової галузі спрямоване на розвиток потенціалу лісових ресурсів, удосконалення екологічних стандартів і забезпечення

економічних переваг, таких як сталий розвиток і підвищення конкурентоспроможності економіки, як загалом, так і на регіональному рівні. Це сприяє зростанню добробуту, економічному розвитку та покращенню умов життя працівників лісового господарства. Для досягнення даних цілей необхідно реалізувати узгодженні політичні ініціативи, приймати ефективні управлінські рішення та залучати довгострокові інвестиції. Станом на сьогодні розроблено та затверджено 144 передавальні акти для державних підприємств у стані ліквідації, що становить 89% від запланованої кількості підприємств, включених до складу новоствореного підприємства [9, с. 29-30].

Отже, порівняльний аналіз міжнародного досвіду управління лісовими ресурсами з українським підсвічує, що Україна має великий потенціал для покращення системи моніторингу за лісами. Реалізація міжнародних стандартів, внесення змін до законодавчої бази, вдосконалення організаційних структур та залучення нових джерел фінансування будуть сприяти сталому розвитку лісового господарства в Україні. Співпраця з міжнародними організаціями, запозичення досвіду інших країн насамперед допоможе Україні значно краще використовувати свої лісові ресурси та забезпечити їхній сталий розвиток.

Список використаних джерел

1. Голян В., Дзюбенко О. Формування моделі інноваційно-технологічної модернізації індустрії виробництва деревних енергетичних продуктів в Україні. Болгарія і Європейський Союз в глобалізації. Колективна монографія. Софія. 2019. С. 45-54.
2. Лялюк А. В. Особливості правового регулювання лісокористування в Україні // Журнал східноєвропейського права. 2018. No 51. С. 232-238.
3. Józef Oleñski, Zbigniew Olejniczak, Jerzy S. Nowak. Informatyka Strategie i zarzadzanie wiedza. Polskie Towarzystwo Informatyczne – Oddzia3 Górnooel1ski, Katowice 2005, P. 56.
4. Eugen Iordache, Rudolf Derczeni. Communication problems at implemeting information systems in the management of Romanian state forests: Proceedings of the Applied Computing Conference, Athens, Greece, 28-30 September 2009. Athens, Greece, 2009. С. 616-621.
5. Дебринюк Ю. М. Концептуальні засади плантаційного лісовирощування в Україні // Наукові праці Лісівничої академії наук України. Львів, 2013. Вип. 11. С. 25–33.
6. Селінний М. М. Корма О. М. Лісове господарство України: сучасний стан та перспективи розвитку. Modern Economics: елект. наук. фах вид. з екон. наук. (м. Миколаїв, жовтень 2019 р.). Миколаїв, 2019. С. 211-217.
7. Публічний звіт голови Державного агентства лісових ресурсів України за 2022 рік: державне агентство лісових ресурсів України. URL: https://forest.gov.ua/storage/app/sites/8/publich_zvit/publichnii-zvit-za2022.pdf.
8. Рябець К.А. Екологічне право України: навч. посіб. Київ: ЦУЛ, 2009.
9. Публічний звіт Голови Державного агентства лісових ресурсів України за 2022 р.: державне агентство лісових ресурсів України URL: https://forest.gov.ua/storage/app/sites/8/publich_zvit/publichnii-vit-za-2022.pdf.

РОЛЬ КОМУНІКАЦІЙНОЇ СТРАТЕГІЇ СУДУ У ФОРМУВАННІ ДОВІРИ ДО ПРАВОСУДДЯ

Владислав БЛАЖКО,
викладач юридичних дисциплін
ВСП Фахового коледжу економіки, права та інформаційних технологій
ПЗВО Кам'янець-Подільського податкового інституту

Максим ВОЗНИЙ,
студент спеціальності «Право»
ВСП Фахового коледжу економіки, права та інформаційних технологій
ПЗВО Кам'янець-Подільського податкового інституту

У розрізі викликів, що сьогодення ставить перед гілками влади в Україні, особливого значення набуває комунікативна складова державних працівників, органів влади та надавачів послуг, що може як зумовлювати конструктивне вирішення диспутів, так і призводити до загострення конфліктних ситуацій та спричиняти резонанс у суспільстві. У цьому аспекті критичного значення набуває роль комунікаційної стратегії суду у формуванні довіри до правосуддя.

Формування довіри до судової влади є стратегічним завданням у процесі утвердження верховенства права в Україні. Комунікаційна стратегія суду є важливим інструментом інституційного зміцнення авторитету судової системи, що реалізується через публічну відкритість, інформування суспільства про діяльність суду, правову просвіту та ефективну взаємодію з медіа.

Закон України «Про судоустрій і статус суддів» прямо передбачає принцип відкритості судочинства та обов'язок судової влади забезпечити доступ громадян до інформації про суди [1]. Комунікаційна стратегія виступає механізмом реалізації цих положень на практиці: через офіційні вебсайти судів, розміщення актуальної судової інформації, доступ до текстів рішень, а також використання інструментів цифрової комунікації.

Водночас Закон України «Про інформацію» закріплює право кожного на доступ до публічної інформації та зобов'язує суб'єктів владних повноважень забезпечити цей доступ у повному обсязі [2]. Суд як суб'єкт владних повноважень має відповідальність не лише за прозорість процесу, а й за точність і вчасність комунікації, що особливо важливо в періоди суспільної напруги або розгляду резонансних справ.

Закон України «Про доступ до публічної інформації» встановлює чіткі вимоги до порядку оприлюднення офіційної інформації: строки,

форми, винятки, а також відповідальність за її ненадання [3]. Ці положення накладають на суди обов'язок не лише формально виконувати норму закону, але й будувати комунікацію на принципах оперативності, прозорості та поваги до інтересів громадян.

Особливого значення в цьому контексті набуває питання єдності інформаційної політики. Відсутність єдиних стандартів комунікації, матеріально-технічного та програмного забезпечення, що має регламентуватися тезами, зазначеними в «Концепції Національної програми інформатизації», непрофесійна реакція на критику або конфліктні ситуації здатні підірвати авторитет судової влади навіть за наявності об'єктивно обґрунтованих рішень. Тому комунікаційна стратегія має бути не лише захисним механізмом, а й засобом активного інформування, просвітництва та формування правової культури населення.

Законодавче підґрунтя для такої стратегії створює також Конституція України, яка проголошує народ джерелом влади (ст. 5), а також гарантує право на звернення до суду та відкритість судових процесів (ст. 55, 129) [4]. Отже, ефективна стратегія публічного спілкування судів – це не лише питання іміджу, а й виконання конституційних принципів правової держави.

Таким чином, комунікаційна стратегія суду повинна бути невіддільною частиною його функціонування – як механізм зміцнення довіри до правосуддя, гарантія прозорості, інструмент діалогу з суспільством і спосіб легітимації судової влади в очах громадян.

Список використаних джерел

1. Про судоустрій і статус суддів : Закон України від 02.06.2016 № 1402-VIII : станом на 25 квіт. 2025 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1402-19#Text (дата звернення: 01.05.2025).
2. Про інформацію : Закон України від 02.10.1992 № 2657-XII : станом на 15 листоп. 2024 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2657-12#Text (дата звернення: 01.05.2025).
3. Про доступ до публічної інформації : Закон України від 13.01.2011 № 2939-VI : станом на 8 жовт. 2023 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2939-17#Text (дата звернення: 01.05.2025).
4. Конституція України : від 28.06.1996 № 254к/96-ВР : станом на 1 січ. 2020 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254к/96-вр#Text (дата звернення: 01.05.2025).

ПРОБЛЕМИ ПРИ УКЛАДЕННІ ТРУДОВОГО ДОГОВОРУ

Катерина ЧМУТ,
здобувачка вищої освіти 2 курсу факультету управління та економіки
ХУУП імені Леоніда Юзькова

Процес оформлення трудових відносин між працівником (фізичною особою) та роботодавцем (юридичною або фізичною особою) передбачає укладення трудового договору, що є юридичною підставою для взаємних прав та обов'язків. Попри законодавче регулювання, на практиці виникають проблеми, що призводять до порушень прав та спорів. З метою захисту прав учасників трудових відносин буде проведено аналіз основних проблем укладення трудового договору в Україні з посиланням на чинне законодавство та запропоновано шляхи їх мінімізації.

Трудовий договір – це двостороння угода між працівником (фізичною особою) та роботодавцем (юридичною або фізичною особою). Працівник зобов'язується виконувати певну трудову функцію, а роботодавець – виплачувати заробітну плату та забезпечувати належні умови праці відповідно до законодавства, колективного договору (за наявності) та індивідуальної домовленості. Трудовий договір є основним регулятором трудових відносин, визначаючи взаємні права та обов'язки сторін. Стаття 23 КЗпП передбачає такі види трудових договорів, як: безстроковий, строковий та тимчасовий (на час виконання певної роботи) [1].

Укладення трудового договору має низку проблем. Наприклад, Н.А. Плахотіна зазначає те, що хоч національне законодавство закріплює гарантії для працівників та встановлює межі матеріальної відповідальності та інше, разом з тим, "у сучасних умовах гарантії не завжди реалізуються на практиці" [2, с. 255]. Загалом, судова практика це підтверджує. Можливими шляхами подолання цього є посилення контролю з боку державних органів за дотриманням трудового законодавства, підвищення правової обізнаності як працівників, так і роботодавців шляхом проведення інформаційних кампаній та надання безкоштовних юридичних консультацій, удосконалення механізмів досудового та судового захисту прав працівників, включаючи спрощення процедури подання скарг та розгляд трудових спорів, а також активізація ролі профспілок у представництві та захисті інтересів працівників на етапі укладення та виконання трудових договорів.

В свою чергу К.Ю. Мельник, через порівняння думок та тверджень з іншими науковцями таки як: Ф.М. Левіант, М.Г. Александров, Є.Б. Хохлов, О.В. Кручинін та ін., виділяє низку проблемних аспектів. Зазначаючи, що в українських трудових відносинах існують проблеми зі змістом трудових

договорів, зокрема включення положень, що погіршують становище працівників всупереч статті 9 КЗпП. Недобросовісні роботодавці намагаються нав'язати умови, що обмежують права працівників. Для подолання цього потрібна юридична експертиза проєктів договорів, доступ до безкоштовних консультацій та посилення ролі профспілок. Інша проблема – нечітке формулювання трудової функції, прав та обов'язків, що суперечить статті 24 КЗпП і може призвести до зловживань. Рекомендується законодавчо закріпити вимогу детального опису трудової функції та використовувати професійні стандарти. Також існують проблеми з оплатою праці, такі як нечітке визначення зарплати, непрозорість виплат та порушення строків. Для вирішення необхідна прозорість у питаннях оплати праці, посилення контролю за дотриманням законодавчих гарантій та державний контроль за дотриманням законодавства про оплату праці. Проблеми з наданням працівнику повної інформації при укладенні трудового договору (ст. 29 КЗпП) включають непоодинокі випадки приховування роботодавцями істотних умов праці, зокрема щодо шкідливих факторів, прав, обов'язків, пільг та компенсацій. Законодавство зобов'язує роботодавця до початку роботи ознайомити працівника з його правами, обов'язками, умовами праці, внутрішнім розпорядком, колективним договором та інструкціями з охорони праці. Для вирішення цієї проблеми пропонується розробка детальних інформаційних матеріалів для нових працівників, обов'язкове ознайомлення з документами під підпис до початку роботи та посилення контролю за дотриманням роботодавцями обов'язку інформування [3, с. 77-128].

Для дієвого розв'язання проблем на початковому етапі трудових відносин необхідний комплексний підхід, що включає: удосконалення трудового законодавства для захисту прав працівників; посилення державного контролю за його дотриманням; підвищення правової культури сторін через освітні кампанії; активізацію ролі профспілок у захисті прав при укладенні догорів; розвиток альтернативних методів врегулювання спорів (медіація); забезпечення доступу вразливих категорій до правової допомоги для гарантування рівності та захисту їхніх прав [4].

Отже, ефективне вирішення проблем, що виникають при укладенні трудового договору, є важливим для забезпечення належного рівня захисту трудових прав працівників, встановлення справедливих та прозорих трудових відносин, а також для запобігання виникненню трудових спорів у майбутньому. Комплексний підхід, що включає удосконалення законодавства, посилення контролю, підвищення правової свідомості та активну роль усіх зацікавлених сторін, є запорукою успішного подолання цих проблем.

Список використаних джерел

1. Трудовий договір: все, що потрібно знати працівнику і роботодавцю. URL: https://vchasno.ua/trudovyi-dohovir/
2. Плахотіна Н.А., “Проблеми правового регулювання змісту трудового договору: визначення нових тенденцій”. URL: http://dspace.nbuv.gov.ua/bitstream/handle/123456789/36848/33-Plahotina.pdf?sequence=1
3. Бутинська Р.Я., “Проблеми трудового права та соціального захисту”. URL: https://dspace.lvduvs.edu.ua/bitstream/1234567890/6507/1/%D0%9D%D0%B0%D0%B2%D1%87%D0%B0%D0%BB%D1%8C%D0%BD%D0%B8%D0%B9_%D0%9F%D0%BE%D1%81%D1%96%D0%B1%D0%BD%D0%B8%D0%BA_%D0%91%D1%83%D1%82%D0%B8%D0%BD%D1%81%D1%8C%D0%BA%D0%B0.pdf.
4. Мельник К. Ю. Проблеми юридичних гарантій трудових прав працівників при укладенні, зміні та розірванні трудового договору, монографія К. Ю. Мельник, А. О. Бабенко. Харків: Харків. нац. ун-т внутр. справ, 2016. 240 с. URL: https://dspace.univd.edu.ua/server/api/core/bitstreams/332dff39-6198-445b-a2da-ddcae45c56d1/content.

САНКЦІЇ ЯК ІНСТРУМЕНТ МІЖНАРОДНОГО ПРАВА: ЗАКОННІСТЬ І ЕФЕКТИВНІСТЬ

Каріна ТАБЕНСЬКА,
студентка 2-го курсу, спеціальності 081 Право
Фахового коледжу економіки, права та інформаційних технологій

У сучасних міжнародних відносинах санкції посідають особливе місце як один із ключових інструментів забезпечення миру, безпеки та захисту прав людини. Санкції – це заходи обмежувального характеру, які держави, міжнародні організації або об’єднання країн застосовують до держав, фізичних або юридичних осіб у відповідь на порушення норм міжнародного права або загрози міжнародному порядку. Вони варіюються від економічних обмежень до політичних, фінансових чи навіть культурних заходів. Від початку XX ст., а особливо після створення Організації Об’єднаних Націй, санкції стали розглядатися не як засіб агресії, а як мирна альтернатива застосуванню сили.

Однак застосування санкцій викликає чимало складних питань щодо їх законності та ефективності. З одного боку, санкції повинні відповідати вимогам міжнародного права, включаючи принципи пропорційності, недискримінації та захисту основоположних прав людини. З іншого – ефективність санкцій часто ставиться під сумнів через їх неоднозначний вплив на цілі, які вони мають досягти, і можливі побічні наслідки для цивільного населення. Баланс між досягненням політичної мети та

мінімізацією гуманітарних втрат залишається складним завданням для міжнародної спільноти

Можна виділити п’ять рівнів міжнародних санкцій:

1) глобальний рівень, де санкції запрова-джуються міжнародними організаціями, такими як ООН, МВФ, G7 та ін.;

2) міждержавний рівень, на якому міжнародні санкції запроваджуються окремими державами чи об’єднаннями союзних держав;

3) галузевий рівень – рівень окремих державних інститутів, секторів чи галузей економіки, задіяних у міждержавному співробітництві;

4) корпоративний рівень, що включає транснаціональні, державні та приватні компанії та корпорації, які ведуть зовнішньоторговельну діяльність;

5) індивідуальний рівень – рівень окремих громадян, осіб, які приймають рішення, відомих політиків, громадських діячів або осіб, підозрюваних у скоєнні злочинів.

Найважливішим різновидом міжнародних санкцій на сьогодні є кономічні санкції, які є навмисними та інспірованими державою обмеженнями чи загрозами обмеження нормальної міждержавної торгівлі чи фінансових відносин. При цьому саме зовнішньополітичні цілі запровадження санкцій можуть розглядатися як базова характеристика їх визначення. На мою думку, такі санкції слід розглядати як інструмент для заподіяння іншій державі шкоди або економічних втрат з метою його примусу до припинення, відмови чи здійсненню якоїсь політики [1, с.84].

Міжнародно-правові санкції значною мірою впливають на геополітичні процеси, зокрема міжнародну співпрацю та партнерство, у тому числі утворення воєнно-політичних альянсів тими країнами, до яких міжнародні санкції вже застосовано, або існує ймовірність їх застосування. Крім того, вони є одним із засобів забезпечення національних інтересів країни чи коаліції країн, які є ініціаторами їх запровадження. Це своєю чергою викликає напруженість на міжнародній арені, нівелює цивілізовані та дипломатичні відносини. У контексті реакції цивілізованого світу на воєнну агресію російської федерації проти України санкції нині залишаються визначальним інструментом тиску на агресора з метою примушення його до миру, відновлення територіальної цілісності нашої держави, поваги до української незалежності, суверенітету та національних інтересів [2, с. 23].

Таким чином, еволюція міжнародного права та національних законодавств зумовили виникнення принципу, згідно з яким міжнародна спільнота має юридичний, політичний, економічний і соціальний інтерес щодо додержання всіма країнами основних норм міжнародного права. І порушення цих норм міжнародного права є порушенням ерга омнес (лат.

erga omnes – такий, що поширюється на всіх). Зазначений принцип може використовуватись для самодопомоги поширенням концепції «жертви порушення» на всю міжнародну спільноту країн, де правова норма має характер erga omnes. Є наявним існування спільного інтересу щодо уникнення порушення принципів мирного співіснування. Тому країна, яка безпосередньо не постраждала від порушення своїх прав, також має право на контрзаходи проти країни правопорушниці міжнародного права [3].

Отже, санкції залишаються важливим інструментом міжнародного права, який дозволяє міжнародним організаціям і державам впливати на правопорушників без застосування військової сили. Однак їхня ефективність залежить від багатьох факторів, включаючи рівень міжнародної підтримки, цілі санкцій та здатність до виконання міжнародних рішень. Незважаючи на певні проблеми та суперечливі ситуації, санкції відіграють ключову роль у забезпеченні міжнародного миру та безпеки.

Список використаних джерел

1. Соколовська О. М. Санкції як засіб зовнішньополітичного впливу. ВІСНИК НТУУ «КПІ». Політологія. Соціологія. Право. 2022.Випуск 3(55). С.82-86.URL: https://visnyk-psp.kpi.ua/article/view/269556/265039.
2. Ткаченко О.В. Міжнародно-правові санкції як інструмент забезпечення миру та безпеки. Науковий вісник київського інституту національної гвардії України. 2024. №1.С.22-29. URL: https://kingu-visnyk.kyiv.ua/index.php/journal/article/view/48/113.
3. Гонак І. М. Міжнародні економічні санкції як ефективний інструмент забезпечення міжнародної безпеки. URL: http://dspace.wunu.edu.ua/bitstream.

ГАРАНТІЇ ПРАВ І СВОБОД ЛЮДИНИ У ЦИФРОВУ ЕПОХУ: КОНСТИТУЦІЙНИЙ ВИМІР

Христина ШВЕД,
студентка 3-го курсу, спеціальності 081 Право
Фахового коледжу економіки, права та інформаційних технологій

У XXI столітті світ вступив у нову епоху – епоху цифрової трансформації, коли технології стали не просто інструментом удосконалення окремих сфер життя, а потужним чинником, що формує нову реальність людського існування. Використання інтернету, штучного інтелекту, великих даних, соціальних мереж та інших інноваційних рішень відкриває безпрецедентні можливості для розвитку демократії, економіки, науки, культури. Проте водночас ці процеси загострюють проблему

збереження прав і свобод людини, які в цифрову епоху набувають нового змісту й нових вразливостей.

Традиційні механізми захисту прав людини, закладені у конституціях держав, зокрема й Конституції України, опинилися перед випробуванням адаптації до реалій глобальної мережі, де інформація поширюється миттєво, а кордони між державами віртуалізуються. Особливого значення набувають питання забезпечення права на приватність в умовах масового збору даних, гарантування свободи слова у цифрових платформах, захисту від кіберзлочинності, маніпуляцій громадською думкою, а також права на доступ до інформації. З іншого боку, постає складне завдання: як урівноважити право людини на свободу в інтернеті із вимогами державної безпеки, протидією дезінформації та іншими викликами цифрового середовища.

Стаття 34 Конституції України гарантує право вільно збирати, зберігати, використовувати і поширювати інформацію, але на практиці це право стикається з викликами, пов'язаними із поширенням дезінформації, кіберзагрозами та зловживаннями алгоритмічними системами у соціальних мережах. Як наголошується у Національній доповіді про стан дотримання прав людини в Україні, захист інформаційного простору не повинен здійснюватися за рахунок надмірного обмеження свободи слова [1].

Представники одного з найдавніших наукових і освітніх закладів Іспанії – Університету Сарагоси, професори Ф. Галіндо та Ж. Г. Марко, порушують питання щодо того, чи може Інтернет стати фактором для зміцнення свободи вираження думок і обміну інформацією, при цьому не обмежуючи свободу вибору користувачів. Науковці обґрунтовано підкреслюють, що використання інформаційно-пошукових систем і автоматичних алгоритмів значно полегшує доступ до широкого спектра інформації в Інтернеті, що, безсумнівно, сприяє посиленню свободи. Водночас, ці технології створюють нові проблеми, пов'язані з конфіденційністю даних, відсутністю прозорості в їх обробці та контролем з боку користувачів. Ф. Галіндо і Ж. Г. Марко правильно зауважують, що навіть прості ключові слова запиту, у поєднанні з метаданими, можуть дозволити майже будь-кому отримати значну кількість особистої інформації про користувача, включаючи його уподобання, звички та інтереси. Ще більше занепокоєння викликають ситуації, коли певні запити містять ідентифікатори або квазіідентифікатори, які дають змогу точно прив'язати їх до конкретної особи [2, с. 8].

Виникає ще одне важливе питання і з позицій теорії, і з позицій практики правового регулювання – це відповідальність інтернет-посередників. Рекомендації Комітету Міністрів Ради Європи наголошують на необхідності ретельної оцінки впливу обмежувальних заходів на права і

свободи перед їх впровадженням. Важливо, щоб будь-які обмеження досягали законної мети при мінімальному втручанні в основні права людини, зокрема свободу вираження думок і доступ до інформації. Інтернет-платформи не зобов'язані постійно моніторити контент, а відповідальність покладається лише в разі невжиття заходів після отримання повідомлення про незаконний контент [3]. Крім того, важливо забезпечити ефективні процедурні гарантії, зокрема можливість судового розгляду обмежень доступу до інформації і захисту прав користувачів. Заходи відповідальності мають бути пропорційними, оскільки надмірний тиск може призвести до самоцензури. Підтримка саморегулювання серед інтернет-платформ є важливим кроком для створення ефективних та справедливих правил відповідальності, що враховують як захист прав користувачів, так і інтереси бізнесу.

Масовий контроль і аналіз загальнодоступної інформації можуть мати серйозні наслідки для суспільства, особливо для меншин та осіб з опозиційними поглядами. Це створює потребу у розробці базових правил на державному та місцевому рівнях, що дозволяють ефективно контролювати використання технологій для державного нагляду. Важливо забезпечити закріплення на загальнодержавному рівні основного захисту громадян від надмірного державного моніторингу соціальних мереж та інших публічно доступних даних.

У сучасній цифровій епосі важливо знайти баланс між правами людини, безпекою та інноваціями, оскільки технології, з одного боку, сприяють реалізації основних прав, а з іншого – створюють нові загрози. Інтернет, з одного боку, є потужним інструментом для реалізації права на інформацію, з іншого – він створює нові проблеми, зокрема в контексті збирання та обробки особистих даних, а також непрозорості алгоритмів. Важливо, щоб обмеження на свободу інформації мали чітко визначену законну мету, не порушуючи основних прав людини.

Список використаних джерел

1. Національна доповідь про стан дотримання прав і свобод людини і громадянина в Україні у 2022 році / Уповноважений Верховної Ради України з прав людини. Київ: 2023. 310 с. URL: https://ombudsman.gov.ua/report-2023/
2. Galindo F., Garcia-Marco J. Freedom and the Internet: Empowering citizens and addressing the transparency gap in search engines. European Journal of Law and Technology. 2017. Vol. 8, No. 2. P. 1–18. URL: https://ejlt.org/index.php/ejlt/article/view/476/762.
3. Recommendation CM/Rec (2018) 2 of the Committee of Ministers to member States on the roles and responsibilities of internet intermediaries. 2018. URL: https://rm.coe.int/1680790e14.

РЕАЛІЗАЦІЯ ПОЛІТИКИ ГЕНДЕРНОЇ РІВНОСТІ В УКРАЇНИ: ДОСВІД ТА ПЕРСПЕКТИВИ

Наталія КОСТЮЧЕНКО,
студент спеціальності «Право»
Національного університету «Чернігівська політехніка»

Ігор ІВАНЬКОВ
кандидат юридичних наук, доцент,
доцент кафедри кримінального права та правосуддя
Національного університету «Чернігівська політехніка»

Питання забезпечення гендерної рівності є одним із ключових аспектів демократичного розвитку сучасного суспільства та невід'ємною складовою забезпечення загальнолюдських цінностей. В умовах європейської інтеграції України особливої актуальності набуває процес формування та реалізації ефективної гендерної політики держави, яка б відповідала міжнародним стандартам. Незважаючи на суттєвий прогрес у законодавчому забезпеченні рівних прав та можливостей жінок і чоловіків в Україні, практичне впровадження принципів гендерної рівності залишається викликом, що потребує системного аналізу та комплексного підходу.

Питання визначення ґендерної рівності в різних сферах діяльності людини знайшло відображення в численних дописах представників української науки. Зокрема, на думку Т.М. Мельник та Л.С. Кобилянської ґендерна рівність означає «однакове забезпечення рівними правами жінок і чоловіків. Зміст цього поняття включає відсутність привілеїв за статтю, заборону дискримінації, а також свободу вибору, розвитку, пошуку» [1, с. 194]. К.Б. Левченко у монографічному дослідженні «Ґендерна політика в Україні: визначення, формування, управління» надає наступне визначення: «…ґендерна рівність – це рівні права і рівні можливості для жінок і чоловіків у суспільстві, рівні умови для реалізації прав людини, участь в національному, політичному, економічному, соціальному та культурному розвитку, отримання рівних винагород за результатами участі» [2, с. 306]. Відповідно до ст. 1 Закону України «Про забезпечення рівних прав та можливостей жінок і чоловіків» ґендерна рівність – це «рівний правовий статус жінок і чоловіків та рівні можливості для його реалізації, що дозволяє особам обох статей брати рівну участь у всіх сферах життєдіяльності суспільства» [3].

Таким чином ґендерну рівність можливо розглядати у якості комплексного правового і соціального принципу, що передбачає не лише формальне забезпечення однакових прав і можливостей для осіб різної статі, але й активне створення умов для подолання структурних бар'єрів,

забезпечення справедливого доступу до ресурсів та прийняття рішень, усунення дискримінаційних практик і стереотипів задля досягнення збалансованої участі в усіх сферах суспільного життя на основі поваги до гідності та свободи вибору кожної людини незалежно від її гендерної ідентичності.

Регулювання гендерної політики в Україні базується на низці нормативно-правових актів, серед яких ключове місце посідає Конституція України, у статті 24 якої зазначено , що рівність прав жінки і чоловіка забезпечується: наданням жінкам рівних з чоловіками можливостей у громадсько-політичній і культурній діяльності, у здобутті освіти і професійній підготовці, у праці та винагороді за неї; спеціальними заходами щодо охорони праці і здоров'я жінок, встановленням пенсійних пільг; створенням умов, які дають жінкам можливість поєднувати працю з материнством; правовим захистом, матеріальною і моральною підтримкою материнства і дитинства, включаючи надання оплачуваних відпусток та інших пільг вагітним жінкам і матерям [4].

Також важливим є Закон України «Про забезпечення рівних прав та можливостей жінок і чоловіків», що визначає головні напрями державної політики щодо забезпечення рівних прав та можливостей жінок і чоловіків, повноваження державних органів і органів місцевого самоврядування у сфері забезпечення рівних прав та можливостей, забороняє дискримінацію та сексуальні домагання, регламентує механізми забезпечення рівних можливостей у виборчому процесі, освіті, праці та отриманні винагороди, передбачає проведення гендерно-правової експертизи законодавства, містить положення щодо запобігання та протидії насильству за ознакою статі, а також встановлює відповідальність за порушення законодавства про забезпечення рівних прав та можливостей жінок і чоловіків, тим самим імплементуючи міжнародні стандарти гендерної рівності в українське законодавство [3].

Підзаконні нормативно-правові акти відіграють вагому роль у системі забезпечення гендерної рівності. Зокрема, Державна стратегія забезпечення рівних прав та можливостей жінок і чоловіків на період до 2030 року, схвалена Кабінетом Міністрів України, окреслила стратегічні напрями та пріоритети державної політики у сфері гендерної рівності у діяльності Міністерства соціальної політики України, що координує питання сімейної політики та захисту прав дітей, у співпраці з Уповноваженим Верховної Ради України з прав людини та Урядовою уповноваженою з питань гендерної політики, здійснює імплементацію міжнародних стандартів та норм у національний законотворчий процес, забезпечуючи гармонізацію вітчизняного законодавства з міжнародними зобов'язаннями України [5].

Для вирішення стратегічних завдань Міністерство соціальної політики України своїм наказом від 07.02.2020 №86 затвердило «Інструкцію щодо інтеграції гендерних підходів під час розроблення нормативно-

правових актів», яка регламентує загальні вимоги щодо імплементації гендерних підходів у процесі нормотворчості [6], яка посилається на Конвенцію Ради Європи про запобігання насильству стосовно жінок і домашньому насильству та боротьбу із цими явищами» від 11.05.2011 р. (далі – Стамбульська Конвенція). Метою Стамбульської Конвенції є запобігання насильству, в тому числі домашньому, захист постраждалих осіб та притягнення до кримінальної відповідальності кривдників. Норми Конвенції захищають не тільки жінок, а застосовуються до всіх жертв насильства (чоловіків і дітей будь-якої статі) в мирний час і в ситуаціях збройного конфлікту [7], Стамбульська конвенція була ратифікована Законом України 20 червня 2022 р., із заявами та застереженнями. Зокрема, заявлено, що Україна не розглядає жодне з положень Конвенції як таке, що зобов'язує її вносити зміни до Конституції та Сімейного кодексу та інших законів щодо інститутів шлюбу, сім'ї, усиновлення та права батьків виховувати дітей згідно власних переконань [8], Суттєвим, на погляд М. Семенової та В. Фогеля, є той факт, що в Законі про ратифікацію прямо вказано, що внаслідок широкомасштабної збройної агресії росії Україна не може гарантувати виконання зобов'язань, передбачених Конвенцією, на тимчасово окупованих територіях, в Автономній Республіці Крим та місті Севастополі до повного відновлення конституційного ладу України на цих територіях. Це означає, що відповідальність за всі акти насильства, зокрема сексуальні, які вчинено на окупованих територіях, буде нести країна-агресор [9].

Таким чином, слід зазначити, що перспективи розвитку гендерної рівності в Україні пов'язані з подальшим удосконаленням нормативно-правової бази, гармонізацією національного законодавства, ефективною імплементацією міжнародних стандартів, розширенням повноважень і ресурсного забезпечення відповідальних державних органів, популяризацією гендерного підходу через освіту, підвищенням правової обізнаності населення та подоланням стереотипів щодо ролі жінок і чоловіків. Крім того, подальший розвиток вимагатиме забезпечення системного моніторингу й оцінювання досягнень у сфері гендерної рівності, а також підвищення ефективності заходів із протидії дискримінації та насильству за ознакою статі. Питання гендерної рівності продовжує займати важливе місце у процесі демократичного розвитку українського суспільства, особливо в контексті європейської інтеграції, однак, незважаючи на суттєвий прогрес у законодавчому забезпеченні, практична імплементація принципів гендерної рівності залишається викликом, що потребує системного підходу та подальшого вдосконалення.

Список використаних джерел

1. Т.М. Мельник, Л.С. Кобелянська. Сучасне гендерне мислення: Словник. Київ : К.І.С., 2005. 280 с.

2. Левченко К.Б. Ґендерна політика в Україні: визначення, формування, управління: монографія. Харків : Вид-во Нац. ун-ту внутр. справ, 2003. 344 с.
3. Про забезпечення рівних прав та можливостей жінок і чоловіків: Закон України від 08.09.2005 № 2866-IV. Дата оновлення: 19.12.2024. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2866-15#Text (дата звернення: 18.04.2025).
4. Конституція України: Закон України від 28.06.1996 № 254к/96-ВР. Дата оновлення: 01.01.2020. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254к/96-вр/ed20200101#Text (дата звернення 17.04.2025).
5. Про схвалення Державної стратегії забезпечення рівних прав та можливостей жінок і чоловіків на період до 2030 року та затвердження операційного плану з її реалізації на 2022-2024 роки: розпорядження Кабінету Міністрів України від 12 серпня 2022 р. № 752-р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/752-2022-%D1%80#Text (дата звернення 15.04.2025).
6. Наказ «Про затвердження Інструкції щодо інтеграції гендерних підходів під час розроблення нормативно-правових актів» від 07.02.2020 № z0211-20. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0211-20%20#Text (дата звернення 18.04.2025).
7. Про запобігання насильству стосовно жінок і домашньому насильству та боротьбу із цими явищами (Стамбульська конвенція): Конвенція Ради Європи від 11.05.2011 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_001-11#Text (дата звернення 19.04.2025).
8. Про ратифікацію Конвенції Ради Європи про запобігання насильству стосовно жінок і домашньому насильству та боротьбу із цими явищами: Закон України від 20 червня 2022 р. № 2319-IX. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2319-20#Text (дата звернення: 16.04.2025).
9. М. Семенова, В. Фогель. Україна ратифікувала Стамбульську конвенцію: що зміниться: Сутність Стамбульської конвенції та Закон України про ратифікацію. ligazakon.net. 13 липня 2022 р. URL: https://jurliga.ligazakon.net/analitycs/212514_ukrana-ratifkuvala-stambulsku-konventsyu-shcho-zmnitsyac (дата звернення: 16.04.2025).

ПЕРЕПОВНЕНІСТЬ ПЕНІТЕНЦІАРНИХ УСТАНОВ: ЗАГАЛЬНО-СВІТОВА ПРОБЛЕМА

Христина СКУМІНА,
студент спеціальності «Право»
Національного університету «Чернігівська політехніка»

Ігор ІВАНЬКОВ,
кандидат юридичних наук, доцент,
доцент кафедри кримінального права та правосуддя
Національного університету «Чернігівська політехніка»

Проблема переповненості пенітенціарних установ є однією з найгостріших у сфері кримінальної юстиції. В умовах перевантаження установ виконання покарань порушуються фундаментальні права людини:

право на гідні умови життя, на повагу гідності, на захист від жорстокого, нелюдського або такого, що принижує гідність, поводження чи покарання тощо. Світова практика демонструє, що систематичне ігнорування цієї проблеми у місцях несвободи призводить до серйозних гуманітарних криз. Розглядаючи дане питання, варто розпочати з статистичних даних. Дослідження, підготовлене Інститутом кримінальної та правової політики Birkbeck (University of London), що має назву «World Prison Population List, 14th edition (2024)», містить детальну статистику про кількість ув'язнених у 223 пенітенціарних системах світу, охоплюючи незалежні держави та залежні території. За даними дослідження загальна чисельність ув'язнених у світі – щонайменше 10,99 млн осіб, включаючи засуджених до позбавлення волі і осіб, які перебуває під слідством. Реальна чисельність може перевищувати 11,5 млн. осіб. Найвища кількість ув'язнених: США – 1,77 млн; Китай – 1,69 млн (без урахування багатьох випадків затримань); Бразилія – 840 тис. осіб. Приблизно з 2000 р. загальна кількість ув'язнених у світі зросла на 27%, що трохи менше, ніж прогнозоване зростання загального населення світу за той самий період (31%). Однак існують значні відмінності у цих даних між континентами та відмінності всередині континентів. Загальна кількість ув'язнених в Австралії і Океанії зросла на 84%, в Америці на 39%, в Азії на 43% і в Африці на 53%; в Європі, навпаки, загальна кількість ув'язнених зменшилася на 26% [1].

Стаття 3 Загальної декларації прав людини вказує на те, що кожна людина має право на життя, на свободу і на особисту недоторканність, відповідно, стаття 5 забороняє тортури або жорстоке, нелюдське, або таке, що принижує гідність, поводження і покарання [2].

У статтях 2 та 3 Європейської конвенції з прав людини, зазначено, що нікого не може бути умисно позбавлено життя інакше ніж на виконання смертного вироку суду, винесеного після визнання його винним у вчиненні злочину, за який закон передбачає таке покарання. Позбавлення життя не розглядається як таке, що вчинене на порушення цієї статті, якщо воно є наслідком виключно необхідного застосування сили: a) для захисту будь-якої особи від незаконного насильства; b) для здійснення законного арешту або для запобігання втечі особи, яку законно тримають під вартою; c) при вчиненні правомірних дій для придушення заворушення або повстання. Нікого не може бути піддано катуванню або нелюдському чи такому, що принижує гідність, поводженню або покаранню [3].

Ці міжнародні норми, доповнюються вимогами міжнародних стандартів, що визначать правила поводження із засудженими та ув'язненими, зокрема, Мінімальні стандартні правила ООН (Правила Мандели) 2015 р. у Правилі 12 прямо вимагають «Там, де ув'язнені ночують у камерах або кімнатах, кожен з них повинен мати окрему камеру

або кімнату. Якщо з особливих причин, таких як тимчасова переповненість тюрми, центральній тюремній адмінстрації доводиться відмовитися від застосування цього правила, поміщати двох ув'язнених в одну й ту саму камеру чи кімнату є небажаним. Там, де є загальні камери, ув'язнених, що розміщуються в них, слід піддавати ретельному відбору, щоб переконатися, що вони здатні жити разом в таких умовах. Ночами слід здійснювати постійний нагляд, сумісний із характером тюрми.» Правило 13 застерігає, що «усі приміщення, якими користуються ув'язнені, особливо усі спальні приміщення, повинні відповідати всім санітарним вимогам, причому належну увагу слід звертати на кліматичні умови, особливо на кубатуру цих приміщень, на мінімальну їх площу, на освітлення, опалення та вентиляцію» [4].

У свою чергу Європейські пенітенціарні правила у редакції 2020 р. у Правилі 18 застерігають «Приміщення, що надаються ув'язненим, і, зокрема, всі спальні місця, повинні поважати людську гідність і, наскільки це можливо, приватне життя, а також відповідати вимогам здоров'я та гігієни, з належним урахуванням кліматичних умов і особливо площі підлоги, кубічного утримання повітря, освітлення, опалення та вентиляція… Національне законодавство має передбачати механізми, які гарантують, що ці мінімальні вимоги не будуть порушені переповненістю тюрем. В'язні зазвичай розміщуються протягом ночі в індивідуальних камерах, за винятком тих випадків, коли для них переважно спальне місце в одній кімнаті. Приміщення спільно використовується лише в тому випадку, якщо воно підходить для цієї мети і має бути зайняте ув'язненими, здатними спілкуватися» [4].

Не дивлячись на ці міжнародні норми, переповненість установ виконання покарань викликає низку проблем, зокрема Міжамериканська комісія з прав людини у своєму звіті зазначає, що переповненість сприяє систематичному порушенню прав ув'язнених, включаючи тортури, жорстоке поводження та смерть унаслідок пожеж чи бунтів та приводить приклади тортур у пенітенціарних установах Бразилії, Еквадору, Мексики та Парагваю, а поводження пенітенціаріїв Сполучених Штатів Америки із ув'язненими в тюрмі Гуантанамо взагалі визначає як «показовий приклад» такого насильства [6].

У звіті Penal Reform International (PRI) «Overcrowding» 2024 р. також визнається, що у багатьох пенітенціарних системах затримані не мають мінімальних вимог щодо простору та доступу до свіжого повітря, рекомендованих міжнародними стандартами, і в деяких випадках вони проводять до 23 годин на добу у переповнених камерах. Перенаселеність призводить до того, що в'язні сплять по черзі, один на одному, ділять ліжка або прив'язуються до віконних грат, щоб спати стоячи. У деяких країнах

лише періодичні амністії та помилування полегшують перенаселеність, хоча це не є стабільним рішенням і може підірвати довіру суспільства до системи кримінального правосуддя. В інших країнах реалізуються дорогі програми будівництва тюрем, щоб задовольнити зростаючий попит на вільні місця [5].

Яскравим прикладом наявності подібних проблем в Україні є справа Європейського суду з прав людини (далі – ЄСПЛ) «Сукачов проти України». Заявник, Віктор Сукачов, був заарештований у 2012 р. за підозрою у тероризмі та утримувався в СІЗО №3 м. Дніпро до 2018 р. Протягом часу арешту він скаржився на переповненість камер; погане освітлення та вентиляцію; неналежні санітарні умови; обмежений час для прогулянок – 1 година на добу. Крім того, він зазначав відсутність ефективних засобів правового захисту для оскарження умов утримання. 30 січня 2020 р. ЄСПЛ одноголосно постановив, що наявним є порушення статті 3 Європейської конвенції з прав людини (заборона нелюдського або такого, що принижує гідність, поводження) через сукупність несприятливих умов утримання та порушення статті 13 (право на ефективний засіб правового захисту) через відсутність дієвих механізмів оскарження умов тримання під вартою [6].

Таким чином, переповненість пенітенціарних установ порушує основоположні права людини, створює передумови для жорстокого та нелюдського поводження, а також значно ускладнює процес реабілітації ув'язнених. Загальна декларація прав людини, Європейська конвенція з прав людини, міжнародні стандарти поводження із ув'язненими однозначно вимагають поважати людську гідність і приватне життя ув'язнених, а також відповідати вимогам здоров'я та гігієни, з належним урахуванням кліматичних умов і особливо площі. Забезпечення гуманного поводження та підтримання правопорядку вимагає всебічного впровадження комплексних, правових і гуманістичних реформ у сфері пенітенціарної політики на глобальному і на національному рівнях.

Список використаних джерел

1. Fair H and R. Walmsley, (2024), «*World Prison Population List (fourteenth edition)».* Institute for Crime & Justice Policy Research. Birkbeck: University of London, available at: https://www.prisonstudies.org/sites/default/files/resources/downloads/world_prison_population_list_14th_edition.pdf (accessed 16 April 2025).
2. Загальна декларація прав людини: міжнародний документ ООН: Прийнята і проголошена резолюцією 217 А (III) Генеральної Асамблеї ООН від 10 грудня 1948 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_015#Text (дата звернення: 19.04.2025).
3. Про захист прав людини і основоположних свобод (з протоколами): Європейська конвенція з прав людини від 04.11.1950 р. Дата ратифікації Україною: 17.07.1997 р.

Дата набрання чинності для України: 11.09.1997 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_004#Text (дата звернення: 19.04.2025).
4. United Nations (2021), "The United Nations Standard Minimum Rules for the Treatment of Prisoners (the Nelson Mandela Rules)" General Assembly resolution 70/175, annex, adopted on 17 December 2015., UN, Vienna, available at: https://www.unodc.org/documents/justice-and-prison-reform/Nelson_Mandela_Rules-E-ebook.pdf ht (accessed 13 April 2025).
5. Council of Europe (2020), "Recommendation Rec(2006) 2-rev of the Committee of Ministers to member States on the European Prison Rules". Council of Europe, Strasbourg, available at: https://search.coe.int/cm/Pages/result_details.aspx?ObjectId=09000016809ee581 (accessed 18 April 2025).
6. Ramsey G., (2012), «*IACHR: Prison Overcrowding Fuels Human Rights Abuses»*. InSight Crime, available at: https://insightcrime.org/news/brief/iachr-prison-overcrowding-fuels-human-rights-abuses/?utm_source (accessed 15 April 2025).
7. (2024), «*Overcrowding*»: report Penal Reform International (PRI). available at: https://www.penalreform.org/issues/prison-conditions/key-facts/overcrowding/ (accessed 16 April 2025).
8. «Сукачов проти України»: Рішення п'ятої секції Європейськогой суду з прав людини по заяві № 14057/17 від 30.01.2020. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/974_f12#Text (дата звернення: 19.04.2025).

КРИМІНАЛЬНО-ПРАВОВА ПОЛІТИКА ЩОДО НЕПОВНОЛІТНІХ: ТЕНДЕНЦІЇ ГУМАНІЗАЦІЇ

Вікторія ІЩЕНКО,
студентка 3-го курсу, спеціальності 081 Право
Фахового коледжу економіки, права та інформаційних технологій

Сучасна кримінальна політика України орієнтована на посилення протидії тяжким і особливо тяжким злочинам при одночасному пом'якшенні кримінальної відповідальності за злочини невеликої і середньої тяжкості. Демократичні перетворення, що почалися в Україні з 90-х років минулого сторіччя, зумовили кардинальні зміни принципових положень кримінальної політики. У ряді її основоположних ідей стали признаватися, в першу чергу, гуманізм і лібералізм.

Проте, ідеї лібералізації і гуманізації правозастосовної практики без диференціації підходу до різних категорій злочинів і злочинців, не співвідносна з реаліями кримінології. Особливе значення ці напрями набувають у зв'язку з рішенням питань про кримінальну відповідальність і покарання неповнолітніх.

Визнаючи неповнолітніх як специфічну соціальну групу, що володіє особливим правовим статусом, наділяючи їх відмінним від інших груп

об'ємом прав і обов'язків, ми не можемо не визнати них як особливих суб'єктів і кримінально-правових відносин.

Недарма питання відповідальності неповнолітніх є частиною Концепції розвитку кримінальної юстиції щодо неповнолітніх в Україні, яка була затверджена Указом Президента України від 24 травня 2011 року № 597 /2011 [1]. Гуманне ставлення до злочинця та зниження кримінальної репресії є основними рисами процесу гуманізації як одного з магістральних шляхів розвитку кримінально-правової політики держави. У кримінально-правовій літературі має місце така думка, що існуюча система покарань щодо неповнолітніх є недосконалою і потребує удосконалення. Зокрема, така думка була висловлена Н. Л. Березовською, В. М. Бурдіним та іншими вченими. У доктрині кримінального права висловлена думка про необхідність застосовування щодо неповнолітніх, які вчинили злочини невеликої або середньої тяжкості, примусові заходи виховного характеру (ст. 105 КК), а у разі неможливості їх застосування, призначати покарання, які не пов'язані з позбавленням волі. Покарання є крайнім, найсуворішим заходом державного примусу та реалізації кримінальної відповідальності. Альтернативою йому є умовне засудження та примусові заходи виховного впливу. Розширення правових підстав заснування вказаних альтернативних заходів щодо неповнолітніх, визначення цілей цих заходів кримінально-правового характеру набуває особливої актуальності та значущості [2]. Як зазначено у Пекінських правилах, обмеження волі неповнолітнього у примусово-виховній установі повинно бути крайнім заходом з мінімально встановленим строком [3]. Заходи впливу завжди повинні бути порівнянні не тільки з обставинами і тяжкістю правопорушення, а й з положенням і потребами неповнолітнього, а також з потребами суспільства (ч.1 ст. 17) [2].

Кожна держава має свої особливості притягнення неповнолітніх до кримінальної відповідальності та визначення системи заходів, які б сприяли подоланню злочинності. Згідно з чинним

Кримінальним кодексом України, за загальним правилом, кримінальній відповідальності підлягають особи, яким до вчинення злочину виповнилося шістнадцять років [2, ч. 1 ст. 22 КК]. Особи, що вчинили злочини у віці від чотирнадцяти до шістнадцяти років, підлягають кримінальній відповідальності лише за злочини, передбачені у ч. 2 ст. 22 КК України. До головних особливостей кримінальної відповідальності та покарання неповнолітніх слід віднести:

а) звільнення неповнолітніх від кримінальної відповідальності або від покарання із застосуванням примусових заходів виховного характеру (ч. 1 ст. 97, ст. 105 КК України) та у зв'язку із закінченням строків давності, які скорочені порівняно із строками щодо повнолітніх осіб (ст. 106 КК України);

б) наявність самостійної системи покарань (ст. 98 КК України);

в) більш широке коло предмета доказування при призначенні покарання (ст. 103 КК України);

г) звільнення від покарання та його відбування (ст. 104, 107 КК України);

д) скорочені строки погашення судимості та закріплені певні пільги її зняття (ст. 108 КК України) [3].

Не дивлячись на гуманізацію кримінальної відповідальності неповнолітніх, слід зазначити, що заходи кримінально-правового характеру щодо неповнолітніх, які визначені у чинному Кримінальному кодексі України, чітко не визначені, більш того, шляхом тільки гуманізації проблему злочинності, у тому числі і неповнолітніх, подолати неможливо. Про це свідчить і статистика. Так, «щороку більш як 6, 5 тис. неповнолітніх вчиняють кримінальні правопорушення, стосовно яких виноситься понад 3 тис. вироків. Значною залишається частка тяжких та особливо тяжких злочинів, за вчинення яких засуджено більше половини усіх неповнолітніх.

Серед вчинених злочинів значний відсоток становлять корисливі насильницькі діяння, а практично половина злочинів вчиняється неповнолітніми у складі групи осіб. Крім того, майже незмінною залишається тенденція до вчинення неповнолітніми повторних злочинів. Так, у 2016 році така частка становила 2, 6 відсотка загальної кількості злочинів, вчинених неповнолітніми за визначений звітний період, а у 2017 році – 2, 3 відсотка, що свідчить про недостатній рівень виховного впливу покарання або примусових заходів виховного характеру, які застосовуються згідно із законодавством» [4].

Кримінально-правова політика України щодо неповнолітніх останніми десятиліттями спрямована на гуманізацію підходів, що передбачає пріоритет виховних заходів над суворими покараннями. Визнання неповнолітніх як особливої соціальної групи зумовило розробку окремих норм кримінального права, спрямованих на пом’якшення відповідальності та створення спеціальної системи покарань.

Основними напрямами гуманізації є застосування примусових заходів виховного характеру, умовне засудження та скорочення строків давності й судимості. Проте, незважаючи на позитивні зрушення, існуюча система правових заходів виявилася недостатньо ефективною. Статистичні дані свідчать про значну кількість тяжких злочинів серед неповнолітніх, високу частку групових правопорушень і повторної злочинності. Це вказує на те, що лише гуманізація без комплексних виховних та профілактичних заходів не здатна вирішити проблему злочинності серед молоді.

Отже, подальший розвиток кримінальної політики має поєднувати гуманізм із підвищенням ефективності виховних впливів та посиленням профілактичних заходів, що враховують як особистісні характеристики неповнолітнього, так і інтереси суспільства.

Список використаних джерел

1. Указ Президента України «Про Концепцію розвитку кримінальної юстиції щодо неповнолітніх в Україні. URL:http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/597/2011.
2. Кримінальний кодекс України : Закон України від 05.04.2001 р. №2341-III. Дата оновлення: 16.01.2020. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14.
3. Мінімальні стандартні правила Організації Об'єднаних Націй 1985 року, що стосуються здійснення правосуддя щодо неповнолітніх («Пекінські правила»). URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_211.
4. Національна стратегія реформування системи юстиції щодо дітей на період до 2023 року : схвалена розпорядженням Кабінету Міністрів України від 18.12.2018 р. № 1027-р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1027-2018-%D1%80.

ІМПЛЕМЕНТАЦІЯ ПРИНЦИПІВ ЄВРОПЕЙСЬКОГО АДМІНІСТРАТИВНОГО ПРАВА В НАЦІОНАЛЬНЕ ЗАКОНОДАВСТВО УКРАЇНИ

Катерина БІЛІНКІНА,
студентка 3 курсу ОС "Бакалавр" Навчально-наукового інституту права Київського національного університету імені Тараса Шевченка

Для України як незалежної держави гостро стоїть питання входження в Європейський Союз. Можна з впевненістю стверджувати, що Україна має всі підстави, щоб зайняти належне місце в європейському правовому просторі, де головним пріоритетом є права людини, що сприятиме укріпленню демократичного ладу в Україні.

Необхідною умовою для євроінтеграції України є приведення національної нормативно-правової бази у відповідність до стандартів європейського права за допомогою імплементації норм і принципів.

Термін «імплементація» буквально означає «втілення в життя відповідно до певної процедури», «забезпечення практичного результату і фактичного виконання конкретними засобами» [1, с. 3].

А.С. Гавердовський під імплементацією розуміє «цілеспрямовану організаційно-правову діяльність держав, що вживаються індивідуально, колективно або в рамках міжнародних організацій з метою своєчасної і повної реалізації прийнятих ними відповідно до міжнародного права зобов'язань» [2, с. 37].

Прагнення до руху в напрямку європейських стандартів на українському адміністративному просторі знайшли відбиття в Концепції адміністративної реформи в Україні, яка сформулювала його мету – поетапне створення такої системи державного управління, що забезпечить становлення України як високорозвиненої, правової, цивілізованої

європейської держави з високим рівнем життя, соціальної стабільності, культури та демократії [3].

У процесі розвитку права ЄС, було сформовано засадничі принципи на основі яких здійснюється регулювання правовідносин, котрі виникають в рамках даної наднаціональної міжнародної організації. Це насамперед: принцип адміністрування через закон; принципи пропорційності, юридичної визначеності, недопущення дискримінації, право на слухання в ході адміністративних процедур щодо прийняття рішень, забезпечувальні заходи, справедливі умови доступу громадян до адміністративних судів [4, с. 38].

Європейські принципи адміністративного права структуруються за такими групами: 1) достовірність і передбачуваність; 2) відкритість і прозорість; 3) підзвітність; 4) результативність та ефективність. Кожна з цих груп включає сконцентровані за родовими ознаками конкретні принципи [5, с. 6].

Наприклад, принципи верховенства закону, адміністрування через закон, правової компетенції приводять в дію механізм достовірності і передбачуваності, принципи процесуальної справедливості забезпечують прийняття рішень на підставі справедливості щодо будь-якої особи.

Відкритість і прозорість дозволяють будь-якій особі знати підставу дії адміністрації, а також спрощують проведення зовнішньої перевірки адміністративного впливу з боку вищих наглядових органів.

Пропонується ще одна класифікація європейських принципів адміністративного права, за якою вони поділяються на дві групи: 1) європейські принципи адміністративного права щодо організації публічної адміністрації; 2) європейські принципи адміністративного права щодо діяльності публічної адміністрації.

До основних нормативних джерел, де закріплені принципи європейського адміністративного права можна віднести такі: договори про заснування ЄС; Конвенцію про захист прав людини і основоположних свобод та протоколи до неї; рішення ЄСПЛ; рішення Європейської Ради (Копенгагенські та Мадридські критерії); законодавство ЄС тощо.

Серед всіх принципів акцентується увага на засадничому значенні принципу верховенства права щодо сукупності європейських принципів адміністративного права.

Висвітлюючи тематику реалізації вимог верховенства права у суспільні відносини слід зазначити, що реалізованість принципу свідчить про те, що відносини між людиною та органами державної влади ґрунтуються на вимогах правових норм; що усі суб'єкти соціальних відносин керуються правом, а не силою [6, с. 231].

Другий важливий аспект імплементації принципу верховенства права пов'язаний з реалізацією висловлених намірів. 4 березня набрала чинності

Постанова Кабінету Міністрів України від 28 лютого 2023 року № 189, якою затверджено Порядок проведення первинної оцінки стану імплементації актів права Європейського Союзу. Україна стала першою державою, де селф-скринінг був проведений до офіційного скринінгу Європейської Комісії. Оцінка проводилася у декілька етапів протягом 6 місяців (була завершена до 30 серпня 2023 року) і дала змогу визначити стан адаптації законодавства України до права ЄС, виявити невідповідності та прогалини, які необхідно усунути в межах переговорів та підготовки до вступу в ЄС.

За результатами селф-скринінгу, 2739 актів права ЄС підлягають подальшій повній та/або частковій імплементації. Ще 1625 актів права ЄС повністю імплементовано в українське законодавство. Понад 23 тис. актів права ЄС, за попередньою оцінкою, не потребують імплементації у ході переговорного процесу [7].

Таким чином можна сказати, що запровадження європейських стандартів адміністративного права у практику діяльності публічної адміністрації є запорукою інтеграції України до ЄС, розвитку правової держави і громадянського суспільства, утвердження верховенства права і закону, забезпечення ефективної охорони та захисту прав людини і громадянина в Україні.

Список використаних джерел

1. Хаустова М.Г. Імплементація європейських правових стандартів у правову систему України. Актуальні проблеми сучасного міжнародного права : зб. наук. ст. за матеріалами І Харк. міжнар.-прав. читань, присвяч. пам'яті проф. М. В. Яновського і В. С. Семенова. (Харків, 27 листопада 2015 р.). Харків, 2015. С. 166-172 URL:file:///C:/Users/38063/Downloads/8%20(1).pdf (дата звернення: 20.04.2025).
2. Теорія міжнародного права: навчально-методичний посібник/ За редакцією завідувача кафедри міжнародного та європейського права. О.В. Бігняка. – Херсон: Видавництво «Гельветика», 2020. – 224 с. URL: https://fpk.in.ua/images/biblioteka/2bac_pravo/Bihnyak-O.V-Teoriya-mizhnarodnoho-prava.pdf (дата звернення: 20.04.2025).
3. Про заходи щодо впровадження Концепції адміністративної реформи в Україні: Указ Президента України від 22 липня 1998 р. № 810/98/ Президент України. Офіційний вісник Президента України. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/810/98#Text (дата звернення: 20.04.2025).
4. Теоретико-правові засади імплементації права Європейського Союзу в національне право держав-членів : монографія / І.З. Брацук ; за наук. ред. проф. М.М. Микієвича. – Львів : ЛНУ імені Івана Франка, 2016. – 230с. URL: https://library.nlu.edu.ua/POLN_TEXT/MONOGRAFII_2019/55767250.pdf (дата звернення: 20.04.2025).
5. Колпаков В. К. Європейські стандарти адміністративного права. Адміністративне право і процес. 2014. № 3(9). С. 5-18 URL: file:///C:/Users/38063/Downloads/388-Article%20Text-646-1-10-20190419.pdf (дата звернення: 20.04.2025).
6. Позігун І.О. Досвід імплементації верховенства права як принципу адміністративного процесу в межах західної правової культури. Науковий вісник

Ужгородського Національного Університету. 2021. Сер.: Право. Вип. 63. С. 229-233 URL: https://visnyk-juris-uzhnu.com/wp-content/uploads/2021/08/42.pdf (дата звернення: 20.04.2025).
7. Звіт за результатами первинної оцінки стану імплементації актів права ЄС. Урядовий портал. 2023. URL:https://www.kmu.gov.ua/news/opublikovano-zvit-za-rezultatamy-pervynnoi-otsinky-stanu-implementatsii-aktiv-prava-ies (дата звернення: 20.04.2025).

РЕФОРМУВАННЯ СИСТЕМИ СОЦІАЛЬНОГО ЗАХИСТУ ВІЙСЬКОВОСЛУЖБОВЦІВ В УКРАЇНІ: СОЦІАЛЬНО-ЕКОНОМІЧНИЙ ВИМІР

Катерина ПЛУГАТОР,
студентка 3 курсу
Київського національного університету імені Тараса Шевченка

Науковий керівник: В. В. САВІЦЬКА,
кандидат юридичних наук, асистент

На тлі триваючої російської агресії проти України постає нагальна потреба соціально-економічного реформування з метою належного забезпечення потреб ветеранів війни та успішної їх реінтеграції у мирне суспільство. Досвід провідних країн світу свідчить про важливість комплексного підходу до вирішення цієї багатоаспектної проблеми, зокрема шляхом тісної співпраці між урядом, громадськими організаціями та самими ветеранами. Зважаючи на очікувану велику кількість ветеранів після завершення російсько-української війни, Україні критично необхідно ретельно планувати та виконувати програми адаптації та соціалізації цієї категорії громадян, запозичаючи кращі світові практики соціально-економічного реформування у цій сфері. Такий підхід допоможе мінімізувати проблеми реінтеграції та забезпечити гідний рівень життя як самих ветеранів, так і їхніх сімей.

Чинне законодавство України передбачає право військовослужбовців на охорону здоров'я, медичну допомогу та медичне страхування, щорічне медичне обстеження і диспансеризацію із залученням необхідних спеціалістів, безоплатне забезпечення ліками, стоматологічну медичну допомогу, санаторно-курортне лікування, оздоровлення дітей військовослужбовців в порядку та у спосіб, визначених чинним законодавством України. Проте, далеко не всі гарантії ветеранів мають затверджені порядки їхньої реалізації. Наприклад, відсутній порядок позачергового обслуговування амбулаторно-поліклінічними закладами, а також позачергової госпіталізації. Щодо права на щорічне медичне

обстеження і диспансеризацію із залученням необхідних спеціалістів, то Постановою Кабміну від 05.08.1994 №532 затверджено перелік категорій населення, які проходять обов'язкові медичні огляди. До таких осіб відносяться ветерани війни та особи, які мають особливі заслуги перед Батьківщиною, проте періодичність проходження такого обстеження та особливі умови для таких осіб не передбачені.

Освітні пільги закріплені на рівні Закону "Про статус ветеранів війни, гарантії їх соціального захисту", а порядок надання їх деталізується Постановою Кабінету Міністрів України від 23.11.2016 №975 "Про надання державної цільової підтримки деяким категоріям громадян для здобуття професійної, фахової передвищої та вищої освіти". Державна цільова підтримка надається як повна або часткова оплата навчання, переведення на бюджет, соціальні стипендії та безоплатне проживання в гуртожитках тощо. Гарантії поширюються на державні та комунальні заклади для здобуття професійної, фахової передвищої та вищої освіти. Основними проблемами в контексті реалізації освітніх пільг є забюрократизованість системи, нестача коштів, непоінформованість ветеранів про права та способи реалізації їх, а також кількість пільговиків, яка з кожним роком зростає. Пропонується запровадження заміни механізму оплати освітніх послуг. Замість механізму вступу на місця державного замовлення можна встановити компенсацію вартості навчання. Для осіб, що мають різні статуси, пропонується різний відсоток компенсації: учасників бойових дій та їхніх дітей – 75% компенсації вартості навчання за договором; осіб з інвалідністю внаслідок війни – 100 % компенсації вартості навчання за договором. У січні 2024 року Уряд погодив проєкт Закону України «Про внесення змін до деяких законів України щодо фінансування здобуття вищої освіти та надання державної цільової підтримки її здобувачам». Цим законопроєктом пропонують внести зміни, щоб реформувати систему фінансування освіти. Зокрема, мають застосувати принцип співфінансування оплати навчання з боку держави та фізичних (юридичних) осіб і підвищити ефективність використання держресурсів, – так пояснюють на сайті Міносвіти України. При цьому пільги для вступників із вразливих категорій збережуться. Так, учасники бойових дій, зокрема ті з них, які проходять військову службу залишають за собою право на зарахування на бюджет за результатами участі в конкурсі за квотою; право на отримання державного гранту на навчання у розмірі, який визначає Кабмін за своїм порядком; гарантоване право на на пільговий довгостроковий кредит.

Частина трудових гарантій для ветеранів передбачена ЗУ "Про статус ветеранів війни, гарантії їх соціального захисту". Для учасників війни проти України: виплата допомоги по тимчасовій непрацездатності в розмірі 100 процентів середньої заробітної плати незалежно від стажу роботи,

використання чергової відпустки в зручний для них час; одержання додаткової відпустки без збереження заробітної плати строком до двох тижнів на рік. Ветерани також мають право на одноразове отримання ваучера для підтримання конкурентоспроможності на ринку праці. На підставі ваучера здійснюються перепідготовка за робітничою професією, підготовка за спеціальністю для здобуття ступеня магістра на основі ступеня бакалавра або магістра, здобутих за іншою спеціальністю тощо. Більше 60% ветеранів називають заробітну плату основним джерелом своїх доходів, водночас власний добробут загалом вище оцінюють чоловіки, які не мають ветеранського статусу. Найбільшою проблемою в пошуку роботи, незважаючи на задекларовані державою соціальні гарантії у сфері трудових відносин та працевлаштування, є небажання роботодавців брати на роботу ветерана та наявність проблем зі здоров'ям. Самі ветерани зазначають, що небажання надавати робоче місце людині з пільговим статусом пов'язане з додатковим навантаженням на роботодавців, наприклад, гарантіями збереження місця роботи та заробітної плати у випадку підписання нового контракту або призову на збори резервістів тощо [4]. А відповідно до Закону України від 30 березня 2021 року №1357- IX "Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо удосконалення окремих питань виконання військового обов'язку та ведення військового обліку", на роботодавців покладається додатковий тягар забезпечення соціальних гарантій для працівників-резервістів, призваних без оголошення мобілізації.

Відповідно до Закону "Про статус ветеранів, гарантії їх соціального захисту", надається право на матеріальну допомогу, яка виплачується в залежності від характеру та ступеня втрати працездатності, а також на виплату компенсацій та інших видів допомоги. Ветерани російсько-української війни мають право на одноразову матеріальну допомогу у розмірі 30 мінімальних заробітних плат, а також на щомісячну матеріальну допомогу у розмірі не менше 50 відсотків від прожиткового мінімуму для осіб, які втратили працездатність внаслідок поранення чи захворювання, отриманих у зоні бойових дій. Відповідно до Закону "Про загальнообов'язкове державне соціальне страхування від нещасних випадків на виробництві та професійних захворювань", компенсація за втрату працездатності виплачується у розмірі 100 відсотків середньої заробітної плати відповідного року. Якщо військовослужбовець став інвалідом війни, то йому може бути призначена пенсія за інвалідністю, яка виплачується у залежності від категорії інвалідності та від стажу роботи. Недоліком законодавства України є те, що виплати компенсацій та іншої допомоги пораненим військовим часто затримуються або не виплачуються взагалі. Це пов'язано зі складністю бюрократичної процедури, відсутністю необхідних фінансових ресурсів, а також з корупцією в системі виплат.

Також нерідко виникає проблема з документальним підтвердженням поранення та його зв'язку з виконанням бойового завдання.

Світовий досвід показує, що більшість розвинених країн приділяють значну увагу питанню соціального захисту військовослужбовців та їхніх сімей. У країнах НАТО існує усталена система грошового забезпечення, яка включає основні оклади, додаткові виплати та надбавки, компенсації, пільги тощо. Така система спрямована на підтримку гідного рівня життя військових під час служби та після звільнення. Зокрема, у США та інших країнах НАТО передбачені спеціальні заохочувальні виплати для військовослужбовців певних дефіцитних спеціальностей, компенсації за ризикові умови служби, пільги у сфері медичного та житлового забезпечення.

Крім того, у країнах-членах НАТО існують програми сприяння працевлаштуванню та здобуттю освіти для військовослужбовців після звільнення зі служби. Наприклад, у Німеччині ветерани мають право на призначення на посади у державному апараті та отримують доплати до заробітної плати протягом 10 років після звільнення. Такі програми допомагають полегшити процес соціальної адаптації колишніх військових.

На жаль, в Україні система соціального захисту військових не є достатньо ефективною та сучасною. Незважаючи на наявність великої кількості нормативно-правових актів, більшість із них мають декларативний характер і не враховують реальні потреби військовослужбовців та ветеранів. Одним із шляхів покращення ситуації може стати розробка і впровадження довгострокових програм забезпечення житлом, здобуття освіти, працевлаштування та інших пільг для військових з урахуванням кращих світових практик.

Список використаних джерел

1. Аналіз системи соціального захисту ветеранів та військовослужбовців. Дослідження Національного фонду на підтримку демократії (NED) Січень, 2022. URL: https://legal100.org.ua/wp-content/uploads/2022/08/2022-Bila-kniga.pdf.
2. Veterans Reintegration Survey Results on Veterans' Current Employment Conditions. Veteran Reintegration Program. Липень, 2021. URL: https://www.irex.org/sites/default/files/2%20Veterans'%20Current%20Employment%20Conditions.pdf.
3. Неефективне управління і корупція у системі житлового забезпечення Міністерства оборони України. Дослідження Незалежної антикорупційної комісії з питань оборони. Жовтень, 2018. URL: https://nako.org.ua/storage/pdf/2021-08-10--02:44:44NAKO_Housing_UA_web.pdf.
4. Життя після конфлікту: опитування щодо соціально-демографічних та соціально-економічних характеристик ветеранів конфлікту на сході України та їхніх сімей. Дослідження Міжнародної організації з міграції (МОМ). Січень, 2020. URL:https://ukraine.iom.int/sites/g/files/tmzbdl1861/files/documents/veterans_reintegration_survey_2020_ukr.pdf.

АДВОКАТСЬКА ЕТИКА В УМОВАХ ЦИФРОВІЗАЦІЇ ПРАВОСУДДЯ: МІЖ ТРАДИЦІЄЮ ТА ІННОВАЦІЄЮ

Владислав БЛАЖКО,
викладач юридичних дисциплін
ВСП Фахового коледжу економіки, права та інформаційних технологій
ПЗВО Кам'янець-Подільського податкового інституту

Іванна ОСІПОВА,
студентка спеціальності «Право»
ВСП Фахового коледжу економіки, права та інформаційних технологій
ПЗВО Кам'янець-Подільського податкового інституту

Цифровізація правосуддя стала одним із ключових напрямів трансформації сучасної правової системи. У цьому контексті питання адвокатської етики набуває нових вимірів, адже адвокат змушений балансувати між дотриманням усталених професійних стандартів і використанням новітніх цифрових інструментів.

Традиційно адвокатська етика базується на принципах конфіденційності, лояльності до клієнта, професійної незалежності та поваги до суду. Однак цифрові технології – відеозв'язок, електронний документообіг, використання штучного інтелекту ставлять під сумнів сталі підходи до реалізації цих принципів. Наприклад, питання забезпечення конфіденційності під час відеозв'язку або захисту адвокатської таємниці в хмарних середовищах є викликами, які не можна ігнорувати.

Правила адвокатської етики передбачають, що адвокат зобов'язаний створити умови і вжити всіх можливих заходів для максимального захисту будь-якої інформації, яка отримується та передається ним через соціальні мережі, інтернет-форуми та інші форми спілкування в мережі Інтернет, в тому числі листування, передачі документів та будь-якої іншої інформації, що становить предмет адвокатської таємниці [1]. Проте сучасні технології, з одного боку, полегшують доступ до правосуддя, з іншого – створюють нові загрози витоку даних.

Наявність цифрових платформ для ведення справ, електронних реєстрів та баз даних потребує не лише технічного захисту, а й етичного усвідомлення ризиків. Крім того, активне використання адвокатами соціальних мереж і цифрових платформ у професійній діяльності ставить етичні питання щодо меж самореклами, спілкування з клієнтами онлайн та участі в публічних обговореннях справ.

У цьому контексті Національна асоціація адвокатів України вже неодноразово закликала до оновлення етичних стандартів із урахуванням цифрових викликів. При цьому важливо забезпечити баланс між професійною свободою адвоката та відповідальністю за його цифрову присутність.

Досвід зарубіжних країн також свідчить про потребу адаптації етичних кодексів до цифрової доби. Наприклад, у США Американська асоціація адвокатів (ABA) внесла зміни до правил професійної відповідальності, зокрема в частині збереження конфіденційності у цифровому середовищі та використання електронної комунікації [2]. Водночас у Великобританії Solicitors Regulation Authority (SRA) наголошує на необхідності цифрової грамотності як частини етичної компетентності адвоката.

З міжнародної точки зору варто згадати практику Європейського суду з прав людини, який неодноразово наголошував на тому, що адвокатська діяльність повинна відповідати не лише вимогам національного законодавства, але й принципам доброчесності та етичної поведінки в демократичному суспільстві [3]. Це особливо актуально в умовах поширення дистанційних судових засідань, коли питання етичної поведінки набувають ще більшої ваги.

Отже, поєднання традицій етики адвоката з інноваційними цифровими інструментами вимагає переосмислення професійної ролі адвоката. Це означає не відмову від етичних норм, а їх адаптацію до нових умов: оновлення стандартів, навчання цифрової безпеки, створення механізмів етичного контролю в онлайн-середовищі.

Таким чином, адвокатська етика в умовах цифровізації правосуддя – це не суперечність, а виклик, який відкриває шлях до формування нової моделі професійної поведінки: відповідальної, гнучкої, але незмінно зорієнтованої на захист прав і свобод людини.

Список використаних джерел

1. Правила адвокатської етики, атверджені звітно-виборним з’їздом адвокатів України 09 червня 2017 року. URL: https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/n0001891-17#Text (дата звернення: 30.04.2025).
2. American Bar Association. Model Rules of Professional Conduct. URL: https://www.americanbar.org/groups/professional_responsibility/publications/model_rules_of_professional_conduct/ (дата звернення: 30.04.2025).
3. Case of Morice v. France (Application no. 29369/10), European Court of Human Rights. URL: https://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-154265 (дата звернення: 30.04.2025).

ОСОБЛИВОСТІ ЗАСТОСУВАННЯ ЗАПОБІЖНИХ ЗАХОДІВ У КРИМІНАЛЬНОМУ ПРОВАДЖЕННІ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ

Віктор СУПРОНЮК,
курсант навчальної групи ДР-341
2 курсу факультету підготовки фахівців для органів досудового розслідування Національної поліції України
Дніпровського державного університету внутрішніх справ

Науковий керівник: Аліна ГАРКУША,
кандидат юридичних наук, доцент,
доцент кафедри кримінального процесу
Дніпровського державного університету внутрішніх справ

В умовах повномасштабної війни, яку веде російська федерація проти України, система кримінального правосуддя зазнає суттєвих випробувань та трансформацій. Особливої уваги в цьому контексті заслуговує питання застосування запобіжних заходів у кримінальному провадженні, оскільки саме цей інститут кримінального процесу безпосередньо пов'язана з обмеженням прав і свобод осіб та має відповідати принципам справедливості, пропорційності та верховенства права навіть в умовах воєнного стану. Правовою основою для застосування запобіжних заходів у період воєнного стану є Кримінальний процесуальний кодекс України [1], Закон України «Про правовий режим воєнного стану» від 12.05.2015 № 389-VIII [2], а також Закон України «Про внесення змін до Кримінального кодексу України, Кримінального процесуального кодексу України та інших законів України щодо вдосконалення кримінальної відповідальності за злочини проти встановленого порядку несення або проходження військової служби під час дії воєнного стану» від 20.08.2024 № 3902-IX [3].

Стаття 177 КПК України вказує на те, що мета обрання запобіжного заходу є забезпечення виконання підозрюваним, обвинуваченим покладених на нього процесуальних обов'язків, а також запобігання спробам перешкоджати проведенню процесуальних дій.

Зараз, коли внаслідок воєнного стану ситуація змінюється, ми маємо дуже відчутні зміни у Кримінальному процесуальному кодексі України, які в дечому, руйнують звичні норми та процесуальні порядки. Саме такі обставини зумовили прийняти Закон України «Про внесення змін до Кримінального кодексу України, Кримінального процесуального кодексу України та інших законів України щодо вдосконалення кримінальної відповідальності за злочини проти встановленого порядку несення або

проходження військової служби під час дії воєнного стану» від 20.08.2024 № 3902-IX[3].

Одним з таких прикладів таких змін є стаття 616 КПК України, в якій регламентується, що запобіжний захід, який раніше був призначений, може бути скасований у зв'язку з проходженням військової служби за призовом, або на контрактній основі. Підозрюваний/обвинувачений має право подати відповідне клопотанням, яке розглядається прокурор і вже відповідно прокурор звертається до слідчого судді або суду, який розглядає кримінальне провадження, з клопотанням про скасування запобіжного заходу у вигляді тримання під вартою проходження військової служби за призовом під час мобілізації, на особливий період [1].

Якщо в клопотанні викладено достатньо підстав для прийняття відповідного рішення, суд може скасувати такий запобіжний захід, в обхід раніше встановленим нормам кримінального процесу. Після такого рішення, підозрюваний/ обвинувачений має прибути впродовж 48 годин до місцевого Територіального центру комплектування та соціальної підтримки.

Однак, в тій же статі, у пункті 4, дозволяється скасування будь-якого запобіжного заходу, окрім тримання під вартою.

Ще одним «воєнним» нововведенням є пункт 5, в якому запобіжний захід у вигляді застави змінюється на особисте зобов'язання, якщо особа бажає, щоб кошти, що були виділенні під заставу, були перераховані на спеціальні рахунки Національного банку України для цілей оборони України.

Також можливо змінити запобіжний захід на домашній арешт, у випадку, якщо особа знаходиться в зоні активних бойових дій [3].

На основі аналізу нормативно-правового акта про військову службу слід виділила низку проблемних аспектів, які не корелюються зі ст. 616 КПК України. Так, невизначеним є питання щодо направлення підозрюваного на проходження військово-лікарської експертизи у випадку подання ним клопотання про скасування запобіжного заходу у вигляді тримання під вартою і проходження військової служби. Ситуація ускладнюється його перебуванням під вартою, адже для того, щоб визначити придатність підозрюваного, обвинуваченого до військової служби, існує необхідність у його переміщенні до відповідних установ. Питання полягає також у тому, чи може підозрюваний, обвинувачений бути направленим на проходження військово-лікарської експертизи. Відповідно до Положення про військово-лікарську експертизу в Збройних Силах України «медичний огляд військовозобов'язаних проводиться за рішенням військового комісара ВЛК військових комісаріатів» [4, с. 44]. Із цього випливає, що направлення на медичний огляд здійснюється посадовими особами органами комплектування [5].

Резюмуючи, на основі дослідження оновленого положення КПК України, зокрема положення ст. 616, яке регламентує механізми скасування запобіжного заходів в сучасних

Потрібно розуміти, що на практиці реалізація цієї норми супроводжується низкою проблем, серед яких слід відзначити наявність корупційної складової, труднощі з вирішенням питання відстрочки за умов повідомлення про підозру, невизначеність строків розгляду клопотань прокурора про скасування запобіжного заходу, а також недостатню оцінку ризиків при обранні запобіжного заходу [4, с. 44].

Окрім цього, необхідно акцентувати увагу на професійних якостях підозрюваних, зокрема їх здатності проходити військову службу, а також розглядати потенціал їх участі у Збройних Силах України. Важливим є і розширення перелічених пунктів клопотання шляхом додання положень щодо можливості несення комплектування та забезпечення соціальної підтримки, що дозволить врахувати професійні уміння, освіту та досвід обвинувачених.

Таким чином, робота вказує на потребу вдосконалення як нормативно-правового регулювання, так і практичних механізмів реалізації положень КПК України для забезпечення більш ефективного та справедливого застосування запобіжних заходів.

Список використаних джерел

1. Кримінальний процесуальний кодекс України : Закон України від 13.04.2012 № 4651-VI. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17#Text (дата звернення: 17.03.2025).
2. Про правовий режим воєнного стану : Закон України від 12.05.2015 № 389-VIII. Дата оновлення : 08.02.2025. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/389-19#Text (дата звернення: 17.03.2025).
3. Про внесення змін до Кримінального кодексу України, Кримінального процесуального кодексу України та інших законів України щодо вдосконалення кримінальної відповідальності за злочини проти встановленого порядку несення або проходження військової служби під час дії воєнного стану : Закон України від 20.08.2024 № 3902-IX URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3902-20#n15 (дата звернення: 17.03.2025).
4. Гаркуша А.Г. Скасування запобіжного заходу у вигляді тримання під вартою в умовах воєнного стану в контексті ст. 616 КПК України. *Науковий журнал «Право і безпека».* Том 86 № 3 (2022) : Закон і безпека. 2022. С. 37-47.
5. Положення про військово-лікарську експертизу в Збройних Силах України : затв. Наказом МО України від 14.08.2008 № 402 // БД «Законодавство України» / ВР України. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1109-08 (дата звернення: 17.03.2025).

ПРАВОВЕ РЕГУЛЮВАННЯ ПИТАНЬ МІГРАЦІЇ ТА ПРИТУЛКУ В ЄВРОПЕЙСЬКОМУ СОЮЗІ

Анастасія МЕДВЕЦЬКА,
студентка 3-го курсу, спеціальності 081 Право
Фахового коледжу економіки, права та інформаційних технологій

Еволюція правового регулювання міграційного контролю в ЄС пройшла чотири основні етапи розвитку. Перший етап (від заснування ЄС до кінця 1960-х) характеризувався відсутністю системного підходу до міграційного регулювання через низьку актуальність цих питань. Протягом другого етапу (кінець 1960-х – 1970-ті) фокус зосереджувався на соціально-економічних аспектах міграції. Третій етап (1980-ті – 2000-ні) відзначився трансформацією міграційних питань з економічної площини у політичну сферу.

Четвертий етап, що розпочався у 2010-х роках, характеризується появою нових викликів для міграційної політики ЄС, які потребують адаптації існуючих правових механізмів. І, нарешті, сучасний етап – зміни правового регулювання міграційного контролю в Європейському Союзі після вторгнення рф на територію України. Розглянемо їх більш детально.

Еволюція правового регулювання міграційного контролю в Європейському співтоваристві мала поетапний характер. На початковому етапі формування Співтовариства міграційне регулювання не було пріоритетним напрямом – ні питання вільного переміщення осіб в межах внутрішнього ринку, ні міграція громадян третіх країн не розглядалися як значущі.

Другий етап розпочався з ухваленням Регламенту ЄЕС № 1612/68 «Про свободу пересування працівників в рамках співтовариства» у 1968 році [1].

В третьому етапі йдеться про міграційні питання перемістилися з економічно-соціальної площини (де вони стосувалися конкурентних відносин, соціального захисту працівників та об’єднання родин задля створення єдиного ринку товарів і праці) до політичної сфери.

Міграційне питання набуло політичного забарвлення значною мірою через те, що система надання притулку все частіше використовувалася як спосіб економічної міграції. Притулок перетворився на альтернативний канал для економічної імміграції до країн ЄС, що призвело до його асоціації з нелегальною міграцією. Це підтверджується і на офіційному веб-сайті Єврокомісії, де серед завдань системи Eurodac зазначено можливість для правоохоронних органів країн-членів зіставляти відбитки пальців з кримінальних справ з тими, що зберігаються в базі даних EURODAC з

метою запобігання, виявлення та розслідування серйозних злочинів та тероризму та при суворо контрольованих обставинах та конкретних гарантіях [2].

Четвертий етап еволюції правового регулювання міграційного контролю в Європейському Співтоваристві бере початок у 2010-х роках.

Він характеризується появою нових викликів та визнанням того, що адміністративні можливості країн-членів ЄС виявилися недостатніми для їх подолання.

Масовий і неконтрольований наплив біженців до південноєвропейських країн під час міграційної кризи 2014-2015 років змусив розробити план термінових і рішучих заходів для запобігання людським трагедіям у Середземному морі [3].

Так, накреслені питання, які мають бути вирішені у найближчому майбутньому: 1) завершення спільної європейської системи притулку; спільне управління європейським кордоном; формування нової моделі легальної міграції.

Враховуючи провали міграційної політики 2014-2015 років, Єврокомісія у квітні 2016 року ініціювала обговорення комплексного реформування системи притулку та міграційної політики.

Основними напрямками реформи визначено:

- розробку надійної та справедливої системи визначення відповідальної країни-члена за розгляд заяв про притулок. Це потребує адаптації загальноєвропейської системи притулку до масового напливу шукачів притулку та біженців через визначені пункти в'їзду, а також забезпечення солідарності та справедливого розподілу обов'язків між країнами-членами;

- вдосконалення системи «Eurodac» – централізованої бази даних ЄС, яка містить відбитки пальців усіх заявників притулку, незалежно від їхнього місцезнаходження в ЄС та країни, що надає притулок; гармонізацію системи притулку для забезпечення однакового ставлення до шукачів притулку в усьому ЄС та зменшення необґрунтованої міграції. Для цього Комісія пропонує запровадити новий Регламент із єдиною процедурою надання притулку в ЄС замість чинної Директиви; протидію несанкціонованому переміщенню осіб всередині ЄС, щоб запобігти зловживанням системою притулку та встановити санкції за неправомірні переміщення між країнами-членами [4].

І, нарешті, в загальних рисах можна охарактеризувати правове регулювання міграційного контролю в Європейському Союзі після вторгнення рф на територію України.

Російське вторгнення в Україну спричинило найбільшу міграційну кризу в Європі з часів

Другої світової війни, що зумовило необхідність термінового реагування з боку ЄС та впровадження нових правових механізмів міграційного контролю. При цьому, ключовими змінами в правовому регулюванні, як ми бачимо є:

1. Активація Директиви про тимчасовий за-хист: вперше в історії ЄС застосував Директиву 2001/55/ЄС про тимчасовий захист, надано право українцям проживати, працювати та навчатися в ЄС протягом початкового періоду в один рік з можливістю продовження, забезпечено доступ до медичної допомоги, освіти та соціального забезпечення, операційні заходи на кордонах: посилено присутність агентства Frontex на зовнішніх кордонах ЄС; спрощено процедури прикордонного контролю для громадян України; впроваджено спеціальні коридори солідарності для гуманітарної допомоги. Фінансова підтримка: мобілізовано кошти з фондів CARE (Cohesion's Action for Refugees in Europe); надано додаткове фінансування програмам підтримки біженців; виділено ресурси на адаптацію інфраструктури прийому біженців.

4. Координація та інформаційний обмін: створено Платформу солідарності для координації дій між державами-членами; запроваджено єдину систему реєстрації осіб, які отримали тимчасовий захист; посилено механізми обміну інформацією між національними міграційними службами.

5. Інтеграційні заходи: розроблено спеціальні програми інтеграції українських біженців; спрощено процедури визнання професійних кваліфікацій; забезпечено мовну підтримку та професійне навчання.

Правове регулювання міграційного контролю в Європейському Союзі пройшло тривалу еволюцію від розрізнених національних підходів до комплексної загальноєвропейської системи. Початковий етап характеризувався відсутністю систематичного регулювання, другий етап ознаменувався прийняттям важливого Регламенту 1612/68, який встановив принцип недискримінації та права на возз'єднання сімей.

Третій етап відзначився переходом міграційних питань у політичну площину та створенням важливих інституційних механізмів, таких як група «Треві» та Шенгенська система. Четвертий етап, що розпочався у 2010-х роках, був спрямований на подолання нових викликів та адаптацію існуючих механізмів до зростаючих міграційних потоків. Міграційна криза 2014-2015 років виявила недоліки в системі та призвела до ініціатив з реформування політики притулку, вдосконалення системи Eurodac та гармонізації міграційних процедур у всіх країнах-членах ЄС. Сучасний етап, спричинений російським вторгненням в Україну, демонструє здатність ЄС до швидкої адаптації правових механізмів у кризових ситуаціях. Вперше було активовано Директиву про тимчасовий захист, впроваджено комплексні заходи підтримки біженців, включаючи фінансову

допомогу, спрощення процедур прикордонного контролю та створення інтеграційних програм.

Цей досвід може стати моделлю для подальшого розвитку міграційної політики ЄС, особливо щодо реагування на масштабні міграційні кризи.

Список використаних джерел

1. Regulation 1612/68. On freedom of movement for workers within the Community. Official Journal of the European Communities. No L 257. 2 19.10.68. URL: https://eur-lex.europa.eu/eli/reg/1968/1612/oj/eng.
2. Identification of applicants (EURODAC). URL: https://ec.europa.eu/home-affairs/what-we-do/policies/asylum/identification-of-applicants_en.
3. European Agenda on Migration: Communication from the Commission to the European Parliament, the Council, the European Economic and Social Committee and the Committee of the Regions. Brussels, 13.5.2015.COM(2015) 240. URL: https://ec.europa.eu/anti-trafficking/sites/antitrafficking/files/communication_on_the european_agenda_on_migration_en.pdf.
4. Towards a Reform of the Common European Asylum System and Enhancing Legal Avenues to Europe: Communication from the Commission to the European Parliament and the Council. Brussels, 6.4.2016. COM(2016) 197. URL: https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=celex:52016DC0197.

ВИКОРИСТАННЯ ВІДЕОФІКСАЦІЇ ЯК ОБОВ'ЯЗКОВОГО ЕЛЕМЕНТУ СЛІДЧИХ ДІЙ: ГАРАНТІЇ ЧИ ІЛЮЗІЯ ПРОЗОРОСТІ

Варвара КИРИЧЕНКО,
курсантка 3 курсу 1 групи
Військово-юридичного інституту
Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого

Світлана ДАВИДЕНКО,
кандидатка юридичних наук, доцентка,
доцентка кафедри кримінального процесу
Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого

Відповідно до положень статті 23 Кримінального процесуального кодексу України (далі – КПК України) [1], суд досліджує докази безпосередньо, а показання учасників кримінального провадження отримує виключно усно під час судового засідання. Не можуть визнаватися доказами відомості, що містяться в показаннях, речах і документах, які не були предметом безпосереднього дослідження судом, за винятком випадків, прямо передбачених КПК України.

Сторона обвинувачення зобов'язана забезпечити присутність свідків обвинувачення під час судового розгляду для реалізації права сторони захисту на допит перед незалежним і неупередженим судом. Водночас початковим етапом формування доказової бази є досудове розслідування, в межах якого органи досудового розслідування та інші суб'єкти – підозрювані, потерпілі, захисники – здійснюють збирання, первинну фіксацію та аналіз відповідної інформації, яка в подальшому підлягає безпосередньому дослідженню в суді.

Попри закріплення у КПК України принципів змагальності, безпосередності та забезпечення права на захист, на практиці провідну роль у формуванні та закріпленні фактичних обставин, що мають доказове значення, продовжують відігравати органи досудового розслідування. У зв'язку з цим важливого значення набуває належне документування результатів слідчих (розшукових) дій, зокрема – із використанням технічних засобів фіксації, серед яких відеозапис є найбільш ефективним інструментом забезпечення об'єктивності та достовірності отриманої інформації.

Одним із суттєвих недоліків чинного кримінального процесуального законодавства України є фрагментарність правового регулювання порядку застосування відеофіксації у процесі здійснення слідчих (розшукових) дій. На сьогодні у КПК України відсутня єдина нормативна конструкція, яка б чітко визначала підстави, порядок, процесуальні умови, технічні вимоги до проведення відеозапису, правила його документального оформлення та процедури збереження носіїв з фіксованою інформацією. Це створює прогалини у правовому регулюванні та відкриває можливості для неоднозначного тлумачення і зловживання процесуальними правами.

Попри те, що окремі норми КПК України передбачають можливість застосування технічних засобів фіксації (статті 107, 136, 224, 228, 232, 236, 237, 240, 241) [1], абсолютна більшість із них має диспозитивний характер, покладаючи рішення щодо застосування відеофіксації на розсуд слідчого, прокурора або іншої уповноваженої особи. Імперативну норму містить лише частина десята статті 236 КПК України, відповідно до якої обшук житла чи іншого володіння особи, що проводиться на підставі ухвали слідчого судді, обов'язково підлягає аудіо- та відеофіксації [1]. Згідно з частиною п'ятою статті 224 КПК України [1], під час допиту допускається застосування фотозйомки, аудіо- та/або відеозапису. Однак, з огляду на відсутність обов'язковості, така можливість часто ігнорується, що призводить до дефіциту об'єктивної доказової інформації. Протокол залишається основним джерелом фіксації результатів допиту, що не забезпечує достатній рівень достовірності та повноти зібраних доказів. Таким чином, чинне правове регулювання не гарантує забезпечення

принципів об’єктивності, повноти й неупередженості під час реалізації слідчих повноважень. Проблемним є також питання залучення спеціаліста для здійснення відеофіксації. У практиці досудового розслідування відеозапис зазвичай здійснюється самостійно слідчим, що негативно впливає на якість фіксації та створює ризики втрати або викривлення даних, які мають доказове значення. У свою чергу, залучення незалежного спеціаліста у сфері технічного фіксування могло б забезпечити належну якість аудіо- та відеозапису, а також додаткову гарантію процесуальної безпеки для учасників провадження.

Варто звернути увагу і на відсутність нормативно встановлених технічних стандартів щодо засобів фіксації, а також вимог до носіїв інформації, які використовуються для збереження відеоматеріалів. Відсутність таких вимог створює ризик застосування застарілого або неналежного обладнання, що, у свою чергу, може призвести до істотного порушення процесуальних прав сторін, зокрема – права на захист. Окрему загрозу становить недосконаліть правового регулювання порядку використання відеозаписів, отриманих під час негласних слідчих (розшукових) дій. Зокрема, фіксація розмов між працівниками правоохоронних органів та підозрюваними часто здійснюється без відповідного повідомлення сторін про подальше використання записів у судовому провадженні. Наявні випадки використання доказів, отриманих із порушенням вимог закону (зокрема, із застосуванням фізичного чи психологічного тиску), ставлять під сумнів їх допустимість та підривають легітимність кримінального процесу. Черниченко І.В. та Мацола А.А. звертають увагу на істотну трансформацію порядку використання показань, здобутих під час досудового розслідування в умовах правового режиму воєнного стану. Науковці підкреслюють, що відповідно до ч. 11 ст. 615 КПК України, у кримінальному провадженні, що здійснюється в умовах воєнного стану, показання свідка, потерпілого, а також під час одночасного допиту двох чи більше вже допитаних осіб можуть бути використані як докази в суді виключно за умови фіксації ходу та результатів допиту за допомогою доступних технічних засобів відеофіксації.

Крім того, у випадку допиту підозрюваного за аналогічних умов, обов’язковою є не лише відеофіксація, а й участь захисника, що слугує додатковою гарантією дотримання права на захист. При цьому вчені слушно зауважують, що запровадження обов’язкової відеофіксації слідчих дій слугує механізмом забезпечення прозорості та достовірності отриманих доказів. Водночас вони акцентують на тому, що ефективність відповідних механізмів визначається не лише формальним дотриманням вимог щодо відеозапису, а й фактичним забезпеченням прав учасників кримінального провадження, що, у свою чергу, актуалізує проблему співвідношення між

декларованими процесуальними гарантіями та їх реальним втіленням у практичній площині [2, с. 3].

У контексті застосування відеофіксації як обов'язкового елементу слідчих дій важливою є правова позиція Касаційного кримінального суду Верховного Суду в справі № 164/431/20 від 20 червня 2024 р. Суд зазначив, що відсутність відеозапису обшуку не є автоматичною підставою для визнання протоколу обшуку недопустимим доказом. У цьому випадку обшук був проведений на підставі ухвали слідчого судді та за участю двох понятих, яким були належно роз'яснені їхні права та обов'язки. Поняті підтвердили достовірність протоколу, не висловивши зауважень. Верховний Суд, врахувавши ці обставини, визнав відсутність відеофіксації незначним порушенням вимог кримінального процесуального закону, яке не вплинуло на допустимість доказів [3].

Михайлова А. підкреслює, що відеозапис як спосіб фіксації під час проведення обшуку є обов'язковою вимогою, встановленою законодавцем, з метою забезпечення допустимості матеріалів, отриманих у результаті відповідної слідчої дії, як доказів у кримінальному провадженні. При цьому обов'язок здійснення відеофіксації покладено на сторону обвинувачення, тоді як сторона захисту вправі використовувати технічні засоби фіксації на власний розсуд [4, с. 268].

Отже, актуальна правозастосовна практика свідчить про наявність системної прогалини в регулюванні інституту відеофіксації в кримінальному процесі. Запровадження обов'язкової відеофіксації ключових слідчих (розшукових) дій, унормованої в єдиному законодавчому акті, із залученням технічних спеціалістів, запровадженням чітких стандартів та процедур є необхідною умовою реалізації принципів змагальності, рівності сторін, а також забезпечення прав людини та основоположних свобод у сфері кримінального провадження. Такий підхід не лише підвищить достовірність та об'єктивність доказового процесу, але й мінімізує ризики фальсифікацій, порушень та зловживань з боку сторони обвинувачення.

Список використаних джерел

1. Кримінальний процесуальний кодекс України : Закон. України від 13 квітня 2012 року № 4651-VI. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17 (дата звернення: 27.04.2025).
2. Черниченко І. Василівна; Мацола А.А. Особливості проведення слідчих (розшукових) дій в умовах воєнного стану. Аналітично-порівняльне правознавство.2023. № 2. С.1-6. (дата звернення: 27.04.2025).
3. Постанова ККС ВС від 20.06.2024 по справі 164/431/20. URL: https://reyestr.court.gov.ua/Review/119961109 (дата звернення: 27.04.2025).
4. Михайлова А. Відеозапис як засіб фіксації під час обшуку. Молодий вчений, 2021. №4 (92).С. 265-268. (дата звернення: 27.04.2025).

ПОРУШЕННЯ ПРАВ ПІДОЗРЮВАНИХ ПІД ЧАС ОБРАННЯ ЗАПОБІЖНОГО ЗАХОДУ

Людмила ДАНИЛЕНКО,
курсантка 3 року навчання першого (бакалаврського) рівня вищої освіти спеціальності 081 «Право» Військового юридичного інституту Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого (Україна, м. Харків)

Порушення прав підозрюваних під час обрання запобіжного заходу є вельми серйозною проблемою, що підриває принципи верховенства права та справедливого судочинства. Одним із ключових аспектів цього питання є порушення права на свободу, гарантованого статтею 29 Конституції України та статтею 5 Європейської конвенції з прав людини (Конвенція, 1950). Згідно цих положень, жодну особу не може бути позбавлено волі інакше, ніж на підставі судового рішення, ухваленого відповідно до закону та з дотриманням принципу необхідності. Проте у практиці вітчизняних судів нерідко трапляються випадки, коли запобіжний захід у вигляді тримання під вартою застосовується без належного обґрунтування або з порушенням процесуальних гарантій. Наприклад, Ківалов вказує, що в Україні часто застосовуються шаблонні формулювання при обранні запобіжного заходу без достатнього аналізу обставин справи. Він наголошує, що такий підхід суперечить міжнародним стандартам прав людини та сприяє зловживанням з боку правоохоронних органів [1, 2, 3].

Чимала кількість порушень пов’язана з тим, що суди при розгляді клопотань про обрання запобіжного заходу не дотримуються вимог щодо доведеності ризиків, передбачених статтею 177 КПК України. Зокрема, обмеження свободи підозрюваного повинно ґрунтуватися на чітко обґрунтованих ризиках ухилення від слідства, знищення доказів або впливу на свідків. Білоусов дослідив судову практику з цього питання та встановив, що у понад 70% випадків судді використовують узагальнені формулювання без належного аналізу індивідуальних особливостей обвинуваченого. Це призводить до ситуації, коли підозрювані опиняються під вартою лише на підставі тяжкості злочину, що прямо суперечить усталеній практиці Європейського суду з прав людини (ЄСПЛ) [4, 5].

Ще одним проблемним аспектом є недостатня ефективність механізму оскарження запобіжного заходу. Хоча стаття 309 КПК України передбачає право підозрюваного на оскарження ухвали про обрання запобіжного заходу, практика свідчить, що апеляційні суди рідко змінюють рішення першої інстанції, навіть за наявності суттєвих процесуальних порушень. Шевчук досліджував статистику судових рішень в апеляційних

інстанціях та встановив, що лише у 12% випадків рішення першої інстанції переглядаються, що свідчить про слабку ефективність механізму оскарження. Це створює ситуацію, коли фактичний судовий контроль за обранням запобіжного заходу є формальним і не гарантує дотримання права на свободу та особисту недоторканність [6].

Відмова в апеляційному оскарженні обрання запобіжного заходу: судова практика Верховного Суду України (справа № 635/108/19)

Одним із ключових принципів кримінального процесуального законодавства є право підозрюваного на оскарження ухвали суду щодо обрання запобіжного заходу, особливо коли йдеться про тримання під вартою. Верховний Суд України у справі № 635/108/19 розглянув ситуацію, в якій апеляційний суд безпідставно відмовив у відкритті апеляційного провадження за скаргою захисника підозрюваного.

Слідчий суддя ухвалив рішення про застосування до підозрюваного запобіжного заходу у вигляді тримання під вартою, посилаючись на ризики ухилення від слідства та можливого впливу на свідків. Захисник подав апеляційну скаргу, в якій наголошував на тому, що суд першої інстанції не надав належного обґрунтування існування таких ризиків, а також не розглянув можливість застосування більш м’яких альтернативних заходів, таких як застава або домашній арешт.

Однак апеляційний суд відмовив у відкритті апеляційного провадження, аргументуючи це тим, що ухвала слідчого судді була належно мотивованою, а підстави для її перегляду відсутні.

Верховний Суд скасував рішення апеляційного суду та наголосив на кількох важливих аспектах:

- Порушення права на судовий захист та оскарження – відмова у відкритті апеляційного провадження позбавила підозрюваного ефективного засобу правового захисту, що суперечить статті 5 Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод та статті 309 КПК України.
- Недостатність обґрунтування ризиків – Верховний Суд зазначив, що факт тяжкості обвинувачення сам по собі не може бути єдиною підставою для тримання під вартою. Необхідний детальний аналіз ризиків.
- Вимога забезпечення рівності сторін – суди нижчих інстанцій повинні надавати сторонам кримінального провадження рівні можливості для захисту своїх прав, зокрема можливість ефективного апеляційного перегляду процесуальних рішень.

Отже, проаналізована судова практика у справі № 635/108/19 засвідчує, що право підозрюваного на апеляційне оскарження запобіжного заходу є невід’ємним елементом гарантій справедливого судового розгляду.

Відмова у відкритті апеляційного провадження без належного обґрунтування фактично позбавляє особу можливості захисту від необґрунтованого тримання під вартою, що суперечить як нормам національного законодавства, так і міжнародним стандартам прав людини. Верховний Суд справедливо вказав на необхідність забезпечення реальної змагальності сторін та ретельного аналізу всіх обставин при обранні запобіжного заходу. Цей висновок ще раз підтверджує, що суди повинні діяти в межах принципу верховенства права, забезпечуючи баланс між державними інтересами та правами особи.

Список використаних джерел

1. Ківалов, С. В. (2021). «Правові засади обрання запобіжних заходів у кримінальному процесі України». Київ: Юрінком Інтер.
2. Конституція України https://constitution.in.ua/articles/29/
3. Європейської конвенції з прав людини https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_004#Text
4. Кримінальний процесуальний кодекс України https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17#Tex.
5. Білоусов, О. П. (2022). «Застосування тримання під вартою: проблеми судової практики». Харків: Право.
6. Шевчук, В. М. (2023). «Апеляційне оскарження запобіжних заходів: аналітичний огляд». Львів: Видавництво Львівського університету.
7. Судова практика щодо застосування запобіжного заходу у виді тримання під вартою https://radako.com.ua/sudova-praktyka-shhodo-zastosuvannya-zapobizhnogo-zahodu-u-vydi-trymannya-pid-vartoyu/?utm_source.

ОСОБЛИВОСТІ ВИСНОВКУ ЕКСПЕРТА У КРИМІНАЛЬНОМУ ПРОВАДЖЕННІ ЩОДО ЗҐВАЛТУВАННЯ

Людмила ДАНИЛЕНКО,
курсантка 3 року навчання першого (бакалаврського) рівня вищої освіти спеціальності 081 «Право» Військового юридичного інституту Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого (Україна, м. Харків)

Висновки експертів є важливим джерелом доказів у кримінальному провадженні щодо зґвалтування, оскільки сприяють встановленню істини, підтвердженню або спростуванню обставин злочину. Зґвалтування відноситься до особливо тяжких злочинів, що посягають на сексуальну свободу та особисту недоторканність особи, тому процес доказування вимагає максимальної ретельності та точності.

Одним із ключових видів експертного дослідження під час розслідування таких злочинів є судово-медична експертиза. Вона зазвичай

призначається невідкладно після подання заяви про злочин і спрямована на виявлення фізичних ушкоджень, характерних для сексуального насильства, біологічних слідів, а також визначення часу та механізму їх утворення. Особливо важливо провести огляд потерпілого у перші години після інциденту, оскільки саме в цей період можна зібрати найбільш достовірні докази [1; с. 145].

Однак у деяких випадках відсутність зовнішніх тілесних ушкоджень не виключає факту зґвалтування. У такій ситуації важливе значення набуває проведення комплексної психологічної експертизи, яка дозволяє оцінити психоемоційний стан потерпілого, наявність психологічної травми, здатність до опору та сприйняття подій. Психологічна експертиза допомагає встановити поведінкові реакції жертви під час злочину та пояснити можливу відсутність активного фізичного опору внаслідок страху, шоку або інших психологічних чинників [2; с. 213].

Крім того, важливу роль у доказуванні відіграють біологічна та судово-генетична експертизи. Біологічна експертиза дозволяє виявити та ідентифікувати біологічні матеріали на тілі чи одязі потерпілого, тоді як судово-генетична – встановити належність цих матеріалів конкретній особі за допомогою аналізу ДНК. Оскільки результати ДНК-експертизи мають високу доказову силу, особливо важливим є суворе дотримання правил забору, зберігання та дослідження біологічних зразків, оскільки порушення процедурних вимог може призвести до втрати доказової цінності [3; с. 57].

Разом з тим, висновки експертів підлягають оцінці у сукупності з іншими доказами, такими як показання потерпілої особи, свідків, результати огляду місця події та інші матеріали кримінального провадження. Оцінюючи експертний висновок, слід враховувати його повноту, обґрунтованість, логічну послідовність, відповідність фактичним обставинам справи та кваліфікацію експерта [4; с. 72].

Недоліки у проведенні експертних досліджень та неналежне врахування їхніх результатів можуть мати істотний вплив на хід кримінального провадження. Так, під час розгляду скарги у кримінальному провадженні № 623/2305/17 Ізюмський міськрайонний суд Харківської області встановив, що висновок судово-медичної експертизи, на який посилався слідчий при закритті провадження, містив суттєві недоліки. Експерт не дав вичерпних відповідей на поставлені запитання, не врахував показання потерпілої та інші зібрані докази. Також були допущені порушення процедури забору біологічних зразків, що поставило під сумнів достовірність висновків експертизи. У зв’язку із виявленими порушеннями суд скасував постанову про закриття кримінального провадження та зобов’язав орган досудового розслідування провести додаткові слідчі дії [5].

Крім технічних і процесуальних аспектів, важливо дотримуватися етичних стандартів проведення експертиз у кримінальних провадженнях

щодо зґвалтування. Експерти повинні проявляти особливу делікатність, повагу до потерпілої особи, уникати дій або запитань, що можуть принижувати її гідність або повторно травмувати.

Таким чином, експертні висновки є важливим елементом доказування у кримінальних провадженнях щодо зґвалтування. Їх доказова сила залежить від своєчасності, якості проведення експертиз, правильності оцінки їх результатів у сукупності з іншими доказами, а також професіоналізму всіх учасників кримінального провадження та дотримання прав потерпілої особи.

Список використаних джерел

1. Судова експертиза у кримінальному провадженні за фактами зґвалтування: процесуальні та доказові аспекти. // *Юридичний науковий електронний журнал*. 2021. № 4. С. 145–148. https://elar.navs.edu.ua/collections/ab04163c-ea73-42dd-ad63-371a2e02aa60
2. Психологічна експертиза в провадженнях про статеві злочини: проблеми та практика застосування. // *Науковий вісник публічного та приватного права*. 2023. № 4. С. 211–215. http://nvppp.in.ua/
3. Судово-генетична експертиза як доказ у кримінальному процесі: сучасні можливості та обмеження. // *Вісник кримінального судочинства*. 2021. № 2. С. 55–60. https://vkslaw.com.ua/index.php/journal/issue/archive
4. Особливості оцінки доказів у кримінальному провадженні за фактами сексуального насильства. // *Часопис Академії адвокатури України*. 2022. № 2. С. 72–78. http://www.nbuv.gov.ua/
5. Судова практика у справі №623/2305/17 Ізюмський міськрайонний суд Харківської області https://zakononline.com.ua/court-decisions/show/70726419?utm_source

ДОКТРИНАЛЬНІ ТА НОРМАТИВНІ ПИТАННЯ ОБОВ'ЯЗКОВОСТІ ВИКОНАННЯ РІШЕНЬ ЄСПЛ У ВІТЧИЗНЯНІЙ ЮРИДИЧНІЙ ПРАКТИЦІ

Діана ЛЕГЕНЧУК,
студентка спеціальності «Право»
Навчально-наукового інституту права та психології
Національної академії внутрішніх справ

Аналізуючи сучасний стан правової системи України, варто відзначити її перебування на перехідному етапі, що зумовлено як внутрішніми трансформаційними факторами, так і зовнішньополітичними викликами. Вектор європейської інтеграції обумовлює необхідність імплементації у національне законодавство новітніх правових інструментів, зокрема правових позицій рішень Європейського суду з прав людини

(далі – ЄСПЛ) [1, с. 48]. При цьому, варто врахувати, що питання їх обов'язковості виконання, а отже і визнання в якості бази для подальшого вдосконалення законодавства, становить окремий інтерес, як серед наукової спільноти, так і практикуючих представників юридичних професій.

Питанням щодо організації, принципів та структури діяльності Європейського суду й застосування рішень ЄСПЛ у правовій практиці України присвячено чимало наукових праць як українських, так і зарубіжних науковців, серед яких, зокрема варто відмітити О.І. Соболь, Р.С. Южека, О. Сидоренко, І. Блищенко, І. Карпець, Ю. Колосов, Р. Мюллерсон, В. Пелла, П. Роберте, І. Фісенко та інші.

Як влучно зазначають О.І. Соболь та Р.С. Южек, нині у вітчизняній науковій літературі виокремлюють два біполярні підходи щодо місця рішень ЄСПЛ у джерельній базі, а отже і розгляді питання щодо їх подальшого застосування. Зокрема, до таких позицій відносять такі:

«1) ЄСПЛ є «вищим» судом щодо національних судів, а тому може змінювати або скасовувати рішення національних судів;

2) ЄСПЛ є лише «субсидіарним» інститутом щодо національних судів, а тому його рішення повинні мати лише рекомендаційний (а не обов'язковий) характер» [1, с. 49].

Відтак, представники першого підходу, спираючись на утверджену практику держав-членів ЄС, визнають рішення ЄСПЛ такими, що є первинним джерелом права та підлягають автоматичному визнанню і подальшому застосуванню. При цьому, варто також врахувати, що національне законодавство має уніфікувати внутрішнє «вторинне право» до відповідних положень.

Представники ж іншої позиції висувають тезу про те, що такі рішення є не автоматично обов'язковими для національної практики, хоча і підпадають під обов'язкову юрисдикцію [1, с. 49 – 50].

Звертаючи свою увагу на практичний аспект проблеми, варто відзначити, що у Законі України «Про виконання рішень та застосування практики Європейського суду з прав людини» в преамбулі зазначено, що «цей Закон регулює відносини, що виникають у зв'язку з обов'язком держави виконати рішення Європейського суду з прав людини у справах проти України», до того ж у п.1.ст. 2 цього ж закону вказано наступне: «Рішення є обов'язковим для виконання Україною відповідно до статті 46 Конвенції» [2].

Також, про обов'язковість виконання вказано і у ч.1. ст. 3 Закону України «Про виконавче провадження»: «Відповідно до цього Закону підлягають примусовому виконанню рішення на підставі таких виконавчих документів: … рішень Європейського суду з прав людини …» [3].

Як вказує суддя Касаційного адміністративного суду у складі Верховного Суду Я. Берназюк: «Обов'язковість судового рішення є

важливою складовою права особи на справедливий суд, що гарантоване ст. 6 Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод, та однією з основних засад судочинства, визначених ст. ст. 129, 129-1 Конституції України, ст. ст. 2, 14, 370 КАС України та ст. 13 Закону України «Про судоустрій і статус суддів». Обов'язковість судового рішення означає, що таке рішення буде виконано своєчасно (у розумні строки), належним чином (у спосіб, визначений судом) та у повному обсязі (у точній відповідності до приписів мотивувальної та резолютивної частин рішення)» [4].

Отже, здійснивши аналіз як доктринальних, так і нормативних джерел можемо дійти висновку, що рішення ЄСПЛ підлягають обов'язковому виконанню на території України. При цьому, у багатьох випадках постає інше, не менш вагоме за значенням питання щодо безпосереднього алгоритму їх реалізації, оскільки у чинному законодавстві відсутня чітка процедура та темпоральні межі його виконання.

Список використаних джерел

1. Соболь О. І., Южека Р. С. Сучасний вплив рішень Європейського суду з прав людини на розвиток законодавства та судової практики України». *Південноукраїнський правничий часопис «Протидія злочинності: проблеми практики та науково-методичне забезпечення»*. 2020. № 1. С. 48–54.
2. Закон України «Про виконання рішень та застосування практики Європейського суду з прав людини» № 3477-IV від 23 лютого 2006 року URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3477-15#Text.
3. Закон України «Про виконавче провадження» № 1404-VIII від 2 червня 2016 року URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1404-19#Text.
4. Берназюк Я. Конституційні гарантії реалізації в Україні принципу обов'язковості судового рішення (на прикладі вирішення публічно-правових спорів). URL: https://supreme.court.gov.ua/supreme/pres-centr/zmi/1048627.

ЗАХИСТ ПРАВ ЛЮДИНИ В КОНТЕКСТІ КРИМІНАЛЬНОГО ЗАКОНОДАВСТВА УКРАЇНИ ПІД ЧАС ВОЄННОГО СТАНУ

Софія ТКАЧУК,
студентка 2-го курсу, спеціальності 081 Право
Фахового коледжу економіки, права та інформаційних технологій

Захист прав людини є наріжним каменем демократичної правової держави, основним критерієм її зрілості та гуманістичної спрямованості. Конституція України, міжнародні договори, що ратифіковані нашою державою, а також чинне кримінальне законодавство формують комплекс правових гарантій, спрямованих на охорону основоположних прав і свобод

особи. Проте збройна агресія Російської Федерації, яка почалася у 2014 році і переросла у повномасштабну війну в лютому 2022 року, докорінно змінила правову реальність. Запровадження воєнного стану стало об'єктивною необхідністю в умовах зовнішньої загрози, але водночас поставило перед державою складне завдання – забезпечити баланс між ефективною обороною країни та дотриманням прав людини, зокрема у сфері кримінального права.

Кримінальне законодавство під час воєнного стану набуває особливої актуальності та трансформаційного характеру. З одного боку, зростає роль державного примусу та посилення відповідальності за злочини, що становлять небезпеку для національної безпеки, громадського порядку чи військової дисципліни. З іншого – зберігається обов'язок держави гарантувати особі основні права навіть в умовах обмеження певних свобод, передбачених ст. 64 Конституції України та міжнародними правовими актами, такими як Європейська конвенція з прав людини.

В умовах воєнного стану виникає низка правових колізій, що стосуються прав людини в контексті кримінального процесу: доступ до правової допомоги, презумпція невинуватості, справедливий суд, заборона тортур та жорстокого поводження, пропорційність покарання. Із цим пов'язана необхідність перегляду або уточнення низки кримінально-правових і кримінально-процесуальних норм, які повинні функціонувати у нових умовах без шкоди для правових стандартів.

Воєнний стан – це особливий період у житті країни, коли змінюються правові норми та порядки. Однак, незалежно від обставин, в країні має бути забезпечена дотримання прав людини, навіть під час проведення кримінального провадження. У такий непевний час для суспільства важливо забезпечувати права та свободи людини, захищати її від проявів насильства, злочинності та будь-якої форми дискримінації. Тому дотримання прав людини в кримінальному провадженні є надзвичайно важливою та актуальною темою, особливо в умовах воєнного стану. У воєнний період дотримання прав людини у кримінальному провадженні має велике значення для збереження правопорядку та захисту від потенційних загроз безпеці країни. Проте, на жаль, часто можуть виникати ситуації, коли під час воєнного стану права та свободи людини порушуються військовими, правоохоронними органами або іншими суб'єктами, що мають повноваження здійснювати кримінальне провадження [1, с. 655].

Доречно звернути увагу, що поняття свободи має як правовий, так і процесуальний характер, а також охоплює кілька важливих аспектів, таких як: свобода в кримінальному провадженні передбачає право на фізичну свободу та особисту недоторканність, тобто жодна особа не може бути затримана або ув'язнена інакше, ніж у порядку, передбаченому законом.

Примусові заходи у вигляді затримання або тримання під вартою вважаються безпосереднім обмеженням фізичної свободи, отже, вони допускаються виключно за умови суворого дотримання законодавчих вимог; свобода від свавільного втручання передбачає, що будь-яке обмеження прав особи має бути законним, обґрунтованим та пропорційним. Застосування примусових заходів у кримінальному провадженні, таких як, прикладом, обшук чи тримання під вартою, можуть проводитися чи застосовуватися виключно на підставі дозволу суду й лише за наявності реальної необхідності виконання завдань кримінального провадження. Держава, зі свого боку, зобов'язана забезпечити доступ до правових механізмів захисту, зокрема, можливості оскарження рішень слідчих органів та інших суб'єктів правозастосування; свобода в контексті процесуальних гарантій полягає у праві кожної особи вільно обирати спосіб свого захисту в межах кримінального провадження. Передусім це право відмовитися від надання показань або пояснень стосовно себе, членів сім'ї чи близьких родичів, коло яких визначається законом, а також право на вибір захисника. Слід також зауважити, що свободи є основоположною передумовою для реалізації прав особи. Наприклад, особиста свобода є необхідною для ефективного користування правом на захист, а незаконне позбавлення свободи ускладнює реалізацію права на справедливий судовий розгляд та отримання правової допомоги. Таким чином, права та свободи в кримінальному провадженні взаємодіють, забезпечуючи баланс між захистом прав особи та ефективним правосуддям [2, с. 113].

Таким чином, дослідження проблематики захисту прав людини в контексті кримінального законодавства під час воєнного стану набуває надзвичайної ваги як для правозастосовчої практики, так і для правової науки загалом. Воно дозволяє оцінити, наскільки правова система України готова діяти в умовах кризи, не порушуючи при цьому базові принципи справедливості, гуманізму та верховенства права.

Список використаних джерел

1. Шендрик Ю.В. Дотримання прав людини у кримінальному провадженні під час воєнного стану. Юридичний науковий електронний журнал. 2024. № 4.С.655-658. URL: http://www.lsej.org.ua/4_2024/158.pdf.
2. Тарасюк С. М. Забезпечення прав людини в кримінальному провадженні: класифікаційні підходи та сучасні виклики. Актуальні проблеми вітчизняної юриспруденції. 2024. № 5. URL: http://apnl.dnu.in.ua/5_2024/18.pdf.

ПРОБЛЕМИ ВИКОНАННЯ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ РІШЕНЬ ЄВРОПЕЙСЬКОГО СУДУ З ПРАВ ЛЮДИНИ ЩОДО ДИСКРИМІНАЦІЇ

Лілія КРАПКО,
студентка спеціальності «Публічне управління та адміністрування» Київського національного університету імені Т. Шевченка

11 вересня 1997 року для України набрала чинності Конвенція про захист прав людини та основоположних свобод (далі – Конвенція) та Протоколи до неї. Вказаний документ є одним із фундаментальних у європейській системі захисту прав людини та громадянина і відіграє ключову роль для демократичних держав, котрі її ратифікували. Відповідно до статті 19 Конвенції для забезпечення дотримання Високими Договірними Сторонами їхніх зобов'язань за Конвенцією та Протоколами до неї створюється Європейський суд з прав людини (далі – ЄСПЛ), котрий функціонує на постійній основі. Саме існування такого спеціального судового органу, на мою думку, обумовлює високу ефективність положень, закріплених у Конвенції, адже Високі Договірні Сторони зобов'язуються виконувати остаточні рішення ЄСПЛ в будь-яких справах, у яких вони є сторонами.

Обов'язковість виконання нашою державою рішень проти України також передбачено статтею 2 Закону України «Про виконання рішень та застосування практики Європейського суду з прав людини» [1]. Цим же законом визначено, що під виконанням рішення ЄСПЛ розуміється виплата стягувачеві відшкодування та вжиття додаткових заходів індивідуального характеру, а також вжиття заходів загального характеру. Під додатковими заходами індивідуального характеру розуміється відновлення попереднього юридичного стану, який заявник мав до того як його права було порушено, а також інші заходи, котрі можуть бути визначені у конкретному рішенні за результатами розгляду його скарги. Щодо заходів загального характеру, то вони спрямовані на усунення проблеми в законодавстві або адміністративній практиці, яка існує в державі. Тобто їх вжиття передбачає викорінення недоліків у правові системі, які призвели і продовжують породжувати порушення Конвенції.

Після винесення рішення ЄСПЛ нагляд за його виконанням здійснюється Комітетом міністрів Ради Європи (далі – КМ РЄ), які групують справи за критерієм проблеми, що констатована у ньому. КМ РЄ може здійснювати контроль за вжиттям заходів індивідуального та загального характеру за двома процедурами: звичайною та посиленою. Однією із груп справ, що перебуває під посиленим наглядом КМ РЄ є

«Федорченко та Лозенко проти України», котра об'єднує 9 рішень, що головним чином стосуються непроведення ефективного розслідування насильницьких дій, вчинених на ґрунті нетерпимості. У рішеннях вказаної справи зокрема спостерігались ознаки ворожнечі за ознаками релігійної, національної, расової приналежності, а також сексуальної орієнтації [2].

Не буде перебільшенням твердження про те, що виконання рішень майже кожної групи справ ускладнилось внаслідок повномасштабного наступу рф на територію України, і захист прав окремих спільнот не став виключенням. Особливо це відображається на становищі національних меншин (спільнот). Наприклад на півдні Донецької області проживає етнічна група надазовські греки, поселення яких майже повністю знаходяться в російській окупації. За інформацією Уряду України, яка представлена в Шостій періодичній доповіді України про виконання Рамкової конвенції Ради Європи про захист національних меншин внаслідок бойових дій зазнали шкоди об'єднання представників національних меншин (спільнот) євреїв, греків, німців, болгар, караїмів, турків-месхетинців. На тимчасово окупованих територіях України багато етнічних спільнот постраждало від несанкціонованих обшуків та пограбувань як приватної власності, так і приміщень їх громадських організацій. Це змушує людей покидати місця традиційного проживання і шукати прихистку в країні етнічного походження [3].

Окремо варто згадати про дискримінацію кримських татар, які продовжують перебувати на території анексованої Автономної Республіки Крим. Так, зокрема, значна кількість доказів щодо нетерпимості та порушення прав кримських татар рф була представлена Урядом України в межах розгляду ЄСПЛ справи «Україна проти Росії (щодо Криму)». Щодо цього аспекту ЄСПЛ дійшов висновку про порушення росією статті 14 Конвенції у поєднанні зі статтями 8, 9, 10, 11 Конвенції та статтею 2 Протоколу № 4, оскільки було встановлено існування адміністративної практики переслідувань та дискримінації кримських татар [4].

Ще однією актуальною у контексті, що розглядається, справою, яка проаналізована ЄСПЛ є «Маймулахін та Марків проти України», у рішенні щодо якої констатовано порушення Конвенції у зв'язку з дискримінацією заявників за ознакою їхньої сексуальної орієнтації внаслідок необґрунтованої відмови як одностатевій парі в будь-якій формі правового визнання та захисту у порівнянні з різностатевими парами. За обставинами справи один із заявників долучився до Національної гвардії України після початку повномасштабного вторгнення, де йому повідомили, що у зв'язку із відсутністю дружини у випадку його смерті про це буде поінформовано матір. Встановити правовий зв'язок із своїм партнером (другим заявником)

перший заявник не зміг, оскільки укладення шлюбу недоступне для одностатевих пар в Україні, як і будь-якої його альтернативи [5].

Варто зауважити, що групою народних депутатів було напрацьовано вже 2 проєкти законів, спрямованих на впровадження інституту цивільного партнерства в Україні, однак один з них – № 9103 – перебуває на опрацюванні у Верховній Раді з 13.03.2023, а інший – № 12252 – від 27.11.2024.

Беручи до уваги зазначене вище, однією із основних проблем, в контексті несанкціонованого нападу росії на Україну, результатом якого стала окупація її частини, залишається непідконтрольність українській владі окремих територій. Уряд України не в змозі ефективно відстоювати та забезпечувати права на захоплених землях, оскільки об'єктивно не має доступу до них. Крім цього, увага влади, зокрема і законодавчої її гілки, на мій погляд, наразі сконцентрована на відсічі ворогу і першочергово спрямована на вирішення питань, пов'язаних із воєнним забезпеченням та збереженням української незалежності та державності. Подібне стосується і правоохоронних органів, які зіткнулись із значним об'ємом роботи щодо розслідування злочинів диверсій, тероризму та інших кримінальних правопорушень, що є наслідками протиправного впливу рф, а тому процес досудового слідства у інших категоріях справ, як-от пов'язаних із порушенням рівноправності громадян, може затягуватись. Варто також визнати, що часто недостатня професійна компетентність представників правоохоронних органів призводить до неналежної кваліфікації правопорушення, як наслідок чого мотив нетерпимості взагалі не розслідується та не береться до уваги, що не відповідає встановленим ЄСПЛ вимогам та призводить до порушення Конвенції.

Список використаних джерел

1. Про виконання рішень та застосування практики Європейського суду з прав людини : Закон України від 23.02.2006 № 3477-IV : станом на 2 груд. 2012 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3477-15#Text.
2. Fedorchenko and Lozenko group of cases. *HUDOC-EXEC.* URL: https://hudoc.exec.coe.int/?i=004-31354.
3. Шоста періодична доповідь України про виконання Рамкової конвенції Ради Європи про захист національних меншин. URL: https://dess.gov.ua/wp-content/uploads/2025/01/SHosta_dopovid_RKNM_2024_komentari_.pdf.
4. Case of Ukraine v. Russia (re Crimea). Judgment of European Court of Human Rights, 25.06.2024, nos. 20958/14 and 38334/18. URL: https://hudoc.echr.coe.int/ukr?i=001-235139.
5. Case of Maymulakhin and Markiv v. Ukraine. Judgment of European Court of Human Rights, 01.06.2023, no. 75135/14. URL: https://hudoc.echr.coe.int/ukr?i=001-224984.

ПРОБЛЕМИ РЕАЛІЗАЦІЇ ПРАВА НА ПРОФЕСІЙНУ ПРАВНИЧУ ДОПОМОГУ ПІД ЧАС ПРОВЕДЕННЯ ОБШУКУ

Єлизавета ОГУРЦОВА,
курсант 3 року навчання, першого (бакалаврського) рівня вищої освіти спеціальності 081 «Право» Військово-юридичного інституту Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого

Науковий керівник: Світлана ДАВИДЕНКО,
кандидатка юридичних наук, доцентка, доцентка кафедри кримінального процесу Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого

Право на правничу допомогу є фундаментальною гарантією забезпечення справедливого кримінального провадження, а його реалізація під час проведення обшуку – ключовим чинником дотримання засад верховенства права та недоторканності особи. Проте, як свідчить аналіз чинного законодавства України, зокрема положень ч. 1 ст. 236 КПК України [1], а також правозастосовної практики, реалізація цього права ускладнена низкою суперечностей та прогалин. Зокрема, незважаючи на закріплений обов'язок допустити адвоката до участі в обшуку, в реальності все ще мають місце випадки недопущення захисника до слідчої дії, особливо у випадках, коли на момент початку обшуку не укладено угоди про надання правничої допомоги. Проблематику правового статусу адвоката під час обшуку, а також забезпечення доступу до правничої допомоги в таких умовах досліджували українські науковці, зокрема Вегера І. [2, с. 147] та Афоніна Є. Л. [3, с. 7], які наголошували на необхідності законодавчого усунення прогалин та посилення гарантій захисту прав особи під час досудового розслідування. Саме тому питання, що стосуються ефективного забезпечення права на правничу допомогу під час проведення обшуку, потребують подальшого теоретико-прикладного аналізу, з урахуванням як вітчизняної практики, так і міжнародних стандартів у сфері прав людини.

Право на правничу допомогу є однією з ключових гарантій дотримання прав людини у кримінальному провадженні, однак механізм реалізації цього права у контексті проведення обшуку не є повністю визначеним і уніфікованим у процесуальному законодавстві України.

На мою думку, положення ч. 1 ст. 236 КПК України, які регулюють участь захисника чи адвоката під час проведення обшуку, містять суперечливі формулювання. З одного боку, вказано, що для участі в обшуку може бути запрошений захисник або представник особи, у якої проводиться обшук. З іншого боку, слідчий чи прокурор зобов'язані вжити належних заходів для забезпечення присутності осіб, чиї права можуть бути обмежені,

під час обшуку. Це означає, що слідчий або прокурор не мають права заборонити участь адвоката чи представника, і повинні допустити їх на будь-якому етапі слідчої дії. На практиці ж виникають випадки, коли адвокатів не допускають до участі в обшуку, навіть у тих ситуаціях, коли особа має намір скористатися правничою допомогою, але угода з адвокатом ще не укладена. У таких випадках адвокат має бути допущений до обшуку після прибуття та підтвердження своїх повноважень, ставши таким чином повноправним учасником слідчої дії. Однак, відповідно до чинного законодавства, на слідчого чи прокурора не покладається обов'язок щодо залучення адвоката чи забезпечення його участі в обшуку – це відповідальність особи, яка бажає скористатися юридичною допомогою. З іншого боку, проблема зловживань з боку адвокатів може виникати через умисне затягування прибуття до місця проведення обшуку, активну (в тому числі фізичну) протидію його проведенню, а також спроби винести речі або документи, вилучення яких передбачено ухвалою суду. Однак процесуальне законодавство не містить чіткої реакції на таку недобросовісну поведінку адвокатів. Особливо важливою є ситуація, коли обшук проводиться в житлі чи іншому володінні особи. Порушення правил щодо участі адвоката в обшуку може призвести до визнання доказів, отриманих під час такого обшуку, недопустимими. Адвокат має можливість довести факт недопущення до обшуку в судовому розгляді, якщо виникнуть такі обставини. Тому, хоча участь адвоката під час обшуку не є обов'язковою за законом, забезпечення його участі має здійснюватися особою, яка бажає скористатися правовою допомогою.

Послідовна позиція Верховного Суду підтверджує, що участь захисника під час обшуку не є обов'язковою складовою реалізації права на захист. Так, у постанові Касаційного кримінального суду від 10 грудня 2020 року у справі № 751/602/18 зазначено, що навіть у провадженні, де участь захисника є обов'язковою, його обов'язкова присутність під час обшуку законом не передбачена. Аналогічну правову позицію містить і постанова від 31 березня 2021 року у справі № 727/8945/17.

Утім, незважаючи на відсутність прямого припису про обов'язковість участі захисника, законодавець передбачає наслідки порушення права на захист, зокрема – визнання доказів, здобутих у результаті обшуку, недопустимими у разі, якщо захисника не було допущено до проведення цієї слідчої дії. Згідно з п. 3 ч. 3 ст. 87 КПК України, доказ визнається недопустимим, якщо його було отримано під час обшуку у житлі чи іншому володінні особи, а при цьому захисника, який прибув, не було допущено до участі. Обов'язок доведення факту недопущення захисника до участі в обшуку, як вказує Верховний Суд, покладається на сторону захисту – зокрема, на самого адвоката, який має надати відповідні докази під час судового розгляду.

Таким чином, існує дисбаланс між формальними нормами КПК України та практикою їх реалізації: з одного боку, не встановлено обов'язку забезпечення участі захисника під час обшуку; з іншого – не допуск такого захисника, який виявив бажання брати участь, автоматично нівелює допустимість здобутих доказів. Така ситуація вимагає законодавчого уточнення норм ст. 236 КПК України з метою усунення суперечностей. Проблематика уніфікації норм щодо участі захисника під час обшуку потребує нормативного врегулювання, аби забезпечити належну реалізацію права на захист, закріпленого у ст. 59 Конституції України [6] та ст. 6 ЄКПЛ [7].

Список використаних джерел

1. Кримінальний процесуальний кодекс України : Закон України від 13 квітня 2012 року № 4651-VI. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17
2. Вегера І. Проблемні питання участі адвоката при проведенні обшуку. *Підприємництво, господарство і право.* 2016. № 7. С. 143-147.
3. Афоніна Є. Л. Деякі питання участі адвоката під час проведення обшуку житла чи іншого володіння особи. 2016. № 1. С. 1-7.
4. Постанова Касаційного кримінального суду Верховного Суду від 10 грудня 2020 року у справі № 751/602/18. URL: https://reyestr.court.gov.ua/Review/93595881
5. Постанова Касаційного кримінального суду Верховного Суду від 31 березня 2021 року у справі № 727/8945/17. URL: http://iplex.com.ua/doc.php?regnum=96071404&red=100003b7995b0a5af8d4bb70b11daa0b9b7606&d=5
6. Конституція України : Закон України від 28 червня 1996 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80#Text
7. Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод : Конвенція Ради Європи 1950 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_004#Text

ВИКОРИСТАННЯ ШТУЧНОГО ІНТЕЛЕКТУ ТА ЦИФРОВИХ ТЕХНОЛОГІЙ У КРИМІНАЛЬНОМУ ПРОЦЕСІ: РИЗИКИ ДЛЯ ПРАВ ЛЮДИНИ

Єлизавета ОГУРЦОВА,
курсант 3 року навчання, першого (бакалаврського) рівня вищої освіти спеціальності 081 «Право» Військово-юридичного інституту Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого

Науковий керівник: Світлана ДАВИДЕНКО,
кандидатка юридичних наук, доцентка, доцентка кафедри кримінального процесу Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого

Цифровізація усіх сфер суспільного життя, зокрема правової системи, створила передумови для широкомасштабного впровадження інноваційних технологій у кримінальне судочинство.

Особливу увагу наукової спільноти та практиків привертає використання штучного інтелекту (ШІ) у діяльності органів досудового розслідування, прокуратури та суду. Сучасні технологічні інструменти дозволяють здійснювати аналіз великих обсягів даних, прогнозувати поведінку осіб, ідентифікувати закономірності у кримінальній активності, автоматизувати рутинні процеси та підвищувати загальну ефективність кримінального провадження. Разом із тим, використання цифрових технологій, зокрема алгоритмів штучного інтелекту, супроводжується низкою загроз для дотримання прав людини. Застосування систем, які не є повністю прозорими або контрольованими з боку людини, може призводити до обмеження прав на захист, приватність, справедливий суд та юридичну визначеність. Проблемним залишається питання відповідальності за помилки, допущені внаслідок використання автоматизованих рішень, а також ризик виникнення дискримінації, обумовленої алгоритмічними упередженнями. Актуальність дослідження обумовлена необхідністю критичного осмислення меж допустимості використання ШІ у кримінальному процесі та визначення правових запобіжників, що забезпечують дотримання міжнародних стандартів у сфері прав людини. Вітчизняні дослідники, зокрема Ліхтинський А.П., Михайлов В. О. [1, с. 120], Плахотнік О. В. [2, с. 57], у своїх працях звертають увагу на складність взаємодії між інноваційними технологіями та базовими принципами кримінального процесуального права.

Використання штучного інтелекту в кримінальному процесі може стосуватися як етапів досудового розслідування, так і судового розгляду. Йдеться, зокрема, про алгоритми прогнозування злочинної поведінки, автоматизоване оцінювання ризиків рецидиву, аналітику великих обсягів даних (зокрема відеозаписів, електронного листування, банківських транзакцій), цифрову ідентифікацію осіб, розподіл справ між органами досудового розслідування та суддями, автоматичне формування проєктів процесуальних документів. У практиці деяких країн уже функціонують системи, які аналізують наявність обґрунтованих ризиків для обрання запобіжного заходу, а також прогнозують поведінку обвинуваченого після винесення вироку. В Україні подібні функції частково реалізуються в рамках електронної системи eCase, що впроваджується в антикорупційних органах [1, с. 121]. Разом із тим, залучення штучного інтелекту до кримінального провадження несе низку викликів у площині захисту прав людини. Одним із найбільш суттєвих ризиків є імовірність відтворення та навіть посилення існуючих дискримінаційних моделей, що формуються на підставі навчальних масивів даних. Алгоритмічне прогнозування ймовірної злочинної поведінки часто базується на статистичних індикаторах, які можуть відображати соціально-економічну нерівність або вкорінені

упередження в суспільстві. Внаслідок цього існує ризик, що представники певних соціальних, етнічних або демографічних груп будуть необґрунтовано частіше потрапляти в зону підвищеної уваги правоохоронних органів. Крім того, проблема прозорості функціонування алгоритмів штучного інтелекту залишається критичною. Відсутність доступу до логіки прийняття автоматизованих рішень обмежує право особи на ефективний засіб юридичного захисту, що суперечить статтям 6 і 13 Конвенції [4]. У разі, якщо рішення про застосування запобіжного заходу, висунення обвинувачення або призначення покарання ґрунтується на результатах діяльності програмного забезпечення, але водночас не піддається перевірці чи оскарженню, виникає загроза порушення принципу справедливого суду.

Не менш важливим є й питання відповідальності за дії систем штучного інтелекту, залучених до кримінального провадження. Відповідно до **ст. 22 Кримінального процесуального кодексу України [3]**, обов'язок забезпечення повного, всебічного й неупередженого дослідження обставин покладається на конкретних суб'єктів – слідчого, прокурора або суддю. Це означає, що делегування алгоритмам критично важливих процесуальних функцій можливе лише за умови збереження за людиною повноважень остаточного контролю та прийняття рішень. Будь-яке рішення у межах кримінального провадження має бути результатом особистої правової оцінки уповноваженого суб'єкта та супроводжуватися чітко визначеним обсягом його процесуальної відповідальності. Використання технологій штучного інтелекту не повинно нівелювати засади змагальності сторін і принципу безпосередності дослідження доказів, закріплених у статтях 22 і 23 КПК України [3].

За відсутності людського контролю над алгоритмічними рішеннями зростає ризик порушення прав на справедливий суд, гарантованих як національним законодавством, так і міжнародними стандартами у сфері прав людини [2, с. 57].

Варто також зазначити, що застосування цифрових технологій, зокрема біометричної ідентифікації, відеоспостереження з функцією розпізнавання облич, а також негласного доступу до цифрових комунікацій потребує дотримання стандартів захисту приватності. Стаття 32 Конституції України [5] та практика Європейського суду з прав людини у справах, пов'язаних із порушенням права на приватне життя (наприклад, «Німітц проти Німеччини») [6], вимагають, щоб будь-яке втручання в особисту сферу було законним, пропорційним і необхідним у демократичному суспільстві. Використання штучного інтелекту для аналізу приватної переписки або прослуховування телефонних розмов, без чіткої регламентації меж його повноважень у законі, може становити порушення цих стандартів.

Судова практика вже сьогодні фіксує приклади використання цифрових доказів як одного з елементів цифровізації, автентичність та допустимість яких викликають обґрунтовані сумніви. Це свідчить про наявність проблем у нормативному врегулюванні процедур використання цифрових доказів у кримінальному процесі.

Зокрема, у **постанові Касаційного кримінального суду Верховного Суду від 22 жовтня 2020 року у справі № 677/2040/16-к (провадження № 51-5738км19) [7]**, захисник наголосив на тому, що відеозаписи з камер спостереження, надані потерпілим, не були перевірені на предмет походження та автентичності. Йшлося про відео, записане на CD-диски, походження яких не було встановлено, а можливість їх фальсифікації – належним чином не досліджена. Незважаючи на це, суд визнав такі докази допустимими, що створює загрозу порушення принципу презумпції невинуватості та ставить під сумнів надійність доказової бази.

Інша важлива проблема полягає у визначенні правового статусу цифрових документів. У **постанові Касаційного кримінального суду від 15 січня 2021 року у справі № 161/5306/16-к (провадження № 51-3498км19) [8]** Верховний Суд розмежував поняття «копія» та «дублікат». Згідно з національним стандартом (ДСТУ 2732:2004), копія – це точне відтворення змісту документа, а дублікат – це повторно оформлений документ, що має таку саму юридичну силу, як і оригінал. У контексті цифрового доказування це розмежування є вкрай важливим, адже копії електронних файлів часто сприймаються судами як оригінали без належної перевірки їхнього походження, цілісності й відповідності.

Ще більшою є складність у випадках, коли цифрові документи не мають прив’язки до конкретного носія інформації. Так, у **постанові Касаційного кримінального суду Верховного Суду від 26 січня 2021 року у справі № 236/4268/18 (провадження № 51-3124км20)** [9] зазначено, що електронний документ може існувати на кількох носіях одночасно, і всі вони можуть визнаватися оригіналами. Такий підхід, хоч і відповідає технічній природі цифрових об’єктів, ускладнює процес встановлення джерела інформації та визначення її достовірності, особливо якщо йдеться про докази, отримані чи змінені з використанням програмного забезпечення або штучного інтелекту.

Всі ці приклади судової практики свідчать про те, що цифрові технології та їх використання в кримінальному процесі потребують чітких та зважених підходів до регулювання. Невизначеність у питаннях допустимості цифрових доказів, відсутність уніфікації понять, які застосовуються до електронних документів, та відсутність належних механізмів перевірки їх автентичності можуть призвести до порушення основних прав учасників кримінального процесу, зокрема, до

неправомірного застосування доказів, які не відповідають вимогам законності.

У зв'язку з цим на законодавчому рівні необхідно:

- розробити чіткі процесуальні стандарти щодо використання цифрових доказів, включно з тими, що отримані за допомогою ШІ;
- встановити критерії допустимості таких доказів із урахуванням вимог автентичності, цілісності та можливості верифікації;
- забезпечити процесуальні механізми, які дозволяють стороні захисту перевіряти цифрові матеріали, в тому числі – шляхом проведення незалежної технічної експертизи;
- унормувати статус електронних копій, дублікатів та носіїв у кримінальному процесі.

Таким чином, хоча впровадження штучного інтелекту та цифрових технологій у кримінальному процесі має значний потенціал для підвищення ефективності правосуддя, водночас воно потребує ретельного нормативного врегулювання та побудови системи гарантій, які б забезпечували дотримання прав людини. Необхідною є імплементація принципів прозорості, підзвітності, контрольованості рішень, а також забезпечення людського контролю над усіма етапами кримінального провадження. Доцільним є створення спеціального національного механізму етичного та правового аудиту штучного інтелекту в сфері кримінального правосуддя, що дозволить запобігати порушенням фундаментальних прав і свобод в умовах стрімкої цифровізації правової системи.

Список використаних джерел

1. Ліхтанська А. П., Михайлов В. О. Практичне застосування штучного інтелекту у кримінальному провадженні. *Dictum factum.* 2024. № 1. С. 120-125.
2. Плахотнік О. В. Практичне застосування штучного інтелекту у кримінальному провадженні. *Вісник кримінального судочинства.* 2019. № 4. С. 45-57.
3. Кримінальний процесуальний кодекс України : Закон України від 13 квітня 2012 р. № 4651-VI. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17.
4. Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод : Конвенція Ради Європи 1950 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_004#Text.
5. Конституція України : Закон України від 28 червня 1996 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80#Text
6. Рішення Європейського суду з прав людини у справі «Німітц проти Німеччини» від 16 грудня 1992 р. (Niemietz v. Germany). Заява № 13710/88. URL: https://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-57887.
7. Постанова Касаційного кримінального суду Верховного Суду від 22 жовтня 2020 року у справі № 677/2040/16-к. URL: https://reyestr.court.gov.ua/Review/92458395.
8. Постанова Касаційного кримінального суду Верховного Суду від 15 січня 2021 року у справі № 161/5306/16-к. URL: https://reyestr.court.gov.ua/Review/87053591.
9. Постанова Касаційного кримінального суду Верховного Суду від 25 січня 2021 року у справі № 236/4268/18. URL: https://reyestr.court.gov.ua/Review/94905297.

«ПОЛІНА» В ДІЇ: СУЧАСНІ СТРАТЕГІЇ ПРОТИДІЇ ДОМАШНЬОМУ НАСИЛЬСТВУ

Анастасія ЧЕРНИХ,
студентка V курсу юридичного факультету
Чорноморського національного університету імені Петра Могили

Алла БЛАГА,
доктор юридичних наук, професор (б. в. з.)
кафедри цивільного та кримінального права і процесу
Чорноморського національного університету імені Петра Могили

Домашнє насильство становить серйозну загрозу фізичному та психічному здоров'ю жертв, а також стабільності суспільства, залишаючись однією з найгостріших соціальних проблем в Україні. Велика кількість звернень до правоохоронних органів підкреслює актуальність цієї проблеми, а Національна поліція, відповідно до законодавчих повноважень, відіграє ключову роль у захисті потерпілих.

Закон України «Про запобігання та протидію домашньому насильству» визначає домашнє насильство як діяння (дії або бездіяльність) фізичного, сексуального, психологічного або економічного насильства, що вчиняються в сім'ї чи в межах місця проживання або між родичами, або між колишнім чи теперішнім подружжям, або між іншими особами, які спільно проживають (проживали) однією сім'єю, але не перебувають (не перебували) у родинних відносинах чи у шлюбі між собою, незалежно від того, чи проживає (проживала) особа, яка вчинила домашнє насильство, у тому самому місці, що й постраждала особа, а також погрози вчинення таких діянь [1].

Для ефективної протидії цій проблемі у червні 2017 р. у Дарницькому районі Києва, Малиновському районі Одеси та у Сєвєродонецьку на Луганщині був започаткований пілотний проєкт під умовною назвою «Поліна» (скорочення від «поліція проти насильства») зі створення спеціальних мобільних груп поліції по протидії домашньому насильству, який став новаторським інструментом у реагуванні на випадки домашнього насильства. Закон України «Про запобігання та протидію домашньому насильству», з-поміж інших, наділяє поліцію повноваженнями щодо виявлення фактів домашнього насильства та своєчасного реагування на них; вжиття заходів для їх припинення та надання допомоги постраждалим особам, у тому числі проникати до житла особи без вмотивованого рішення суду в невідкладних випадках, пов'язаних із припиненням вчинюваного акту домашнього насильства, у разі безпосередньої небезпеки для життя чи

здоров'я постраждалих; винесення термінових заборонних приписів стосовно кривдників [1]. Ці та інші законодавчі норми стали правовою основою діяльності «Поліни».

Василь Богдан, заступник начальника відділу дільничних офіцерів поліції департаменту превентивної діяльності Національної поліції України, в інтерв'ю Радіо Свобода [2] розповів, що до складу мобільних груп входять працівники превенції – це дільничні офіцери поліції, працівники ювенальної превенції, слідство карного розшуку та віддалено – екіпаж патрульної поліції. Усі члени мобільних груп пройшли відповідну підготовку, зокрема, з протидії та реагування на факти вчинення домашнього насильства. Також спеціалізовану підготовку пройшли оператори лінії 102, яких навчили ідентифікувати прояви домашнього насильства та направляти за викликом саме екіпажі мобільних груп. Після цього першими на місце події приїжджають екіпажі патрульної поліції, які з'ясовують усі обставини події. За наявності адміністративного правопорушення виїжджає додатково офіцер поліції. Якщо під час цього правопорушення є дитина, яка є свідком або стосовно неї вчиняли правопорушення, то залучається працівник ювенальної превенції. Якщо є ознаки кримінального правопорушення, то залучаються фахівці з слідства та карного розшуку. Загалом алгоритмом передбачене досягнення системи закритого циклу – коли особа отримує комплексний захист: оперативну реакцію після звернення на лінію 102, конфіденційність, професійних працівників, супровід до безпечної інфраструктури, надання потрібної медичної, психологічної та правової допомоги.

Національною поліцією України було оприлюднено підсумки роботи «Поліни» за 2017 рік: це 1692 виїзди мобільних груп, з них 1195 здійснено спільно із працівниками соціальних служб; винесено 235 офіційних попереджень, проведено 440 профілактичних бесід та складено 488 протоколів про адміністративні правопорушення за вчинення домашнього насильства. Також міжнародним жіночим правозахисним центром «ЛаСтрада– Україна» було вказано, що на «гарячу» лінію центру надійшло 135 повідомлень від жінок, які зазнали домашнього насильства. Останні відзначили якісне виконання службових обов'язків представниками поліцейської мережі «Поліна» [3].

Оскільки діяльність мобільних груп, що поєднала швидке реагування, сучасні технології та міжвідомчу взаємодію, дала позитивні результати, у 2019 р. поліція масштабувала цей проєкт на всю територію України й запустила вже 45 екіпажів [4].

У 2021 році кількість поліцейських мобільних груп реагування на факти домашнього насильства зросла до 86, а також було створено 29 спеціалізованих секторів протидії домашньому насильству (СПДН). Крім

того, задля забезпечення комплексного реагування на випадки домашнього насильства у 2021 році були запущені процеси створення притулків, консультативних служб, які надають первинну допомогу, та денних центрів соціально-психологічної допомоги постраждалим особам [5].

Станом на кінець 2024 р. всій Україні у Національній поліції працюють вже 55 спеціалізованих секторів з протидії домашньому насильству та більше 60 спеціалізованих поліцейських мобільних групи [6].

Національна поліція України застосовує також низку інноваційних підходів для запобігання та реагування на домашнє насильство.

Перш за все звернемо увагу на створення та запуск спеціальних мобільних додатків, зокрема WhiteRibbonUA, презентований МВС України. Цей додаток дозволяє жертвам повідомляти про насильство, отримувати інформацію про види та форми насильства, доступні сервіси поблизу та викликати поліцію через спеціальну кнопку. Проєкт реалізовано за підтримки Посольства Великої Британії в Україні, Фонду ООН у галузі народонаселення та за участі Першої леді Олени Зеленської, що підкреслює його значення для підвищення безпеки жертв [7].

По-друге, діють цілодобові гарячі лінії, які забезпечують консультації та підтримку в будь-який час. Інформація про ці лінії поширюється через офіційні сайти МВС, чат-боти, профілактичні бесіди, а також через номер 102 для виклику поліції [7].

По-третє, важливим елементом є професійна підготовка поліцейських, які проходять як тестування на стресостійкість і співбесіди, щоб відповідати вимогам служби в таких групах, так і спеціалізовані тренінги з виявлення та реагування на домашнє насильство. Ці тренінги включають розвиток психологічної стійкості, комунікаційних навичок і емпатії, що необхідно для роботи з жертвами [7].

Важливим завданням є також розробка програм для працівників поліції щодо профілактичної роботи з кривдниками з метою запобігання повторним правопорушенням. А комплексний підхід потребує мережі забезпечення доступності до сервісів допомоги постраждалим особам для мешканців невеликих чи віддалених громад і населених пунктів, де вони зможуть отримати належну підтримку. Посилення співпраці з соціальними службами, медичними установами та громадськими організаціями забезпечить комплексний підхід до вирішення проблеми.

Домашнє насильство – це виклик для всього суспільства, і його подолання вимагає спільних зусиль поліції, держави та громадськості.

Список використаних джерел

1. Про запобігання та протидію домашньому насильству : Закон України від 07.12.2017 № 2229-VIII : станом на 19 груд. 2024 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2229-19#Text (дата звернення: 16.04.2025).

2. Як працює «Поліна» – поліція проти домашнього насильства. URL: https://www.radiosvoboda.org/a/28602166.html (дата звернення: 16.04.2025).
3. «Поліна» – один із успішних прикладів роботи поліції у сфері запобігання домашньому насильству. URL: https://tverezo.info/post/40667 дата звернення: 16.04.2025).
4. Поліція поширює проєкт протидії домашньому насильству «Поліна» на всю Україну – Клименко. URL: https://www.radiosvoboda.org/a/news-policija-poshyriye-proekt-protydii-domashniomu-nasylstvu-na-vsiu-ukrainu-klymenko/30204166.html (дата звернення: 16.04.2025).
5. Протидія домашньому насильству: кількість мобільних груп поліції збільшили. URL: https://www.ukrinform.ua/rubric-society/3294867-protidia-domasnomu-nasilstvu-kilkist-mobilnih-grup-policii-zbilsili.html (дата звернення: 16.04.2025).
6. Катерина Павліченко: «В Україні діють 55 спеціалізованих секторів та більше 60 мобільних груп з протидії домашньому насильству». URL: https://mvs.gov.ua/news/katerina-pavlicenko-v-ukrayini-diiut-55-specializovanix-sektoriv-ta-bilse-60-mobilnix-grup-z-protidiyi-domasnyomu-nasilstvu (дата звернення: 16.04.2025).
7. Чинчевич О. М. Інноваційні підходи поліції до попередження та реагування на домашнє насильство: використання технологій та соціальних програм. Modern Research in Science and Education : Proceedings of III International Scientific and Practical Conference, Chicago, USA, 9–11 November 2023. С. 1091–1096.

НІМЕЦЬКА МОДЕЛЬ МІСЦЕВОГО САМОВРЯДУВАННЯ: ДОСВІД ДЛЯ УКРАЇНИ

Дарина МАЗАН,
студентка 3 курсу Юридичного факультету
спеціальності 081 Право
Хмельницького університету управління та права імені Леоніда Юзькова

Місцеве самоврядування – це невід'ємна складова сучасної демократії, яка передбачає передачу частини владних повноважень від центральної влади до місцевих громад. Саме завдяки місцевому самоврядуванню влада стає більш доступною для громадян, а рішення приймаються з урахуванням місцевих особливостей. У Німеччині, де федералізм є основоположним принципом державного устрою, місцеве самоврядування відіграє визначальну роль у забезпеченні ефективного управління країною. Варто підкреслити, що німецька система місцевого самоврядування ґрунтується на цілому ряді важливих принципів, серед яких законність, субсидіарність, демократичність, автономія та активна участь громадськості. Саме це поєднання принципів забезпечує ефективне функціонування місцевої влади та задоволення потреб громадян.

Для того, щоб забезпечити європейський рівень життя для наших громадян, необхідно вдосконалити систему місцевого самоврядування. Досвід країн Європейського Союзу у сфері місцевого самоврядування, зокрема розвитку територіальних громад, стане цінним надбанням для України. Адже існуюча система функціонування територіальних громад в нашій країні має свої недоліки, тому аналіз зарубіжного досвіду дозволить нам виявити ефективні практики та застосувати їх для подальшого вдосконалення [2 с. 181].

Загалом, питання сутності місцевого самоврядування є предметом багатьох наукових дискусій. Одні дослідники схиляються до розуміння місцевого самоврядування як невід'ємної частини громадянського суспільства, поряд із сім'єю та громадськими організаціями. Вони підкреслюють самоорганізацію громадян та їхню активну участь у місцевому управлінні. Інші ж науковці розглядають місцеве самоврядування як один з рівнів державного управління, тобто як децентралізовану форму державної влади [1, с. 199].

Конституція Німеччини, як і Конституція України, визнає територіальну громаду основним суб'єктом місцевого самоврядування. Стаття 28 німецької Конституції закріплює за громадами виняткове право на вирішення місцевих питань у межах загальнодержавного законодавства, надаючи їм статус самоврядних територіальних утворень. Крім того, Конституція регулює фінансові аспекти діяльності громад [2, с. 182].

Система місцевого самоврядування в світі різноманітна, але можна виділити три основні моделі. В Європі, зокрема в Німеччині, переважає континентальна модель, яка передбачає співпрацю державних органів і місцевих громад. Однак, особливістю німецької системи є її федеративний характер, завдяки якому значна частина повноважень зосереджена на рівні федеральних земель та місцевих громад [1 с. 199-200].

Федеративна Республіка Німеччина відома своєю демократичною системою, в якій значна частина влади делегована на місцевий рівень. Хоча Основний закон Німеччини закріплює загальні принципи організації державної влади, детальна регуляція органів місцевого самоврядування в федеральних землях відсутня. Це означає, що кожна земля має власні конституційні та законодавчі акти, які визначають структуру та функції місцевих органів влади. Як наслідок, існує певна різноманітність у організації місцевого самоврядування в різних федеральних землях Німеччини [1 с. 200].

Правове становище місцевого самоврядування в Німеччині визначається трьома рівнями: федеральним законом, законами земель і місцевими правилами. Хоча загальні принципи прописані у федеральному

законі, саме закони земель відіграють ключову роль. При цьому в кожній землі можуть бути свої особливості [3].

Конституції федеральних земель Німеччини, як правило, повторюють основні положення Основного закону, але також містять додаткові норми, які конкретизують та доповнюють федеральне законодавство у сфері місцевого самоврядування. Найбільш детальну регламентацію питань місцевого самоврядування містять закони земель про комуни. В окремих землях існує ще один рівень адміністративно-територіального устрою – урядовий округ, який виконує функції державного управління на проміжному рівні між землею і громадою.

Основною одиницею місцевого самоврядування в Німеччині є громада. Громади мають право самостійно вирішувати всі питання місцевого життя, якщо це не суперечить законам. Держава гарантує це право, але може доручати громадам виконувати певні державні завдання [3].

Держава гарантує фінансову самостійність громад, надаючи їм необхідні кошти та дозволяючи самостійно розпоряджатися доходами. Громади, які включають села, міста та їх об’єднання, мають широкі повноваження в сфері місцевого самоврядування. Вони відповідають за розвиток інфраструктури, освіти, охорони здоров’я, культури та інших сфер життя громади. Для фінансування своїх програм громади мають право встановлювати і стягувати певні місцеві податки [3].

Тобто, вищесказане дає зрозуміти, що німецька модель місцевого самоврядування передбачає активну участь громадян у процесі прийняття рішень. Мешканці мають право брати участь у громадських слуханнях, ініціювати та проводити місцеві референдуми, що сприяє підвищенню довіри до місцевої влади та покращенню якості управління.

Досвід Німеччини демонструє, що ефективна система місцевого самоврядування можлива лише за умови наявності чіткого правового поля, фінансової самостійності органів місцевого самоврядування та активної участі громадян у прийнятті рішень. Цей досвід може слугувати взірцем для інших країн, які прагнуть побудувати прозору та демократичну систему управління на місцях.

Список використаних джерел

1. Чорногор, Я.О. Місцеве самоврядування в ФРН: взаємодія влади і громади. Актуальні проблеми всесвітньої історії: аксіологічні та культурно-історичні засади державотворення: збірник наукових праць. Державна установа «Інститут всесвітньої історії НАН України». К.: Вид-во «Фенікс». с. 198-205.
2. Алфьоров С. Особливості устрою та функціонування територіальних громад країн – членів ЄС. Збірник наукових праць. 2013. № 37. С. 181–189.
3. Кульчій І., Штепа А. Формування та розвиток системи місцевого самоврядування: досвід країн європейського союзу. Державне управління: удосконалення та розвиток. 2016. № 6.

ПРАВОВИЙ РЕЖИМ ФОРМУВАННЯ ТА ВИКОРИСТАННЯ КОШТІВ ДЕРЖАВНОЇ СЛУЖБИ УКРАЇНИ З НАДЗВИЧАЙНИХ СИТУАЦІЙ НА 2025 РІК ТА ПРОГНОЗ НА 2026 РІК В УМОВАХ ЕКОНОМІЧНОЇ НЕСТАБІЛЬНОСТІ ТА ВІЙНИ

Ірина ТЕРНОВА,
Діана СТЕПАНКО,
Леонід ІНОЗЕМЦЕВ,
факультет управління і безпеки населення, група ПРс-01
Національного університету цивільного захисту України

Науковий керівник: Вікторія ЧУБАНЬ,
кандидат економічних наук, доцент
Національного університету цивільного захисту України

Державна служба України з надзвичайних ситуацій (ДСНС) відіграє критично важливу роль у забезпеченні безпеки населення та ліквідації наслідків надзвичайних ситуацій, особливо в умовах війни. Ефективне фінансування ДСНС є невід'ємною складовою успішного протистояння агресору та відновлення країни. Чому фінансування ДСНС є настільки важливим? ДСНС першочергово реагує на обстріли, пожежі, руйнування інфраструктури, рятує людей та надає першу медичну допомогу. Без належного фінансування ці функції не можуть бути виконані в повному обсязі. Сапери ДСНС ризикуючи життям, знешкоджують міни та інші вибухонебезпечні предмети, роблячи безпечними території для цивільного населення та відновлення життєдіяльності. ДСНС забезпечує безпечну роботу об'єктів енергетики, водопостачання, теплопостачання та інших життєво важливих систем. Рятувальники надають гуманітарну допомогу постраждалим від війни, забезпечуючи їх житлом, харчуванням та медичними послугами. Працівники ДСНС проводять пошуково-рятувальні роботи для виявлення та евакуації людей, які опинилися в зоні бойових дій або природних катастроф [1].

Фінансування ДСНС є інвестицією в безпеку та майбутнє країни. Ефективне фінансування дозволить ДСНС швидко виконувати свої функції, захищати життя та здоров'я людей, а також сприяти швидкому відновленню країни після війни.

Державний бюджет з початку повномасштабного вторгнення рф в Україну фактично поділяється на дві основні частини – військову та соціально-гуманітарну.

Усі військові видатки, які у 2025 році сягнуть 2,23 трлн грн або 26,3% ВВП, фінансуються за рахунок внутрішніх доходів та запозичень [1].

Усі невійськові видатки держбюджету забезпечуються через підтримку міжнародних партнерів України. Це і соціальні виплати, і програми підтримки економіки, і зарплати вчителів та лікарів тощо. Зазначені кошти немає змоги використовувати на фінансування потреб оборони.

Проаналізуємо профіль видатків Державної служби України з надзвичайних ситуацій за 2021 та 2025 роки (табл. 1).

Таблиця 1

Профіль видатків Державної служби України з надзвичайних ситуацій

Категорія видатків	2025 рік	2021 рік	Відхилення
Державна служба України з надзвичайних ситуацій	***44 051 232,1***	***15 058 283,1***	***+28 992 949,0***
Керівництво та управління у сфері надзвичайних ситуацій	552 671,6	256 051,9	+296 619,7
Гідрометеорологічна діяльність	1 000 322,7	639 013,2	+361 309,5
Наукова і науково-технічна діяльність у сфері гідрометеорології	53 750,0	38 638,2	+15 111,8
Будівництво (придбання) житла для осіб рядового і начальницького складу Державної служби України з надзвичайних ситуацій	190 000,0	30 000,0	+160 000,0
Забезпечення діяльності органів та підрозділів цивільного захисту, підготовка кадрів Державною службою України з надзвичайних ситуацій	42 254 487,8	13 215 170,5	+29 039 317,3
Підготовка кадрів, наукова і науково-технічна діяльність у сфері цивільного захисту і пожежної безпеки	0,0	879 409,3	-879 409,3

Аналізуючи зміни у фінансуванні ДСНС з 2021 року та заплановане фінансування Державним бюджетом України на 2025 рік, можна зробити висновок про значне збільшення фінансування служби за цей період.

Збільшено фінансування на забезпечення діяльності органів та підрозділів цивільного захисту на 29,04 мільярда гривень, найбільша частка збільшення видатків припадає саме на цей напрямок. Це пов’язано з необхідністю посилення спроможностей ДСНС щодо реагування на надзвичайні ситуації, зокрема, пов’язані з військовою агресією.

Напрямок збільшення фінансування на будівництво житла для рятувальників отримав значне фінансування, а саме: 160 млн. грн. , що свідчить про турботу держави про соціальний захист працівників ДСНС.

Зазначимо, що показник – підготовка кадрів, наукова і науково-технічна діяльність у сфері цивільного захисту і пожежної безпеки у бюджеті 2025 року не передбачений. Цей факт може свідчити про тимчасове

зниження пріоритетності наукових досліджень у сфері цивільного захисту на користь більш оперативних заходів. Всі зміни у потребах фінансування ДСНС пов'язані з низкою факторів, зокрема, з посиленням загроз національній безпеці, зростанням кількості та масштабів надзвичайних ситуацій у зв'язку зі військовими діями, а також необхідністю модернізації матеріально-технічної бази ДСНС.

Спробуємо спрогнозувати видатки **Державної служби України з надзвичайних ситуацій в Державному бюджеті на 2026 рік, користуючись трендовим методом прогнозування на базі статистичних даних видатків ДСНС за попередні роки рис. 1.** [2].

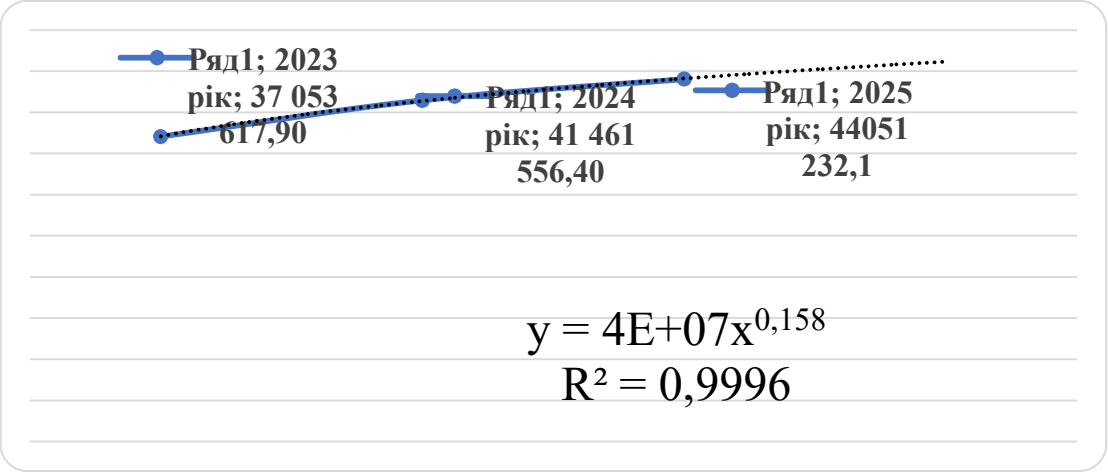

Рис. 1. Прогноз видатків Державної служби України з надзвичайних ситуацій у Державному бюджеті на 2026 рік, тис. грн.

Прогнозування за допомогою Excel є інструментом для аналізу даних та прийняття обґрунтованих рішень. Використавши лінію тренду для прогнозу даних маємо наступну залежність:

$$y = 4E+07x^{0,158}, \quad R^2 = 0,9995$$

Отже, за нашими прогнозними даними видатки **Державної служби України з надзвичайних ситуацій у Державному бюджеті на 2026 рік будуть складати** 47 840 000 **тис. грн.**

Список використаних джерел

1. Чубань В. С., Пасинчук К. М., Крічкер О. Ю. Економіко-правовий аналіз розподілу видатків державного бюджету України для ДСНС України: щомісячний інформаційно-аналітичний журнал «Економіка. Фінанси. Право» № 6/1'2021, С. 12. URL: http://efp.in.ua/uk/journal-article/679.
2. Чубань В.С., Пасинчук К.М. Економіко-правовий аналіз фінансування потреб Державної служби України з надзвичайних ситуацій під час дії правового режиму воєнного стану. Економіка. Фінанси. Право. 2025. №1. С. 51-56 http://efp.in.ua/public_html/uploads/articles/files/38/1542/efp_11_Chuban,_Pasynchuk_6.pdf.

СУБ'ЄКТИВНА СТОРОНА СКЛАДУ НАРУГИ НАД МОГИЛОЮ, ІНШИМ МІСЦЕМ ПОХОВАННЯ АБО НАД ТІЛОМ ПОМЕРЛОГО

Дарина МАЗАН,
студентка 3 курсу юридичного факультету
спеціальності 081 Право
Хмельницького університету управління та права імені Леоніда Юзькова

У будь-якому цивілізованому суспільстві належна повага до померлих є фундаментальною складовою правової культури та моральних принципів. Осквернення могил чи тіл померлих є порушенням етичних норм і посяганням на цінності пам'яті та гідності людини після її смерті, що тягне за собою кримінальну відповідальність. Визначальним елементом такого злочину є суб'єктивна сторона, що включає такі ознаки: вина, мотив, мету та емоційний стан особи.

Проблема наруги над померлими, місцями поховань і пам'ятками має глибоке історичне коріння та спостерігалася в різних цивілізаціях. Такі дії часто були зумовлені особистими мотивами – помстою, ненавистю, міжетнічними чи міжрелігійними конфліктами. Історія сучасності також свідчить про випадки подібних суспільно небезпечних вчинків, що підривають усталені моральні цінності щодо шанобливого ставлення до померлих. Сьогодні, на жаль, ці посягання набувають особливо цинічного характеру, коли спрямовані проти пам'яті загиблих героїв, які віддали життя за суверенітет і територіальну цілісність України [2 с. 110].

Під наругою розуміється образлива поведінка, грубе знущання, вираження зневаги до місця поховання або останків померлого. Перелік конкретних форм наруги над могилою чи іншим місцем поховання наведено у статті 2 Закону України «Про поховання та похоронну справу» [4].

Незаконне заволодіння зазначеними предметами полягає у їх протиправному вилученні та подальшому використанні на свою або чужу користь. Зокрема, це включає демонтаж та продаж могильних загорож, пам'ятників, плит, а також вінків, квітів і лампад, що знаходяться на могилі [4].

Суб'єктивна сторона злочину даного кримінального правопорушення проявляється в усвідомленні особою протиправного характеру своїх дій, спрямованих на зневаження поховань, братських могил, могили Невідомого солдата або пам'ятників, присвячених борцям проти нацизму в роки Другої світової війни [1, стаття 297 ККУ, 2]. Вчиняючи такі дії, особа розуміє їхню

аморальність, усвідомлює завдання болю родичам померлих і свідомо порушує моральні норми суспільства, діючи з прямим умислом [2, с. 112].

Факультативними ознаками суб'єктивної сторони є мотив та мета. Мотив – це внутрішній спонукальний фактор, що визначає зміст вчинку людини та допомагає глибше зрозуміти її психічне ставлення до скоєного. Мета – це уявлення про бажаний результат, якого особа прагне досягти, і що визначає напрямок її дій [3, с. 156].

Н. Горб виділяє наступні види мотивів:

- ***користь*** – це прагнення до наживи та накопичення, яке розглядається не тільки з правової, а й з етичної точки зору як негативна риса особистості.
- ***хуліганські мотиви*** - це грубе порушення громадського порядку, яке здійснюється з явної неповаги до суспільства і супроводжується зухвалістю чи цинізмом.
- ***ідеологічні мотиви*** полягає у ненависті до прихильників певних світоглядів, політики, релігії, нації чи народності.
- ***помста*** ґрунтується на пережитій образі та прагненні відплатити за завдане зло або дії, які значно уразили інтереси винного або його рідних [3 с. 112].

Суб'єктивне ставлення правопорушника до вчиненого може варіюватися – від неповаги до померлого до умисного осквернення чи пошкодження могил і пам'ятників [2, с. 111]. Водночас, згідно з ч. 3 ст. 297 КК України, обтяжуючою ознакою є вчинення таких дій із корисливих або хуліганських мотивів [1, стаття 297 ККУ, 2]. З'ясовано, що корисливий мотив найчастіше є факультативною ознакою суб'єктивної сторони кримінального правопорушення, передбаченого статтею 297 КК України [4]. Незалежно від конкретної мети чи мотивів, дії особи завдають шкоди суспільним відносинам, що ґрунтуються на моральних засадах. Так, Н. Горб виокремлює серед можливих мотивів цього злочину корисливість, хуліганство, ідеологічну ворожнечу та помсту [2].

Аналіз свідчить, що кримінальні правопорушення, передбачені статтями 297 та 338 КК України, зазвичай вчиняють громадяни України віком від 25 до 45 років, які ведуть асоціальний або маргіналізований спосіб життя. Часто такі особи зловживають алкоголем або наркотичними речовинами, що може призводити до тимчасових психічних розладів. Однак ці розлади не позбавляють їх здатності усвідомлювати свої дії та керувати ними. Вони, як правило, не мають прагнення до особистісного розвитку й нехтують загальноприйнятими соціальними нормами [3, с. 158].

Судова практика переконливо свідчить, що дане кримінальне правопорушення вчиняється з прямим умислом, особа усвідомлює, що її дії

є наругою над могилою, тілом померлого або іншим місцем поховання, і вона має намір їх вчинити.

Так, у справі № 1-7/11 від 31.01.2023, протягом грудня 2007 року та січня 2008 року ОСОБА_4 систематично відвідував цвинтар на вул. Гайдая в м. Лубни Полтавської області з метою таємного викрадення металевих предметів з місць поховань. У всіх випадках ОСОБА_4 використовував молоток для демонтажу металевих елементів та розпоряджався викраденим на власний розсуд [5].

У даній справі метою було таємне викрадення металевих предметів з місць поховань, а мотивом його дій є корисливий інтерес – здобуття матеріальної вигоди від продажу викрадених металевих частин.

Суб'єктивна сторона злочину, визначеного статтею 297 Кримінального кодексу України, є важливою для оцінки ступеня вини правопорушника. Дане кримінальне правопорушення передбачає прямий умисел, що свідчить про усвідомлене порушення особою законних норм. Мотиви та мета, з якими здійснюється наруга над могилами чи тілами померлих, можуть бути різними, але всі вони пов'язані з порушенням моральних принципів суспільства, що охороняють пам'ять про загиблих.

Список використаних джерел

1. Кримінальний кодекс України : Кодекс України від 05.04.2001 № 2341-III : станом на 1 лют. 2025 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14#Text (дата звернення: 12.04.2025).
2. Ющик О. Кримінально-правові аспекти відповідальності за наругу над могилою, іншим місцем поховання або над тілом померлого. Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. С. 110–112. URL: https://www.vestnik-pravo.mgu.od.ua/archive/juspradenc72/23.pdf (дата звернення: 12.04.2025).
3. Циб І. Поняття наруги за кримінальним правом України : Доктор філософії. Дніпро, 2024. 190 с. URL: https://dduvs.edu.ua/wp-content/uploads/files/Structure/science/rada/rn-2022/026/d.pdf (дата звернення: 12.04.2025).
4. Науково-практичний коментар до статті 297 Кримінального кодексу України. Законодавство. LIGA360. URL: https://zakonpro.ligazakon.net/document/KK004814?land=UA&context=UA&an=2 (дата звернення: 12.04.2025).
5. Постанова Лубенського міськрайонного суду Полтавської області від 23.01.2023 у справі № 1-7/11. *Єдиний державний реєстр судових рішень.* URL : https://reyestr.court.gov.ua/Review/108530323 (дата звернення: 12.04.2025).

ОСОБЛИВОСТІ РЕГУЛЮВАННЯ ТРУДОВИХ ВІДНОСИН В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ

Валерія ЧЕРНОВА,
курсант 3 курсу факультету підготовки
фахівців для органів досудового розслідування
Національної поліції України
Дніпровського державного університету внутрішніх справ

Науковий керівник: Марина ЛОГІНОВА,
викладач кафедри цивільно-правових дисциплін
Дніпровського державного університету внутрішніх справ

Війна змінила всі аспекти життя в Україні, зокрема вплинула на організацію роботи. У цей час важливо враховувати такі особливості, як випробувальний термін для нових працівників і тимчасові трудові договори, щоб забезпечити безперебійну роботу компаній у складних умовах. Однак, трудове законодавство в умовах війни повинно забезпечити баланс між потребами держави та роботодавців і правами працівників.

Згідно з Конституцією України, незалежно від обставин, в яких бере участь держава або її громадяни, принцип рівноправності є фундаментальним. Чинне законодавство України підкреслює необхідність дотримання цього принципу в усіх сферах життя, включаючи трудові відносини [1]. Зокрема, Кодекс законів про працю України (КЗпП) гарантує рівність трудових прав, незалежно від раси, кольору шкіри, політичних, релігійних чи інших переконань, статі, етнічного чи соціального походження, майнового стану, місця проживання, мови чи інших ознак [2].

Особливо важливими стають людські ресурси та ефективна взаємодія між державою, бізнесом і суспільством в умовах воєнного стану, коли життя кожної людини під загрозою. Відновлення країни після війни неможливе без продуктивної праці та максимальної віддачі громадян своїй роботі та обов’язкам.

Навіть у воєнних умовах фундаментальна економічна природа трудових відносин залишається незмінною. Вони являють собою цілісну категорію з притаманними їй характеристиками, що визначають особливості взаємодії між державою, роботодавцем і працівником. Основними ознаками цих відносин є: а) персональне виконання роботи,тобто працівник виконує свої обов’язки відповідно до певної кваліфікації, професії чи посади, за дорученням та під контролем роботодавця, в інтересах якого здійснюється робота; б) регулювання трудового процесу, під час якого трудові відносини передбачають не лише

сам факт виконання роботи, а й організацію постійного робочого процесу, який зазвичай не обмежується конкретно визначеним обсягом завдань за певний період; в) створення умов праці, за яких роботодавець зобов'язаний забезпечити необхідні умови для виконання роботи, зокрема надати обладнання, інструменти, матеріали, робоче місце, комп'ютер чи інші засоби для ефективного виконання обов'язків; г) мотивація та оплата праці – працівник отримує систематичну винагороду за свою діяльність у грошовій та/або натуральній формі, що є ключовим елементом мотивації; ґ) робочий час і відпочинок – трудові відносини передбачають визначення тривалості робочого часу та періодів відпочинку відповідно до законодавчих норм; д) відшкодування витрат, тобто у певних випадках роботодавець компенсує працівнику фінансові витрати, пов'язані з виконанням трудових обов'язків [3;4].

Під час війни головним документом, що регулює трудові відносини, став Закон України No 2136-IX «Про організацію трудових відносин в умовах воєнного стану» [5]. Цей закон дозволяє не застосовувати деякі норми трудового законодавства та обмежує певні конституційні права громадян на період воєнного стану; визначає ключові аспекти трудових відносин, такі як укладення та розірвання трудових договорів, графік роботи, оплата праці, відпустки та призупинення трудових договорів під час воєнного стану.

В умовах війни найбільш зручною формою роботи є дистанційна або надомна, коли працівник може працювати з будь-якого безпечного місця, використовуючи інтернет. Ця форма роботи відповідає сучасним соціально-економічним умовам та враховує особливості такого типу зайнятості.

Основні правила дистанційної та надомної роботи визначені Законами України № 1213-IX [6] та № 540-IX [7]. Однак, існує певна неузгодженість між цими законами, Кодексом законів про працю та Законом «Про організацію трудових відносин в умовах воєнного стану». Це підкреслює необхідність подальшого вдосконалення законодавства для чіткого регулювання взаємодії між працівниками та роботодавцями при дистанційній роботі.

Таким чином, війна суттєво вплинула на трудові відносини в Україні, вимагаючи від держави, роботодавців та працівників адаптації до нових умов. Запровадження тимчасових трудових договорів, дистанційної роботи та спрощених механізмів управління трудовими ресурсами стало необхідністю для підтримки економіки та збереження робочих місць.

Список використаних джерел

1. Конституція України: Закон України №254к/96-ВР від 28.06.1996 р. Офіційний вісник України. 2010. № 72/1. С. 15. Ст. 2598. URL:

https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80#Text (дата звернення 22.03.2025)
2. Кодекс законів про працю України № 322-VIII від 10.12.1971. Відомості Верховної Ради УРСР. 1971. Дод. до № 50. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/322-08#Text (дата звернення 22.03.2025).
3. Про внесення змін до Кодексу законів про працю України щодо визначення поняття трудових відносин та ознак їх наявності: проєкт Закону України № 5054 від 09.02.2021 року. URL: http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/ zweb2/webproc4_1?pf3511=71071 (дата звернення 22.03.2025).
4. Про внесення змін до Кодексу законів про працю України щодо регулювання деяких питань трудових відносин: проєкт Закону України № 5054-1 від 25.02.2021 року. URL: http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/ webproc4_1?pf3511=71242 (дата звернення 22.03.2025).
5. Про організацію трудових відносин в умовах воєнного стану: Закон України № 2136-IX від 15.03.2022. Урядовий кур'єр. 2022. № 69. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2136-20#Text (дата звернення 22.03.2025).
6. Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо удосконалення правового регулювання дистанційної, надомної роботи та роботи із застосуванням гнучкого режиму робочого часу: Закон України № 1213-IX від 04.02.2021 року. Офіційний вісник України. 2021. № 20. С. 7. Ст. 850. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1213-20#Text (дата звернення 22.03.2025).
7. Про внесення змін до деяких законодавчих актів України, спрямованих на забезпечення додаткових соці- альних та економічних гарантій у зв'язку з поширенням коронавірусної хвороби (Covid-19): Закон України №540-IX від 30.03.2020 року. Офіційний вісник України. 2020. № 30. С. 5. Ст. 1059. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/540-20#Text (дата звернення 22.03.2025).

ЮРИДИЧНА ВІДПОВІДАЛЬНІСТЬ РОБОТОДАВЦІВ ЗА ПОРУШЕННЯ ПРАВ ПРАЦІВНИКІВ

Олена ЛУК'ЯНЕНКО,
здобувач вищої освіти 3 курсу ФПФОДР НПУ Дніпровського державного університету

Марина ЛОГІНОВА,
викладач кафедри цивільного права та процесу Дніпровського державного університету внутрішніх справ

У сучасному трудовому праві одним із ключових аспектів є забезпечення прав працівників, оскільки вони знаходяться в більш уразливому становищі у трудових відносинах. Право на працю та захист від безробіття завжди було в фокусі уваги міжнародних організацій та предметом багатосторонніх договорів [5, с. 139]. Однією з основних

гарантій захисту прав працівників є юридична відповідальність роботодавців за порушення трудових прав. Однак, в умовах постійних змін у трудовому законодавстві, розширення гнучких форм зайнятості та розвитку нових технологій, питання юридичної відповідальності роботодавців стає все більш актуальним. Згідно із законодавством України, роботодавець зобов'язаний створювати безпечні та здорові умови праці, що враховують як фізичний, так і психологічний стан працівника [1, с. 150]. Основні види відповідальності роботодавців можна поділити на матеріальну, адміністративну та кримінальну.

Матеріальна відповідальність роботодавця передбачає відшкодування шкоди, завданої працівнику внаслідок порушення його трудових прав. Таке порушення може включати недоплату заробітної плати, виплату компенсацій за невикористану відпустку або за заподіяну шкоду здоров'ю працівника. Згідно ст. 116 Кодексу законів про працю роботодавець зобов'язаний здійснити виплату усіх належних сум у день звільнення працівника. У разі порушення такого положення з вини роботодавця, ст. 117 цього Кодексу передбачає матеріальну відповідальність роботодавця у вигляді виплати працівникові його середнього заробітку за весь час затримки [2, ст. 116, 117].

Адміністративна відповідальність роботодавця виникає у разі порушення норм трудового законодавства, яке не є кримінальним правопорушенням, але є достатньо серйозним, щоб бути покараним штрафом. Такі порушення можуть стосуватися, зокрема, недотримання норм з охорони праці, порушення прав працівників щодо відпочинку, перевищення норм робочого часу. Згідно з Кодексом України про адміністративні правопорушення, роботодавець може бути притягнутий до адміністративної відповідальності за порушення трудових прав, що призводить до покарання у вигляді штрафу або накладення адміністративного стягнення. Ст. 41 КУпАП передбачає адміністративну відповідальність роботодавця за порушення термінів виплати заробітної плати, допуск працівника до роботи без оформлення трудового договору, порушення інших вимог законодавства про охорону праці [3, ст. 41].

Кримінальна відповідальність наступає у разі вчинення роботодавцем правопорушень, що спричинили серйозні наслідки для працівників або порушення правових норм, які є кримінально караними. Це може бути, наприклад, порушення правил охорони праці, що призвело до травм чи смерті працівників, примушування до рабської праці, незаконне використання праці неповнолітніх або осіб, що потребують особливого захисту. Згідно з Кримінальним кодексом України, за подібні порушення роботодавець може бути притягнутий до кримінальної відповідальності з покаранням у вигляді штрафу, позбавлення волі або обмеження волі.

Ст. 171 КК України передбачена відповідальність за незаконне звільнення працівника з особистих мотивів, ст. 175 КК передбачає відповідальність за умисну, безпідставну невиплату заробітної плати строком більше 1 місяця [4].

Для більш ефективного захисту прав працівників і забезпечення справедливості в трудових відносинах необхідно:

- Зміцнити норми трудового законодавства: Розширення прав працівників, включаючи право на прозорість умов праці, права на своєчасну виплату заробітної плати та інші соціальні гарантії.
- Чітко визначити відповідальність за порушення прав працівників, а також удосконалити механізм контролю та моніторингу за дотриманням цих прав.

Юридична відповідальність роботодавців за порушення прав працівників є важливою складовою правової системи, що забезпечує ефективний захист трудових прав та інтересів громадян. Залишаються важливими питання удосконалення законодавства, посилення контролю та підвищення рівня правової освіти для забезпечення справедливості в трудових відносинах. Для цього необхідно розробити чіткі механізми відповідальності роботодавців, створити ефективні системи моніторингу та контролю за дотриманням трудових прав, а також сприяти розвитку культури відповідальності та добросовісності в роботодавців.

Список використаних джерел

1. Бичкова О. О., Валецька О. В. Юридична відповідальність роботодавців за порушення трудових прав працівників під час стресових умов праці Могилянські читання – 2024 : досвід та тенденції розвитку суспільства в Україні : глобальний, національний та регіональний аспекти. Право : XXVII. 2024. – 196 с.
2. Кодекс законів про працю України Кодекс України; Закон, Кодекс від 10.12.1971 № 322-VIII
3. Кодекс України про адміністративні правопорушення (статті 1 - 212-24) Кодекс України; Закон, Кодекс від 07.12.1984 № 8073-X
4. Кримінальний кодекс України Кодекс України; Кодекс, Закон від 05.04.2001 № 2341-III
5. К О Мозоль, М В Логінова ПРАВОВЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ЗАЙНЯТОСТІ ТА ПРАЦЕВЛАШТУВАННЯ НАСЕЛЕННЯ Актуальні проблеми забезпечення верховенства права в правоохоронній діяльності: матеріали науково-практичної конференції здобувачів вищої освіти, аспірантів та молодих учених: Дніпро: Університет митної справи та фінансів, 2024.–158 с. Матеріали науково-практичної конференції, включені до цього збірника

ПРАВОВЕ РЕГУЛЮВАННЯ ДИСТАНЦІЙНОЇ (ВІДДАЛЕНОЇ) РОБОТИ В УКРАЇНІ

Олександр ЯРОВИЙ,
здобувач вищої освіти 3 курсу ФПФОДР НПУ
Дніпровського державного університету внутрішніх справ

Марина ЛОГІНОВА,
викладач кафедри цивільного права та процесу
Дніпровського державного університету внутрішніх справ

Правове регулювання дистанційної (віддаленої) роботи в Україні спрямоване на поєднання гарантій працівників із гнучкими механізмами організації праці поза офісом, що стає дедалі актуальнішим у цифрову епоху. Впровадження дистанційної роботи, як одного з ключових тенденцій у сучасному світі, потребує відповідного правового регулювання для забезпечення прав та інтересів як працівників, так і роботодавців [5, с. 701]. Застосування цієї форми зайнятості започатковано статтею 60² Трудового кодексу України, яка визначає дистанційну роботу як «таку форму організації праці, за якої працівник виконує трудові обов'язки поза робочими приміщеннями чи територією роботодавця із використанням інформаційно-комунікаційних технологій» [1]. Завдяки цьому формулюванню правовий інструментарій здобув чітку основу, а далі – у підзаконних актах – деталізацію порядку оформлення, організації та контролю за виконанням завдань.

Віддалена праця в Україні формувалася у двох напрямах: надомна (пов'язана з безпосереднім наданням матеріальних результатів) та дистанційна (з фокусом на послуги й інформаційні продукти). До внесення змін Законом України № 1213-IX від 4 лютого 2021 р. гнучкі форми праці не мали окремих норм у ТКУ, а регулювалися здебільшого внутрішніми інструкціями підприємств [2]. Запровадження ст. 60² та одночасна розробка типової форми договору про дистанційну роботу (Наказ Мінекономіки № 913-21 від 5 травня 2021 р.) надали уніфікований підхід до укладення договорів і заклали юридичну основу для масштабного переходу бізнесу на віддалений формат [4].

Законодавець чітко визначив, що при дистанційній роботі не застосовуються загальні правила внутрішнього трудового розпорядку та обліку робочого часу, якщо договором не передбачено інакше. Однак максимальна тривалість робочого тижня залишається на рівні 40 годин або меншій для окремих категорій (статті 50–51 ТКУ) [1]. При цьому працівник має право самостійно розподіляти свій робочий час у межах погодженого

графіка, а також право на «відключення» у встановлені в договорі години відпочинку, що захищає від безперервного інформаційного тиску.

Права й обов'язки сторін дистанційної зайнятості визначені в ТКУ й підлеглих актах. Працівник зобов'язаний своєчасно інформувати роботодавця про виникнення обставин, що унеможливлюють виконання завдань (наприклад, технічні збої чи відключення інтернету), та дотримуватися умов договору щодо зв'язку, звітності та використання обладнання [3]. Роботодавець, у свою чергу, несе відповідальність за оснащення робочого місця (якщо це передбачено договором) та забезпечення працівника необхідними програмними засобами, а також за інструктаж із техніки безпеки.

Особливу увагу законодавець приділив оформленню трудових договорів. Згідно з ч. 1 ст. 24 ТКУ дистанційний режим оформлюється письмово в окремому договорі або додатковій угоді до основного контракту [1]. Якщо працівника працевлаштовують одразу на дистанційну роботу, основний договір має містити всі умови віддаленого виконання обов'язків. Натомість існуючих працівників можуть переводити через наказ роботодавця за згодою працівника, без обов'язкового укладення нового договору; однак для правової безпеки практикується додавання письмової заяви працівника [3].

Передусім, найпоширенішою проблемою є неможливість чіткого обліку робочого часу та оцінки ефективності праці без порушення приватності працівника. Відсутність єдиного електронного реєстру обліку призводить до різних практик на підприємствах – від щоденного звітування до розмитих домовленостей, що може стати підставою для спорів. Крім того, у воєнний час та період надзвичайних ситуацій з'явилися нові нюанси: частина 11 ст. 60^2 ТКУ дозволяє вводити дистанційну форму наказом без письмового договору в умовах воєнного стану, однак чіткі процедури зв'язку та забезпечення технічних ресурсів прописані недостатньо [2]. Часті перебої з електропостачанням і зв'язком, зумовлені бойовими діями, не мають кваліфікуватися як порушення дисципліни, але потребують гнучких підходів до обліку часу та оцінки результатів .

Отже, нормативно-правове регулювання дистанційної (віддаленої) роботи в Україні пройшло значний шлях від відсутності спеціальних норм до комплексної правової рамки, що збалансовує інтереси сторін. Водночас динамічний розвиток технологій, вплив глобальних тенденцій і надзвичайні умови вимагають подальшої деталізації та уніфікації правил, спрямованих на підвищення ефективності, безпеки та захисту прав працівників у віддаленому режимі. Застосування кращого міжнародного досвіду й активний діалог між державою, бізнесом та профспілками забезпечать стійкий розвиток дистанційної форми зайнятості в Україні.

Список використаних джерел

1. Трудовий кодекс України від 10.12.1971 № 322-VIII.
2. Закон України «Про внесення змін до КЗпП щодо вдосконалення правового регулювання дистанційної роботи,надомної роботи та роботи із застосуванням гнучкого режиму робочого часу» № 1213-IX від 04.02.2021.
3. Закон України «Про охорону праці»№2694-XII від 14.10.1992.
4. Наказ Мінекономіки «Про затвердження типових форм трудових договорів про надомну та дистанційну роботу»№ 913-21 від 05.05.2021 р.
5. Ю.В. Розумний, М.В. Логінова Правове регулювання дистанційної роботи в Україні The 10 th International scientific and practical conference “Current challenges of science and education”(June 3-5, 2024) MDPC Publishing, Berlin, Germany. 2024. 736 p.

ВИКОРИСТАННЯ СПЕЦІАЛЬНИХ ЗНАНЬ У СПРАВАХ ПРО УХИЛЕННЯ ВІД СПЛАТИ ПОДАТКІВ

Дмитро КУЛИК,
здобувач третього (освітньо-наукового) рівня вищої освіти
ПВНЗ «Європейський університет»

Проблема ухилення від сплати податків залишається однією з найгостріших для багатьох держав, включаючи Україну. Вона набуває особливої актуальності в умовах економічної нестабільності, змін фіскальної політики та трансформації податкової системи. Ефективне розслідування таких правопорушень є важливим елементом зміцнення податкової дисципліни та забезпечення наповнення державного бюджету. У цьому контексті все більшого значення набуває залучення спеціальних знань, зокрема у сфері економіки, бухгалтерського обліку, податкового права, інформаційних технологій, які дозволяють комплексно аналізувати факти, виявляти схеми ухилення від оподаткування та формувати належну доказову базу у кримінальних провадженнях.

Актуальність тематики зумовлена не лише зростанням кількості порушень, а й постійним ускладненням механізмів ухилення. Злочинці використовують іноземні юрисдикції, фіктивні підприємства, криптовалюти, складні фінансові інструменти, що ускладнює їх виявлення і потребує високого рівня професійної підготовки фахівців, залучених до розслідування.

Як зазначає В. Юсупов, спеціальні знання у судочинстві України – це професійні знання у галузях науки, техніки, мистецтва, ремесла, релігії, економіки тощо, якими володіють особи, залучені до судового процесу як експерти або спеціалісти у порядку, визначеному законодавством, і які отримані в результаті навчання та практичного досвіду [1, с. 489]. Відтак, у справах про ухилення від сплати податків під спеціальними знаннями

доцільно розуміти професійні навички у сфері бухгалтерії, фінансової аналітики, податкового законодавства, а також знання з антикризового менеджменту та кібербезпеки, які дозволяють виявляти ознаки злочину, документувати їх та оцінювати з урахуванням податково-правового контексту.

У правозастосовній практиці прийнято виокремлювати процесуальні та непроцесуальні форми застосування спеціальних знань. Процесуальні форми включають призначення судових експертиз (зокрема, судово-бухгалтерських, фінансово-економічних, комп'ютерно-технічних), залучення спеціалістів до слідчих дій (обшуків, оглядів, тимчасового доступу до документів), проведення допитів експертів. Непроцесуальні форми охоплюють попередні консультації, аналітичну оцінку первинних документів, розробку стратегій розслідування. Особливої уваги заслуговує судово-економічна експертиза як ключовий інструмент доказування у справах про ухилення від сплати податків. Вона дає змогу обґрунтовано встановити факти порушень податкового законодавства, визначити суми недоотриманих податків, виявити схеми приховування доходів, маніпуляцій з бухгалтерськими записами та викривлення фінансової звітності.

Найбільш поширеними видами експертиз у таких справах є:

Судово-бухгалтерська експертиза, що дозволяє виявляти фальсифікації облікових документів, невідповідності між фактичними і звітними даними.

Фінансово-економічна експертиза, спрямована на оцінку реальності господарських операцій, фінансових потоків, обґрунтованості цін у контрактах, визначення рівня податкового навантаження.

Комп'ютерно-технічна експертиза, яка досліджує електронні носії інформації, бухгалтерські програми та електронний документообіг, що особливо важливо у цифрову епоху.

Особливістю розслідування податкових правопорушень є значний обсяг документів та складність аналітичної обробки фінансових даних. Це зумовлює необхідність міждисциплінарного підходу, залучення команд експертів з різних галузей, використання програмного забезпечення для аналізу великих масивів даних (Big Data), виявлення підозрілих транзакцій, нетипових операцій, прихованих зв'язків між контрагентами.

Згідно з позицією К. Проскури та О. Лукової, судово-економічна експертиза є одним із ключових засобів доказування, що забезпечує всебічне та об'єктивне дослідження обставин справи. Вона сприяє ухваленню обґрунтованих судових рішень і захисту прав платника податків у разі прийняття незаконних рішень податковими органами [2, с. 531].

Значну роль у розслідуванні відіграють і фахівці-практики Державної податкової служби, які мають поглиблене розуміння специфіки податкових режимів у різних секторах економіки. Їх участь у слідчих діях забезпечує

оперативність аналізу податкової документації, а також ефективне виявлення схем заниження податкових зобов'язань, використання фіктивних підприємств, зловживань у трансфертному ціноутворенні тощо.

Інтеграція інноваційних технологій у слідчу практику – ще один важливий напрямок. Сучасні аналітичні платформи, системи автоматичного зіставлення показників звітності, штучний інтелект для моделювання ризикових операцій стають потужними інструментами в арсеналі правоохоронців і податківців. Застосування таких рішень дозволяє не лише оперативно виявляти порушення, а й прогнозувати можливі ризики на етапі їх формування.

Таким чином, застосування спеціальних знань у процесі розслідування податкових злочинів є не просто бажаним, а необхідним елементом успішної протидії ухиленню від оподаткування. Поєднання процесуальних і непроцесуальних форм, розвиток експертної інфраструктури, підвищення кваліфікації фахівців та широке впровадження цифрових технологій сприятимуть підвищенню ефективності боротьби з фінансовими правопорушеннями. У довгостроковій перспективі це зміцнить податкову культуру, підвищить рівень добровільної сплати податків і сприятиме фінансовій стабільності держави.

Список використаних джерел

1. Юсупов В. В. Спеціальні знання при проведенні кримінального провадження та в інших видах судочинства. *Juridical scientific and electronic journal*. 2023. № 3. С. 486–490. URL: https://doi.org/10.32782/2524-0374/2023-3/111
2. Проскура К., Лукова О. Особливості призначення та проведення економічних експертиз і експертних досліджень при проведенні податкових перевірок та оскарженні їх результатів. *Криміналістика і судова експертиза*. 2020. № 65. С. 525–533. URL: https://doi.org/10.33994/kndise.2020.65.52

ПРАВОВИЙ АНАЛІЗ МІЖНАРОДНОЇ МІГРАЦІЇ ІНТЕЛЕКТУАЛЬНОГО КАПІТАЛУ

Крістіна КУЧЕРЕНКО,
студентка спеціальності «Міжнародні економічні відносини»
Державного торговельно економічного університету

Актуальність міжнародної міграції інтелектуального капіталу пов'язана з посиленням глобалізації та складної ситуації у деяких країнах. Існують різні підходи до визначення міжнародної міграції інтелектуального капіталу або трудової міграції. Міжнародна організація з міграції (МОМ) визначає трудову міграцію, як переміщення людей до іншої країни з метою

працевлаштування. Організація економічного співробітництва та розвитку (ОЕСР) акцентує свою увагу саме на висококваліфікованих мігрантах, залучення таких працівників, на думку ОЕСР, допомагає країнам подолати дефіцит кадрів [1].

Необхідно розрізняти трудову міграцію від інших видів міграцій. Трудова міграція фокусується на переміщенні працівників, талантів, людей з високим рівнем освіти. Варто врахувати, що трудова міграція відрізняється також від гуманітарної міграції до якої входять біженці. Звісно, вони можуть мати високу кваліфікацію, але причина їх переїзду першочергово інша.

Правове забезпечення цього виду міграції відбувається за допомогою правових інструментів та механізмів, які можна класифікувати за кількома основними ознаками:

- візові режими (0-1 США, інвесторські візи, старт-ап візи);
- дозволи на роботу (квоти);
- залучення кваліфікованих кадрів;

Така різноманітність дозволяє обрати найкращий варіант для трудової міграції. Деякі країни надають перевагу саме **системам відбору за критеріями** (supply-driven), де часто використовують оцінювання людей за потрібною характеристикою. Інші країни орієнтуються на попит ринку (demand-driven), акцентуючи увагу на наявність робочих місць, які прямо відповідатимуть потребам ринку. Існують також цільові програми, які направлені на конкретні програми залучення потрібних людей з метою розвитку важливих секторів.

Зазвичай міжнародна міграція інтелектуального капіталу є компетенцією національних урядів. Існують також міжнародні договори, мета яких, є створення певних правил для полегшення мобільності інтелектуального капіталу. Генеральна угода про торгівлю послугами (ГАТС) є найбільш значущою серед таких угод. Згідно з Генеральною угодою про торгівлю послугами (ГАТС), послуги можуть постачатися на міжнародному рівні чотирма різними способами, відомими як «способи постачання». Режим 4 стосується послуг, якими торгують фізичні особи одного члена СОТ через їхню присутність на території іншого. Він охоплює працівників сервісних фірм та самозайнятих постачальників послуг [2].

До типових категорій належать:

- ділові візитери (люди, які здійснюють поїздки для укладення угод або перемовин);
- професіонали (фахівці, які мають вищу освіту);
- постачальники послуг за контрактом;
- внутрішньокорпоративні переведення (співробітники, яких переводять між міжнародними компаніями);

Генеральна угода про торгівлю послугами (ГАТС) про переміщення фізичних осіб має виключно тимчасовий характер. Тобто угода не регулює питання, які пов'язані з постійним перебуванням та доступом іноземців до ринку праці, де вони є мігрантами. Таким чином, перебування має бути тимчасовим, але сам термін «тимчасовий» в угоді не має чіткого визначення.

Рівень лібералізації цього явища є нижчим, ніж за інші способи надання послуг. Небажання розвинених країн розширювати доступ для іноземних працівників є показником цієї лібералізації. Головними причинами є занепокоєння щодо негативних наслідків для власного ринку праці, підривання «соціального демпінгу» та складність контролю за іноземними працівниками.

Міжнародна міграція інтелектуального капіталу є складним процесом, більшість країн визнають важливість залучення талантів і тому підлаштовують свою політику намагаючись спростити міграційні процедури для всіх зацікавлених сторін. Найперспективнішими системами є ті, що комбінують прозорі критерії відбору з гнучкими цільовими програмами. Трудова міграціє є актуальною у сучасному світі і потребує постійного удосконалення, оскільки світ змінюється і потреба у висококваліфікованих працівник збільшується.

Список використаних джерел

1. Agapitova N. Building Ecosystems for High-Growth Entrepreneurship to Accelerate Innovation and Job Creation : Guidance Note / Natalia Agapitova. [Електронний ресурс]. Washington, D.C. : World Bank Group, 2023. 65 p. Режим доступу: https://documents1.worldbank.org/curated/en/099959008232419848/pdf/IDU-c5831bfa-a106-49ef-8c04-9fb5e2eb1a4b.pdf
2. Movement of natural persons (mode 4) [Електронний ресурс] // World Trade Organization.URL:https://www.wto.org/english/tratop_e/serv_e/mouvement_persons_e/mouvement_persons_e.htm

ЗАОЧНЕ ВИРІШЕННЯ ЦИВІЛЬНИХ СПРАВ: ПЕРЕВАГИ ТА НЕДОЛІКИ

Олена ПОРУЧИНСЬКА,
студентка спеціальності «Право»
Львівського державного університету внутрішніх справ

Інститут заочного розгляду справ займає важливе місце у цивільному процесуальному праві України, оскільки дозволяє судам розглядати справи за відсутності відповідача, якщо останній був належним чином

повідомлений про розгляд справи, але не з'явився до суду без поважних причин і не повідомив про це суд. Така процедура забезпечує ефективність судового процесу, сприяє швидкому вирішенню спорів і запобігає зловживанню процесуальними правами. Однак вона має як переваги, так і певні недоліки, що обумовлює необхідність детального аналізу цього інституту.

Багато науковців, які займалися дослідженням інституту заочного розгляду, зокрема, такі як: С. В. Васильєв, І. М. Кучеренко, Д. Д. Луспеник, Ю. В. Навроцька, Є. О. Харитонов, С. В. Шевчук та інші, зазначають, що заочний розгляд справи є особливо актуальним у разі, коли відповідач ухиляється від участі в судовому процесі, затягуючи розгляд справи. Ця процедура дозволяє судам вирішувати спори без зайвих зволікань, забезпечуючи належний захист прав позивачів. Водночас заочне рішення не є остаточним, оскільки відповідач має право подати заяву про його перегляд у визначений законом строк або оскаржити його в апеляційному порядку [1].

З одного боку, заочне провадження забезпечує оперативність судового процесу та зменшує навантаження на суди, що є його основними перевагами. Також воно гарантує позивачу можливість отримати рішення суду навіть у випадку недобросовісної поведінки відповідача. Проте, з іншого боку, існує ризик порушення права відповідача на захист, оскільки він може бути позбавлений можливості подати докази або заперечення, що впливає на справедливість судового розгляду [2].

Заочне рішення суду ухвалюється лише за наявності певних умов, передбачених процесуальним законодавством. Відповідно до статті 280 Цивільного процесуального кодексу України (далі – ЦПК України), заочне рішення може бути постановлене у разі, якщо відповідач був належним чином повідомлений про судове засідання, не з'явився без поважних причин і не подав заяву про розгляд справи за його відсутності. Крім того, заочне рішення повинно ґрунтуватися на належних та допустимих доказах, поданих позивачем [3].

Процедура заочного розгляду справи передбачає можливість відповідача подати заяву про перегляд заочного рішення, якщо він доведе, що не був належним чином повідомлений про судовий розгляд або мав поважні причини для неявки. Якщо ж заочне рішення не буде переглянуто судом першої інстанції, відповідач має право оскаржити його в апеляційному порядку [4].

У дореволюційній процесуальній доктрині заочне вирішення справи розглядалося як винятковий інститут, що застосовувався лише у випадках очевидного ухилення відповідача від судового процесу. Сучасне цивільне

процесуальне право України передбачає ширші можливості для застосування заочного провадження, що сприяє розвантаженню судової системи та підвищенню ефективності судочинства [5].

Досить цікавою є думка М. І. Трипольської, яка визначає конкретні проблеми, які виникають у процесі реалізації інституту заочного розгляду справи у цивільному судочинстві. Зокрема, серед основних з них можемо виділити такі:

• непоодинокі випадки ухвалення заочних рішень у справах, де відповідач не був повідомлений належним чином про судові засідання, що призводить до суттєвого порушення інтересів відповідача;

• відсутність єдиної практики набрання заочним рішенням законної сили через прогалини в ЦПК України;

• порушення інтересів позивача через те, що не визначено на сьогоднішній день, як діяти суду, якщо копію заочного рішення неможливо вручити відповідачу з тих чи інших причин [6, с. 55].

Отже, заочне вирішення цивільних справ є важливим інструментом цивільного процесу, що сприяє оперативності розгляду справ та захисту прав позивачів. Проте воно містить і певні ризики, пов’язані з можливим обмеженням права відповідача на захист. Тому важливо забезпечити баланс між ефективністю судового розгляду та дотриманням прав учасників процесу, що є ключовим завданням для законодавця та судової практики.

Список використаних джерел

1. Штефан М. Й. Цивільний процес. Підручник для юридичних спеціальностей вищих закладів освіти: К.: Ін Юре. 1997. 608 с.
2. Тимченко Г. Заочний розгляд цивільних справ у науці цивільного процесуального права. *Право України*. 2004. № 8. С. 104–107.
3. Цивільний процесуальний кодекс України від 18 березня 2004 року № 1618-IV. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1618-15#Text (дата звернення: 25.04.2025).
4. Фурса С. Я. Цивільний процесуальний кодекс України: науково-практичний коментар: у 2 т. / С. Я. Фурса, Є. І. Фурса, С. В. Щербак. К. : Видавець Фурса С. Я.: КНТ, 2016. Т. І. С. 157.
5. Кучеренко І. М. Заочне провадження у цивільному судочинстві: Дис. канд. юрид. наук. 12.00.03. / Харківський національний ун-т внутрішніх справ. Х., 2007. 190 с.
6. Трипольська М. І. Проблемні аспекти заочного провадження в цивільному судочинстві. *Вісник НААУ*. 2015. № 7-8. С. 52–55.

ВИКОРИСТАННЯ ПОЛІГРАФА У КРИМІНАЛЬНОМУ ПРОЦЕСІ: ПРАВОВІ ТА ЕТИЧНІ АСПЕКТИ

Лоліта ЯКОВЛЕВА,
курсант 3 року навчання, першого (бакалаврського) рівня вищої освіти спеціальності 081 «Право»
Військово-юридичного інституту
Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого,
м. Харків, Україна

Науковий керівник: Світлана ДАВИДЕНКО,
кандидат юридичних наук, доцент,
доцент кафедри кримінального процесу
Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого,
м. Харків, Україна

Аналіз європейського досвіду у використанні поліграфа є важливим для України з кількох ключових причин. Європейські країни розробили детальне законодавство щодо поліграфічних тестів, що ґрунтується на міжнародних стандартах прав людини та принципах захисту приватності. Вивчення цього досвіду допоможе Україні сформувати ефективні підходи до правового регулювання, забезпечуючи дотримання законності та захист прав громадян. Крім того, використання європейських етичних норм і стандартів може сприяти вдосконаленню професійних практик та підвищенню довіри до поліграфічних досліджень, а також оптимальному їх застосуванню в правоохоронних органах, державних установах та приватному секторі.

Європейський суд з прав людини (ЄСПЛ) є ключовим інституційним органом Ради Європи, який забезпечує дотримання прав і свобод, закріплених у Європейській конвенції з прав людини (ЄКПЛ). У своїх рішеннях Суд розглядає різні аспекти використання поліграфу, звертаючи увагу на дотримання прав людини. Європейський суд з прав людини неодноразово розглядав питання використання поліграфа у своїх рішеннях. Суд наголошує на необхідності дотримання прав людини під час використання поліграфа, зокрема права на приватне життя (стаття 8 Європейської конвенції з прав людини) та права на справедливий судовий розгляд (стаття 6 Конвенції). Важливими рішеннями у цій сфері є справи «Сідік проти Німеччини» (2000) та «Юванович проти Швейцарії» (2009), де ЄСПЛ підкреслив, що використання поліграфа повинно здійснюватися з дотриманням принципів законності, необхідності та пропорційності [1].

Г. В. Маляр звертає увагу на низку проблем, пов’язаних із застосуванням поліграфа у кримінальному судочинстві України. Серед

основних питань вона виділяє відсутність чіткої законодавчої регламентації використання поліграфа, невизначеність у підзаконних актах щодо виду експертного дослідження, в межах якого його можна застосовувати. Також викликають дискусію питання правової та морально-етичної допустимості такого методу, а достовірність результатів перевірки на поліграфі залишається сумнівною. Ці аспекти, на думку дослідниці, потребують належного нормативного врегулювання [2]. Погоджуємося із позицією Г. В. Маляр щодо необхідності нормативного врегулювання застосування поліграфа, адже відсутність чітких законодавчих норм створює ризики порушення прав учасників кримінального провадження. Водночас вважаємо, що до врегулювання цього питання слід підходити виважено, враховуючи не лише юридичну, а й наукову обґрунтованість достовірності такого методу.

О.М. Скрябін зазначає, що використання поліграфа під час розслідування злочинів можливе лише в межах процесуальної форми із дотриманням принципів кримінального процесу. Водночас науковець вказує на низку проблемних аспектів, які потребують врегулювання, зокрема необхідність внесення змін до Кримінального процесуального кодексу України для чіткої регламентації підстав проведення психофізіологічної експертизи із застосуванням поліграфа. Також він наголошує на важливості визначення порядку взаємодії поліграфолога з учасниками кримінального провадження, а також на потребі законодавчого врегулювання підготовки поліграфологів, встановлення кваліфікаційних вимог до них, процедури отримання дозволу на проведення експертиз. Окрему увагу дослідник приділяє необхідності укомплектування експертно-криміналістичних підрозділів МВС України кваліфікованими спеціалістами [3]. Поділяємо думку О.М. Скрябіна про те, що застосування поліграфа можливе лише в межах чітко визначеної процесуальної форми з дотриманням усіх принципів кримінального провадження. Вважаємо, що системне врегулювання правового статусу поліграфа, порядку його застосування та професійної підготовки фахівців є необхідною умовою для забезпечення правової визначеності та недопущення зловживань у ході досудового розслідування.

С. В. Шепелева у своїх дослідженнях аналізує використання науково-технічних засобів, зокрема поліграфа, у процесі розслідування. Вона зазначає, що поліграф допомагає виявити неправду, дає суду можливість безпосередньо сприймати процес отримання показань і створює ефект присутності. Серед ключових аспектів його застосування дослідниця виокремлює необхідність використання у ситуаціях, коли інші методи перевірки достовірності показань недоступні. Зокрема, це стосується випадків, коли: 1) інформацію неможливо отримати іншим шляхом, окрім

як від конкретної особи; 2) її можна здобути без поліграфа, але це потребує значних фінансових, часових чи кадрових ресурсів; 3) необхідно терміново отримати дані, і жоден інший метод не забезпечує потрібної швидкості [4]. Погоджуємося із висновками С. В. Шепелевої щодо доцільності використання поліграфа як допоміжного засобу у складних слідчих ситуаціях, коли інші методи отримання інформації є обмеженими або неефективними. Проте вважаємо, що навіть у таких випадках застосування поліграфа має бути суворо регламентованим, аби забезпечити дотримання прав людини та недопущення процесуальних зловживань.

Висновки психофізіологічної експертизи нині визнаються як джерело доказів, однак їх використання ускладнюється низкою невирішених законодавчих питань щодо самої експертизи та її фахівців. Насамперед слід зазначити, що психофізіологічна експертиза не має єдиної затвердженої методики, яка б відповідала державному стандарту та була внесена до Реєстру методик проведення судових експертиз. Наразі серед офіційно визнаних методик наявна лише методика психологічної експертизи та інших психологічних досліджень. Крім того, сама назва «психофізіологічна експертиза» викликає певну невизначеність, оскільки не дає чіткої відповіді, чи стосується вона вивчення психологічних характеристик особи чи її психіки; з огляду на те, що більшість поліграфологів мають психологічну освіту, доцільнішим було б використовувати термін «психолого-фізіологічна експертиза» для уникнення неоднозначного трактування, адже судова психіатрична експертиза визначає осудність, а особи з психічними розладами не допускаються до досліджень із застосуванням поліграфа [5].

Інструкція від 1998 року про призначення та проведення судових експертиз визначає порядок та вимоги до проведення судових експертиз в Україні. Вона охоплює різні види експертиз, зокрема психофізіологічну експертизу, яка включає використання поліграфа. В документі чітко прописано процедуру призначення експертиз, роль експерта та критерії оцінки результатів. Методичні рекомендації до цієї Інструкції надають детальні вказівки щодо проведення психофізіологічної експертизи, в тому числі щодо технічних вимог до поліграфа та етичних норм. Ці документи допомагають забезпечити стандартизований підхід до проведення експертиз, що сприяє їхньому правильному використанню у судовій практиці [6].

Використання поліграфа у кримінальному процесі залишається дискусійним питанням через відсутність чіткої законодавчої регламентації та сумнівну доказову силу отриманих результатів. Застосування поліграфа може порушувати права людини, зокрема презумпцію невинуватості та право не свідчити проти себе, що викликає етичні та правові застереження.

Європейський суд з прав людини наголошує на необхідності дотримання стандартів справедливого судового розгляду, що ставить під сумнів допустимість поліграфічних досліджень у кримінальному провадженні. Отже, питання використання поліграфа потребує чіткої правової регламентації та оцінки його відповідності міжнародним стандартам правосуддя.

Список використаних джерел

1. European Court of Human Rights. (2000). Case of Sidik v. Germany. Application no. # 4241/98. URL: https://hudoc.echr.coe.int/eng#{%22itemid%22:[%22001-59352%22
2. Маляр Г.В. Використання детектора брехні в Україні – про що мовчить закон. Українська правда. URL: http://www.pravda.com.ua/columns/2013/09/23/6998462
3. Скрябін О.М. Використання поліграфа у кримінальному судочинстві України. Науковий вісник Херсонського державного університету. Серія: Юридичні науки. 2014. Вип. 1. Том 3. С. 189-194. URL: http://lj.kherson.ua/2014/pravo01/part_3/1-3_2014.pdf
4. Туровець Ю. М. Проблемні аспекти та перспективи використання в Україні поліграфа для досягнення цілей кримінального судочинства //Університетські наукові записки. – 2014. – №. 4. – С. 192-203.
5. Шульженко А. В. Проблеми використання поліграфа під час кримінального провадження //Приватне та публічне право. – 2018. – №. 2. – С. 119-122.
6. Про затвердження Інструкції про призначення та проведення судових експертиз та експертних досліджень та Науково-методичних рекомендацій з питань підготовки та призначення судових експертиз та експертних досліджень: Наказ Міністерства юстиції України від 08.10.1998. № 53/5. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0705-98#Text

МЕХАНІЗМ ІМПЛЕМЕНТАЦІЇ САНКЦІЙ ЄС У НАЦІОНАЛЬНЕ ПРАВО ДЕРЖАВ-ЧЛЕНІВ

Богдана АНТОНЯК,
студентка 2-го курсу спеціальності 081 Право
Кам'янець-Подільського податкового інституту

У сучасному глобалізованому світі санкційна політика набула значного значення як інструмент міжнародного впливу, реагування на загрози міжнародній безпеці та засіб захисту прав людини, демократії і верховенства права. Європейський Союз, як один із найвпливовіших акторів на міжнародній арені, активно застосовує санкційні заходи як частину своєї спільної зовнішньої та безпекової політики. Санкції ЄС спрямовані на попередження або припинення порушень міжнародного права, стабілізацію кризових регіонів, протидію тероризму, кіберзагрозам,

поширенню зброї масового знищення, а також на відповідь на серйозні порушення прав людини. У зв'язку з цим постає важливе питання ефективної та своєчасної імплементації санкційних рішень ЄС у внутрішньо-правові системи його держав-членів.

Механізм імплементації санкцій ЄС є складним та багаторівневим процесом, що охоплює як інституційні аспекти (прийняття рішень на рівні Ради ЄС), так і національні процедури трансформації санкцій у дієві правові норми. Згідно з установчими договорами ЄС, санкції, які приймаються у формі рішень і регламентів, є обов'язковими для всіх держав-членів. Однак ефективність їх реалізації значною мірою залежить від національного механізму правового втілення, який може істотно відрізнятися залежно від правової системи кожної держави (континентальна чи англосаксонська правова традиція), адміністративної структури, рівня правової культури та спроможності правоохоронних органів.

Важливим аспектом є також забезпечення відповідальності за порушення санкційного режиму, адаптація кримінального, фінансового та митного законодавства до європейських стандартів, налагодження міжвідомчої координації та міжнародного співробітництва. Особливої актуальності ці питання набули в умовах гібридних загроз і нових форм ухилення від санкцій – таких як використання криптовалют, офшорних схем, підставних осіб та компаній.

Санкції ЄС відіграють важливу роль у міжнародних відносинах і зовнішній політиці ЄС. Вони використовуються як інструмент тиску на різні сфери життя держав-членів, фізичних чи юридичних осіб, недержавних утворень із метою здійснення політичного чи економічного впливу і досягнення відповідних цілей. Дія санкцій спрямована на покарання міжнародних порушень і запобігання їх вчиненню. Вони застосовуються для підтримки безпеки та стабільності, зміцнення міжнародних відносин. Питання правової природи і застосування санкцій ЄС є надзвичайно актуальним на сьогодні, оскільки тісно пов'язане з низкою ключових викликів, з якими стикаються як окремі країни, так і сам Союз. Серед таких можна виділити: геополітичні протистояння, торговельні війни, політичні нестабільності, зокрема, загроза демократії, проблема ефективності санкцій ЄС тощо. Особливо важливим дане питання є для України у зв'язку з агресією рф проти нашої держави, оскільки санкції в цьому контексті мають відігравати ключову роль у захисті національної безпеки, підтримці міжнародної спільноти, створенні умов для відбудови та гарантування майбутнього України [1, с. 97].

Саме завдяки правотлумачній практиці Суду ЄС були закладені підвалини функціонування та розвитку права ЄС та його імплементації в національному праві держав-членів. Так, зокрема, Суд ЄС по суті визначив, що новостворене Співтовариство було б великою мірою неефективним,

коли б до нього застосовувалися традиційні правила міжнародного публічного права, оскільки в такому випадку держави-члени могли б з легкістю обійти або навіть проігнорувати правила та обов'язки, накладені на них Співтовариством. У такому випадку перед ним (Судом ЄС) постало питання щодо необхідності створення ефективного механізму реалізації та дії норм права ЄС та забезпечення їх виконання, оскільки формування ЄЕС саме по собі не визначило відносини права ЄС та національного права держав-членів, так само як і місце індивідів у правопорядку ЄС. Вирішальну роль відіграла справа Van Gend en Loos, в якій Суд ЄС по суті сформулював принцип прямої дії та дав відповідь на питання, котрі торкалися процедури дії норм права ЄС в національному праві держав-членів. Так, зокрема, у даній справі голландський суд запитував Суд ЄС, чи фізичні та юридичні особи даної країни опираючись на право ЄС подавати позовну заяву про порушення індивідуального права, яке суди зобов'язані захищати. Суд ЄС постановив, що норми Договору можуть мати пряму дію і що фізичні та юридичні особи можуть посилатися на них у національних судах [2, с. 41-42].

Отже, механізм імплементації санкцій Європейського Союзу у національне право держав-членів виступає ключовим елементом ефективної реалізації спільної зовнішньої та безпекової політики ЄС. Його результативність безпосередньо залежить від здатності національних правових систем швидко та повно трансформувати рішення європейських інституцій у внутрішньообов'язкові правові норми, забезпечити їх належне застосування, контроль та притягнення до відповідальності за порушення.

Незважаючи на загальну обов'язковість санкційних рішень ЄС для всіх держав-членів, практичні механізми їх імплементації залишаються варіативними й часто вимагають адаптації на рівні національного законодавства – особливо в частині кримінально-правової відповідальності, заморожування активів, обмеження експорту та фінансових транзакцій. У цьому контексті важливими є міжвідомча координація, прозорість процедур, підвищення фахового рівня уповноважених органів та ефективна міжнародна співпраця.

Список використаних джерел

1. Гнітій А.О., Антонов А.О., Шатоха Є.О. Механізми забезпечення виконання санкцій (обмежувальних заходів) Європейського Союзу. Forum Prava.2024. 79(2). С. 96–104. URL: http://www.forumprava.pp.ua/files/096-104-2024-2-FP-Hnitii, Antonov, Shatoha_10.pdf.
2. Теоретико-правові засади імплементації права Європейського Союзу в національне право держав-членів: монографія / І.З. Брацук ; за наук. ред. проф. М.М. Микієвича. Львів. ЛНУ імені Івана Франка.2016.230с. URL: https://library.nlu.edu.ua/POLN_TEXT/MONOGRAFII_2019/55767250.pdf.

РОЗГЛЯД СУДОМ СПРАВ ПРО ОБМЕЖЕННЯ ФІЗИЧНОЇ ОСОБИ У ВІДВІДУВАННІ ГРАЛЬНИХ ЗАКЛАДІВ ТА УЧАСТІ В АЗАРТНИХ ІГРАХ

Тарас ТАРНАВЧИК,
ЗВО ННІ права та правоохоронної діяльності
Львівського державного університету внутрішніх справ

Проблема ігрової залежності (лудоманії) набуває все більшої актуальності в українському суспільстві, особливо в умовах воєнного стану, коли спостерігається загострення соціальних проблем та зростання психологічної напруги серед населення. Особливої уваги заслуговує ситуація з військовослужбовцями, які, перебуваючи під впливом психологічних травм та посттравматичного стресового розладу, часто шукають шляхи для відволікання від реальності, одним з яких може стати участь в азартних іграх.

Легалізація грального бізнесу в Україні згідно з Законом України «Про державне регулювання діяльності щодо організації та проведення азартних ігор» зумовила потребу в контролі доступу окремих осіб до азартних ігор [6]. Відповідно до статті 3 Конституції України, людина, її життя і здоров'я, честь і гідність, недоторканність і безпека визнаються в Україні найвищою соціальною цінністю [1]. Саме ця норма є фундаментальною для створення правових механізмів захисту осіб від негативних наслідків азартних ігор.

Процесуальний порядок розгляду судом справ про обмеження фізичної особи у відвідуванні гральних закладів та участі в азартних іграх регламентується главою 2-1 розділу IV Цивільного процесуального кодексу України. Стаття 300-1 ЦПК України встановлює, що «заява про обмеження фізичної особи у відвідуванні гральних закладів та участі в азартних іграх може бути подана членами сім'ї першого ступеня споріднення, законними представниками такої особи» [3]. Як зазначає Т.А. Стоянова, ця категорія справ належить до справ окремого провадження, що зумовлено специфікою предмета розгляду та відсутністю спору про право [4, с. 55].

Законодавець передбачив три способи обмеження фізичної особи в доступі до гральних закладів та участі в азартних іграх: 1) занесення даних про особу до Реєстру осіб, яким обмежено доступ до гральних закладів; 2) обмеження в участі у азартних іграх на вимогу самого гравця або членів його сім'ї першого ступеня споріднення; 3) за рішенням суду.

Згідно з частиною 2 ст. 36 ЦК України: «Фізична особа може бути обмежена у цивільній дієздатності, якщо вона зловживає спиртними напоями, наркотичними засобами, токсичними речовинами, азартними

іграми тощо і тим ставить себе чи свою сім'ю, а також інших осіб, яких вона за законом зобов'язана утримувати, у скрутне матеріальне становище» [2]. Частина 3 статті 37 ЦК України також передбачає: «Фізична особа, цивільна дієздатність якої обмежена, може розпоряджатися своїм заробітком, пенсією, стипендією, іншими доходами лише за згодою піклувальника» [2].

Як зазначає Н.О. Кіреєва, визначені в законодавстві підстави для обмеження фізичної особи у відвідуванні гральних закладів та участі в азартних іграх мають комплексний характер і передбачають наявність не лише факту залежності особи від азартних ігор, але й настання негативних наслідків такої залежності для матеріального становища особи та членів її сім'ї [5, с. 71].

Слід погодитися із законодавцем, що не має сенсу, у випадку появи в особі залежності від азартних ігор, обмежувати її в загальній дієздатності, але достатньо заборонити відвідувати такі заклади, приймати участь в азартних іграх. З появою електронних реєстрів, реалізація такого способу реагування на залежність особи стає можливою [4].

Стаття 300-3 ЦПК України визначає, що «суд за наявності достатніх даних про психічний розлад здоров'я фізичної особи призначає для встановлення її психічного стану судово-психіатричну експертизу» [3]. Ця норма є важливою гарантією об'єктивності при розгляді таких справ, особливо коли йдеться про військовослужбовців з можливими ознаками ПТСР.

Однією з ключових проблем чинного законодавства є обмежене коло осіб, які мають право звернутися до суду з заявою про обмеження фізичної особи у відвідуванні гральних закладів. Відповідно до статті 300-2 ЦПК України, таке право надано лише членам сім'ї першого ступеня споріднення або законним представникам особи [3].

Н.О. Кіреєва справедливо вважає, що стаття 300-2 ЦПК України потребує змін її редакції щодо визначення кола осіб, котрі можуть виступати в ролі заявника у справах про обмеження у відвідуванні гральних закладів та участі в азартних іграх [5, с. 70].

Важливо зазначити, що Рада національної безпеки і оборони України прийняла рішення від 20.04.2024 «Щодо протидії негативним наслідкам функціонування азартних ігор в мережі Інтернет», яке встановлює додаткові обмеження для онлайн-гемблінгу та посилює відповідальність операторів за недотримання вимог щодо захисту вразливих категорій громадян [7]. Також слід взяти до уваги Постанову Кабінету Міністрів України від 25.03.2025 № 336 «Про ліквідацію Комісії з регулювання азартних ігор та лотерей», що свідчить про реорганізацію системи державного нагляду у сфері азартних ігор [8].

Сьогодні законодавством покладено обов'язок на організатора азартних ігор вживати заходів для боротьби з ігровою залежністю (лудоманією), у тому числі розміщувати у загальному доступі в місцях провадження діяльності у сфері організації та проведення азартних ігор інформаційні матеріали щодо грального залежності та відповідальної гри, зокрема про обмеження віку гравця, шанси на виграш, принципи відповідальної гри, ознаки патологічної та проблемної грального залежності та про місця, де можна отримати допомогу в разі грального залежності.

Також, запроваджується реєстр осіб, яким обмежено доступ до гральних закладів та/або участь в азартних іграх, - база даних, що містить інформацію про фізичних осіб, яким відповідно до поданих заяв або за рішенням суду обмежено відвідування гральних закладів та участь в азартних іграх [6].

Одним із заходів забезпечення принципу відповідальної гри, також, є введення обмеження фізичної особи у відвідування гральних закладів та участі в азартних іграх судом. Обставинами, наявність яких дає суду право задовольнити рішення закріплені в ст. 300-3 Цивільного процесуального кодексу, зокрема: 1) перевищення витрат на гру над особистими доходами особи, що ставить особу або її сім'ю у скрутне матеріальне становище; 2) наявність у особи боргових зобов'язань на суму більше 100 прожиткових мінімумів доходів громадян; 3) несплата особою аліментів впродовж більше трьох місяців; 4) отримання особою або членами її сім'ї житлової субсидії чи пільг на сплату житлово-комунальних послуг; 5) скрутне матеріальне становище особи чи членів її сім'ї, а також інших осіб, яких вона за законом зобов'язана утримувати[3] .

Проаналізувавши проблеми судового розгляду справ про обмеження фізичної особи у відвідуванні гральних закладів та участі в азартних іграх, можна запропонувати такі шляхи їх вирішення:

1. Необхідність встановлення чітких критеріїв оцінки ігрової залежності для об'єктивного прийняття судових рішень.
2. Раціоналізація правової бази та створення єдиної судової практики.
3. Соціальна реклама в медіа наслідків щодо зловживання азартними іграми.
4. Інформаційна кампанія та забезпечення доступу до правової допомоги для військовослужбовців та їхніх родин.
5. Розширення кола осіб, які можуть звернутися до суду з заявою про обмеження фізичної особи у відвідуванні гральних закладів.
6. Запровадження спеціальної процедури розгляду справ про обмеження військовослужбовців, яка враховувала б специфіку їхнього статусу.

Підсумовуючи, можна зробити висновок, що чинний механізм судового обмеження фізичної особи у відвідуванні гральних закладів та участі в азартних іграх потребує вдосконалення, особливо в контексті його застосування щодо військовослужбовців. Вдосконалення має бути спрямоване на забезпечення справедливого балансу між захистом прав особи на вільний вибір, гарантований Конституцією України та захистом від негативних наслідків ігрової залежності.

Реалізація зазначених заходів вирішення проблеми судового розгляду справ про обмеження фізичної особи у відвідуванні гральних закладів та участі в азартних іграх дозволить підвищити ефективність цього правового інструменту та сприятиме захисту прав та інтересів як самих осіб, які мають залежність від азартних ігор, так і членів їхніх сімей.

Список використаних джерел

1. Конституція України від 28.06.1996 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80#Text
2. Цивільний кодекс України від 16.01.2003 № 435-IV. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/435-15#Text
3. Цивільний процесуальний кодекс України від 18.03.2004 № 1618-IV. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1618-15#Text
4. Стоянова Т. А. Обмеження фізичної особи у відвідуванні гральних закладів та участі в азартних іграх судом на підставі лудоманії. Реформування цивільного процесуального права в умовах інтеграційних процесів в Україні : матер. Всеукр. наук.-практ. Інтернет-конференції ім. Ю. С. Червоного, м. Одеса, 18 грудня 2020 р. Одеса : Фенікс, 2020. С. 54–56. URL: https://dspace.onua.edu.ua/server/api/core/bitstreams/aaacdfeb-05cc-48fc-b701-7623223fd66d/content
5. Кіреєва Н. О., Іванова А. С. Процесуальні особливості розгляду судом справ про обмеження фізичної особи у відвідуванні гральних закладів та участі в азартних іграх як категорія справ окремого провадження. Юридичний науковий електронний журнал. 2021. № 7. С. 68-71. URL: http://lsej.org.ua/7_2021/18.pdf
6. Про державне регулювання діяльності щодо організації та проведення азартних ігор : Закон України від 14.07.2020 № 768-IX. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/768-20#Text
7. Щодо протидії негативним наслідкам функціонування азартних ігор в мережі Інтернет : Рішення РНБО від 20.04.2024. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/n0005525-24#Text
8. Про ліквідацію Комісії з регулювання азартних ігор та лотерей : Постанова Кабінету Міністрів України від 25.03.2025 № 336. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/336-2025-%D0%BF#Text

ЕФЕКТИВНІСТЬ ЗАСТОСУВАННЯ ТЕХНІЧНИХ ЗАСОБІВ ФІКСУВАННЯ ЦИВІЛЬНОГО СУДОЧИНСТВА В УКРАЇНІ

Віктор ЛІСОВСЬКИЙ,
здобувач вищої освіти ННІ права та правоохоронної діяльності Львівського державного університету внутрішніх справ

Фіксування судового процесу технічними засобами є важливою гарантією забезпечення прозорості правосуддя, дотримання принципів змагальності та рівності сторін у цивільному судочинстві. Воно має суттєве значення для правильного вирішення справи та забезпечення можливості оскарження судових рішень. Технічне фіксування судового засідання дозволяє точно відтворити хід судового розгляду та усі процесуальні дії, що були вчинені під час нього.

Стаття 129 Конституції України визначає, що однією з основних засад судочинства є повне фіксування технічними засобами судового процесу [1]. Відповідно до статті 247 Цивільного процесуального кодексу України (далі – ЦПК України), суд під час судового розгляду справи здійснює повне фіксування судового засідання за допомогою звукозаписувального технічного засобу. Таке фіксування здійснюється в порядку, передбаченому Положенням про Єдину судову інформаційно-комунікаційну систему та/або положеннями, що визначають порядок функціонування її окремих підсистем (модулів) [3, с. 247].

Цивільний кодекс України також містить положення, які опосередковано пов’язані з фіксуванням судового процесу. Зокрема, стаття 8 ЦК України встановлює, що якщо цивільні відносини не врегульовані цим Кодексом, іншими актами цивільного законодавства або договором, вони регулюються тими правовими нормами цього Кодексу, інших актів цивільного законодавства, що регулюють подібні за змістом цивільні відносини (аналогія закону) [2]. Це положення має значення для визначення порядку фіксування судового процесу у випадках, коли певні аспекти не врегульовані спеціальним законодавством.

Повне фіксування судового засідання за допомогою відеозаписувального технічного засобу здійснюється за наявності таких умов: 1) заява будь-кого з учасників справи або ініціатива суду; 2) наявність у суді технічної можливості; 3) відсутність заперечень з боку будь-кого з учасників судового процесу. Отже, законодавець встановлює обов’язковість звукозапису судового засідання, але відеозапис є факультативним.

Обов’язок забезпечення фіксування судового процесу технічними засобами покладається на суд, що випливає зі статті 11 Закону України «Про судоустрій та статус суддів», відповідно до якої учасники судового процесу, інші особи, присутні у залі судового засідання, представники

засобів масової інформації можуть проводити в залі судового засідання фотозйомку, відео- та аудіозапис з використанням портативних відео- та аудіотехнічних засобів без отримання окремого дозволу суду [4].

Важливо зазначити, що фіксування судового засідання технічним засобом здійснює секретар судового засідання. При цьому, за відсутності всіх учасників справи або якщо справа розглядається без участі учасників, фіксування судового процесу за допомогою звукозаписувального технічного засобу не здійснюється. Такий підхід обумовлений процесуальною економією, оскільки за відсутності учасників немає практичної необхідності у фіксуванні судового процесу технічними засобами. Крім цього, офіційним записом судового засідання є лише технічний запис, здійснений судом у порядку, передбаченому ЦПК України.

Важливим аспектом ефективності технічного фіксування судового процесу є можливість повного або часткового відтворення технічного запису судового засідання. Така можливість реалізується на вимогу учасника справи або за ініціативою суду. Це дозволяє перевірити правильність сприйняття показань свідків, пояснень сторін та інших учасників процесу, що має суттєве значення для винесення справедливого судового рішення.

У контексті забезпечення достовірності інформації про судовий процес варто звернути увагу на дослідження Р.О. Головенка, який розглядає питання порушення стандарту достовірності в українських ЗМІ. Автор зазначає, що неточне або викривлене висвітлення судових процесів у медіа може мати негативний вплив на суспільне сприйняття судової системи. Належне технічне фіксування судового процесу може стати запобіжником таких викривлень, оскільки дозволяє мати об’єктивний запис усього, що відбувалося під час судового засідання [6].

Поряд із технічним фіксуванням судового процесу, ЦПК України передбачає ведення протоколу судового засідання секретарем судового засідання. Відповідно до статті 248 ЦПК України, у протоколі судового засідання зазначаються такі відомості: рік, місяць, число і місце судового засідання; найменування суду, який розглядає справу, прізвища та ініціали судді, секретаря судового засідання; справа, що розглядається, імена (найменування) сторін та інших учасників справи; порядковий номер вчинення процесуальної дії; назва процесуальної дії; час вчинення процесуальної дії; ухвали суду, постановлені в судовому засіданні без оформлення окремого документа; інші відомості, визначені ЦПК України [3, с. 248].

Протокол судового засідання підписується секретарем судового засідання невідкладно, але не пізніше наступного дня після судового засідання і приєднується до справи. Під час здійснення повного фіксування

судового засідання технічними засобами, а також проведення судового засідання в режимі відеоконференції протокол судового засідання створюється Єдиною судовою інформаційно-комунікаційною системою. Такий протокол скріплюється електронним підписом секретаря судового засідання і приєднується до справи.

Технічне фіксування судового процесу є важливою гарантією забезпечення права на справедливий суд, яке закріплене у статті 6 Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод, відповідно до якої кожен має право на справедливий і публічний розгляд його справи упродовж розумного строку незалежним і безстороннім судом, встановленим законом [5].

Важливою гарантією достовірності технічного запису судового засідання та протоколу судового засідання є право учасників справи ознайомитися з ними та подати до суду письмові зауваження щодо неповноти або неправильності їх запису. Такі зауваження подаються протягом п’яти днів з дня проголошення рішення у справі. Головуючий розглядає зауваження щодо технічного запису судового засідання та протоколу судового засідання, про що постановляє відповідну ухвалу. Зауваження повинні бути розглянуті не пізніше п’яти днів з дня їх подання.

Крім протоколу судового засідання, ЦПК України передбачає складання протоколів про окремі процесуальні дії, що вчиняються поза судовим засіданням. Такі протоколи містять відомості про час і місце вчинення процесуальної дії, учасників, які були присутні, зміст пояснень сторін та інших учасників справи, показання свідків, роз’яснення експертів тощо. Протокол про окрему процесуальну дію повинен бути оформлений не пізніше наступного дня після її вчинення і підписується головуючим та секретарем судового засідання.

Технічне фіксування судового процесу виконує кілька важливих функцій:

1. забезпечує достовірність інформації про хід судового засідання;
2. дисциплінує суд та учасників процесу;
3. забезпечує можливість перевірки законності судового рішення;
4. сприяє реалізації принципу гласності судового процесу;
5. забезпечує право на справедливий суд, гарантоване статтею 6 Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод.

Під повнотою фіксування технічними засобами судового засідання розуміється фіксування такими засобами всіх стадій судового розгляду за виключенням випадків, коли внаслідок неявки сторін судове засідання не відбулося.

Використання сучасних засобів інформаційних технологій дозволяє економити час, попередити скарги на недостовірність чи неповноту протоколу й журналу судового засідання, підвищити рівень обґрунтованості

судових рішень, підвищити культуру правосуддя, зберегти інформацію про розглянуту справу в електронному архіві. [7].

Отже, фіксування судового процесу технічними засобами у цивільному процесі є ефективною та важливою процесуальною гарантією, що забезпечує дотримання принципів цивільного судочинства та сприяє ухваленню законних і обґрунтованих судових рішень. Подальший розвиток технічних засобів фіксування судового процесу та вдосконалення відповідних процесуальних норм сприятиме підвищенню ефективності правосуддя та зміцненню довіри суспільства до судової системи.

Список використаних джерел

1. Конституція України від 28.06.1996 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80#Text
2. Цивільний кодекс України від 16.01.2003 № 435-IV. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/435-15#Text
3. Цивільний процесуальний кодекс України від 18.03.2004 № 1618-IV. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1618-15#Text
4. Про судоустрій і статус суддів: Закон України від 02.06.2016 р. № 1402-VIII. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1402-19#Text
5. Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод від 04.11.1950 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_004#Text
6. Головенко Р.О. Як Українські ЗМІ порушують стандарт достовірності. MediaSapiens : спецпроєкт. 2013. 8 січня. URL: http://osvita.mediasapiens.ua/material/14672
7. Остафійчук Л.А. Повне фіксування судового процесу технічними засобами: нормативно-правове регулювання, зміст та функції. *Актуальні проблеми вітчизняної юриспруденції.* № 4. 2021. С. 104-113. URL: http://apnl.dnu.in.ua/4_2021/20.pdf

ПОРІВНЯННЯ ПРАВОВИХ ОСНОВ ЗАКОННОГО, ЗАПОВІТНОГО ТА ДОГОВІРНОГО СПАДКУВАННЯ В УКРАЇНІ

Володимир ВЕРГУН,
здобувач вищої освіти
Навчально-наукового інституту права та правоохоронної діяльності
Львівського державного університету внутрішніх справ

Інститут спадкового права є одним із найважливіших у системі цивільного права, оскільки регулює передачу майна після смерті його власника, що має вирішальне значення для забезпечення стабільності приватної власності. Основні способи спадкування – за законом і за заповітом – залишаються актуальними протягом століть, адже питання порядку, обсягу та адресата переходу майна безпосередньо торкаються інтересів як окремих осіб, так і суспільства в цілому.

В умовах ринкової економіки значення приватної власності постійно зростає, що посилює необхідність забезпечення її правового регулювання. Однак питання, пов'язані з оскарженням заповіту, відсутністю заповіту чи особливостями спадкового договору, залишаються складними і потребують подальшого дослідження. Так, аналіз сучасних теоретичних підходів та практичних проблем спадкування є надзвичайно актуальним для вдосконалення законодавства та забезпечення ефективного захисту прав власності в умовах сучасного суспільства.

Потрібно зауважити, що питання щодо виникнення правовідносин у результаті спадкування автоматично тягне за собою сукупність багатьох взаємопов'язаних дій, які виникають із заповіту чи зарахування особи до спадкоємця певної черги згідно закону, що і є підтвердженням того, що спадкування можливо як і за заповітом так і за законом. Коло осіб, котре наділене правом спадкування завжди є зазначене у заповіті або чітко визначено законом згідно ступеня спорідненості та порядку черговості спадкоємців. Сьогодні можна говорити, що спадкування спонукає спадкоємців до юридичних дій, наприклад які виникають після відкриття, прийняття спадщини чи відмови від неї [1].

Отож, згідно з цивільним законодавством України, а саме Цивільного кодексу України (далі – ЦК України) підстави для здійснення спадкування за заповітом суттєво відрізняються від підстав для спадкування за законом. У випадку спадкування за заповітом, його основою є волевиявлення спадкодавця, який за життя складає заповіт, визначаючи, кому саме має перейти його майно після смерті. Натомість спадкування за законом здійснюється внаслідок низки юридичних фактів, таких як відсутність заповіту, визнання його недійсним, відмова спадкоємців за заповітом від спадщини, неприйняття ними спадщини, неохоплення всього майна заповітом або ж відсутність правочинів, які визначають долю спадщини.

Коло осіб, які можуть спадкувати, також має суттєві відмінності в залежності від підстав спадкування. Так, у разі складання заповіту спадкодавець самостійно визначає, кому з осіб, незалежно від родинних чи сімейних зв'язків, передати своє майно. Це дає йому можливість позбавити права на спадщину будь-кого зі спадкоємців за законом без необхідності пояснювати свої дії.

При спадкуванні за законом, відповідно до положень ст. 1258 ЦК України, майно розподіляється між особами, зазначеними у законодавстві, відповідно до встановленої черговості. Особи однієї черги спадкують одночасно, а наступна черга отримує право на спадщину лише у разі, якщо спадкоємці попередньої черги відсутні, усунуті від спадкування, не прийняли спадщину або відмовилися від неї [2].

Окремою підставою для регулювання спадкових відносин є можливість укладення спадкового договору. Спадковий договір суттєво відрізняється за своєю природою від заповіту. Відповідно до ст. 1233 ЦК України, заповіт є особистим волевиявленням фізичної особи, спрямованим на визначення розпорядження своїм майном після смерті. Це робить заповіт одностороннім правочином. Крім того, спадкування за заповітом, згідно зі ст. 1217 ЦК України, розглядається як один із видів спадкування.

На противагу цьому, спадковий договір є двостороннім правочином, що передбачає домовленість між набувачем і відчужувачем майна [2]. Такий договір регулює передачу прав і обов'язків, однак, на думку більшості науковців, він не належить до форм спадкування. Це відмежовує спадковий договір від традиційного розуміння спадкування і надає йому окремого правового статусу.

Спадковий договір, не належачи до видів спадкування, не підпадає під обмеження, характерні для спадкування за заповітом. Це зазначено в абз. 1 п. 28 постанови Пленуму Верховного Суду України від 30 травня 2008 року №7, де вказано, що на відносини за спадковим договором не поширюються норми про спадкування, включаючи право на обов'язкову частку [3].

Варто акцентувати увагу на тому, що спадковий договір дозволяє уникнути ризику оспорювання майна з боку непрацездатних членів родини. Наприклад, замість заповіту, який може бути оскаржений, спадкодавець може укласти договір, передавши майно сторонній особі з умовою виконання певних дій після його смерті [4]. Таким чином, спадковий договір виступає як зручний механізм для реалізації волі спадкодавця, мінімізуючи ризики конфліктів і оскаржень.

Також, варто зазначити, що відповідно до положень абз. 6 п. 28 постанови Пленуму Верховного Суду України від 30 травня 2008 року №7 «Про судову практику у справах про спадкування», обов'язок задовольнити вимоги кредиторів, передбачений ст. 1282 ЦК України, покладається лише на спадкоємців, які прийняли спадщину. Натомість набувач за спадковим договором не зобов'язаний виконувати такі вимоги [3].

У разі передачі права власності на майно через укладання спадкового договору, відчужувач втрачає можливість скласти заповіт щодо цього майна. Згідно з ч. 2 ст. 1307 ЦК України, заповіт, складений відчужувачем на майно, яке було вказано у спадковому договорі, є нікчемним [2].

Натомість, згідно з нормами ст. 1254 ЦК України, складання заповіту не обмежує власника майна в можливості укласти спадковий договір. Заповідач має право в будь-який момент скасувати свій заповіт. У свою чергу, посилаючись до ч.1 ст. 1308 ЦК України, спадковий договір може

бути розірваний судом за вимогою відчужувача, якщо набувач не виконує умови, передбачені в договорі [2].

Сторони спадкового договору безумовно вступають у зобов'язальні відносини, очікуючи від контрагента виконання відповідних дій. Проте цей договір не може бути розглянутий як правочин щодо відчуження майна за винагороду. Таким чином, в рамках спадкового договору йдеться не лише про передачу права власності на майно від однієї сторони до іншої, але й про виконання певних дій з боку набувача, наприклад, надання послуг або виконання робіт. Ці дії не є платою за майно, а скоріше є компенсацією для відчужувача за передачу майна в власність набувача [5, с.7]. Отож, можна стверджувати, що спадковий договір є довготривалим правочином, який має складну процедуру дострокового припинення або змін. Він також є однією з основ для виникнення прав та обов'язків осіб щодо майна померлого, поєднуючи в собі характеристики як речового, так і зобов'язального правочину. Це призводить до того, що право власності на майно померлого може бути встановлене після його смерті, але раніше, ніж набувач виконає свої зобов'язання.

Отже, підводячи підсумки, варто зазначити, що спадкування відіграє важливу роль у правовій системі, оскільки дає можливість громадянам самостійно вирішувати долю свого майна після смерті. Це право дозволяє забезпечити перехід власності до найближчих родичів або, за бажанням спадкодавця, передати її іншим особам чи навіть зробити її частиною суспільного надбання. Водночас, механізм спадкування є гарантією стабільності приватних прав, оскільки забезпечує безперервність прав власності у сімейних та інших відносинах. Особливо важливою є можливість укладання спадкового договору, що дозволяє спадкодавцю детально визначити умови передачі майна і встановити чіткі обов'язки для спадкоємців, що в свою чергу забезпечує виконання його волі після смерті.

Список використаних джерел

1. Грабар Н.М., Пасайлюк І.В. До питання вдосконалення механізмів відкриття та оформлення спадщини у сучасних реаліях в Україні. *«Національні інтереси України»: науково-практичний журнал.* 2025. № 1(6) 2025. С. 293-302.
2. Цивільний кодекс України: Кодекс від 16.01.2003 № 435-IV. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/435-15#Text (дата звернення: 06.04.2025).
3. Про судову практику у справах про спадкування: постанова Пленуму Верховного Суду України від 30 травня 2008 р. № 7. URL: http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/v0007700-08 (дата звернення: 06.04.2025).
4. Спадкове право: навч. посіб. / Кол. авт.; кер.авт. кол, канд. юрид. наук, доц. Нестерцова-Собакарь О.В. Дніпро: Дніпроп. держ. ун-т внутр.справ. 2017. 164 с.
5. Мазуренко С. В. Спадковий договір у цивільному праві України: *дис... канд. юрид. наук: 12.00.03 / С. В. Мазуренко.* 2004. 194 с.

ОСОБЛИВОСТІ ФУНКЦІОНУВАННЯ АДВОКАТУРИ В УКРАЇНІ В УМОВАХ ВІЙСЬКОВОГО СТАНУ

Анастасія КОЖУХОВСЬКА,
студентка 2 курсу спеціальності 081 «Право»
Кам'янець-Подільського податкового інституту

Адвокатура як інституція є невід'ємною складовою правової системи будь-якої демократичної держави. Вона виконує надзвичайно важливу функцію – забезпечення реалізації права кожної особи на правову допомогу, захист її прав, свобод і законних інтересів. В Україні адвокатура має особливий статус, що визначається як законодавчо, так і суспільно-історично, оскільки вона перебуває на перетині публічного та приватного інтересів: з одного боку – є елементом системи правосуддя, з іншого - виступає незалежною професійною спільнотою.

Особливості функціонування адвокатури в Україні зумовлені як національними традиціями, так і впливом міжнародних стандартів у сфері прав людини. Сучасна українська адвокатура пережила значні трансформації, особливо після Революції Гідності 2014 року та впровадження судової реформи. Роль адвоката, механізми доступу до професії, організація адвокатського самоврядування, а також принципи діяльності – все це зазнало змін відповідно до потреб часу, викликів правової реальності та курсу на євроінтеграцію.

Проте в умовах сьогодення в Україні з моменту масштабної збройної агресії росії та введення воєнного стану дещо змінилась діяльність такого важливого інституту як адвокатура. Тема захисту прав людини є надзвичайно актуальною і потребує постійного вдосконалення та вивчення. Під час війни питання щодо захисту прав та інтересів особи гостро постає перед державою, а особливо перед адвокатами. Адже багато громадян нашої країни змушені були покинути свої домівки, робочі місця, рідні міста. При цьому виникає безліч правових питань, пов'язаних із війною, наприклад, – в якому порядку отримати соціальні виплати, що робити при втраті документів, чи компенсується знищене майно, як бути із трудовими гарантіями та багато інших [1, с.177].

Прагнучи забезпечити собі безпеку, багато адвокатів стали ВПО або мігрували за кордон. З огляду на те, що Україна є великою європейською державою, війна по-різному вплинула на адвокатів, які мешкають, наприклад, у південних та західних областях. Звідси доцільним є аналіз як загального впливу війни на адвокатуру, так й дослідження цих процесів у регіональному розрізі. Окрім географічної сегментації, варто звернути увагу й на відмінний секторальний вплив війни на різні галузі адвокатської практики, її активну хронологічну динаміку. Узагальнення практики

функціонування адвокатури під час повномасштабної війни дозволяє виділити такі загальні етапи її розвитку:

1) шок;

2) виживання;

3) відновлення й поступовий вихід на довоєнні показники, розширення потенціалу.

На першому етапі (24 лютого 2022 року – квітень 2022 року) із початком масових обстрілів української території індивідуально практикуючі адвокати й керівники адвокатських об'єднань (бюро) в екстреному порядку вирішували, насамперед, питання особистої безпеки, а також безпеки своїх близьких й співробітників. Для цього, зокрема, здійснювалася евакуація до західних областей України або за кордон. Певна частина рішень ухвалювалася адвокатами ситуативно в умовах невизначеності й лавиноподібного наростання нових викликів – блекауту, повітряних тривог, відсутності тепла, газу, інтернету й телефонного зв'язку, загрози замінування, високого ризику випадкової загибелі тощо. На окупованих територіях та в деяких прифронтових регіонах припинили роботу суди й інші державні структури, було зруйновано або значно пошкоджено 85 судів, змінено територіальну підсудність 128 судів й підслідність окремих органів кримінального переслідування. Численні втрати життя, здоров'я, житла й доходу підштовхували адвокатів до релокації, при цьому на відміну від судових та правоохоронних органів (прокуратура, поліція тощо), для організаційних форм адвокатської діяльності не передбачено обов'язку переїзду на підконтрольну територію (чимало адвокатів залишилося на окупованих територіях).

На відміну від суддів чи прокурорів, для адвокатів як представників вільної професії не існує співмірних жорстких обмежень щодо виїзду за кордон (зокрема, жінок). Частина членів адвокатського корпусу в цей період фактично призупинила практику, змінила професію або вступила до лав ЗСУ [2, с. 75].

Воєнний стан виявив як сильні, так і слабкі сторони організації адвокатської діяльності: з одного боку – є приклади ефективної роботи та солідарності в межах адвокатського самоврядування, з іншого – актуалізувалася потреба в кращому нормативному регулюванні гарантій професійної діяльності адвоката в умовах обмежень, викликаних війною. Особливо важливо зберігати незалежність адвокатури та забезпечувати безперешкодний доступ громадян до правової допомоги, навіть у кризові періоди.

Отже, досвід функціонування адвокатури під час війни стане підґрунтям для подальшого вдосконалення цієї інституції, зміцнення її ролі у правовій системі України та розвитку демократичних засад державності.

Список використаних джерел

1. Остапенко Л., Шандрук А. Особливості діяльності адвокатури в умовах воєнного стану. Вісник Національного університету «Львівська політехніка». Серія: «Юридичні науки». 2023.№ 2 (38).С.176-182.
2. Іваницький С.О. Українська адвокатура в умовах війни: національний та зарубіжний контекс. Вісник кримінального судочинства. 2022.№ 3–4. С. 73-88.

ПРОЦЕСУАЛЬНІ ОСОБЛИВОСТІ ЗБИРАННЯ ДОКАЗІВ ПРИ РОЗСЛІДУВАННІ ФІНАНСОВИХ ЗЛОЧИНІВ В УМОВАХ ДІДЖИТАЛІЗАЦІЇ

Олег ТЕМНЕНКО,
здобувач третього (освітньо-наукового) рівня вищої освіти
Навчально-наукового інституту права
Державного податкового університету

Глобальна діджиталізація фінансового сектору суттєво змінила характер злочинів у цій сфері, що відповідно вимагає трансформації підходів до збирання доказів у кримінальному процесі. Сьогодні фінансові злочини дедалі частіше вчиняються з використанням новітніх інформаційних технологій, що ускладнює їх виявлення та документування, а традиційні методи розслідування часто виявляються неефективними. Актуальність дослідження процесуальних особливостей збирання доказів при розслідуванні таких правопорушень зумовлена необхідністю забезпечення адекватної протидії новим викликам цифрової епохи.

Специфіка доказування у справах про фінансові злочини в умовах діджиталізації полягає насамперед у особливостях об’єктів доказування. Якщо раніше основними джерелами інформації про злочин були традиційні документи, свідчення очевидців та речові докази, то сьогодні більшість доказової інформації зберігається у цифровому форматі. Банківські операції, бухгалтерський облік, комунікації між учасниками злочинної діяльності здійснюються переважно в електронному вигляді, що вимагає від слідчих відповідних знань та навичок для їх належного процесуального оформлення.

Особливої уваги заслуговує питання збирання електронних доказів, правовий статус яких було частково закріплено в статті 99 Кримінального процесуального кодексу України [1]. Електронні докази характеризуються специфічними властивостями, такими як волатильність (можливість швидкого знищення або модифікації), необхідність спеціальних технічних засобів для їх сприйняття, а також складністю встановлення їх

автентичності та достовірності. Це зумовлює необхідність дотримання спеціальних процедур при їх виявленні, фіксації та вилученні.

Як зазначає В. Фігурський, в українському кримінальному процесуальному законодавстві наразі відсутня окрема категорія для електронних доказів. Натомість, законодавець розглядає цифрові докази як різновид документів, застосовуючи до них загальні процесуальні правила доказування, передбачені КПК України для всіх видів доказової інформації у кримінальному провадженні [2, с. 101].

Важливою процесуальною особливістю є залучення до розслідування спеціалістів з інформаційних технологій, фінансового аналізу та кіберкриміналістики. Такі спеціалісти можуть надати допомогу в пошуку та ідентифікації цифрових слідів злочину, їх правильній фіксації, а також інтерпретації отриманих даних. При цьому слід зауважити, що їх участь у слідчих діях повинна бути належним чином процесуально оформлена, а висновки – відповідати вимогам допустимості доказів.

Особливу роль у розслідуванні фінансових злочинів в умовах діджиталізації відіграють такі слідчі дії як обшук, огляд електронних носіїв інформації та тимчасовий доступ до інформації, яка знаходиться в електронних інформаційних системах. Їх проведення вимагає не лише дотримання загальних процесуальних вимог, але й врахування технічних аспектів роботи з цифровими даними.

Важливим також є питання забезпечення цілісності та незмінності електронних доказів. З цією метою використовуються різноманітні технічні засоби, такі як апаратні блокувачі запису, програмне забезпечення для створення криптографічно захищених копій даних, хеш-функції для підтвердження ідентичності копій оригіналам. Однак їх застосування має бути належним чином задокументовано в процесуальних документах, що викликає певні труднощі через відсутність детальної регламентації цих процедур у чинному законодавстві.

Окремо слід виділити процесуальні особливості міжнародного співробітництва при розслідуванні фінансових злочинів в умовах діджиталізації. Специфіка цифрового середовища полягає в тому, що інформація може зберігатися на серверах, розташованих у різних юрисдикціях, що вимагає застосування міжнародних механізмів правової допомоги. У таких випадках особливу роль відіграють процедури збереження даних, екстрене збереження інформації, а також запити про надання інформації через міжнародні правоохоронні структури.

Не менш важливим аспектом є дотримання балансу між ефективністю розслідування та забезпеченням прав і свобод особи. Сучасні технології дозволяють правоохоронним органам отримувати доступ до значних обсягів інформації, що може становити загрозу праву на приватність. Тому

при проведенні слідчих дій, пов'язаних із збиранням електронних доказів, необхідно суворо дотримуватися принципу пропорційності та забезпечувати належний судовий контроль.

Таким чином, процесуальні особливості збирання доказів при розслідуванні фінансових злочинів в умовах діджиталізації зумовлені специфікою цифрового середовища та вимагають адаптації традиційних процесуальних інститутів до нових технологічних реалій. Ефективність розслідування таких злочинів залежить від правильного поєднання процесуальних механізмів із сучасними технічними засобами та методами, а також від належної підготовки слідчих та прокурорів до роботи з цифровими доказами.

Список використаних джерел

1. Кримінальний процесуальний кодекс України : Кодекс України від 13.04.2012 № 4651-VI : станом на 26 груд. 2024 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17#Text
2. Фігурський В. М. Докази в електронній формі у кримінальному провадженні. *Галицькі студії. Юридичні науки*. 2023. № 4. С. 97–105. URL: https://doi.org/10.32782/galician_studies/law-2023-4-14.

ЕКОЛОГІЯ В ЕПІЦЕНТРІ ВІЙНИ: НАСЛІДКИ ТА ШЛЯХИ ВІДНОВЛЕННЯ

Аліна ПОЛАГІВ,
студентка спеціальності «Право»
Львівського державного університету внутрішніх справ

Війна в Україні завдає збитків всім сферам життєдіяльності. Мабуть, немає того, що не постраждало б від збройної агресії. Значної шкоди зазнають як люди та інфраструктура, так і екологія України. Її руйнування має масштабні та довготривалі наслідки для всього людства. Важливо знати всі загрози і розуміти як з цим потрібно боротися. Відновлення екології має стати пріоритетним завданням для нашої країни та інших держав, оскільки екологічні проблеми, спричинені війною, несуть значну шкоду не тільки для України, а й для всього світу.

Військові дії в Україні спричинили серйозні екологічні наслідки. Руйнування очисних споруд та інфраструктури забруднило водні ресурси. Знищення заводів та електростанцій призвело до викидів токсичних речовин у ґрунт і водойми, погіршуючи якість води та загрожуючи екосистемам і питному водопостачанню. Вибухи та пожежі забруднюють

повітря, що збільшує респіраторні та онкологічні захворювання. Фізична деградація ґрунтів через вибухи ускладнює сільськогосподарське використання земель. Хімічне забруднення важкими металами та нафтопродуктами робить ґрунти токсичними. Додаткову небезпеку створює наявність мін і нерозірваних боєприпасів на території України. Військові дії руйнують екосистеми, знижують біорізноманіття та природні процеси відновлення [1, с. 53].

Екологічні ризики від воєнних дій характеризуються неможливістю їх повного визначення, оскільки складно прогнозувати точний характер, масштаб і часові рамки проявів екологічних загроз. Ця невизначеність посилюється тим, що з часів Другої світової світ не стикався з війною такого масштабу, а сучасні методи ведення бойових дій і озброєння не дозволяють застосовувати попередній досвід оцінки екологічних ризиків. Для цих ризиків також характерний «ефект доміно», коли один чинник породжує інші, спричиняючи множинні негативні наслідки [2, с. 266].

Особливо виникають екологічні катастрофи через бойові дії у промислово насичених містах Сходу України, таких як Сєвєродонецьк, Маріуполь, Попасна, Авдіївка й Торецьк. Застарілі підприємства з небезпечними відходами руйнуються під час обстрілів, це в свою чергу загрожує витоком токсичних речовин у річки, зокрема Сіверський Донець, що несе загрозу не лише Україні, а і Європі, адже отрута може потрапити в Чорне море і далі до інших країн. Тому війна має не лише військові, а й серйозні екологічні наслідки для всієї Європи [3].

Відновлення довкілля неможливе без екологічної свідомості українців. Потрібно змінити споживацьке ставлення на відповідальне та дбайливе використання ресурсів і турботу про природу заради майбутніх поколінь. Відновлення природи потребує більше часу, ніж відбудова міст, але згодом вона зможе ожити, а наше життя в свою чергу стане гармонійнішим із довкіллям. Варто пам’ятати, що майбутнє можливе лише у злагоді з природою [4, с. 220].

Отже, війна завдала багато різних проблем для екології України та світу зокрема. Від щоденних ударів різною зброєю, переміщення військової техніки, окрім людей і будинків, страждають грунти, води, повітря, тварини й рослини. Багато земель заміновано й уражено різними хімічними речовинами. Це все безпосередньо впливає на здоров’я людей. Тому відновлення екології є надзвичайно важливим у цей час і має стати одним з пріоритетів у повоєнний період. Потрібно буде провести оцінку збитків, очистити території від мін і залишків зброї, співпрацювати разом з іншими державами та міжнародними організаціями у відновленні екології. Важливо також формувати у людей екологічну свідомість, це відіграватиме значну роль у формуванні нової культури взаємодії з природою. Спільними діями

ми зможемо відновлювати зруйноване й створимо безпечніше середовище для майбутніх поколінь.

Список використаних джерел

1. Корольова В. В., Даниль А. І. Вплив військової агресії на екологічну ситуацію в Україні. *Legal Bulletin.* 2024. № 4 (14). С. 51-57.
2. Новак Т. С., Капплова О., Браніцький О. М. Екологічні ризики пов'язані з воєнними діями: поняття та ознаки. *Електронне наукове видання «Аналітично-порівняльне правознавство».* 2024. С. 262-267.
3. Сміян Н. Через екологічні ризики війна вже у Європі. *Голос України.* 2024. URL: https://www.golos.com.ua/article/376564.
4. Вовк Н. Г. Екологія в умовах війни. Злочини проти довкілля. Бізнес-аналітика: моделі, інструменти та технології: матеріали IV міжнар. наук.-практ. конф. К.: НАУ, 2023. 548 с.

СУЧАСНА ЮРИДИЧНА ОСВІТА У МЕЖАХ ВИКОРИСТАННЯ ШТУЧНОГО ІНТЕЛЕКТУ: ЗАПРОВАДЖЕННЯ НОВІТНІХ ТЕХНОЛОГІЙ, ПЕРСПЕКТИВИ ТА РИЗИКИ

Катерина ПАНАСЮК,
студентка спеціальності «Право»
Національного університету «Запорізька політехніка»

Ще не так давно студентське життя ніяким чином не пов'язувало себе з запровадженням світу алгоритмів опрацювання всього масиву теоретичних напрацювань вчених та положень законодаства при підготовці до семінарських занять, вирішеннях практичних завдань, написанням курсових чи будь-яких інших робіт з університетської програми в щоденному користуванні. Освітній процес хоч і відбувався згідно плану, проте, молодь завжди шукала механізми, щоб оптимізувати час на виконання робіт самостійного опрацювання. Навчавшись на першому курсі університету, особисто я, зіштовхувалась з проблемою систематизації законодавства, бо не кожен студент уявляє повною мірою весь багаж нормативно-правових документів, який перебуває в активному використанні юристів, разом з тим, виникає проблема вивчення всього обсягу інформації з юридичного надбання нашої держави, а також розуміння специфіки його застосування.

Ми усвідомлюємо, що на освітній процес йде багато часу і буде доречно, якщо в цій нелегкій справі з'явиться помічник, свого роду координатор, що направить, підкаже та пояснить інформацію доступно, швидко та в деяких випадках візуально.

Запровадження штучного інтелекту (Далі – ШІ) в освітній та юридичний процес активно набирає обертів, особливо це помітно на прикладі Національного університету «Запорізька політехніка», який вже третій рік впроваджує та практикує роботу з ШІ у формат дистанційного навчання. Наразі в Україні на законодавчому рівні це врегульовано Концепцією розвитку штучного інтелекту в Україні, яку було схвалено Розпорядженням Кабінету Міністрів України від 2 грудня 2020 року № 1556-р [1], метою якої є визначення пріоритетних напрямів і основних завдань розвитку технологій ШІ для задоволення прав та законних інтересів фізичних та юридичних осіб, побудови конкурентоспроможної національної економіки, вдосконалення системи публічного управління. Більш того, наша держава є повноправним членом Спеціального комітету із штучного інтелекту при Раді Європи, який також приєднаний до Рекомендацій Організації економічного співробітництва і розвитку з питань штучного інтелекту (Organisation for Economic Co-operation and Development, Recommendation of the Council on Artificial Intelligence, OECD/LEGAL/0449) [1]. Законодавець виділяє пріоритетні сфери розвитку держави в галузі ШІ, одною з яких є освіта та професійне навчання. Цілком очікувано, що в першу чергу запровадження технологій торкнеться саме роботи зі студентами та науковими працівниками, оскільки логічною є зацікавленість «служителів науки» в удосконалені власних навичок та знань.

Оскільки, нас цікавить саме аспект застосування ШІ в юридичній освітній діяльності, тому, роздивляючись це питання, хочеться звернути увагу на те, яким чином ШІ застосовується юристами, чим він корисний викладачам/студентам та які сучасні напрацювання вже знаходяться у вільному доступі для майбутніх правників або вже досвідчених спеціалістів?

Максакова Р.М., досліджуючи питання застосування ШІ в юридичній освіті України, окреслила основні сфери його впровадження у вищих навчальних закладах, серед яких, було запропновано виділити такі, як: 1) адаптивне навчання: системи зі ШІ можуть адаптувати програму навчання до потреб кожного студента, забезпечуючи індивідуальні темпи навчання та відповідні завдання для кожного студента; 2) автоматичне оцінювання та навчання: системи зі ШІ можуть автоматично оцінювати відповіді студентів та визначати їх рівень знань, а також надавати рекомендації щодо подальшого навчання; 3) пошук та аналіз інформації: системи зі ШІ можуть швидко шукати та аналізувати інформацію для студентів та викладачів, що допоможе покращити якість навчання та досліджень; 4) використання експертних систем: експертні системи на основі ШІ можуть допомогти студентам та викладачам у розв’язанні складних юридичних проблем та надавати консультації з питань

законодавства; 5) персоналізовані підходи: системи зі ШІ можуть допомогти студентам з різним рівнем підготовки швидше досягати навчальних цілей, використовуючи персоналізовані підходи до навчання; 6) використання віртуальних помічників: системи зі ШІ можуть бути використані для створення віртуальних помічників, які можуть допомогти студентам у вирішенні завдань та відповісти на питання [2, с. 91].

Реформування юридичної сфери часто вимагає більш сучасного та швидкого підходу до вирішення конкретних категорій справ, ніж це здійснювалося традиційно на протязі всього періоду становлення незалежної України. Проте, судовий процес - це складний механізм взаємодії різних інститутів права, де кожному спеціалісту треба уважно враховувати деталі. Вже освідченому юристу можна користуватися такими чатами як Microsoft Copilot, ChatGPT, Gemini, бо вони вже зарекомендували себе вдалі чат-боти для швидкого реагування запитів та аналізу інформації. При формуванні правильного запиту бот підбере для вас потрібну нормативно-правову базу, а завдання людини цю базу використувати відповідно до обставин. Безперечно, студенти також можуть користуватися даними напрацюваннями, проте є одна деталь – студент не завжди бачить, що бот помилився, що на противагу, дуже видно спеціалістам. Вже досвідчений фахівець не буде перекладати відповідальність за работу на комп'ютер, а студент при відсутності практичного досвіду або теоретичних знань, легко може потрапити в ситуацію, де буде апелювати недостовірною інформацією.

У 2025 році в загальному доступі було представлено ряд ботів на основі ChatGPT, а саме JurLab, CyberIQ та AI моніторинг місць несвободи [3; 4; 5]. Основна мета ботів – ефективна взаємодія у питаннях аналізу рішень та пошуку відповідних норм права до кожної ситуації. Особливо цікавим в галузі освіти є бот JurLab, який вже активно використовується в освітньому процесі Національного університету "Запорізька політехніка". Завдяки ньому студенти мають змогу аналізувати реальні кейси, формувати звіти, готувати юридичні документи та ефективно засвоювати стандарти захисту прав людини. Розробник ботів начальник відділу протидії порушенням прав людини у правоохоронній та пенітенціарній сферах Запорізької обласної прокуратури, к.ю.н., доцент кафедри конституційного, адміністративного та трудового права Національного університету "Запорізька політехніка" Гаврилов Ю.Г. зазначає, що це не просто тести, а симуляції реальних ситуацій, де можна приміряти роль прокурора, адвоката чи слідчого, обрати свою дію та побачити настання можливих наслідків від обраного рішення. Бот дає не просто оцінку, а аналіз, запитання, профіль стилю мислення. На практиці, він дійсно працює як помічник, бо виконуючи завдання самостійно, JurLab хоч і частково, проте бере на себе роль викладача [6; 7].

AI моніторинг місць несвободи – бот для більш спеціалізованого направлення юридичної науки, бо переважна більшість його користувачів це юристи-практики. Для студента він несе більш ознайомчий характер, оскільки ми не маємо реальної можливості відвідувати місця несвободи через відсутність кваліфікації, але можемо на прикладі інтернет-ресурсів та зображень перевірити норми тримання осіб [4].

CyberIQ вже не прив'язаний до конкретного виду діяльності, проте може слугувати помічником з кібербезпеки, який допоможе перевірити готовність до фішингових, а також пройти сценарії цифрових загроз, оцінити налаштування акаунтів і гаджетів, отримати прості поради, які справді працюють [5].

Отже, сама тенденція використання ботів у юридичній освіті приречена на успіх, бо ми маємо зацікавленість держави у розвитку подібного напрямку, а тим більше, бачимо реальні дії науковців у реалізації подібних проєктів. Але, важливо усвідомлювати наскільки ризиковано перекладати всю відповідальність за власні дії на «світ алгоритмів», бо таким чином явище професійної деформації буде набирати широкого загалу, що унеможливить розвиток юридичної освіти та сфери в цілому. Боти не є замінником критичного мислення людини і жодним чином не повинні сприяти зниженню рівня її самостійного мислення та прийняття рішень.

Список використаних джерел

1. Концепція розвитку штучного інтелекту в Україні, схвалено Розпорядженням Кабінету Міністрів України від 2 грудня 2020 року № 1556-р, URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1556-2020-%D1%80#Text (дата звернення: 26.04.2025).
2. Максакова Р.М. Застосування штучного інтелекту в юридичній освіті України: Сучасні аспекти та актуальні підходи в навчанні, викладанні й дослідженні державно-правових дисциплін : матеріали всеукраїнського науково-педагогічного підвищення кваліфікації, 27 лютого – 9 квітня 2023 року. – Одеса : Видавничий дім «Гельветика», 2023. – 196 с. - С. 89-94.
3. Посилання на бот JurLab: https://chatgpt.com/g/g-67dfbefde2a08191a7d7d471dd00a725-jurlab-trenazher-iuridichnogo-mislennia
4. Посилання на бот AI моніторинг місць несвободи: https://chatgpt.com/g/g-67cc0a75435481919dd730827976ca03-ai-monitoring-mists-nesvobodi
5. Посилання на бот CyberIQ: https://chatgpt.com/g/g-67de6b0bdca08191ad8a41a1ab4ec995-cyberiq
6. Гаврилов Ю.Г. ШІ-проєкт впроваджено в університеті/ URL:https://www.facebook.com/share/p/1ANyyKnJRW/?mibextid=wwXIfr (дата звернення: 26.04.2025).
7. Як штучний інтелект змінює юридичну освіту? URL: https://zp.edu.ua/yak-shtuchnyy-intelekt-zminyuye-yurydychnu-osvitu (дата звернення: 26.04.2025).

РОЛЬ УПОВНОВАЖЕНОГО ВЕРХОВНОЇ РАДИ УКРАЇНИ З ПРАВ ЛЮДИНИ У ЗАБЕЗПЕЧЕННІ ЗАХИСТУ ПРАВ ЛЮДИНИ ПІД ЧАС ВІЙНИ

Валерія БІЛАЙ,
студентка магістратури спеціальності «Право»
юридичного факультету
Національного університету «Запорізька політехніка»

Діяльність Омбудсмана України в умовах війни набуває особливого значення, оскільки порушення прав людини під час воєнного стану є неминучими через надзвичайні обставини. Проте роль цієї інституції потребує критичного аналізу, зокрема щодо її ефективності, оперативності та адаптивності в умовах масштабної кризи.

Під час війни інституція Омбудсмана повинна виступати ефективним арбітром між державними органами та громадянами, але виклики, пов'язані з обмеженими ресурсами та складністю доступу до окупованих територій, ставлять під питання здатність омбудсмана діяти достатньо оперативно.

Закон України «Про Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини» покладає на Омбудсмана України обов'язок парламентського контролю за додержанням конституційних прав і свобод людини і громадянина та захист прав кожного на території України і в межах її юрисдикції на постійній основі. У своїй діяльності він керується Конституцією України, законами України, чинними міжнародними договорами, згода на обов'язковість яких надана Верховною Радою України.

Оцінка роботи Омбудсмана України під час повномасштабного вторгнення Росії залежить від багатьох факторів: ефективності реагування, доступу до порушених прав, ресурсів інституції та здатності співпрацювати з міжнародними партнерами.

Чи справляється Омбудсман із захистом прав людини під час війни? Частково – так. Інституція виконує важливу роль у фіксації порушень, міжнародній співпраці та інформуванні громадськості, але реальні виклики, такі як обмеженість ресурсів і доступу до громадян, впливають на ефективність цієї роботи. Подальше посилення ролі Омбудсмана, зокрема через зміцнення законодавчої бази, ресурсного забезпечення та міжнародної підтримки, є ключовим для забезпечення більш ефективного захисту прав людини в умовах війни.

У воєнний час робота Омбудсмана стає важливою з точки зору координації з міжнародними правозахисними організаціями, такими як ООН або Європейський суд з прав людини. Зокрема співпраця з

міжнародними організаціями, такими як ОБСЄ, Міжнародний Комітет Червоного Хреста, допомагає розширити можливості захисту прав громадян, особливо на окупованих територіях або в місцях бойових дій.

Вважаю необхідно зміцнити ресурсну базу. Омбудсману слід надати більше фінансових та людських ресурсів для виконання завдань, зокрема через залучення міжнародної допомоги.

Також потрібно посилити процес цифровізації, що передбачає запровадження онлайн-платформ для подання скарг та їх моніторингу може покращити доступність Омбудсмана для населення, особливо внутрішньо переміщених осіб.

Отже, Омбудсман України відіграє надзвичайно важливу роль у забезпеченні захисту прав людини під час війни, але ефективність його діяльності потребує підвищення. Це можливо через вдосконалення внутрішніх процесів, співпрацю з міжнародними організаціями та посилення комунікації з громадянами.

ОМБУДСМЕН УКРАЇНИ: ЗАХИСНИК ПРАВ ЛЮДИНИ В УМОВАХ ВІЙНИ

Влада РІЗНИЧЕНКО,
студентка магістратури спеціальності «Право»
юридичного факультету
Національного університету «Запорізька політехніка»

В далекому 1991 році наша держава отримала незалежність і свободу, але наші вороги намагаються це змінити...

Війна в Україні, що розпочалася з повномасштабного вторгнення Росії у 2022 році, суттєво ускладнила дотримання прав людини. Війна – це не лише збройне протистояння. Це масштабна соціальна, економічна та гуманітарна криза, яка зачіпає кожного громадянина, особливо цивільне населення. В таких умовах роль омбудсмана, або Уповноваженого Верховної Ради з прав людини, стає надзвичайно важливою. Омбудсман постає на захисті прав, коли права людини опиняються під загрозою у зв’язку з насильством, переслідуванням і порушеннями з боку як окупантів, так і, в окремих випадках, з боку держави.

Український омбудсмен – це не просто посадова особа, а символ надії та справедливості в часи важких випробувань, який став безсмертним щитом, що захищає права і свободи всіх українців, навіть тоді, коли світ навколо здається хитким та нестабільним.

У воєнний час, коли права людини порушуються з особливою жорстокістю, голос омбудсмана стає голосом мільйонів. Омбудсмен документує військові злочини, порушення прав людини та свідчить про руйнування цивільної інфраструктури, стаючи голосом мільйонів українців, чиї права порушені. Його доповіді слугують потужним інструментом для притягнення винних до відповідальності та засудження агресорів на світовій арені. Міжнародні суди та трибунали використовують ці докази, що стають важливим елементом у боротьбі за справедливість.

Мільйони українців змушені були залишити свої домівки через війну, і саме омбудсмен захищає їхні права, забезпечуючи доступ до житла, медичної допомоги, освіти та інших важливих соціальних послуг. Його зусилля допомагають долати дискримінацію та соціальну ізоляцію, з якими часто стикаються внутрішньо переміщені особи. За його ініціативи були створені програми співпраці з місцевими органами влади, які допомагають вирішувати житлові та соціальні питання переселенців, що особливо важливо для їхньої інтеграції у нові громади. Омбудсмен бере участь у документуванні порушень міжнародного гуманітарного права, таких як тортури, вбивства цивільних, депортації.

Особливу увагу омбудсмен приділяє захисту прав українських військовополонених та цивільних заручників, які незаконно утримуються на території Росії та на окупованих територіях України. В межах своєї діяльності омбудсмен підтримує зв’язки з міжнародними організаціями, такими як Міжнародний Комітет Червоного Хреста, для забезпечення дотримання Женевської конвенції та інших міжнародних норм, що регулюють поводження з військовополоненими. Можна привести багато прикладів де вороги жорстоко себе поводили, як наприклад після трагічних подій в Оленівці, де загинули десятки українських військовополонених, омбудсмен ініціював міжнародне розслідування, щоб довести порушення прав людини з боку агресора.

Омбудсмен не тільки захищає права, але й пропагує гуманітарні цінності та повагу до прав людини. Він нагадує, що навіть у найскладніших ситуаціях людяність має залишатися на першому місці. Цей принцип особливо важливий під час війни, коли легко піддатися ненависті та жорстокості. Омбудсмен сприяє формуванню культури гуманізму, закликаючи зберігати гідність і не опускатися до рівня ворога. Його діяльність стає прикладом для громадян, демонструючи важливість справедливості та прав людини навіть у часи війни.

Крім того, омбудсмен активно займається захистом прав дітей та постраждалих сімей. Він особливо пильно стежить за випадками незаконного вивезення українських дітей з окупованих територій на територію Росії. Спільно з міжнародними партнерами омбудсмен

організовує заходи для повернення дітей на батьківщину, документує випадки злочинів проти дітей, а також надає гуманітарну підтримку постраждалим родинам.

Крім цього, омбудсмен підтримує родини зниклих безвісти, допомагаючи їм збирати інформацію, координувати пошуки та надаючи юридичну підтримку. Ця діяльність є життєво важливою, оскільки тисячі сімей залишаються без інформації про своїх рідних, а омбудсмен допомагає налагодити зв'язок між родинами та відповідними органами.

Омбудсман під час війни виконує не лише роль контролера, але й координатора, який об'єднує зусилля держави, суспільства та міжнародних структур для захисту прав українців. Його робота є ключовою для підтримки верховенства права навіть в умовах надзвичайного стану. Досягнення омбудсмана стали важливим внеском у боротьбу України за збереження своєї державності та людської гідності. Це безсмертний символ непохитного захисту прав людини, який житиме в серцях українців незалежно від обставин.

...але вони забули, що ми українці – народ вільний та незалежний.

ОСОБЛИВОСТІ ПРАВОВОГО РЕГУЛЮВАННЯ ДОСТУПУ ДО ЕКОЛОГІЧНОЇ ІНФОРМАЦІЇ В КРАЇНАХ-ЧЛЕНАХ ЄВРОПЕЙСЬКОГО СОЮЗУ

Софія УКРАЇНЕЦЬ,
здобувачка вищої освіти 4 курсу
Навчально-наукового інституту права та правоохоронної діяльності
Львівського державного університету внутрішніх справ

Нині захист довкілля є одним із пріоритетних напрямів діяльності Європейського Союзу, що й визначає компетенцію ЄС у сфері охорони довкілля та обумовлює прийняття значної кількості загальноєвропейських нормативних актів. Одним із значущих викликів суспільства є екологічна криза, яка у XXI ст. набула глобальних масштабів.

Екологічна політика, програми і стратегічні плани дій становлять разом атрибутику системного екологічного управління і, зокрема, результати стратегічного екологічного планування як однієї з головних функцій системного екологічного управління [1, с. 20].

В умовах поглиблення глобалізаційних та інтеграційних процесів у світовому господарстві на перший план виходить міждержавний аспект екологічної політики, який передбачає економічну, екологічну, соціальну та

етичну діяльність геополітичних суб'єктів, спрямовану на зміни тенденцій чи збереження статусу-кво у природному середовищі в контексті розвитку міжнародних відносин [2, с. 114].

Саме тому все більшу роль сьогодні відіграє екологічна політика Європейського Союзу, яка являє собою сукупність спільних дій і заходів країн-членів ЄС, спрямованих на забезпечення екологічних потреб свого населення, раціональне використання, охорону й відтворення природних ресурсів та підтримку екологічної безпеки. Варто відзначити, що сьогодні саме Європейському Союзу належить домінуюча роль у координації та імплементації політики вирішення глобальних проблем навколишнього середовища. У процесі еволюції спільної екологічної політики країн-членів ЄС було розроблено фундаментальні принципи, на основі яких здійснюються заходи ЄС у сфері охорони та захисту навколишнього середовища. В Амстердамському договорі 1997 року визначено такі принципи, як: 1) принцип субсидіарності, який полягає у здійсненні спільної діяльності у тих сферах, де країни не можуть впоратися самі або таке вирішення буде більш ефективним, ніж на рівні держави); 2) принцип обережності; 3) принцип профілактики (принцип превентивних, попереджувальних дій), який полягає в тому, щоб завчасно уникати забруднення навколишнього середовища; 4) принцип «винного», що являє собою ринковий інструмент охорони навколишнього середовища, який ґрунтується на передумові, згідно з якою витрати з усунення забруднення навколишнього середовища повинен брати на себе той, хто несе відповідальність за його виникнення; 5) принцип екологічної орієнтованості, який полягає в тому, що будь-яка діяльність здійснюється з урахуванням потреб навколишнього середовища [3, с. 30]; 6) принцип інтеграції екологічної політики у розроблення і проведення всіх інших політик ЄС, який базується на інтеграції екологічних питань у сферах сільського господарства, політики розвитку, підприємництва, енергетики, внутрішнього ринку, рибальства, досліджень, структурних фондів, транспорту, економічних та фінансових відносин, торговельних та зовнішніх відносин.

На четвертому етапі формування спільної екологічної політики ЄС (протягом 1992–2003 рр.) важливим здобутком країн-членів союзу стало формулювання основних цілей і завдань спільної політики ЄС у сфері охорони й захисту навколишнього середовища. Таким чином, країнами-членами ЄС було визначено основні цілі і завдання спільної екологічної політики ЄС: збереження, захист і поліпшення стану навколишнього середовища; турбота про захист здоров'я людей; досягнення раціонального використання природних ресурсів; сприяння на міжнародному рівні заходам, спрямованим на вирішення регіональних і глобальних проблем охорони навколишнього середовища.

У процесі здійснення екологічної політики та впровадження заходів ЄС з екологічної безпеки важлива роль належить таким структурним підрозділам союзу, як Європейська Рада, Рада Міністрів, Європейська комісія, Європейський парламент, Суд ЄС та Європейська агенція з навколишнього середовища (ЄАПНС), основною метою і завданням діяльності яких у сфері екологічної безпеки є надання об'єктивної та достовірної інформації, здійснення заходів для захисту навколишнього середовища, належне інформування громадськості країн-членів ЄС та країн, які не входять до складу союзу.

У контексті аналізу спільної екологічної політики країн-членів ЄС варто акцентувати увагу на нормативно-правовій базі ЄС у сфері екології, яка включає установчі договори ЄС, а також директиви та програми дій у цій сфері. До основних нормативно-правових актів у сфері захисту та охорони навколишнього середовища ЄС належать: Римський договір 1957 р., стаття 36 якого дала право країнам-членам ЄС запроваджувати обмеження на імпорт, експорт, транзит у товарному обороті, виходячи з міркувань екологічної безпеки [4]; Єдиний європейський акт (ЄЄА) 1986 р., який включив до Римського договору новий розділ щодо охорони навколишнього середовища; Маастрихтський договір про Європейський Союз 1992 р., який закріпив природоохоронні цілі організації – сприяння на міжнародному рівні заходам, що належать до регіональних та світових проблем навколишнього середовища. Додатками до Маастрихтського договору стали три декларації, що стосуються екологічної проблематики (Директива про шкідливі викиди, Директива про вплив заходів ЄС на охорону навколишнього середовища та Директива про захист тварин) [5]; Амстердамський договір 1997 р., який закріпив принцип екологічної орієнтованості діяльності ЄС; Лісабонський договір 2007 р., який визначив основоположні цілі екологічної політики ЄС, до яких належать збереження, захист і покращення якості довкілля; захист здоров'я людей; виважене й раціональне використання природних ресурсів; розв'язання регіональних та всесвітніх проблем довкілля, а також боротьба зі зміною клімату [6, с. 83].

Взаємозалежність охорони навколишнього середовища, миру, прав і свобод людини вперше була відображена в Стокгольмській декларації 1972 року. Згодом цей принцип був розвинений і суттєво доповнений в інших міжнародних документах. Зокрема, наступним кроком у розвитку екологічних прав громадян у міжнародному праві стала Конференція ООН з навколишнього середовища та розвитку, що відбулася в червні 1992 року в Ріо-де-Жанейро, на якій було прийнято низку важливих міжнародних документів, зокрема Декларацію та Порядок денний для 21-го століття. У вищевказаному Порядку, який є планом дій Міжнародного співтовариства з навколишнього середовища та сталого розвитку, наголошується, що екологічні проблеми вирішуються за участю всіх зацікавлених громадян.

Держави сприяють інформуванню суспільства, надаючи широкий доступ до екологічної інформації. На 3-й Софійській конференції міністрів навколишнього середовища Європи в 1995 році були прийняті рекомендації щодо доступу до екологічної інформації. У червні 1998 року на 4-й Конференції міністрів навколишнього середовища, що проходила в Орхусі (Данія), 35 країн Європи підписали Конвенцію про доступ до інформації, участь громадськості в прийнятті рішень і доступ до правосуддя з питань, що стосуються довкілля [4], яка згодом була ратифікована, як Європейським Союзом, так і Україною. Пунктом 3 ст. 2 Орхуської конвенції містить перелік інформації, яка має розглядатися як екологічна [7, с. 98].

Виходячи з основних положень Орхуської конвенції, можна зробити висновок, що Конвенція ґрунтується на трьох фундаментальних принципах, які тісно пов'язані між собою [8, с. 328].

1. Принцип доступу до екологічної інформації. Конвенція дає широку концепцію екологічної інформації, яка охоплює не лише стан компонентів навколишнього середовища, таких як повітря, вода, ґрунт, ландшафт, біологічні види, включаючи генетично модифіковані організми; а також такі фактори, як енергія, шум і радіація, а також діяльність або діяльність, включаючи адміністративні заходи, екологічні угоди, політику, законодавство, плани та програми, які впливають або можуть вплинути на компоненти навколишнього середовища, дані економічного аналізу; здоров'я та безпека людей, умови їх проживання; статус об'єктів культури в тій мірі, в якій вони зазнають або можуть зазнати впливу стану навколишнього середовища.

2. Принцип участі громадськості в прийнятті рішень. Зацікавлена громадськість має бути адекватно, своєчасно та ефективно поінформована про екологічні рішення органів влади.

3. Принцип доступності правосуддя. Будь-який громадянин, який вважає, що його право на інформацію або на участь у процесі прийняття рішень було порушено, може оскаржити рішення в суді чи іншому незалежному та неупередженому органі [9].

Важлива роль у міжнародному процесі захисту довкілля належить Європейському Союзу. У процесі формування екологічної політики ЄС можна виділити 5 основних етапів. Одними з найважливіших здобутків та результатів діяльності Європейського Союзу в екологічній сфері є запровадження Програм дій у сфері охорони навколишнього середовища та Директив щодо навколишнього середовища, а також реалізація різноманітних інструментів захисту й охорони навколишнього середовища.

Таким чином, основні засади забезпечення доступу до екологічної інформації знайшли своє відображення як у вітчизняних нормативно-правових актах, так і в європейському законодавстві. Йдеться про імплементацію положень ключового міжнародного акту в екологічній

сфері – Орхуської конвенції, що стосується доступу до інформації, участі громадськості у прийнятті рішень та забезпечення доступу до правосуддя у питаннях, що стосуються довкілля. Втім, визначений перелік екологічної інформації в українському законі «Про охорону навколишнього природного середовища»має більш обмежений характер порівняно з положеннями Орхуської конвенції та Директиви 2003/4/ЄС.

Список використаних джерел

1. Козак З. Порядок доступу до екологічної інформації: окремі правові проблеми. *Вісник екологічної адвокатури*. 2006. № 30. С. 18–21.
2. Бетлій О., Риженков М., Кравчук К., Кравчук В. Економічна складова Угоди про Асоціацію між Україною та ЄС: наслідки для бізнесу, населення та державного управління. Київ, «Альфа-ПІК» 2014. 140 с.
3. Заключні зауваження та рекомендації Комітету ООН з прав людини: Україна. 12/11/2001 // Заключні зауваження та рекомендації конвенційних органів ООН щодо доповідей України в сфері дотримання прав людини : зб. документів / під ред. Н. І. Карпачової. Київ : К.І.С, 2004. С. 28 - 31.
4. Конвенція ООН про доступ до інформації, участь громадськості в процесі прийняття рішень та доступ до правосуддя з питань, що стосуються довкілля (Орхуська Конвенція) : Міжнародний документ від 25.06.1998 URL : https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_015#Text
5. Директива 2004/35/ЄС Європейського Парламенту та Ради «Про екологічну відповідальність за попередження та ліквідацію наслідків завданої навколишньому середовищу шкоди» від 21 квітня 2004 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_965#Text
6. Європейська Конвенція з прав і основних свобод людини в українському законодавстві. *Віче.* 1998. № 10. С. 43 - 47.
7. Правове регулювання відносин в сфері довкілля в Європейському Союзі та в Україні / За заг. ред. В.Г. Дідика. К., 2007. 579 с.
8. Качурінер В.Л. Правове регулювання відносин в сфері інформаційних комунікацій про стан навколишнього середовища за законодавством ЄС. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2021. № 5. С. 327-330.
9. Бааджи Н.А. Право на доступ до екологічної інформації в законодавстві ЄС та України. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2023. № 2. С. 618-621.

ПРАВОВЕ РЕГУЛЮВАННЯ ФІНАНСОВОЇ СИСТЕМИ УКРАЇНИ

Артур КУШНІР,
студент 3-го курсу
спеціальності «Фінанси, банківська справа та страхування»
ВСП «Фаховий коледж економіки, права та інформаційних технологій»

Фінансова система є основою стабільного розвитку будь-якої держави, оскільки вона охоплює акумулювання, розподіл і використання грошових ресурсів, що забезпечують реалізацію соціально-економічної

політики. В Україні фінансова система включає державні фінанси, місцеві бюджети, фінанси підприємств і організацій, фінанси домогосподарств, а також ринок фінансових послуг. Забезпечення ефективного функціонування цих елементів неможливе без належного правового регулювання, що виступає гарантією фінансової стабільності, економічної безпеки й дотримання принципів законності в управлінні фінансовими ресурсами.

Правове регулювання фінансової системи України – це цілісна сукупність норм права, які визначають порядок створення, розподілу і використання фінансових ресурсів, встановлюють компетенцію органів влади у сфері фінансів, а також права й обов'язки інших учасників фінансових відносин. Основу правового забезпечення фінансової системи становлять Конституція України, Бюджетний кодекс, Податковий кодекс, закони про банківську діяльність, страхування, фондовий ринок тощо. Важливу роль також відіграють підзаконні нормативно-правові акти, рішення органів державного нагляду та судова практика.

В умовах реформування економіки України, інтеграційних процесів до Європейського Союзу та глобалізації світових фінансових ринків особливої актуальності набувають питання удосконалення правових механізмів регулювання фінансової системи. Серед основних завдань є забезпечення прозорості фінансових процесів, запобігання фінансовим правопорушенням, захист прав інвесторів і споживачів фінансових послуг, забезпечення ефективного функціонування ринку капіталів та зміцнення фінансової дисципліни.

В умовах глобалізації відбуваються суттєві трансформаційні процеси фінансового середовища сучасної світової економічної системи. Протягом останніх років фінансова система у всьому світі перебуває у стані так званої «турбулентності», Україна не є винятком, зважаючи на низку негативних факторів, як-от економічна криза, політична та фінансова нестабільність, пандемія, складна ситуація на Сході тощо. Незважаючи на негативні чинники, які стримують розвиток фінансової системи України, та запізнілу реакцію на результати цих змін у нормативно-правовому середовищі, спостерігається стрімке зростання фінансово-інвестиційного світового простору. Такий розвиток диктують:

– розгалужена система електронної комерції, темпи розвитку якої набирають чималих обертів щодня за рахунок покращення швидкості інтернет-покриття та поліпшення умов провайдингу в усьому економічному світовому просторі;

– розвинута система та безперервне зростання криптовалюти, її видів та форм, економічні відносини за участі якої мають швидкі темпи розвитку і потребують постійного нормативно-правового супроводу, державного фінансового контролю, фіскальної фіксації та безперервного вдосконалення механізму правового регулювання;

– постійний ринок цінних паперів і капіталів;

– інноваційно-інвестиційна діяльність як в усьому світі, так і в Україні, яка перебуває в не досить утішних для інвестора законодавчих рамках і залишається не такою фінансово-привабливою для інвесторів у більшості розвинених країн [1, с. 60].

У результаті можна відзначити, що внутрішні правила і політика в області фінансової системи України повинні продовжувати розвиватися. Це стосується як законів і нормативних актів, так і інституційних змін у фінансовій системі. Немає необхідності дотримуватися правил і положення, що стосуються навантаження на фінансову систему і її структурні елементи, але слід починати з законодавчого рівня, розвивати і приймати ефективну і належну поведінку в конкретних ситуаціях в певних місцях і в певний час. Те ж саме і з фінансовими установами. Діяльність і завдання таких органів державної влади не повинні дублюватися, масштаби впливу не повинні поширюватися один на одного, а система посадових осіб повинна бути вирівняна. Внутрішній нагляд за фінансовою системою повинен бути простим, справедливим, бажаним, стандартизованим і ефективним [2, с. 103].

Правове регулювання фінансової системи України є надзвичайно важливим чинником забезпечення її стабільного й ефективного функціонування. Чітке нормативно-правове закріплення фінансових процесів сприяє належній організації мобілізації, розподілу та використання фінансових ресурсів, а також захисту інтересів держави, бізнесу та громадян. На сьогоднішній день система правового регулювання фінансів України охоплює різноманітні галузі: бюджетне, податкове, банківське, валютне, страхове законодавство та законодавство про фінансові ринки.

Водночас розвиток фінансової системи вимагає постійного вдосконалення законодавчої бази, оскільки нові економічні виклики, глобалізаційні процеси, євроінтеграційні прагнення України обумовлюють необхідність адаптації національного фінансового права до міжнародних стандартів. Особливого значення набувають питання забезпечення прозорості фінансової діяльності, запобігання корупції у фінансовій сфері, гарантування належного контролю та відповідальності за фінансові правопорушення.

Таким чином, ефективне правове регулювання фінансової системи є запорукою не лише економічної безпеки держави, але й підвищення добробуту громадян, розвитку підприємницької діяльності та залучення інвестицій. Подальший розвиток фінансового законодавства України повинен бути спрямований на забезпечення його стабільності, прозорості, справедливості та відповідності сучасним економічним реаліям і міжнародним вимогам.

Список використаних джерел

1. Крутько М.А. Фінансова система України: законодавче регулювання та правова характеристика. Вчені записки ТНУ імені В.І. Вернадського. Серія: юридичні науки. 2022. Том 33 (72). № 1 URL: https://www.juris.vernadskyjournals.in.ua/journals/2022/1_2022/11.pdf
2. Торовец Л. Ю., Радиш Я. Ф. Правове регулювання фінансової діяльності органів публічної влади. Інвестиції: практика та досвід. 2021. № 7. URL: http://www.investplan.com.ua/pdf/7_2021/17.pdf.

ТЕОРЕТИЧНІ І ПРАКТИЧНІ ПРОБЛЕМИ ПРИЗНАЧЕННЯ ТА ПРОВЕДЕННЯ СУДОВИХ ЕКСПЕРТИЗ У КРИМІНАЛЬНОМУ ПРОВАДЖЕННІ

Дарина ДИКА,
студентка спеціальності «Право»
Черкаського державного технологічного університету

Судова експертиза – це дослідження на основі спеціальних знань у галузі науки, техніки, мистецтва, ремесла тощо об’єктів, явищ і процесів з метою надання висновку з питань, що є або будуть предметом судового розгляду [1, С. 1]. В Україні її регулювання базується на Кримінальному процесуальному кодексі (КПК), Законі України «Про судову експертизу», а також інструктивно-методичних документах Мін’юсту. Проте, як практика, так і теорія кримінального процесу виявляють ряд проблем [3].

Щодо теоретичних проблем варто виділити наступне. У КПК України експертиза визначається і як процесуальна дія, і як доказ (ст. 84, 242–245) [2]. Це породжує неоднозначне тлумачення її ролі в процесі: з одного боку, експерт діє як незалежний спеціаліст, з іншого – його висновок є доказом у справі. У правничій науці досі відсутня єдність у питанні правового статусу експерта. 1) Правова природа експертизи: доказ чи допоміжний засіб? Висновок експерта згідно зі ст. 84 КПК є видом доказу. Водночас сама експертиза є процесуальною дією [2, С. 84]. Через це виникає питання: чи не порушується принцип розмежування суб’єктів доказування? Адже експерт не є стороною процесу, але його висновок має доказову силу. Для прикладу: у справі про умисне вбивство експерт надає висновок щодо часу смерті. Цей висновок є єдиним доказом, що підтверджує алібі обвинуваченого. Виникає конфлікт: чи має суд критично переоцінювати висновок, якщо це компетенція фахівця? 2) Обмежена участь сторін у формуванні питань до експерта Закон передбачає, що сторони можуть формулювати питання до експерта (ст. 244 КПК), однак на практиці слідчі часто ігнорують клопотання захисту або відхиляють їх без належного

обґрунтування [2, С. 244]. Приклад: адвокат у справі про ДТП просив включити питання щодо впливу метеоумов на гальмівний шлях автомобіля. Слідчий відхилив це як «несуттєве», що призвело до однобокого висновку експерта. [4]. 3) Відсутність єдиної методології призначення експертиз. Немає затверджених критеріїв, коли саме слід призначати експертизу. Через це однакові обставини можуть по-різному тлумачитися в різних регіонах України.

Приклад: у справах про тілесні ушкодження в одному суді судово-медичну експертизу призначають завжди, в іншому – тільки при складних пораненнях, що ускладнює уніфікацію практики [5].

Щодо практичних проблем можна виділити наступні. 1) Перевантаження експертних установ та затягування строків. В окремих регіонах експертизи чекають по 3–6 місяців, особливо це стосується психіатричних, наркологічних та почеркознавчих досліджень. Внаслідок цього підозрювані можуть перебувати під вартою без руху у справі. Приклад: у справі щодо зґвалтування експертиза ДНК призначалася двічі з інтервалом у 5 місяців через брак реактивів у лабораторії та відсутність чергового експерта [6]. 2) Конфлікти інтересів: залежність експертів від правоохоронних органів Багато експертів працюють у структурах МВС або НДУСЕ, що підпорядковуються Міністерству юстиції. Це ставить під сумнів їхню неупередженість. Приклад: експерт-баліст з органу внутрішніх справ не зміг дати об’єктивного висновку щодо службового застосування зброї колегою-поліцейським, що викликало сумніви у неупередженості [7]. 3) Якість експертних висновків. Іноді експерти використовують застарілі або навіть непридатні методики. У випадках, коли потрібні сучасні дослідження (наприклад, тріажування ДНК), експерти застосовують загальні формулювання без точних результатів. Приклад: у справі про отруєння експерт вказав на «ймовірність» вживання токсичної речовини без вказівки виду речовини та дози, що не дозволило суду зробити чіткий висновок [8].

На мою думку, існують такі шляхи подолання цих проблем.

1) Законодавче реформування, а саме впровадження єдиної методики визначення підстав для експертизи, закріплення граничного строку її проведення, задання сторонам рівного процесуального статусу в питанні призначення експертизи.

2) Інституційні зміни: створення незалежного органу судової експертизи, відокремленого від МВС та прокуратури, запровадження обов’язкової відеофіксації процесу проведення експертиз.

3) Підвищення кваліфікації та контроль якості: встановлення мінімальних кваліфікаційних вимог до експертів, проведення періодичної сертифікації, доступ до сучасного обладнання та міжнародних методик.

4) Розширення прав сторін :надання реального права бути присутнім при проведенні експертизи, надання права сторін на вибір незалежного експерта із затвердженого реєстру.

Підводячи підсумок, можна зробити такий висновок. Судова експертиза є одним із ключових інструментів встановлення об'єктивної істини у кримінальному провадженні. Її результати прямо впливають на прийняття рішень про притягнення особи до кримінальної відповідальності або її звільнення. Саме тому питання призначення, проведення та оцінки експертиз повинні відповідати найвищим стандартам законності, наукової обґрунтованості та процесуальної справедливості.

Теоретичні проблеми, пов'язані з правовою природою експертизи, роллю експерта у доказуванні та участю сторін у формуванні завдання для експерта, свідчать про недостатню врегульованість на рівні процесуальної доктрини. Зокрема, відсутність чіткого механізму контролю за об'єктивністю експертів і процесом формування висновку створює загрозу для справедливого судочинства. Дискусійним залишається і питання щодо співвідношення між процесуальною дією «експертиза» і доказом «висновок експерта».

Практична площина цієї проблематики показує системні зброї, які впливають на якість правосуддя: затягування строків проведення експертиз через перевантаження установ; використання застарілих або формальної методики; конфлікт інтересів через організаційну залежність експертів від органів досудового розслідування. Це все створює ризики для об'єктивного розгляду справ, особливо у резонансних провадженнях. З урахуванням наведеного, необхідно: Удосконалити законодавство – передбачити чіткі процесуальні підстави для призначення експертиз, врегулювати порядок формування завдань експертові, закріпити реальне право сторін впливати на їх формулювання. Посилити незалежність експертів – створити незалежні експертні установи, відокремлені від системи МВС і Мін'юсту, а також унеможливити тиск з боку органів розслідування. Запровадити контроль якості – обов'язкову сертифікацію експертів, аудит висновків у складних або сумнівних випадках, використання сучасної методики та технологій. Забезпечити рівність сторін – встановити механізми, які унеможливлять ігнорування слідчими клопотань сторін захисту щодо експертиз; передбачити право захисника пропонувати альтернативного експерта з офіційного реєстру. Сприяти процесуальній економії – визначити граничні строки для проведення експертизи з урахуванням її складності; забезпечити технічне оновлення експертних лабораторій.

Таким чином, вирішення окреслених теоретичних і практичних проблем можливе лише шляхом системного підходу, що охоплює реформу законодавчої бази, модернізацію інституційної структури судової

експертизи та забезпечення процесуального балансу між сторонами кримінального провадження. Лише за таких умов судова експертиза зможе виконувати свою головну функцію – надавати об'єктивні, достовірні й науково обґрунтовані докази, що сприятимуть відправленню справедливого правосуддя.

Список використаних джерел

1. Закон України «Про судову експертизу» №4038-XII від 25.02.1994 URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4038-12#Text (ст.1)
2. Кримінально процесуальний кодекс Украни. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17#Text (ст.84, 244)
3. Наказ Міністерства юстиції України №53/5 від 08.10.1998 «Про затвердження Інструкції з організації проведення судових експертиз» URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0705-98
4. Луганського науково-дослідного експертно-криміналістичного центру МВС України. URL: https://luga-ndekc.com.ua/research-circumstances-and-mechanism-of-traffic-accidents
5. (Науково-практичний коментар КПК України / ред. В. І. Тертишник, 2020) URL: https://book.ligazakon.net/book/NAUKOVO-PRAKTICHNIY-KOMENTAR-KPK-UKRANI/EB001148
6. Доповідь Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини, 2022 р. URL: https://www.ombudsman.gov.ua/report-2022/vykonannia-rekomendatsii-2021?utm_source=chatgpt.com
7. Аналітичний звіт Центру політико-правових реформ, 2020 URL: Альтернативний звіт: як здійснюється антикорполітика? - Transparency International Ukraine
8. Вісник кримінального судочинства, №3, 2022 URL: https://vkslaw.com.ua/index.php/journal/issue/view/2

ПРОТИДІЯ ВОЄННИМ ЗЛОЧИНАМ. КРИМІНАЛЬНИЙ ПРОЦЕС В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ

Владислав КАМІНЕЦЬ,
студент Черкаського державного технологічного університету

Повномасштабна агресія Російської Федерації проти України, що розпочалася 24 лютого 2022 року, поставила перед українською правовою системою серйозні виклики. Масові порушення міжнародного гуманітарного права, такі як навмисні вбивства цивільного населення, катування, депортація та руйнування культурної спадщини, вимагають належної правової реакції. У зв'язку з цим значна увага приділяється вдосконаленню механізмів кримінального переслідування за воєнні злочини та адаптації кримінального процесу до умов воєнного стану. Протидія

воєнним злочинам в Україні базується на міжнародних і національних правових актах, які встановлюють правила ведення збройних конфліктів та відповідальність за їх порушення [1].

До ключових міжнародних актів належать:

1. Женевські конвенції 1949 року та додаткові протоколи до них. *Вони є основою міжнародного гуманітарного права (МГП), яке регулює поведінку під час збройних конфліктів, захищаючи тих, хто не бере участі в бойових діях або припинив брати в них участь*; [2]
2. Римський статут Міжнародного кримінального суду (МКС), який підписаний Україною, але не ратифікований, що ускладнює їх повну співпрацю. *Цей документ встановлює юрисдикцію суду щодо злочинів геноциду, воєнних злочинів, злочинів проти людяності та злочину агресії* [3].

Національне законодавство передбачає:

1. Кримінальний кодекс України, а саме ст. 438, *яка встановлює відповідальність за порушення законів і звичаїв війни, включаючи жорстоке поводження з цивільними, незаконну депортацію, використання заборонених методів і засобів війни*; [4]
2. Кримінальний процесуальний кодекс України, а саме ст. 615, *що містить спеціальні положення для умов воєнного стану. Ці положення передбачають спрощення процедури розслідування та судового розгляду, включаючи можливість заочного провадження, дистанційної участі в судових засіданнях та зупинення строків розслідування у разі неможливості їх продовження*; [5]
3. Закон України "Про правовий режим воєнного стану", *який визначає особливості функціонування органів влади під час збройної агресії та регулює механізми взаємодії між військовими адміністраціями, слідчими органами та прокуратурою для оперативного реагування на злочини в умовах збройного конфлікту*. [6]

Введення воєнного стану в Україні вплинуло на всі аспекти кримінального провадження. У зв’язку з цим були внесені такі зміни**:**

1. Початок досудового розслідування. *Якщо через бойові дії немає доступу до ЄРДР, слідчий або прокурор може розпочати розслідування на підставі постанови, яка фіксується згодом*; [7]
2. Обрання запобіжних заходів. *Прокурорам дозволено обирати запобіжний захід у вигляді тримання під вартою на строк до 30 днів за відсутності можливості звернення до слідчого судді. За потреби цей строк може бути продовжений керівником прокуратури;* [7]
3. Зупинення строків досудового розслідування. *У випадках, коли завершити слідчі дії неможливо через активні бойові дії, строки розслідування можуть бути тимчасово зупинені;* [7]

4. Дистанційне провадження. *За умов, коли фізична присутність учасників кримінального провадження неможлива, застосовуються засоби відеозв'язку. Однак це викликає питання щодо дотримання права підозрюваного на конфіденційне спілкування із захисником;* [7]
5. Заочний розгляд справ. *У більшості справ щодо воєнних злочинів судовий розгляд проводиться за відсутності обвинуваченого, особливо якщо він перебуває на окупованій території чи за межами країни.* [7]

Попри зміни в законодавстві, існує низка труднощів, які впливають на ефективність кримінального процесу в умовах воєнного стану:

1. Правові прогалини. *Наявність лише часткових змін у законодавстві не завжди дозволяє ефективно реагувати на специфіку воєнних злочинів;* [8]
2. Порушення прав учасників процесу. *Дистанційні засоби участі та заочні розгляди можуть обмежувати права підозрюваних і потерпілих;* [8]
3. Доказова база. *Через бойові дії або окупацію збір доказів на місцях злочинів ускладнений. Це стосується як фізичних доказів, так і свідчень очевидців;* [8]
4. Міжнародна співпраця. *Україна потребує розширення координації з міжнародними партнерами, такими як МКС, для притягнення винних до відповідальності.* [8]

Нормативно-правова база України щодо протидії воєнним злочинам потребує вдосконалення. Відсутність ратифікації Римського статуту, обмежує співпрацю з Міжнародним кримінальним судом, що робить завершення цього процесу нелегким завданням. В першу чергу, важливо розробити підзаконні акти, які враховуватимуть особливості кримінального провадження під час воєнного стану, а також активізувати міжнародну співпрацю через створення спільних слідчих груп і налагодження обміну доказами. Особливу увагу слід приділити вдосконаленню механізмів збору доказів із використанням новітніх технологій, а також забезпеченню прав потерпілих, включаючи доступ до компенсацій і психологічної допомоги [9].

Список використаних джерел

1. Судові переслідування військовополонених з пов'язаних із Російською Федерацією озброєних груп за їхню безпосередню участь у воєнних діях: https://justtalk.com.ua/post/sudovi-peresliduvannya-vijskovopolonenih-z-povyazanih-iz-rosijskoyu-federatsieyu-ozbroenih-grup-za-ihnyu-bezposerednyu-uchast-u-voennih-diyah

2. Женевські конвенції: актуальні роз`яснення щодо порушення норм міжнародного права: https://ukraine-oss.com/zhenevski-konvencziyi-aktualni-rozyasnennya-shhodo-porushennya-norm-mizhnarodnogo-prava/
3. Що являє собою Римський статут і чому саме зараз для України важливо його ратифікувати?: https://pravo.ua/shcho-iavliaie-soboiu-rymskyi-statut-ta-chomu-same-zaraz-dlia-ukrainy-vazhlyvo-ioho-ratyfikuvaty/
4. Кримінальний кодекс України, Документ 2341-III, чинний, поточна редакція — Редакція від 01.02.2025, підстава - 4200-IX: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14#Text
5. Кримінальний процесуальний кодекс України, Документ 4651-VI, чинний, поточна редакція – Редакція від 26.12.2024, підстава - 4111-IX: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17#Text
6. Закон України "Про правовий режим воєнного стану", Документ 389-VIII, чинний, поточна редакція – Редакція від 08.02.2025, підстава - 4203-IX: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/389-19#Text
7. Іван Цермолонський, "Кримінальні провадження в умовах воєнного стану": https://yur-gazeta.com/publications/practice/kriminalne-pravo-ta-proces/kriminalni-provadzhennya-v-umovah-voennogo-stanu.html
8. Особливості розгляду справ в умовах воєнного стану: https://sud.ua/uk/news/sudebnaya-praktika/325042-sudi-verkhovnogo-suda-rasskazali-ob-osobennostyakh-rassmotreniya-del-v-usloviyakh-voennogo-polozheniya
9. Капітан О.І., Саміло А.В. Міжнародне гуманітарне право як результат викликів збройних конфліктів: http://journalapp.uzhnu.edu.ua/article/view/313188/304222

СТРУКТУРУВАННЯ НОРМАТИВНО-ПРАВОВИХ ТА ПРАВОЗАСТОСОВНИХ АКТІВ: ЗНАЧЕННЯ ЮРИДИЧНОЇ СИЛИ ДОКУМЕНТА

Нікіта ДЗЮБА,
здобувач 1 курсу факультету підготовки фахівців для підрозділів кримінальної поліції Національної поліції Дніпровського державного університету внутрішніх справ

Науковий керівник: Олександр Вікторович НЕКЛЕСА,
старший викладач кафедри кримінального процесу Дніпровського державного університету внутрішніх справ, капітан поліції

У сучасних правових системах чітке структурування нормативно-правових та правозастосовних актів є необхідною умовою забезпечення верховенства права, законності та стабільності правопорядку. Одним із

ключових аспектів такого структурування є визначення юридичної сили документа, яка визначає його місце в ієрархії джерел права та пріоритет у випадку колізії між різними актами.

Юридична сила документа залежить від його походження, суб'єкта нормотворчої діяльності, процедури прийняття, сфери дії та змісту. На вершині ієрархії нормативних актів зазвичай перебуває Конституція як акт найвищої юридичної сили, що встановлює основи правової системи та має пряму дію. Після неї йдуть міжнародні договори, закони, підзаконні нормативні акти (постанови уряду, укази президента, накази міністерств тощо) і, нарешті, локальні нормативні акти, що регулюють відносини в межах окремих організацій чи установ.

Структурування актів відповідно до їхньої юридичної сили забезпечує логічну послідовність правового регулювання: нижчі за юридичною силою акти не можуть суперечити актам вищої юридичної сили. Такий підхід також спрощує процедуру правозастосування – органи державної влади та суди орієнтуються на норми вищої сили у разі колізії або неоднозначного трактування норм.

Окрім нормативно-правових актів, важливу роль у правовій системі відіграють акти правозастосування – індивідуальні рішення, прийняті у межах закону, спрямовані на конкретизацію норм права у відносинах між суб'єктами. Хоч ці акти і не мають нормативного характеру, їх правильна побудова та узгодженість із нормами вищої юридичної сили є запорукою законності індивідуальних рішень.

Таким чином, структурування нормативно-правових та правозастосовних актів із урахуванням юридичної сили документів є критичним чинником для досягнення послідовності правового регулювання, ефективної реалізації правових норм та зміцнення довіри громадян до правової системи.

Важливим аспектом структурування нормативно-правових актів є принцип субординації, який забезпечує єдність системи права. Цей принцип означає, що норми нижчого рівня повинні відповідати нормам вищого рівня, а суперечливі положення усуваються шляхом пріоритету акту вищої юридичної сили. Як підкреслював Л.Ф. Делле, нормативна система без чіткої ієрархії приречена на хаос та руйнування довіри до права.

З позицій сучасної юридичної науки важливо розрізняти формальну і фактичну юридичну силу документа. Формальна сила закріплюється через джерело прийняття та процедуру ухвалення акта, тоді як фактична сила проявляється у його здатності реально впливати на суспільні відносини. Недооцінка співвідношення між цими аспектами може призвести до

правових колапсів, коли формально чинний акт втрачає здатність бути застосованим на практиці.

Окремої уваги заслуговує питання співвідношення національного законодавства та міжнародного права. Згідно з концепціями, викладеними у працях М. Сомена та М. Рабо, міжнародні договори, ратифіковані національним парламентом, за юридичною силою можуть перевищувати внутрішні закони, що вимагає відповідного структурування системи джерел права на національному рівні.

На практиці важливим є й процес оновлення структури нормативно-правових актів у контексті змін суспільних відносин. Як писав М.М. Козюбра, право має бути динамічним, і відповідно структурування актів повинне забезпечувати можливість гнучкого реагування на зміни без втрати стабільності системи права.

Таким чином, структурування нормативно-правових та правозастосовних актів за рівнем юридичної сили є не лише технічним завданням систематизації, а й інструментом стратегічного забезпечення ефективності функціонування правового механізму держави.

Список використаних джерел

1. Кельзен Г. Чиста теорія права. – Відень, 1934. https://studies.in.ua/shpora-ippu/761-chista-teorya-prava-g-kelzena.html
2. Шевчук С. Судове право: верховенство права та права людини. – Київ: Юридична думка, 2012. https://ccu.gov.ua/sites/default/files/shevchuk_s.v._perelik_naukovyh_publikaciy.pdf
3. Козюбра М. Праворозуміння: сучасний стан та перспективи розвитку. – Київ: Наукова думка, 2010. https://pravoua.com.ua/storage/files/magazines/files/content-pravoukr-2010-4-pravoukr_2010_4-1.pdf
4. Олійник О. Теорія держави і права. – Київ: Центр учбової літератури, 2015. https://jurkniga.ua/contents/osnovi-istoriyi-i-teoriyi-derzhavi-ta-prava.pdf?srsltid=AfmBOooGRBCrhbz5Kj4xykt8RBnJOfAsmZcwtuiDg7x2VGCxFsGL8tac
5. Делле Л.Ф. Ієрархія норм у правовій системі: теоретико-правовий аспект. – Київ: Ін Юре, 2011. https://www.osce.org/files/f/documents/8/f/283756.pdf
6. Сомен М., Рабо М. Міжнародне право: основи теорії та практики. – Париж, 1999. https://library.nlu.edu.ua/POLN_TEXT/KNIGI/Int-Pravo.pdf

ПИТАННЯ ЛІЦЕНЗУВАННЯ В ПЕРІОД ЗМІН ГОСПОДАРСЬКОГО КОДЕКСУ УКРАЇНИ

Дар'я СИЧОВА,
студентка Черкаського державного технологічного університету

У світлі останніх законодавчих змін, зокрема скасування Господарського кодексу України (ГКУ), система ліцензування господарської діяльності зазнала значних трансформацій. Ці зміни спрямовані на спрощення процедур, зменшення адміністративного тиску та гармонізацію українського законодавства з європейськими стандартами [1].

Ліцензування є ключовим інструментом державного регулювання економіки, забезпечуючи контроль за якістю та безпекою послуг і товарів. Скасування ГКУ та відповідні зміни в законодавстві обумовлені необхідністю адаптації до сучасних економічних реалій та інтеграції України до європейського економічного простору [1, 2].

Основним нормативним актом, що регулює питання ліцензування, є Закон України «Про ліцензування видів господарської діяльності» (2015 р.). Він визначає перелік видів діяльності, що підлягають ліцензуванню, встановлює вимоги до ліцензіатів та процедуру видачі, анулювання і переоформлення ліцензій. Господарський кодекс України, незважаючи на обмежене пряме регулювання процедур ліцензування, відіграє системо-утворюючу роль у правовому забезпеченні господарської діяльності [2].

Основні зміни в системі ліцензування

Документи дозвільного характеру, дозволи, ліцензії, сертифікати, декларації, погодження, повідомлення та інші публічні послуги, видані (погоджені, надані) підприємству, щодо якого прийнято рішення про його перетворення, є чинними для юридичної особи - правонаступника такого підприємства протягом строку, на який вони видані, за умови дотримання правонаступником вимог ліцензійних умов провадження відповідного виду господарської діяльності та інших вимог законодавства, передбачених для надання документів дозвільного характеру, дозволів, сертифікатів, декларацій, погоджень, повідомлень чи інших публічних послуг, крім випадків, передбачених законом. Дія цієї частини поширюється на підприємства всіх форм власності (у тому числі на підприємства змішаної форми власності). Ст.14 п. 7 ЗУ 4196 [3].

Проблеми в період змін ГКУ

• Відсутність чітких механізмів нових норм: Перехідний період потребує розробки підзаконних актів та методичних рекомендацій для належного впровадження змін.

• Суперечності між новим та чинним законодавством: Необхідно узгодити положення різних нормативно-правових актів для уникнення правових колізій.

• Низький рівень обізнаності підприємців: Потрібно забезпечити інформування бізнес-спільноти про нові правила та процедури ліцензування.[4]

На нашу думку, проблеми – це нечіткі правила,суперечності в законах і недостатня проінформованість підприємців.

Перспективи вдосконалення ліцензійної системи

• Створення єдиного порталу для подання заяв та отримання ліцензій в електронному форматі.

• Зосередження державного контролю на найбільш ризикованих видах діяльності для підвищення ефективності нагляду.

• Оприлюднення інформації про видані ліцензії та результати перевірок для громадського контролю[4].

Загалом, скасування ГКУ та відповідні зміни в системі ліцензування є кроком до модернізації економіки України, проте потребують ретельного впровадження та адаптації бізнес-спільноти до нових умов.

Список використаних джерел:

1. Гловацький О. Скасування Господарського кодексу: про що новий Закон та як він вплине на роботу бізнесу. URL: https://jurliga.ligazakon.net/news/233407_skasuvannya-gospodarskogo-kodeksu-pro-shcho-noviy-zakon-ta-yak-vn-vpline-na-robotu-bznesu.
2. Романенко О. Що зміниться із скасуванням Господарського кодексу України URL: https://protocol.ua/ua/shcho_zminitsya_iz_skasuvannyam_gospodarskogo_kodeksu_ukraini/
3. Закон України “Про особливості регулювання діяльності юридичних осіб окремих організаційно-правових форм у перехідний період та об'єднань юридичних осіб” від 09.01.2025 № 4196-IX. URL: https://ips.ligazakon.net/document/T254196?an=232.
4. Афоніна Олена. Ліквідація Господарського кодексу: ризики для бізнесу чи нові можливості. URL: https://7eminar.ua/news/4756-likvidaciya-gospodarskogo-kodeksu-riziki-dlya-biznesu-ci-novi-mozlivosti.

ОСОБЛИВОСТІ КВАЛІФІКАЦІЇ ТА ПРОТИДІЇ КОНТРАБАНДІ ПІД ЧАС ДІЇ ВОЄННОГО СТАНУ В УКРАЇНІ

Аліса ПАЙОС,
студентка Університету митної справи та фінансів

Науковий керівник: В. В. ЛІПИНСЬКИЙ,
доктор юридичних наук,
професор кафедри публічного та приватного права
Університету митної справи та фінансів

У період збройної агресії на території України особливої актуальності набуває проблема кваліфікації та ефективної протидії контрабанді як одному з найнебезпечніших проявів тіньової економіки. Контрабанда

підриває національну безпеку, сприяє поширенню незаконної зброї, фінансуванню тероризму та деструктивної діяльності в прикордонних регіонах [1].

Відповідно до статті 201 Кримінального кодексу України, контрабандою вважається незаконне переміщення через митний кордон України предметів, які заборонені або обмежені в обігу – зокрема, вогнепальної зброї, вибухових речовин, наркотичних засобів, культурних цінностей тощо [2, ст. 201]. Воєнний стан значною мірою змінює умови вчинення цього кримінального правопорушення. Зростає обсяг і швидкість переміщення товарів, у тому числі через спрощення процедур ввезення гуманітарної допомоги. Водночас з'являються нові мотиви для вчинення контрабанди – набуття незаконного зиску в умовах дефіциту товарів стратегічного значення, уникнення контролю на «сірому» сегменті кордону, а також маніпуляції з постачаннями військового спорядження.

Як зазначає О. С. Дьоміна, воєнний стан створює передумови для активізації контрабандної діяльності не лише через об'єктивне ослаблення митного контролю, а й через суб'єктивні чинники: спроби використати ситуацію невизначеності та обмеженого контролю для реалізації злочинних схем [3, с. 55]. У цьому контексті надзвичайно актуальним є завдання точного розмежування між легальними переміщеннями гуманітарних вантажів та злочинними діями, що маскуються під них.

Складність кваліфікації полягає також у необхідності встановлення умислу особи, яка переміщує товар через митний кордон, що потребує якісного експертного супроводу, злагодженої роботи оперативних підрозділів митних та правоохоронних органів, а також належної аналітичної підтримки. Особливої уваги вимагають справи, пов'язані з товарами військового та подвійного призначення, переміщення яких може мати як злочинну, так і законну природу, пов'язану з потребами оборони держави.

Нормативно-правові зміни, запроваджені з початку повномасштабної агресії, спрямовані на посилення контролю. Зокрема, змінами до Кримінального кодексу України передбачено кримінальну відповідальність за колабораційну діяльність та сприяння державі-агресору. Ці новели доповнюють існуючі кримінально-правові механізми, створюючи можливість комплексної оцінки правопорушень, пов'язаних з контрабандою [2].

Протидія контрабанді сьогодні базується на кількох ключових засадах:

– розширення міжвідомчої взаємодії: координація діяльності Держмитслужби, СБУ, Національної поліції, прокуратури та Збройних сил України;

– цифровізація контролю: впровадження електронних систем обліку переміщення товарів, зокрема системи «ЄДопомога», що забезпечує облік гуманітарних вантажів;

– орієнтація на ризикоорієнтований підхід при проведенні митного контролю;

– активізація міжнародної співпраці, зокрема обмін інформацією з прикордонними та митними службами країн-партнерів [2; 4].

Як слушно зазначає В. В. Ліпинський, ефективна протидія порушенням митного законодавства можлива лише за умови балансу між захистом національної безпеки та дотриманням засад верховенства права. Зокрема, він підкреслює, що конфіскація як захід кримінально-правового впливу повинна застосовуватися з урахуванням індивідуальних обставин справи, а не автоматично [5, с. 137]. Такий підхід є особливо актуальним в умовах воєнного стану, коли існує ризик порушення прав учасників митних правовідносин.

У воєнний період контрабанда набуває характеру не лише економічного правопорушення, а й безпекового ризику. Як наслідок, завдання правоохоронних органів полягає не лише в боротьбі з незаконним переміщенням товарів, а й у виявленні каналів фінансування злочинних структур, протидії диверсійно-розвідувальній діяльності та запобіганні витоку стратегічної інформації через логістичні канали [6, с. 51].

Таким чином, у період воєнного стану контрабанда трансформується в складне багатоаспектне явище, боротьба з яким потребує оновлених підходів до кваліфікації, гнучкого нормативного регулювання, а також розвитку аналітичного потенціалу митної системи.

Список використаних джерел

1. Про правовий режим воєнного стану: Закон України від 12.05.2015 № 389-VIII. Відомості Верховної Ради України. 2015. № 28. Ст. 250
2. Кримінальний кодекс України: Закон України від 05.04.2001 № 2341-III. Відомості Верховної Ради України. 2001. № 25–26. Ст. 131.
3. Дьоміна О. С. Протидія контрабанді в умовах воєнного стану: виклики та перспективи / О. С. Дьоміна // Право і безпека. – 2023. – № 1 (94). – С. 53–58. URL: http://journal-app.uzhnu.edu.ua/article/view/279960/274513
4. Митний кодекс України: Закон України від 13.03.2012 № 4495-VI. Відомості Верховної Ради України. 2012. № 44–45. Ст. 552.
5. Ліпинський В. В. Шляхи тлумачення законодавчих положень про адміністративні штрафи за порушення митних правил для їх приведення у відповідність до верховенства права. Аналітично-порівняльне правознавство. 2021. № 4. С. 168–172. URL: https://app-journal.in.ua/wp-content/uploads/2022/03/31.pdf
6. Костенко О. М. Протидія контрабанді в умовах воєнного стану: правовий та організаційний аспект. Право і безпека. 2023. № 2(89). С. 45–52.

ДОСТУП ДО ПУБЛІЧНОЇ ІНФОРМАЦІЇ ПІД ЧАС ДІЇ ВІЙСЬКОВОГО СТАНУ

Євген ТЕПТЮК,
кандидат юридичних наук,
голова Черкаського районного суду Черкаської області

Доступ до публічної інформації – це юридично наданий людині та забезпечений відповідними обов'язками публічної влади і інших визначених законом суб'єктів спосіб гарантованого оволодіння публічною інформацією, необхідною для набуття і реалізації людиною свого права на інформацію та інших прав, законних інтересів і обов'язків, ми спробуємо розглянути проблематику даного конституційного права людини під час дії військового стану.

Відповідно до ч.1 ст.1 Закону України «Про правовий режим воєнного стану», воєнний стан – це особливий правовий режим, що вводиться в Україні або в окремих її місцевостях у разі збройної агресії чи загрози нападу, небезпеки державній незалежності України, її територіальній цілісності та передбачає надання відповідним органам державної влади, військовому командуванню, військовим адміністраціям та органам місцевого самоврядування повноважень, необхідних для відвернення загрози, відсічі збройної агресії та забезпечення національної безпеки, усунення загрози небезпеки державній незалежності України, її територіальній цілісності, а також тимчасове, зумовлене загрозою, обмеження конституційних прав і свобод людини і громадянина та прав і законних інтересів юридичних осіб із зазначенням строку дії цих обмежень [1].

В ст. 64 Конституції України закріплено, що конституційні права і свободи людини і громадянина не можуть бути обмежені, крім випадків, передбачених Конституцією України.

В умовах воєнного або надзвичайного стану можуть встановлюватися окремі обмеження прав і свобод із зазначенням строку дії цих обмежень. Не можуть бути обмежені права і свободи, передбачені статтями 24, 25, 27, 28, 29, 40, 47, 51, 52, 55, 56, 57, 58, 59, 60, 61, 62, 63 [2].

Якщо розглядати систему конституційних прав людини і громадянина, закріплених у Конституції України, то можна зауважити, що низка інформаційних прав людини міститься, насамперед, у статті 34 Конституції. У ній встановлено, що кожен має право вільно збирати, зберігати, використовувати і поширювати інформацію усно, письмово або в інший спосіб – на свій вибір. Здійснення цих прав може бути обмежене

законом в інтересах національної безпеки, територіальної цілісності, громадського порядку, тощо.

Крім того, у статті 32 Конституції України закріплено «право кожного громадянина знайомитися в органах державної влади, органах місцевого самоврядування, установах і організаціях з відомостями про себе, які не є державною або іншою захищеною законом таємницею».

Статтею 50 Конституції України кожному гарантується право вільного доступу до інформації про стан довкілля, про якість харчових продуктів і предметів побуту, а також право на поширення такої інформації. Вказана інформація ніким не може бути засекречена [2].

Аналіз вказаних статей Конституції України передбачає можливість в у мовах воєнного стану встановлювати певні обмеження в доступі до публічної інформації. Проте, Закон України «Про правовий режим воєнного стану» не передбачає жодних особливих обмежень доступу до публічної інформації в умовах воєнного стану.

Отже, враховуючи положення ст. 64 Конституції України, щодо можливості обмеження доступу до інформації в у мовах воєнного стану та відсутність даних можливостей в Законі України «Про правовий режим воєнного стану», ми можемо зробити висновок, що визначальним є положення ст. 6 Закону України «Про доступ до публічної інформації», яка встановлює «трискладовий тест» для визначення можливості обмеження доступу до інформації.

Так, в ч.2 ст. 6 Закону України «Про доступ до публічної інформації» закріплено, що обмеження доступу до інформації здійснюється відповідно до закону при дотриманні сукупності таких вимог:

- виключно в інтересах національної безпеки, територіальної цілісності або громадського порядку з метою запобігання заворушенням чи кримінальним правопорушенням, для охорони здоров'я населення, для захисту репутації або прав інших людей, для запобігання розголошенню інформації, одержаної конфіденційно, або для підтримання авторитету і неупередженості правосуддя;

- розголошення інформації може завдати істотної шкоди цим інтересам;

- шкода від оприлюднення такої інформації переважає суспільний інтерес в її отриманні [3].

Таким чином, розпорядник інформації враховуючи презумцію відкритості публічної інформації, має в кожному конкретному випадку, при отриманні відповідного запиту, вирішуючи питання, щодо надання відповіді, зобов’язаний застосовувати «трискладовий тест», та у випадку обмеження запитувачу доступу до публічної інформації у відповідь на запит, належно обгунтовувати своє рішення.

Список використаних джерел

1. Про правовий режим воєнного стану: Закон України від 12 травня 2015 року URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/389-19#Text
2. Конституція України від 28 червня 1996 року URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254к/96-вр#Text
3. Про доступ до публічної інформації: Закон України від 13 січня 2011 року URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2939-17#Text

ПРОБЛЕМА РЕАЛІЗАЦІЇ МІСЦЕВИХ РЕФЕРЕНДУМІВ

Анастасія ЄРЕМЕНКО,
студентка спеціальності 081 «Право»
Черкаського державного технологічного університету,

Аліна КРАВЧЕНКО,
студентка спеціальності 081 «Право»
Черкаського державного технологічного університету

Місцевий референдум є важливим елементом прямої демократії, що надає громадянам територіальних громад можливість безпосередньо брати участь у прийнятті рішень на місцевому рівні. Це особливий механізм, який дозволяє мешканцям громади впливати на важливі для них питання, що стосуються розвитку їхнього регіону чи міста, а також вирішення різноманітних соціальних, економічних і культурних проблем. За допомогою місцевих референдумів громадяни можуть висловити свою думку з приводу різних ініціатив місцевої влади, таких як зміни в місцевих законах, бюджету чи в організації суспільного життя. Цей інститут сприяє зміцненню демократичних засад та підвищує рівень підзвітності органів місцевої влади. Коли влада здійснює свої функції, керуючись волею мешканців громади, це дозволяє підвищити довіру громадян до прийнятих рішень і забезпечити їх легітимність. Водночас, місцевий референдум створює можливість для безпосереднього залучення людей до процесу самоврядування, що є важливою складовою демократичного процесу в Україні. У рамках української правової системи місцеві референдуми є невід'ємною частиною реалізації права на самоврядування, що закріплено в Конституції України. Вони сприяють розвитку місцевих громад, підвищують зацікавленість громадян у політичному житті їхнього регіону і забезпечують ефективну взаємодію між владою та населенням. Створення умов для відкритих, рівних і законних процедур місцевих референдумів є важливим завданням, яке дозволяє зміцнити демократичні інститути на місцевому рівні і забезпечити активну участь громадян у державних справах.

Особливу увагу в питанні проведення місцевих референдумів слід приділити таким важливим аспектам, як фінансування, забезпечення чесного та неупередженого волевиявлення громадян, а також порядок оскарження результатів голосування. Ці складові є важливою частиною якісного проведення референдуму та дотримання демократичних принципів у процесі прямого голосування. Фінансування місцевих референдумів повинно бути чітко прописане в законі, бути прозорим і контрольованим. Це важливо, щоб люди довіряли процесу голосування та його результатам. Крім того, важливо забезпечити вільне й справедливе голосування, що передбачає захист від тиску, дезінформації та надання всім громадянам рівних можливостей для участі у референдумі. Також необхідно встановити зрозумілу та доступну процедуру оскарження результатів референдуму. Якщо такої процедури немає, можуть виникати сумніви в законності результатів, що може призвести до конфліктів у громаді. Через те, що зараз ці питання погано врегульовані, виникає ризик зловживань, маніпуляцій і порушення прав громадян на чесне голосування. Це шкодить демократичним засадам та зменшує довіру людей.

Не дивлячись, що стаття 38 Конституції України прямо гарантує громадянам право брати участь у місцевих референдумах як формі реалізації прямої демократії, а стаття 143 закріплює сам інститут місцевого референдуму, на сьогодні в Україні відсутній спеціальний закон, який би визначав порядок їх організації та проведення. Це створює серйозну проблему, адже без такого закону практична реалізація цих конституційних норм є неможливою. Закон України «Про всеукраїнський референдум» не охоплює питання, що стосуються місцевого рівня, а Закон «Про місцеве самоврядування в Україні» лише згадує про можливість проведення місцевих референдумів, не маючи в складі чіткого механізму їх організації. Через таку прогалину у законодавстві громадяни фактично позбавлені можливості реалізувати своє право на безпосередню участь у вирішенні важливих питань на рівні своїх громад. Крім того, така ситуація породжує юридичну невизначеність та суперечність між Конституцією і чинним законодавством, що суперечить принципу верховенства права. Це також створює умови для можливих зловживань з боку органів влади, які можуть тлумачити ситуацію на власний розсуд. У результаті рівень довіри до влади знижується, а розвиток місцевого самоврядування гальмується. З урахуванням прогалини в законодавстві можна зробити висновок – громадяни фактично не мають контролю за діяльністю влади, що суперечить основним принципам демократії. Тому необхідно ухвалити новий закон, який чітко визначатиме порядок проведення місцевого референдуму. Зокрема, у такому законі слід:

• надати право громадським організаціям і партійним осередкам бути ініціаторами місцевого референдуму;

• гарантувати рівні умови для прихильників і противників питання, винесеного на референдум;

• включити членів територіальних громад до учасників консультативного референдуму;

• простити процедуру ініціювання референдуму, скасувавши обов'язкове проведення загальних зборів;

• передбачити можливість проведення консультативних референдумів у селах, селищах і районах з питань, що не входять до компетенції громад, але стосуються їхніх інтересів.

Таким чином, ухвалення спеціального закону про місцеві референдуми є необхідною умовою для забезпечення реальної дії норм Конституції, підвищення рівня громадської участі, посилення довіри до влади та ефективного функціонування інститутів прямої демократії на місцевому рівні.

Список використаних джерел

1. Конституція України: від 06.07.1999 *№ 7-рп/99* . URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v007p710-99#n54
2. Конституція України: від 01.04.2010 *№ 10-рп/2010.* URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v010p710-10#Text
3. Про всеукраїнський референдум: Закон України від 13.12.2022 № 2849-IX. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1135-20#Text
4. Про місцеве самоврядування в Україні: Закон України від 06.10.1998 № 163-XIV. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/280/97-%D0%B2%D1%80#Text

СУЧАСНІ ТЕНДЕНЦІЇ ЦИВІЛЬНОГО ПРАВА ТА ПРОЦЕСУ

Олена МАРЦІШЕВСЬКА,
суддя Соснівського районного суду м.Черкаси

Цивільне матеріальне право та цивільне процесуальне право є одними з провідних галузей національного права України, оскільки норми цивільного матеріального права визначають права та обов'язки суб'єктів приватних правовідносини, з якими в незалежності від сфери діяльності зустрічається в житті майже кожна *людина* – укладення правочинів, виконання зобов'язань, спадкування та інше. Правову процедуру захисту прав, визначених у матеріальному праві, урегульовують норми цивільного процесуального права.

Розуміння місця вказаних галузей права у правовій системі держави обумовлює актуальність дослідження сучасних тенденцій цивільного права

та цивільного процесу, що необхідно як для можливості ефективного здійснення будь-якою особою прав та законних інтересів у приватній сфері, так і для дієвого захисту та поновлення цих прав у разі їх порушення, не визнання або оспорювання.

Сучасний етап розвитку цивільного права та процесу в Україні є наслідком взаємодії багатьох факторів, зокрема змін у суспільних правовідносинах під впливом внутрішніх та зовнішніх чинників, прийняття нових нормативно-правових актів, активної ролі судової практики у процесі правозастосування.

Без сумніву, негативним зовнішнім чинником, який радикально змінив повсякденне життя українців і вплинув на кожну сферу суспільних відносин, є російська агресія, в зв'язку з якою в Україні введений воєнний стан та запроваджені окремі обмеження цивільних прав і свобод: права на вільне пересування (закриті кордони, комендантська година), права на участь в управлінні державними справами (заборона виборів), права власності (примусове відчуження на користь війська приватної власності за умови повного відшкодування) та інші.

Поряд з цим, в сучасних надскладних умовах боротьби нашого суспільства за такі цінності європейської та євроатлантичної цивілізацій як демократія, верховенство права, права людини, наша держава продовжує курс на здійснення реформ, спрямованих на захист прав людини та зміцнення демократичних інститутів.

У цьому контексті тимчасове обмеження прав людини на період воєнного стану по суті є вимушеним заходом для цілей забезпечення обороноздатності країни та захисту населення, при застосуванні якого важливо діяти у межах передбаченої законом правової процедури та зберегти баланс між потребами держави та правами громадян. Звісно, це не може не породжувати конфлікт між приватними та публічними інтересами, а тому останньою інстанцією для вирішення спору стає суд.

Як передбачено Законом України "Про правовий режим воєнного стану", повноваження судів не можуть бути припинені внаслідок воєнного стану. Скорочення чи прискорення будь-яких форм судочинства забороняється [1].

Ця норма кореспондує з нормою Європейської конвенції про захист прав людини і основоположних свобод, яка міститься в статті 6 «Право на справедливий суд». Також доступ до правосуддя є одним із шести елементів верховенства права, які зафіксовано у доповіді "Верховенство права", схваленій 2011 року Європейською комісією "За демократію через право" (Венеційською комісією) [2].

В зв'язку з викладеним, велике значення для всього суспільства має доступ до правосуддя, який включає як те, що особі має бути забезпечена

практична можливість ініціювати судовий розгляд та ефективно здійснювати свої процесуальні права на усіх його стадіях, так і те, щоб результати такого розгляду були справедливим та ефективними, включаючи правову визначеність та розумні строки судового процесу.

На вирішення завдань дієвого здійснення правосуддя та забезпечення права на справедливий суд спрямовані сучасні тенденції цивільного права та цивільного процесу як результат системної взаємодії суб'єктів правотворчої та правозастосовної діяльності щодо забезпечення прав на участь у судових процесах, отримання інформації, правову визначеність у правозастосуванні судами норм законодавства.

Внаслідок запровадження з *05.10.2021 року підсистем (модулів) Єдиної судової інформаційно-телекомунікаційна система (ЄСІТС)* – «Електронний кабінет», «Електронний суд» та підсистеми відео конференцзв'язку забезпечено можливість дистанційної участі в судових процесах, включаючи можливість доступу до електронної справи для ознайомлення, подання доказів, безпосередньої участі в судовому засідання в режимі відео конференції з використанням власних технічних засобів поза приміщенням суду, навіть при перебуванні особи за кордоном. На офіційному сайті «Судова влада» в мережі Інтернет» будь-яка особа може отримати інформацію про хід справи, здійснення правосуддя певними судами, рішення про зміну підсудності справ, тощо.

Особливу роль у забезпеченні стабільності судової практики як ключового елемента правової визначеності та верховенства права в правовій державі відіграють правові позиції Верховного Суду, який відповідно до ст.125 Конституції України є *найвищим судовим органом у системі судоустрою* [3] *та* у порядок та спосіб, передбачений процесуальним законом забезпечує однакове тлумачення норм права та їх застосування у практиці судів нижчих інстанцій.

До прикладу, при зверненні особи до суду нерідко постає питання про поновлення процесуального строку, особливо в період воєнного стану. Процесуальний закон передбачає можливість поновлення судом процесуального строку, пропущеного з поважної причини, однак вичерпного переліку таких причин в законі не передбачено. У такому випадку суди враховують правові позиції Верховного Суду, який виснував у своїх рішеннях, що сам по собі факт запровадження воєнного стану в Україні не є підставою для поновлення процесуального строку. Такою підставою можуть бути обставини, що виникли внаслідок запровадження воєнного стану та унеможливили виконання учасником судового процесу процесуальних дій протягом установленого законом строку. Зазначений підхід забезпечує гнучкість та пропорційність при застосуванні правової норми таким чином, щоб не допустити, з одного боку, невиправданого

обмеження у доступі до правосуддя тих учасників, які мали дійсно об'єктивні перешкоди для реалізації процесуальних прав упродовж встановленого законом чи судом строку, з іншого боку, не допустити випадків *безпідставного поновлення строків, що* порушить принцип правової визначеності.

Також ключовою тенденцією для цілей виконання завдань цивільного судочинства є зміни в судовій практиці щодо способів захисту цивільних прав. Актуальні правові висновки Верховного Суду з даного питання базуються на тому, що спосіб захисту має бути належним та ефективним, тобто таким, що відповідає змісту відповідного права та характеру його порушення, при цьому має дотримуватися принцип процесуальної економії, тобто застосування способу захисту має приводити до відновлення порушеного права без необхідності звернення до суду для вжиття додаткових засобів захисту. На практиці це означає, що при зверненні до суду за захистом порушеного цивільного права та доведенні в ході судового розгляду обставин, які складають підстави позову, особі може бути відмовлено у позові тільки з тих підстав, що обраний позивачем спосіб захисту не є ефективним. Вказаний підхід залишається дискусійним, проте загальноприйнятним є те, що за умови обрання особою способу захисту, який призведе до реального відновлення порушеного права без потреби додаткових заходів, порушене прав буде поновлене належно і з процесуальною економією. В цьому контексті, зростає роль правових позицій Верховного Суду як інструменту формуванню в Україні сталої судової практики, яка буде забезпечувати справедливе, неупереджене та своєчасне вирішенню дійсних існуючих спорів, запобігання зловживанням процесуальними правами, маніпулювання юрисдикціями для штучного подвоєння справ, щоб судові рішення виконувалися та не розхитувалася юридична визначеність і остаточність судового рішення. Разом з тим, за відсутності єдиної уніфікованої бази правових позицій, правнику необхідно *постійно слідкувати за змінами як у законодавстві, так і судовій практиці, аби не втратити професійну форму.*

Сучасні тенденції цивільного права та процесу спрямовані на виконання завдань цивільного законодавства та здійснення ефективного правосуддя в Україні, яке відноситься *до пріоритетних завдань держави,* прямо пов'язаних із забезпечення прав людини. Діджиталізація судочинства забезпечує надання широких можливостей учасникам судового процесу обстоювати свої права й інтереси. Формування в Україні сталої судової практики є кроком до підвищення правової визначеності у правозастосуванні та довіри до правосуддя. Це критично важливо для забезпечення доступності цивільного судочинства з точки зору реалізації конвенційного права на справедливий судовий розгляд.

Список використаних джерел

1. Про правовий режим воєнного стану: Закон України від 12 травня 2015 року. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/389-19#Text
2. Європейська Комісія «За демократію через право» (Венеційська комісія): Доповідь про правовладдя. Страсбург, 4 квітня 2011 року. URL: https://www.venice.coe.int/webforms/documents/default.aspx?pdffile=CDL-AD(2011)003rev2-ukr
3. Конституція України URL:https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254к/96-вр

СТАМБУЛЬСЬКА КОНВЕНЦІЯ: ШЛЯХ ДО ЗАХИСТУ ПРАВ ПОСТРАЖДАЛИХ

Наталія ПШЕНИШНА,
асистент кафедри геодезії, землеустрою, будівельних конструкцій та безпеки життєдіяльності Черкаського державного технологічного університету

Віктимблеймінг або звинувачення жертви – ситуація, коли на жертву чи жертв злочину, нещасного випадку чи будь-якого виду насильства покладається повна або часткова відповідальність за здійснене щодо них порушення чи нещасний випадок, що з ними відбувся. Як правило, звинувачення жертви набирає форми расистських, сексистських та класистських стверджень. Однак ця позиція може існувати і незалежно від таких видів нетерпимості, а в деяких країнах навіть має щонайменше напівофіційний характер. Найчастіше це можемо споглядати по відношенню до жінок, які зазнали насильницьких дій чи були зґвалтовані. Нібито жертва сама спровокувала злодія: одягом, відвертими фотографіями, звабницькими діями та просто фактом того, що просто вийшла з дому. Звісно, чоловіки теж стикаються з проявами віктімблеймінгу. Став жертвою шахрайства – був неуважний, занадто довірливий чи емоційний. Пограбування, вочевидь, міг передбачити. Саме тому багато людей, що стали жертвами страшних подій, вирішують не звертатися за допомогою. Сором та страх бути звинувачуваним блокує потребу отримати підтримку. Фокус уваги переноситься на жертву замість спрямування на агресора, а значить, на вирішення проблеми. У результаті – розповсюдженість домашнього насильства, високий рівень зґвалтувань та великий обсяг шахрайських дій. Щоб запобігати віктімблеймінгу, важливо розвивати свідомість в суспільстві і належну реакцію. Кожен має зрозуміти, що насильство та дискримінація – це неприйнятні явища, що постраждалі заслуговують на підтримку та повагу. Необхідно сприяти у встановленні відповідальності за вчинені дії, захисту постраждалих у судових процесах.

Важливу роль також відіграє формування у суспільстві нульової толерантності до проявів насильства. Будь-яка форма насильства повинна

бути повністю засуджена, і що не можна приймати компромісів у цьому питанні. Нульова толерантність до насильства передбачає, що насильство не може бути виправдане ні в якій ситуації. Ця позиція заснована на ідеї, що кожна людина має право на життя, безпеку та повагу, і що насильство порушує ці права.

Насильство стосовно жінок та домашнє насильство залишається одним з найпоширеніших порушень прав людини у світі. Воно зачіпає жінок з усіх сфер суспільства, незалежно від їхнього культурного, релігійного, економічного, соціального чи географічного статусу. За глобальними оцінками Всесвітньої організації охорони здоров'я, кожна третя жінка у світі зазнає гендерно-обумовного насильства протягом свого життя. Відверті історії руху «#МеТоо» в Європі проливають світло на ступінь сексуальної наруги над жінками і труднощі, з якими стикаються жінки, виступаючи проти неї.

Головна теза Стамбульської конвенції (Конвенція Ради Європи про запобігання насильству стосовно жінок і домашньому насильству та боротьбу із цими явищами) зводиться до того, що факт насильства неможливо виправдати поведінкою або зовнішнім виглядом жертви. Стамбульську конвенцію розробили у 2010 році, а у 2011 до неї першими приєдналася Туреччина, а далі ще 36 країн світу. Набула чинності 1 серпня 2014 року і є постійно відкритою до підписання будь-якою країною світу. Євросоюз підписав її 13 червня 2017 року. Україна ратифікувала документ лише у 2022 році, хоча була однією з авторок проекту. Проти ратифікації документу в Україні виступали Рада церков і деякі народні депутати. Вони вважали, що Стамбульська конвенція "нав'язує гендерну ідеологію", що нібито шкодить моралі та сімейним цінностям українського суспільства. Суспільство неодноразово зверталося до Верховної Ради та президента України щодо підписання Конвенції, ситуація досягла піка у лютому 2021, після історії зі стоматологом з Рівного, яка проявляла насильство до дітей. Тоді генпрокурорка України Ірина Венедиктова зазначила, що чекає на підписання відповідного документу. У березні 2021 пройшов Всеукраїнський марш жінок, метою якого було звернення уваги до Стамбульської конвенції. Всі 47 держав-членів Ради Європи підписали Конвенцію, 36 (включно з Україною) – ратифікували. Сьогодні Конвенція захищає права близька 830 мільйонів людей у Європі, в тому числі – українців. Ратифікація Стамбульської конвенції дає можливість експертам Ради Європи контролювати, як Україна виконує взяті на себе зобов'язання. Україна ж може вимагати посилення відповідальності для кривдників наших громадянок за кордоном, а також вимагати притягнення до відповідальності кривдників-українців, які переховуються за кордоном.

Мета документу – зруйнувати гендерні стереотипи, які допускають насильство щодо жінок. Конвенція пропагує та захищає право людей на

вільне від насилля життя та забороняє всі види дискримінації жінок. Документ передбачає механізми захисту як чоловіків, так і жінок, які зазнали домашнього насильства. Чоловіки також потерпають від деяких форм насильства, що охоплюються Конвенцією, таких як домашнє насильство або примусові шлюби, хоча не так часто і в менш важких формах. Конвенція визнає це і закликає застосовувати свої положення до всіх осіб, постраждалих від домашнього насильства, включаючи чоловіків, дітей і людей похилого віку. Держави можуть вибирати, чи застосовувати Конвенцію до таких груп постраждалих від домашнього насильства, чи ні.

Основні цілі Стамбульської конвенції: захистити жінок від усіх видів насильства, а також запобігти й викорінити насильство над жінками та домашнє насильство; сприяти встановленню рівних прав для чоловіків і жінок; викорінити всі види дискримінації щодо жінок; захистити й допомогти всім, хто постраждали від насильства; сприяти міжнародній співпраці, спрямованій проти зазначених видів насильства; надавати допомогу організаціям і правоохоронним органам у співпраці одне з одними задля викорінення насильства щодо жінок та домашнього насильства.

Кожне положення Конвенції покликане запобігти насильству, допомогти постраждалим і забезпечити притягнення винних до відповідальності. Країни, що ратифікують Конвенцію, мають криміналізувати: психологічне насильство; переслідування (сталкінг); фізичне насильство; сексуальне насильство (включно зі зґвалтуванням, що передбачає різні види сексуальних активностей з особою без її згоди); примусовий шлюб; жіноче обрізання; примусовий аборт; примусову стерилізацію.

Країни-учасниці зобов'язуються: внести принцип рівних прав між жінками й чоловіками до своїх конституцій чи законодавства; заборонити дискримінацію жінок, зокрема шляхом застосування санкцій; скасувати закони та процесуальні норми, що дискримінують жінок.

Конвенція також пропонує стратегії із попередження та запобігання насильству:

- Підвищення обізнаності. Проведення кампаній на теми насильства щодо жінок і домашнього насильства, які допоможуть людям розпізнавати різні форми насильства та виступати проти них. Інформування потерпілих про те, де саме і яку допомогу вони можуть отримати.
- Освіта. Заохочується внесення до шкільних навчальних планів матеріалів із питань рівноправності та пропагування цих принципів у неформальних навчальних установах на кшталт громадських центрів і спортивних закладів.
- Підготовка кадрів із запобігання та виявлення насильства, запобігання повторній віктимізації. Вони захищатимуть рівноправ'я та потреби постраждалих.

- Програми профілактичного втручання та лікування. Програми лікування осіб, які вчинили домашнє насильство, та осіб, які вчинили злочини на сексуальному ґрунті. Суть програм – навчити людей ненасильницькій поведінці, відповідати за свої дії та переглянути ставлення до жінок.

Стамбульська конвенція вже справляє позитивний вплив на життя жінок в Європі. Стамбульська конвенція ініціювала і призвела до істотних змін в законодавстві, створення нових і покращення послуг для постраждалих, виділенні ресурсів та активізації зусиль з підготовки фахівців. Стамбульська конвенція спрямована на забезпечення безпеки, захисту і підтримки всім, хто живе в принизливих відносинах, а також на перспективу відновлення життя без насильства.

Список використаних джерел

1. Конвенція Ради Європи про запобігання насильству стосовно жінок і домашньому насильству та боротьбу із цими явищами https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_001-11#Text
2. Хіларі Фішер (Hilary Fisher) Посібник для парламентарів щодо застосування Конвенції Ради Європи про запобігання насильству стосовно жінок і домашньому насильству та боротьбу із цими явищами (Стамбульська Конвенція), ©Рада Європи, 2015 р.
3. https://suspilne.media/culture/252040-so-take-stambulska-konvencia-j-comu-svatkuut-ii-ratifikaciu-v-ukraini/
4. https://nakypilo.ua/teksty/psykholohiia/shcho-take-viktimbleiminh-ta-yak-z-nym-vporatysia-porady-psykhoterapevta/
5. https://www.ukrinform.ua/rubric-society/3586536-stambulska-konvencia-zapitanna-ta-vidpovidi.html

ТЕОРЕТИЧНІ АСПЕКТИ ПРАВА ВЛАСНОСТІ ЦИВІЛЬНОГО ПРАВА УКРАЇНИ

Кристина МІРОШНИЧЕНКО,
курсантка 2 курсу Навчально-наукового інституту підготовки фахівців для підрозділів превентивної діяльності Національної поліції України Дніпровського державного університету внутрішніх справ

Науковий керівник: Михайло Михайлович ФРОЛОВ,
доцент кафедри цивільного права та процесу,
кандидат юридичних наук
Дніпровського державного університету внутрішніх справ

У межах цивільно-правової парадигми право власності виступає базовим речовим правом, що встановлює юридичну владу особи над річчю, гарантує її автономію в майновій сфері та забезпечує вільне розпорядження

об'єктами цивільних правовідносин. Саме інститут права власності формує ядро речового права, відображаючи змістовні характеристики приватноправової моделі, у центрі якої перебуває самостійний учасник цивільного обороту.

Цивільно-правова доктрина визнає, що власність як правовий інститут не може бути зведена до єдиного визначення, оскільки вона одночасно охоплює економічну, соціальну та юридичну площини. У цьому контексті наукова думка відображає багатовекторність власності: вона є як інструментом економічного обміну, так і способом юридичного забезпечення автономії особи в межах приватного правопорядку [1, с. 29–30].

Історична обумовленість розвитку концепту власності, як зазначає С. І. Пересунько, безпосередньо впливає на норми цивільного законодавства: зокрема, на класифікацію форм власності, правових титулів, механізмів набуття, захисту та припинення речових прав [2, с. 4].

Визнання права власності як похідного від закону (Дж. Бентам) в цивілістиці трансформується в концепцію легального режиму речового права, де правовстановлюючі документи та державна реєстрація виступають необхідними умовами набуття і захисту права власності [3, с. 125]. Розвиток теорії «пучка прав» (bundle of rights), започаткований Р. Коузом і А. Алчіаном, дозволив по-новому осмислити структуру права власності у цивільному праві – як множину правомочностей (володіння, користування, розпорядження), що можуть бути поділені між різними особами [4].

У межах цивільного обороту власність трактується як суспільне відношення, що виражається у правовій формі – тобто як норма, яка регулює конкретні правовідносини між особами з приводу речей. Такі відносини охоплюють як статичний аспект (набуття, збереження права власності), так і динамічний (перехід, обмеження, припинення).

Цивільне право України сприймає класичну триєдину конструкцію права власності – володіння, користування, розпорядження – як універсальну, закріплену у статті 317 Цивільного кодексу України. Ці правомочності можуть реалізовуватись як безпосередньо власником, так і через представника, управителя або інших уповноважених осіб, що відкриває простір для виникнення похідних речових прав (узуфрукт, суперфіцій, емфітевзис тощо).

Цивільно-правова конструкція передбачає, що право власності має індивідуалізований характер: кожен суб’єкт самостійно визначає правову долю належного йому майна, що відповідає принципу диспозитивності цивільного права. Водночас ця самостійність обмежується положенням ч. 3 ст. 13 Конституції України та рішенням КСУ № 4-рп/2005, де зазначено, що реалізація права власності не повинна суперечити суспільним інтересам і порушувати права інших осіб [5].

Найбільш розвиненою формою власності в цивільному праві є приватна власність, що має переважно індивідуальний характер, але допускає й колективні (спільні) форми – спільну сумісну та спільну часткову власність. Їхній правовий режим залежить від суб'єктного складу, способу утворення спільності та волевиявлення співвласників. Власність може набуватися за договором, в силу закону, з актів органів публічної влади або з судового рішення.

Цивільне законодавство докладно регламентує механізми захисту права власності. До основних способів відносять:

– віндикаційний позов – спрямований на витребування речі з чужого незаконного володіння;

– негаторний позов – для усунення перешкод у здійсненні права користування;

– позов про визнання права власності – часто виникає при відсутності правовстановлюючих документів або в разі спірності правового титулу;

– реституція – як спосіб повернення сторін у первісний стан при недійсності правочину.

Окремо слід зазначити, що право власності не є абсолютним у сенсі безмежності: у цивільному праві діє принцип соціальної функції власності, що проявляється у необхідності її використання відповідно до загальних засад добросовісності, розумності та справедливості. Власник зобов'язаний утримувати своє майно в належному стані, не завдаючи шкоди іншим особам або довкіллю, що тісно пов'язано з інститутами цивільно-правової відповідальності та деліктного зобов'язання.

Цивільно-правова модель власності також враховує публічний інтерес, зокрема при реквізиції чи викупі майна для суспільних потреб, які можливі лише на підставі закону, за умови попереднього і повного відшкодування вартості майна. Такий механізм є винятком із загального принципу непорушності права власності.

У новітніх умовах цивільне право має реагувати на виклики часу. Теорія суспільно-екологічної власності, яка пропонує розглядати природні ресурси як колективне благо, надає перспективи для формування громадянських екологічних правовідносин. У цьому разі право власності перестає бути виключно інструментом індивідуального збагачення і перетворюється на засіб сталого розвитку та збереження суспільного добробуту.

Отже, право власності у цивільному праві – це центральна юридична категорія, яка виражає закріплену нормами права можливість особи на власний розсуд володіти, користуватися та розпоряджатися належним їй майном. У межах цивільно-правових відносин воно постає як абсолютне речове право, що формує юридичний зв'язок між власником і всіма іншими особами, які зобов'язані утримуватися від будь-якого посягання на об'єкт цього права. Ці відносини характеризуються автономією волі власника,

приватним інтересом, правовою рівністю сторін та охороняються нормами цивільного права. Водночас право власності не є ізольованим чи необмеженим: воно функціонує в межах суспільно-правового порядку, узгоджується з принципом соціальної відповідальності та може зазнавати законодавчих обмежень. Саме через призму цивільно-правових відносин право власності постає як юридично оформлена форма економічного володіння річчю, що забезпечує її участь у цивільному обігу та захищається відповідними механізмами приватного права.

Список використаних джерел

1. Москалюк Н. Б. Теоретичні та практичні проблеми права державної власності та його реалізації: дис. ... д-ра юрид. наук: 12.00.03. Тернопіль: Західноукраїнський національний університет, 2021. 474 с.
2. Пересунько С. І. Право державної власності та його здійснення в період ринкових реформ в Україні: автореф. дис. … канд. юрид. наук: 12.00.03. Київ, 1998. 20 с.
3. The philosophy of history / ed. by Patrick Gardiner. New York; London: Oxford University Press, 1974. 224 p.
4. Coase R. H. The Problem of Social Cost // Journal of Law and Economics. 2010. Vol. 3. Pp. 1–44. URL: http://www.jstor.org/stable/724810 (дата звернення: 23.04.2025).
5. Рішення Конституційного Суду N 4-рп/2005 від 11.05.2005. URL:https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v004p710-05#Text (дата звернення: 23.04.2025)

ДО ПИТАННЯ ВИРАЗУ НОРМ ПРАВА В ПОЛОЖЕННЯХ НОРМАТИВНО-ПРАВОВИХ АКТІВ

Максим ТЕПТЮК,
аспірант відділу теорії держави та права
Інституту держави та права ім. В. Корецького НАН України

Загальнообов’язковість правової норми та її формальний аспект забезпечуються шляхом її викладу в тексті юридичного документа. При цьому норму права не слід ототожнювати ні з правовим її текстом, ні з його структурними елементами, оскільки правовий текст є завжди ширшим за обсягом та інформацією, аніж правова норма. По-перше, нормативний акт може вміщати різноманітну інформацію стосовно мети і завдань акта, дефініції. По-друге, у статті акта фіксується лише частина правового правила. Суб’єкт у процесі інтерпретації змісту всіх статей відтворює цілісну правову норму. [1]

М. С. Кельман та О. Г. Мурашин також зазначають, що норма права і стаття закону не тотожні, бо правова норма – це теоретична конструкція

норми, а стаття закону – це форма і спосіб фактичного викладу правової норми. Тому норма права може бути викладена у різних статтях закону або навіть у різних правових актах. Саме залежно від того, як окремі елементи правової норми викладені у статтях закону, розрізняють прямий, відсильний і бланкетний способи їх викладу [2].

О.Ф. Скакун вважає, що норми права як первинні елементи системи права зовнішньо (формально) виражені у приписах нормативно-правових актів. А приписи розміщуються у статтях цих актів. Автор вказує, що співвідношення норми права і припису статті нормативно-правового акта має такі варіанти:

- в одній статті укладено один припис, що містить одну норму права (її гіпотезу, диспозицію, санкцію), тобто норма права і стаття нормативно-правового акта збігаються, чим полегшується її сприйняття. Це оптимальний варіант;

- в одній статті укладено два або більше приписів, що містять стільки ж норм права – у такому разі стаття акта має кілька частин, пунктів;

- в одній статті укладено частину припису, що містить частину норми права (її гіпотезу і/або диспозицію – особливо якщо норма складна), а інші частини припису (диспозиція і/або санкція) розміщуються в інших (декількох) статтях цього ж нормативно-правового акта (відсильний спосіб викладення норм права) або в статтях інших нормативно-правових актів (бланкетний спосіб) [3].

Ряд авторів розрізняють норми права і норми законодавства, а виходячи з цього, як уже зазначено, розрізняють дію нормативно-правових актів і дію права. Тобто норма права являє собою міру реальної поведінки, а норма законодавства – це результат відбиття у свідомості норми права, яка внаслідок цього постає у вигляді нормативного акта (закону, указу, постанови тощо). З одного боку, норма законодавства – це продукт цілеспрямованої, свідомої та вольової діяльності людини. З другого боку (і це одна з найбільш важливих характеристик норми законодавства), норма законодавства – це засіб (спосіб) доведення до людей інформації не лише про правила поведінки, а й про її можливі наслідки. Головне призначення норми законодавства полягає в тому, щоб забезпечити необхідні умови для користування мірою (нормою) права в суспільстві. Оскільки останнє найчастіше відбувається в процесі встановлення людьми між собою різних юридичних відносин, то завданням норми законодавства є позначення умов встановлення правовідношення, взаємодії в ньому, юридичних наслідків взаємодії у межах правового відношення, порушень такої взаємодії. Характеризуючи далі співвідношення норми права з нормою законодавства, автори наголошують, що основний сенс розрізнення цих норм полягає не у прагненні довести їх відособлене існування. Можна уявити існування норми права окремо від норми законодавства, зокрема, коли міра права

набуває іншої форми свого зовнішнього буття, наприклад судового рішення, проте неможливо уявити існування норми права поза будь-якою зовнішньою формою вираження (це завжди чи правовий звичай, чи судовий прецедент, чи юридична доктрина, чи нормативно-правовий акт тощо).

Водночас, М. О. Теплюк та О. І. Ющик підкреслюють, що проблема дійсності правових норм, їх реального буття і способу їх існування у теорії права звичайно розглядається в аспекті відношення *змісту* й *форми* у праві, або *зовнішнього* об'єктивного виразу правових норм, що у підсумку обмежується уявленням про так звані «джерела права», «джерела позитивного права», «джерела правових норм», тощо. Автори погоджуються з тими теоретиками, які слушно відзначають, що про реальну наявність і дію в суспільстві правових норм не можна судити тільки на підставі записаного в законі тексту статей, пунктів і що без втілення припису статті закону у *свідомості* та *діях* людей і державних органів цей припис – не більш як проголошений у законі заклик до проведення в життя деякого правила поведінки. Проте припис закону не є *нормою*; припис набуває «закінченого соціального значення» за умови *реалізації* його у конкретних правовідносинах [4].

Список використаних джерел

1. Теорія держави та права. Академічний курс: Підручник / За ред. О.В. Зайчука, Н.М. Оніщенко. 2-е вид. К.: Юрінком Інтер, 2008. 688 с.
2. Кельман М.С., Мурашин О.Г. Загальна теорія держави та права: Підручник. К.: Кондор, 2006. 477 с.
3. Скакун О. Ф. Теорія права і держави. 4-те видання, стереотипне. Підручник. К.: Алерта, 2021. 528 с
4. Теплюк М. О., Ющик О. І. Поняття та класифікація правових актів: критичний вимір. Вісник Національної академії правових наук України / редкол.: В. Журавель та ін. Харків : Право, 2024. Т. 31, No 2. 324 с.

ДЕЯКІ АСПЕКТИ ЗЕМЛЕКОРИСТУВАННЯ У ФЕРМЕРСЬКИХ ГОСПОДАРСТВАХ УКРАЇНИ

Марія ДОЛИНСЬКА,
доктор юридичних наук, професор,
професор кафедри господарсько-правових дисциплін
Львівського державного університету внутрішніх справ

На староукраїнських українських теренах у сільській місцевості, зазвичай, землекористування здійснювалося родиною, в основу якої становила сім'я.

Певні зародки запровадження сімейно-родинного фермерства спостерігаємо в сучасній Україні ще на початку 1990 років шляхом.

Правове регулювання майбутнього сімейно-родинного фермерства запроваджено Законом України № 2009-XII «Про селянське (фермерське) господарство 1991 року [1]. Цим актом офіційно було визнано правове становище селянського (фермерського) господарства як нового суб'єкта аграрних відносин [2, с. 11] та форми підприємницької (агровиробничої) діяльності як самого засновника, так і членів його родини.

Законом України № 3312-XII від 22 червня 1993 року [3], викладено у новій редакції Законом України № 2009-XII. Більшість науковців вважає вищевказаний Закон основоположним правовим актом фермерського законодавства України, оскільки він змінив не лише поняття та порядок створення господарства, але й порядок надання земельних ділянок.

Зауважуємо, шо норми статей 4-7, 13 Закону України № 3312-12, в основному дублювали попередні норми статей 5-7 Закону України № 2009-XII 1991 року [4, с. 150].

Важливими є положення, відповідно до яких, невеликі (до 5 га) ділянки лісів та не великі (до 3 га) ділянки водойм та боліт, які складають угіддя господарства, можуть бути переданими їм у приватну власність.

До істотних недоліків вищевказаного Закону щодо правового статусу земель селянського (фермерського) господарства науковці М. Шульга та П. Кулинич, Н. Титова, відносять положення про те, що власником майна в такому господарстві виступав його засновник [5, с. 112; 6, с. 37], а господарювання на цій землі здійснювало селянське (фермерське) господарство як юридична особа.

Земельний кодекс України від 25 жовтня 2001 [7] не лише змінив назву із селянського (фермерського) господарства на фермерське господарство, але й врегулював земельні відносини фермерських господарств. У тому числі щодо: видів земель, які можуть бути у господарстві; порядку приватизації земельних ділянок членами фермерських господарств; порядку володіння, користування та розпорядження сумісною власністю на земельні ділянки [8, с. 79-80].

Однак, ще протягом 1,5 року в Україні поряд із Земельним кодексом України 2001 року і надалі діяв Закон України «Про селянське (фермерське) господарство» (в редакції 1993 року), який йшов у розріз із вищевказаним кодексом, в тому числі щодо назви самого суб'єкта агропідприємництва [4, с. 150].

Закон України «Про фермерське господарство» від 19 червня 2003 року за № 973-IV [9] надає право створення двох видів господарства: однією особою - засновником та засновником разом і родиною, однак уже як юридичної особи. Відповідно до статті 1 первинної редакції Закону,

фермерське господарство є юридичною особою, яка створена один або декількома громадянами України, які є родичами або членами сім'ї.

Законодавець у статті 31 Земельного кодексу України [7] (2001 року) та статті 12 Закону України «Про фермерське господарство» [9] встановив, що землі фермерського господарства можуть складатися із трьох основних груп земель: земельних ділянки, що належить на праві власності фермерському господарству як юридичній особі; земельних ділянок, що належать громадянам-членам фермерського господарства на праві приватної власності та земельних ділянок, що використовується фермерським господарством на умовах оренди.

З аналізу частини другої статті 12 Фермерського Закону вбачається, що право володіння та користування земельними ділянками, які перебувають у власності членів фермерського господарства, здійснює саме фермерське господарство. На відміну від статті 6 Земельного кодексу України (в редакції від 13 березня 1992 року), у статті 32 нового Земельного кодексу України (2001 року) та в статтях 7,13 Закону України «Про фермерське господарство» громадянам України встановлено, що членам фермерських господарств передаються безоплатно у приватну власність надані їм у користування земельні ділянки лише у розмірі земельної частки (паю) члена сільськогосподарського підприємства, розташованого на території відповідної ради. При цьому, громадяни України, які вже раніше набули право на земельну частку (пай), цим правом повторно скористуватися не можуть [2, с. 67].

Відповідно до Закону України від 31 березня 2016 року за № 1067-VIII [10] фермерське господарство може функціонувати у двох формах господарських формувань – як юридична особа та фізична особа-підприємець.

У підсумку, в Україні фермерське господарювання може функціонувати у формі п'яти видів фермерських господарств [11, с. 392]. Сімейне фермерське господарство повинно складатися тільки з членів однієї сім'ї, відповідно до статті 3 Сімейного кодексу України.

Наголошуємо, що вказаним Законом скасовано особливості надання земельних ділянок для ведення фермерства в України. Від тепер, відповідно до статті 7 Закону України «Про фермерське господарство», процес отримання земельних ділянок як державної, так і комунальної власності для ведення фермерства здійснюється в загальному порядку, передбаченому Земельним кодексом держави [4, с. 151].

Так, законодавцем, відповідно до Закону України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо стимулювання діяльності фермерських господарств» від 24 вересня 2021 року № 1788-IX [12] викладено у новій редакції не лише статтю 31 Земельного кодексу України

[7], але й частину першу статті 12 Закону України «Про фермерське господарство» [9] однаковим змістом. Аналізуючи вищеназвані норми вбачається, що законодавцем землі фермерського господарства поділено на дві основні групи, а не на три, як було встановлено раніше): земельні ділянки, які належать громадянам України як членам фермерського господарства на праві власності або користування, та земельні ділянки, що належать фермерському господарстві як на праві власності, так і на праві користування (тобто об'єднано в одну групу земельні ділянки, що належать фермерському господарству) [4, с. 151].

Тобто члени фермерських господарств, в тому числі фермерські господарства сімейного типу здійснюють землекористування та землеволодіння на загальних підставах відповідного до чинного законодавства, зокрема Земельного кодексу України.

Список використаних джерел

1. Про селянське (фермерське) господарство: Закон України від 20.12.1991 р. № 2009-XII. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2009-12/ed19911220#Text
2. Долинська М.С. Фермерські господарства України: землекористування, подрядок створення, діяльність та припинення діяльності. Х.: «Страйд». 2005 . 264 с.
3. Про внесення змін до Закону України «Про селянське (фермерське) господарство: Закон України від 22 червня 1993 року № 3312-XII. *Відомості Верховної Ради України* (ВВР), 1993, N 32, ст. 341.
4. Долинська М. С. Еволюція правового регулювання землекористування фермерськими господарствами України. *Юридичний науковий електронний журнал.* 2023. № 4. С. 149-152.
5. Фермерські господарства, як учасники цивільних та земельних правовідносин: за матеріалами судової практики: монографія / за редакцією І. В. Спасибо-Фатєєвої. Харків: ЕКУС. 2022. 288 с.
6. Титова Н. І. Фермер і закон. Львів. 1998. 126 с.
7. Земельний кодекс України: Закон України від 25.10.2001 р. № 2768-III. URL: http://zakon.rada.gov.ua/go/2768-14.
8. Долинська М.С. Фермерські господарства як суб'єкти агровиробництва: монографія. Львів: Галицька видавнича спілка. 2022. 176 с.
9. Про фермерське господарство: Закон України від 19 червня 2003 р. № 973-IV. *Відомості Верховної Ради.* 2003. № 45. Ст. 363.
10. Про внесення змін до Закону України «Про фермерське господарство» щодо стимулювання створення та діяльності сімейних фермерських господарств: Закон України від 31.03.2016 № 1067-VIII. *Відомості Верховної Ради.* 2016. № 21. ст. 406.
11. Долинська М.С. Новели законодавства щодо створення фермерських господарств України. *Вісник Національного університету «Львівська політехніка». Серія: юридичні науки.* 2017. Випуск 865. С. 392-397.
12. Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо стимулювання діяльності фермерських господарств: Закон України від 24.09.2021 р. № 1788-IX. *Відомості Верховної Ради України* (ВВР), 2021, № 51, ст. 423.

ВИКОРИСТАННЯ МЕДІАЦІЇ В ГОСПОДАРСЬКИХ СПОРАХ: ПЕРСПЕКТИВИ РОЗВИТКУ

Дмитро КІНДІЛЕВИЧ,
студент 2 курсу спеціальності 081 «Право»
Камянець-Подільського податкового інституту

У сучасній правовій системі України поступово зростає увага до альтернативних способів вирішення спорів. Одним із них є медіація – метод, за якого сторони самостійно, за допомогою нейтрального посередника (медіатора), прагнуть досягти взаємоприйнятного рішення. Цей підхід дедалі більше розглядається як ефективна альтернатива традиційному судовому провадженню, особливо в сфері господарських правовідносин.

Медіація в господарських спорах має низку очевидних переваг. Передусім – це швидкість розгляду конфлікту, гнучкість процедур, конфіденційність та можливість збереження ділових відносин між сторонами. Крім того, її застосування дозволяє зменшити навантаження на судову систему та знизити витрати на правову допомогу. В умовах постійних змін в економіці та необхідності адаптації до європейських стандартів правосуддя, впровадження інституту медіації в господарському процесі стає важливим елементом правової модернізації.

Разом із тим, практика застосування медіації в господарських спорах в Україні ще далека від ідеалу. На заваді стоїть низка чинників: недостатня правова регламентація, обмежене коло підготовлених медіаторів, низький рівень довіри до альтернативних способів вирішення спорів, а також правова культура, в якій традиційно домінує судовий розгляд. Нерідко бізнес просто не поінформований про можливості, які дає медіація, або ж вважає її неефективною через відсутність примусового механізму виконання досягнутих домовленостей.

Під медіацією в господарському процесі розуміють альтернативний спосіб вирішення господарського спору, що являє собою структуровану процедуру, яка здійснюється за допомогою медіатора (незалежного, нейтрального та кваліфікованого посередника), який допомагає сторонам самостійно, на добровільній основі, досягти згоди для Умовами застосування процедури медіації в господарському процесі є:

1) наявність спору;

2) автономія волі сторін на його вирішення шляхом медіації.

Медіація в господарському процесі характеризується такими ознаками:

1) медіація – це добровільний і конфіденційний процес – структурована процедура вирішення господарського спору;

2) допомогу сторонам спору надає незалежний професійний посередник (медіатор) шляхом організації переговорів для узгодження інтересів сторін;

3) рішення в результаті медіації приймається сторонами спору самостійновирішення спору, що відповідатиме інтересам кожної зі сторін конфлікту [1, с. 174-175].

Світовий досвід країн, де повноцінно діє інститут медіації, показує, що: по-перше, медіація є повноцінним елементом у вирішенні правових конфліктів і діє на рівні з правовою системою та судовою гілкою влади; по-друге, суспільство позитивно приймає практику врегулювання спорів методом діалогу та взаємопогодження. Використовуючи міжнародний досвід, стрімке поширення у застосуванні в Україні процесу медіації у разі вирішення господарських спорів, необхідність інтеграції національного законодавства до законодавства Європейського Союзу, виникла нагальна проблема врегулювання на законодавчому рівні процедури медіації [2, с. 135].

У підсумку слід наголосити, що медіація як спосіб альтернативного вирішення господарських спорів є важливим інструментом для підвищення ефективності правової системи, зміцнення ділових відносин та зниження конфліктності у підприємницькому середовищі. Її застосування дозволяє зменшити навантаження на суди, скоротити витрати часу і коштів, а також сприяє збереженню партнерських відносин між суб'єктами господарювання.

Попри низку викликів, зокрема нормативну неврегульованість, брак обізнаності серед бізнесу та правничої спільноти, розвиток інституту медіації в Україні має позитивну динаміку. Прийняття законодавчих змін, підвищення якості підготовки медіаторів та активне поширення культури мирного врегулювання спорів є ключовими чинниками для утвердження медіації як повноцінного елементу господарсько-правового процесу.

Отже, медіація в господарських спорах не лише має перспективу, а й є необхідною умовою модернізації правосуддя в Україні, яка відповідає сучасним європейським стандартам ефективного, доступного й людяного вирішення конфліктів.

Список використаних джерел

1. Залізняк В. А. Медіація у вирішенні господарських спорів. Правове регулювання економіки. 2017. № 16. С.171-179. URL: https://kneu.edu.ua/userfiles/24_11_2015/2017/19_pdf.pdf.
2. Довгань В. М., Боднарчук О. І. Становлення та перспективи розвитку інституту медіації в Україні як одного із видів альтернативного вирішення господарських спорів. Нове українське право. (2022). № 1. С.132-136. URL: http://newukrainianlaw.in.ua/index.php/journal/article/view/212/191.

ОКРЕМІ ПИТАННЯ ЗАХИСТУ ІНТЕЛЕКТУАЛЬНОЇ ВЛАСНОСТІ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ

Галина ТОКАРСЬКА,
студентка 1 курсу магістратури 081 «Право»

Науковий керівник: Максим Леонідович ПАЛЬЧИК,
кандидат юридичних наук, доцент кафедри цивільно-правових дисциплін Національної академії Служби безпеки України

Інтелектуальна власність (далі – ІВ) в умовах воєнного стану в Україні є важливою темою, яка вимагає особливого правового регулювання через складні обставини, спричинені війною. Основний акцент робиться на захисті прав власників ІВ, забезпеченні можливості реалізації цих прав у період воєнного стану, а також на ширшому контексті захисту прав людини та гарантуванні безпеки держави. Незважаючи на виклики воєнного стану та постійних загроз, Україна продовжує вдосконалювати законодавство у цій сфері, адаптуючи його до надзвичайних умов, щоб підтримувати інновації та захистити національні інтереси.

З метою захисту прав громадян України та недопущення втрати прав ІВ у період дії воєнного стану, у квітні 2022 року Верховна Рада України прийняла Закон від 01 квітня 2022 року № 2174-IX «Про захист інтересів осіб у сфері інтелектуальної власності під час дії воєнного стану, введеного у зв'язку із збройною агресією російської федерації проти України» [1]. Суттєвими положеннями вказаного закону є зупинка перебігу строків для вчинення дій, пов'язаних з охороною прав ІВ, а також строків щодо процедур набуття цих прав. Перебіг цих строків продовжується з дня, наступного за днем припинення чи скасування воєнного стану, з урахуванням часу, що минув до їх зупинення.

Також щодо відновлення строків учинення дій щодо продовження або підтримання чинності майнових прав вважається вчасним, якщо здійснене не пізніше 90 днів з дня припинення чи скасування воєнного стану. Майнові права ІВ, строк дії яких спливає під час воєнного стану, залишаються чинними до дня, наступного за днем припинення чи скасування воєнного стану, а зупинка строків не тягне за собою зупинення дії свідоцтв, патентів і відповідних прав, які продовжують діяти і реалізовуються у повному обсязі. Таким чином, законодавство забезпечує захист ІВ, підлаштовуючись під сучасні реалії та низку потенційних проблем, які можуть виникнути в умовах війни.

Ще одним із нововведень у відповідь на повномасштабне вторгнення росії, у травні 2022 року було ухвалено Закон України від 22 травня

2022 року № 2265-IX «Про заборону пропаганди російського нацистського тоталітарного режиму, збройної агресії Російської Федерації як держави-терориста проти України, символіки воєнного вторгнення російського нацистського тоталітарного режиму в Україну», який забороняє пропаганду російського режиму та використання символіки воєнного вторгнення [2].

Вперше в українському законодавстві було введено поняття «держава-терорист», а також визначено ознаки забороненої символіки – зокрема, літер «Z» і «V», емблем збройних сил рф тощо. Використання цієї символіки забороняється в медіа, рекламі, на масових заходах та в публічному просторі, у творах, інших об'єктах авторського права та суміжних прав, торговельних марках. Проте така заборона не поширюється на випадки правомірного її використання в об'єктах ІВ, що не мають ознак пропаганди російського нацистського тоталітарного режиму, зокрема з метою засудження воєнного вторгнення в Україну або фіксації фактів збройної агресії рф проти нашої держави. Таким чином, Україна демонструє логічний підхід до регулювання сфери ІВ у воєнний час, враховуючи як необхідність захисту прав власників, так і захисту суспільних інересів. Законодавство, яке регулює заборону символіки агресора, є важливим інструментом у боротьбі з пропагандою.

У березні 2023 року до Верховної Ради України було подано законопроєкт № 9128 «Про внесення змін до деяких законів України щодо обмеження використання патріотичної тематики при реєстрації торговельних марок та в рекламі», що має на меті перешкодити експлуатації в комерційних цілях подій, у ході яких загинули люди, унеможливити випадки використання інших чутливих назв, образів та знаків, пов'язаних з опором російській агресії. Мова йде про реєстрацію торговельних марок алкогольних напоїв, продуктів харчування, інших товарів [3].

Наприклад, українськими заявниками вже подано щонайменше 14 заявок на торговельні марки із використанням слова «Джавелін», 13 – зі словом «Патрон», а також окремі заявки на ТМ «Фортеця Бахмут» для пива, «Азовсталь» та «Герої не вмирають» – також для алкогольної продукції [4]. Хоча цей законопроєкт ще не прийнято, потрібно бути готовим, якщо власник захоче зареєструвати власний об'єкт ІВ, то варто уникати використання назв, що пов'язані з трагедіями, місцями бойових дій чи символами національної скорботи, якщо це не має суспільної мети.

18 вересня 2024 року набули чинності Правила складання, подання заявки на торговельну марку, заявки на міжнародну реєстрацію торговельної марки та проведення експертизи заявки на торговельну марку, міжнародної реєстрації торговельної марки з поширенням на Україну. Вони деталізують вимоги до змісту заявок, процедури експертизи, підстави для

відмови в реєстрації, охоплюють нестандартні види ТМ (голографічні, мультимедійні тощо) та враховують санкційні обмеження щодо заявників, пов'язаних з державою-агресором. Як зазначив заступник Міністра економіки Віталій Кіндратів, ці зміни – важливий крок до модернізації сфери ІВ, що наближає українське законодавство до стандартів ЄС, зокрема Сінгапурського договору, Протоколу до Мадридської угоди та положень Угоди про асоціацію з ЄС [5]. На нашу думку, ці правила мають значно посилити захист ІВ в Україні, а також більше забезпечити відкритість для міжнародного ринку.

Аналізуючи статистику, можемо зазначити, що на початку повномасштабного вторгнення у 2022 році кількість заявок на реєстрацію об'єктів ІВ значно скоротилася. Наприклад, кількість заявок на винаходи зменшилася на 18,64% – з 3390 у 2021 році до 2758 у 2022 році [6]. Водночас вже протягом 2024 року спостерігалось суттєве збільшення кількості заявок на державну реєстрацію. Відповідно до звіту Українського національного офісу ІВ та інновацій (УКРНОІВІ/ІР офіс) стосовно основних показників діяльності у ІР сфері за 2024 рік, кількість заявок і реєстрацій об'єктів промислової власності (ОПВ) зростала. Так, у 2024 році порівняно з 2023, зросла на 9% загальна кількість реєстрацій винаходів, на 17% – кількість реєстрацій корисних моделей, кількість реєстрацій промислових зразків зросла на 17,1%, торговельних марок на 1,5%, кількість заявок, поданих на реєстрацію авторського права на твір, зросла на 22,9% [7]. З огляду на вищезазначені нововведення та статистику, можна стверджувати, що навіть в умовах воєнного стану законодавчі зміни підтримують і сприяють розвитку сфери ІВ.

Підсумовуючи викладене, варто зауважити, що запроваджені зміни в законодавстві щодо права ІВ в умовах воєнного стану, на нашу думку, сприяли стабілізації сфери ІВ з початком повномасштабного вторгнення та ' дозволили зберегти пріоритетність захисту прав правовласників і забезпечення національної безпеки. Попри війну та реальні загрози, які вона несе, законодавство продовжує модернізовуватись та адаптуватись до європейських стандартів. Вважаємо, значним досягненням, що в умовах обмежень та викликів воєнного стану не відбулося знецінення прав ІВ. Патенти, свідоцтва та інші охоронні документи залишаються чинними й далі можуть бути реалізовані. Збільшується й кількість реєстрацій об'єктів права ІВ, що є особливо важливим для економіки та обороноздатності нашої держави.

Список використаних джерел

1. Про захист інтересів осіб у сфері інтелектуальної власності під час дії воєнного стану, введеного у зв'язку із збройною агресією Російської Федерації проти України : Закон

України від 01.04.2022 № 2174-IX. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2174-IX#Text (дата звернення: 17.04.2025).
2. Про заборону пропаганди російського нацистського тоталітарного режиму, збройної агресії Російської Федерації як держави-терориста проти України, символіки воєнного вторгнення російського нацистського тоталітарного режиму в Україну : Закон України від 22.05.2022 № 2265-IX. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2265-IX#Text (дата звернення: 17.04.2025).
3. Проект Закону про внесення змін до деяких законів України щодо обмеження використання патріотичної тематики при реєстрації торговельних марок та в рекламі. URL: https://itd.rada.gov.ua/billInfo/Bills/Card/41592 (дата звернення: 17.04.2025).
4. Обмеження використання патріотичної тематики при реєстрації ТМ: чи потрібен цей законопроєкт. Маркетинг на MMR.ua. URL: https://mmr.ua/show/zakonoproyekt-patriotychna-tematyka-tm#:~:text=Так%2C%2020.03.2023%20р.%20до%20Верховної%20Ради%20України%20було,назв%20постраждалих%20міст%2C%20патріотичних%20закликів%20і%20військових%20вітань (дата звернення: 17.04.2025).
5. Набули чинності нові Правила реєстрації торговельних марок. Укрпатент. URL: https://ukrpatent.org/uk/news/main/novi-pravyla-reiestratsii-tm-20092024 (дата звернення: 17.04.2025).
6. Вірченко В., Вірченко В., Панова, Л. І. Інтелектуальна власність як каталізатор відновлення економіки України під час війни та у повоєнний період. Економіка та суспільство. № 61. 2024. URL: https://doi.org/10.32782/2524-0072/2024-61-85 (дата звернення: 17.04.2025).
7. Інтелектуальна власність у цифрах: підсумки 2024 року. Український національний офіс інтелектуальної власності та інновацій (УКРНОІВІ). URL: https://nipo.gov.ua/ip-u-tsyfrakh-pidsumky-2024/ (дата звернення: 17.04.2025).

ПРАВОВЕ РЕГУЛЮВАННЯ СТРАХОВОЇ СИСТЕМИ УКРАЇНИ

Дар'я ПОДЛЄСНА,
студентка 2 курсу спеціальності 072 «Фінанси, банківська справа, страхування та фондовий ринок»
Фахового коледжу економіки, права та інформаційних технологій

Страхова система є невід'ємною складовою фінансової інфраструктури будь-якої держави, адже вона виконує надзвичайно важливі функції – забезпечує захист майнових інтересів громадян і юридичних осіб у разі настання несприятливих подій, сприяє економічній стабільності, формує інвестиційні ресурси. У сучасних умовах розвитку ринкової економіки в Україні страхування виступає не лише засобом фінансового захисту, а й важливим інструментом соціального забезпечення та інвестиційної діяльності.

Однією з ключових передумов ефективного функціонування страхової системи є її належне правове регулювання. Саме система правових норм і механізмів, що регламентують діяльність страховиків, страхувальників, види страхування, порядок укладення та виконання страхових договорів, дозволяє забезпечити прозорість, надійність і стабільність страхового ринку. Правове регулювання відіграє фундаментальну роль у захисті прав і законних інтересів усіх учасників страхових правовідносин, попередженні шахрайства, зловживань і забезпеченні балансу між приватними та публічними інтересами.

В умовах динаміки соціальних процесів та різноманітних трансформацій у системі національної економіки одним із дієвих інструментів, що дозволяє забезпечити стабільність державних фінансів, здійснити ефективний соціальний захист громадян від різного роду ризиків постає державне страхування. Основна мета державного страхування – створення сприятливих умов для обслуговуючих сегментів економіки, а його основні характеристики – забезпечення виконання соціальних функцій держави через компенсацію втрат, пов'язаних із різноманітними ризиками та запобігання появі фінансових криз в умовах надзвичайних ситуацій. Водночас для інтенсивного розвитку економіки держави, реалізації її соціальної політики важливо на правовій основі сформувати таку систему засобів та методів, яка б чітко визначала правила й рамки функціонування страхового ринку та діяльності страхових компаній в ньому. Останнє зумовлено тим, що без злагодженої системи правового регулювання виникають труднощі у забезпеченні фінансової безпеки суб'єктів економіки, неможливий подальший розвиток видів страхових послуг, забезпечення соціальної стабільності та економічного зростання. Впровадження правового регулювання державного страхування виступає індикатором ефективного функціонування суб'єктів страхового ринку та його інтеграції у світовий страховий простір [1, с.286].

Основою регулювання страхової діяльності на національному рівні виступають:

1) кодифіковані акти (Цивільний кодекс України, Господарський Кодекс України, Податковий кодекс України);

2) закони (Закон України «Про страхування», Закон України «Про фінансові послуги та державне регулювання ринків фінансових послуг»);

3) підзаконні акти (постанови, розпорядження, накази).

Кодифіковані акти визначають основні правила та особливості регламентації страхової діяльності в Україні. Зокрема, правове регулювання страхових відносин в частині фінансового забезпечення і управління передбачене у Цивільному кодексі України. Господарський кодекс України регулює фінансову діяльність суб'єктів господарювання та страхування у

сфері господарювання. Управління фінансами в частині особливостей оподаткування страхової діяльності здійснюється за допомогою Податкового кодексу України [2].

Отже, правове регулювання страхової системи України перебуває на стадії активного розвитку і потребує постійної уваги для адаптації до нових економічних реалій, технологічних змін та європейських вимог. Лише через системні реформи та ефективну взаємодію між державними органами, страховими компаніями та споживачами можна створити умови для стабільного функціонування і розвитку цього сектору.

Список використаних джерел

1. Федорюк Л.В. Моделі правового регулювання сфери державного страхування: порівняльно-правовий аналіз. Юридичний науковий електронний журнал. 2024. №12. С. 286-289.
2. Доманчук А.І. Нормативно-правове регулювання страхової діяльності як складова забезпечувальної підсистеми управління фінансами страхових компаній. URL: https://conf.ztu.edu.ua/wp-content/uploads/2019/01/187.pdf.

ПРОБЛЕМИ ЗАХИСТУ ПРАВ СПОЖИВАЧІВ У СФЕРІ ЕЛЕКТРОННОЇ КОМЕРЦІЇ

Андрій ІСТОМІН,
курсант 2-го курсу навчальної групи ДР – 341 ФПФОДР НПУ Дніпровського державного університету внутрішніх справ, рядовий поліції

Науковий керівник: Кристина РЕЗВОРОВИЧ,
завідувач кафедри, доктор юридичних наук, доцент

Електронна комерція як динамічний інструмент торгівлі істотно трансформувала класичні підходи до укладення договорів, взаємодії продавця і покупця, а також до реалізації прав споживачів. Однак законодавча база України досі не містить повноцінно адаптованих механізмів правового захисту споживачів саме в онлайн-середовищі.

Зокрема, стаття 9 Закону України «Про захист прав споживачів» надає покупцеві право повернути товар належної якості протягом 14 днів [2]. Проте чинне законодавство не зобов’язує онлайн-платформи забезпечувати автоматизований механізм повернення, як це практикується в країнах ЄС. В Україні фактично немає законодавчо визначених строків повернення коштів у разі відмови від товару при дистанційному способі придбання, що створює правову прогалину, якою недобросовісні продавці зловживають.

Актуальною є проблема ідентифікації суб'єкта господарювання. Часто продавці діють без державної реєстрації, порушуючи статтю 42 Господарського кодексу України [3]. Наявність офіційної перевіреної онлайн-платформи із відкритим реєстром зареєстрованих продавців могла б стати ефективним запобіжником таких порушень.

Звернення до суду або органів Держпродспоживслужби в Україні вимагає надмірного часу й ресурсів, що знижує ефективність захисту. На відміну від Європейського Союзу, де функціонує платформа ODR (Online Dispute Resolution) відповідно до Регламенту ЄС № 524/2013 [4], в Україні такий механізм є лише теоретичним. Доцільним є створення електронної ADR/ODR-платформи, закріпленої в окремому підзаконному акті Кабінету Міністрів або у вигляді додатку до Закону України «Про захист прав споживачів» [1, с. 65].

Ще однією нормативною проблемою є відсутність чітких стандартів електронних користувацьких угод. Часто онлайн-продавці формують договори-оферти, в яких обмежують або виключають свою відповідальність, що суперечить статті 18 Закону України «Про захист прав споживачів» [2]. З метою ефективного захисту прав споживача у сфері електронної комерції доцільно на законодавчому рівні передбачити пряму заборону включення до договорів умов, які суттєво порушують баланс інтересів сторін і ставлять споживача у явно невигідне становище. Такі умови повинні визнаватися недійсними автоматично. Частково подібний підхід уже закладено в частині 4 статті 203 Цивільного кодексу України [5].

У результаті аналізу можна зробити висновок, що нормативна база України в сфері захисту прав споживачів в електронній комерції є фрагментарною, недостатньо деталізованою та не адаптованою до цифрових інструментів торгівлі. З метою підвищення ефективності захисту необхідно:

внести зміни до профільного закону з урахуванням цифрової специфіки (включно з поняттями «онлайн-продавець», «електронний договір», «цифрова верифікація»);

розробити єдину державну платформу перевірених суб'єктів електронної комерції;

законодавчо врегулювати стандарти ADR/ODR-процедур;

ввести адміністративну відповідальність за порушення обов'язку щодо відкритого інформування.

Також варто враховувати, що Правила роздрібної торгівлі непродовольчими товарами, затверджені наказом Міністерства економіки України від 19.04.2007 № 104 [6], не містять спеціальних положень щодо електронної форми укладення договорів купівлі-продажу. Це створює правову невизначеність щодо моменту виникнення прав і обов'язків сторін,

зокрема в аспектах обчислення строків повернення товару, гарантійного обслуговування тощо [1, с. 67].

Доцільно створити публічний реєстр суб'єктів електронної комерції, ведення якого може бути покладено на Державну податкову службу або Мінцифри. При цьому варто передбачити обов'язковість верифікованої інформації про продавця – за зразком статті 6 Директиви ЄС 2000/31/ЄС [7].

В ході дослідження нормативно-правової бази захисту прав споживачів в електронній комерції виявлено, що наявні законодавчі акти не повною мірою відповідають сучасним вимогам електронної торгівлі. Зокрема, Закон України «Про захист прав споживачів» не містить чітких визначень електронних угод та цифрової верифікації, що ускладнює правозастосування та захист прав споживачів у цифровому середовищі. Крім того, виявлено фрагментарність у регулюванні відносин між онлайн-продавцями та споживачами, а саме відсутність єдиного реєстру перевірених продавців і чітких механізмів вирішення спорів між сторонами. Враховуючи це, вважаю, що для вдосконалення законодавства необхідно внести зміни до чинного закону, зокрема, доповнити його конкретними нормами щодо електронних угод та цифрової верифікації. Також важливо розробити механізми державної реєстрації онлайн-продавців, створивши єдину онлайн-платформу для верифікації суб'єктів електронної комерції. Враховуючи неефективність розв'язання спорів, доцільно впровадити механізм альтернативного вирішення спорів (ADR/ODR) на державному рівні, що дозволить спростити процес захисту прав споживачів. Окрім того, важливим кроком стане чітке регулювання стандартів договорів-оферт та обов'язкових умов інформування споживачів про товар і продавця, що дозволить усунути правову невизначеність у цих питаннях. Для реалізації цих змін доцільно оновити підзаконні акти, зокрема, правила щодо дистанційної торгівлі та роздрібної торгівлі непродовольчими товарами, враховуючи особливості електронного формату. Впровадження зазначених змін дозволить створити ефективну правову базу для захисту прав споживачів в електронній комерції та покращити рівень безпеки та довіри до онлайн-торгівлі.

Список використаних джерел

1. Сущенко, В. А. *Захист прав споживачів у сфері електронної комерції: правові аспекти*. Науковий вісник ДДУВС. 2023. № 2. С. 62–70.
2. Закон України «Про захист прав споживачів» від 12.05.1991 № 1023-XII. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1023-12
3. Господарський кодекс України від 16.01.2003 № 436-IV. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/436-15
4. Regulation (EU) No 524/2013 of the European Parliament and of the Council on Online Dispute Resolution. URL: https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=CELEX%3A32013R0524

5. Цивільний кодекс України від 16.01.2003 № 435-IV. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/435-15
6. Наказ Міністерства економіки України від 19.04.2007 № 104 «Про затвердження Правил роздрібної торгівлі непродовольчими товарами». URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1257-07
7. Directive 2000/31/EC of the European Parliament and of the Council on electronic commerce. URL: https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=celex%3A32000L0031

РОЛЬ НАЦІОНАЛЬНОЇ КОМІСІЇ З ЦІННИХ ПАПЕРІВ ТА ФОНДОВОГО РИНКУ З ПИТАНЬ РОЗВИТКУ СФЕРИ КРИПТОІНДУСТРІЇ В УКРАЇНІ

Богдан ГУРІН,
аспірант спеціальності «Право»
Науково-дослідного інституту публічного права

Сфера криптоіндустрії в Україні активно розвивається формуючи нові можливості для економіки та залучаючи все більшу кількість учасників. Виняткові переваги для провадження різних видів підприємницької й інших діяльностей, обмежені контроль та нагляд із боку держави, альтернативні дієві способи досягнення різних цілей, а також інші позитивні сторони – каталізують інтерес до останньої.

Виходячи із конституційного розуміння ролі держави виникає потреба сприяти забезпеченню гарантування прав та законних інтересів людини і громадянина у цій сфері. Адже, поряд із очевидними здобутками, криються певні ризики чи навіть загрози для існування належного перебігу тих же економічних відносин. У літературі авторів іноземного та вітчизняного походжень зустрічається ряд аргументованих міркувань на користь зазначеної тези (волатильність, «тінізація» економіки, кібербнебезпека, непрозорість ринків, шахрайство тощо [1], [2, с. 209; 3, с. 156], [4, с. 108]). До того ж, заважаючи на ряд застережень, передбачених у міжнародних документах про негативні сторони цих засобів слід ураховувати їхній прогресивний руйнівний потенціал [5, с. 87, с. 190, 191-192; 6, с. 86]). Тому вбачається своєчасною й об'єктивною необхідність формування відповідного нормативного підґрунтя та інституційних й організаційних основ.

Україною здійснено ряд вагомих кроків у цьому аспекті на рівні засобів санкціонованої регламентації. Зокрема, було прийнято Закон України «Про віртуальні активи» [7], яким закладено базис для реалізації державної політики у цій сфері, внесено зміни до цивільного й адміністративного законодавств тощо. Із-поміж іншого, було визначено суб'єктний склад інституцій, що мають провадити відповідну діяльність, а

також застосовувати додаткові заходи публічного регулювання (ліцензування, контроль, нагляд тощо). Серед цих інституцій особливо вирізняється Національна комісія з цінних паперів та фондового ринку (далі – НКЦПФР), яка монопольно формує таку політику за аналізованим вектором. Ураховуючи деякі організаційні й управлінські виклики, пов'язані відмінними специфіками впливу уваги потребує становище вказаного органу на фоні очікуваних трансформацій таких відносин.

Відповідно до ч. 2 ст. 16 профільного законодавчого акту установа здійснює такі повноваження: 1) формування та забезпечення реалізації державної політики за наступними фундаментальними векторами: а) розвиток і функціонування ринку криптовалют; б) адаптація законодавства до міжнародних стандартів; 2) координація та взаємодія з іншими державними органами з питань функціонування відповідних ринків; 3) сприяння розвитку криптовалют; 4) узагальнення практики застосування законодавства про криптовалюти та розроблення пропозицій щодо його вдосконалення; 5) здійснення різних форм державного регулювання та контролю за їхнім оборотом; 6) захист прав учасників цих відносин шляхом запобігання та припинення порушень законодавства, застосування санкцій за порушення законодавства в межах своїх повноважень; 7) забезпечення та здійснення контролю за виконанням учасниками приписів у сфері запобігання та протидії легалізації (відмиванню) доходів, одержаних злочинним шляхом, фінансуванню тероризму та фінансуванню розповсюдження зброї масового знищення; 8) здійснення повноважень суб'єкта державного фінансового моніторингу [7]. Слід відмітити, що оперування терміном «криптовалюти» не передбачає його ототожнення з категорією «віртуальні активи». Ураховуючи офіційні підходи, думки авторитетних дослідників (В. Логойда [2, с. 25, 96, 214], В. Сословський і В. Косовський [8, с. 239] та ін.), а також виходячи із авторських міркувань пропонується криптовалюти розглядати як одну з форм віртуальних активів.

Загалом же, наявне функціональне спрямування передбачає широкий діапазон санкціонованих заходів, покликаних не лише сприяти обороту цих засобів, а й забезпечувати розвиток відповідної сфери. Це випливає зі змісту компетенції органу та корелюється з вітчизняною практикою до уніфікації стандартів публічного регулювання. Тим паче, розробка й ухвалення Регламенту (ЄС) 2023/1114 Європейського Парламенту та Ради ЄС від 31 травня 2023 року про ринки криптоактивів, а також про внесення змін до Регламентів (ЄС) № 1093/2010 та (ЄС) № 1095/2010 та Директив 2013/36/ЄС та (ЄС) 2019/1937 (Regulation (EU) 2023/1114 Of The European Parliament and Of The Council of 31 May 2023 on markets in crypto-assets, and amending Regulations (EU) No 1093/2010 and (EU) No 1095/2010 and

Directives 2013/36/EU and (EU) 2019/1937 – MiCA) [9] зумовлює необхідність перегляду існуючих вітчизняних підходів. Оскільки, низка засадничих положень не корелюється з принципами впорядкування та об'єктами санкціонованої правової охорони в Україні.

Тому саме на НКЦПФР буде покладено завдання щодо формування сприятливих умов для найскорішої адаптації існуючого інструментарію. На відміну від Національного банку України виключно досліджуваний суб'єкт відповідальний за такий аспект як формування державної політики в цій сфері. Отже, навіть той спектр груп віртуальних активів, що перебувають у полі зору центрального банку засадничо врегульований репрезентованою установою.

Це дає аргументовані та мотивовані підстави стверджувати про унікальну роль НКЦПФР у частині розвитку сфери криптоіндустрії в Україні. Адже, виключно від неї залежить тип і характер державної політики у цій сфері та специфіка роботи інших суб'єктів (Національний банк України, постачальники послуг, пов'язаних з оборотом віртуальних активів та ін.). При цьому навіть потенційні корективи від законодавчого органу як на кшталт очікуване формування режиму оподаткування відповідних операцій (Проект Закону про внесення змін до Податкового кодексу України та інших законодавчих актів України щодо врегулювання обороту віртуальних активів в Україні № 10225 від 7 листопада 2023 року [10]) реалізуються з обов'язковим урахуванням експертних висновків уповноважених осіб досліджуваної установи.

Висновки. За підсумками вищевикладеного необхідно відмітити, що забезпечення поступального розвитку криптоіндустрії в Україні – необхідна вимога сьогодення, що має потенціал у перспективі. Для цього різні суб'єкти публічно-правових відносин наділені численним переліком компетенції. У залежності від їх усталеного призначення в системі державного регулювання кожен із них реалізує властиві для себе функції.

Серед таких інституцій провідне місце відведено НКЦПФР, яка здійснює широкий діапазон повноважень за цим вектором, у тому числі монопольно формує державну політику. Такий статус доводить тезу про особливу роль інституції зважаючи на її фаховість та рахування позицій представників останньої навіть під час прийняття законодавчих рішень. На фоні необхідних трансформацій у цій сфері, продиктованих міжнародними зобов'язаннями української сторони її становище лише посилюватиметься, адже мова очікувано буде йти про радикальні зміни здійснювані під егідою НКЦПФР.

Список використаних джерел

1. Mizrach, B. (2021). The Key Risks in the Digital Assets Space. *Site: GLG.* Retrieved from: https://glginsights.com/articles/the-key-risks-in-the-digital-assets-space/.
2. Логойда В. Криптовалюти як об'єкт цивільних прав: порівняльно-правовий аналіз : дис. … д-р філософ. (081 – Право). Ужгород. 2022. 287 с.

3. Логойда В. Перспективи врегулювання правового статусу криптовалюти в Україні. *Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія Право.* 2021. Вип. 63. С. 152–157.
4. Пилипенко О., Кришталь Г. Вплив криптовалют на українську економіку. *Наукові праці Міжрегіональної Академії управління персоналом. Економічні науки.* 2023. № 3 (70). С. 103–109.
5. Кіяшко Ю. Адміністративно-правове забезпечення протидії загрозам системі економічної безпеки України, що можуть виникати внаслідок операцій із цифровими активами : дис. … д-р філософ. (081 – Право). Київ. 2025. 253 с.
6. Кіяшко Ю. Цифрові інструменти у структурі актуальних загроз системі економічної безпеки України: теоретико-методологічне дослідження. *International Bulletin on Public Administration and Legal Affairs.* 2024. No 2. С. 81–91.
7. Про віртуальні активи : Закон України від 17 лютого 2022 р. № 2074-IX // База даних «Законодавство України». URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2074-20#Text.
8. Сословський В., Косовський І. Ринок криптовалют як система. *Фінансово-кредитна діяльність: проблеми теорії та практики.* 2016. Вип. 2. С. 236–246.
9. Regulation (EU) 2023/1114 Of The European Parliament and Of The Council of 31 May 2023 on markets in crypto-assets, and amending Regulations (EU) No. 1093/2010 and (EU) No. 1095/2010 and Directives 2013/36/EU and (EU) 2019/1937 : Regulation 2023/1114. *Site: European Parliament and Council.* Retrieved from: https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=CELEX%3A32023R1114&qid=1730100184935.
10. Проект Закону про внесення змін до Податкового кодексу України та інших законодавчих актів України щодо врегулювання обороту віртуальних активів в Україні № 10225 від 7 листопада 2023 р. // База даних «Законодавство України». URL: https://itd.rada.gov.ua/billInfo/Bills/Card/43123.

ЕЛЕКТРОННЕ СУДОЧИНСТВО В ГОСПОДАРСЬКОМУ ПРОЦЕСІ УКРАЇНИ: НОРМАТИВНО-ПРАВОВІ АСПЕКТИ

Любомира МЕЛЕХ,
кандидат юридичних наук, доцент,
доцент кафедри господарсько-правових дисциплін
Навчально-наукового інституту права та правоохоронної діяльності
Львівського державного університету внутрішніх справ

Вікторія ЦИБУЛЬСЬКА,
здобувачка вищої освіти 4 курсу
Навчально-наукового інституту права та правоохоронної діяльності
Львівського державного університету внутрішніх справ

В умовах глобальних змін, Україна продовжує утверджуватися як сильна й авторитетна європейська держава, здатна створювати сприятливі умови для сталого розвитку та реалізації свого потенціалу. Важливим чинником у цьому процесі є рівень цифровізації державного управління,

зокрема розвиток цифрових технологій, що також охоплює сферу судочинства.

Електронне судочинство забезпечує вищий рівень прозорості, ефективності та доступності судових процесів. Використання сучасних комунікаційних технологій, особливо в ситуаціях, коли особиста присутність учасників у суді неможлива, вже стало важливим стандартом судового провадження [4].

Відповідно до ч.1 ст. 2 ГПК України завданням господарського судочинства є справедливе, неупереджене та своєчасне вирішення судом спорів, пов`язаних із здійсненням господарської діяльності, та розгляд інших справ, віднесених до юрисдикції господарського суду, з метою ефективного захисту порушених, невизнаних або оспорюваних прав і законних інтересів фізичних та юридичних осіб, держави [1].

Правове підґрунтя для впровадження та функціонування електронного судочинства в господарському процесі України визначається низкою ключових нормативно-правових актів. Серед них особливе місце займає Господарський процесуальний кодекс України, який регламентує порядок здійснення судочинства в господарських судах.

У статті 6 Господарського процесуального кодексу України зазначено, що у господарських судах функціонує Єдина судова інформаційно-комунікаційна система. Проаналізувавши дану статтю можна зазначити, що вона описує Єдину судову інформаційно-комунікаційну систему (ЄСІТС), яка функціонує в господарських судах, визначає порядок реєстрації документів, автоматизованого розподілу справ між суддями та обміну документами в електронній формі між судами та учасниками судового процесу. Частиною 5 статті 6 цього Кодексу, передбачено, що суд направляє судові рішення та інші процесуальні документи учасникам судового процесу до їхніх електронних кабінетів, вчиняє інші процесуальні дії в електронний формі із застосуванням Єдиної судової інформаційно-комунікаційної системи або її окремої підсистеми (модуля), що забезпечує обмін документами, в порядку, визначеному цим Кодексом) [1].

Окрім цього, законодавством визначено поняття електронного кабінету. Під ним варто розуміти персональний кабінет (веб-сервіс чи інший користувацький інтерфейс) у підсистемі (модулі) Єдиної судової інформаційно-комунікаційної системи, за допомогою якого особі, яка пройшла електронну ідентифікацію, надається доступ до інформації та сервісів Єдиної судової інформаційно-комунікаційної системи або її окремих підсистем (модулів), у тому числі можливість обміну (надсилання та отримання) документами (в тому числі процесуальними документами, письмовими та електронними доказами тощо) між судом та учасниками судового процесу, а також між учасниками судового процесу [3]. За

допомогою нього кожен зареєстрований користувач отримує доступ до особистого електронного кабінету, через який здійснюється обмін документами з судом та іншими учасниками процесу, а також забезпечується доступ до матеріалів справи.

Відповідно до абзацу першого частини шостої статті 6 Господарського процесуального кодексу України, окремі категорії суб'єктів господарювання та юридичних осіб зобов'язані реєструвати свої електронні кабінети в Єдиній судовій інформаційно-комунікаційній системі (ЄСІТС) або її окремих підсистемах (модулях), що забезпечують обмін документами [1]. До таких суб'єктів належать: адвокати, нотаріуси, державні та приватні виконавці, арбітражні керуючі, судові експерти, органи державної влади, їх територіальні підрозділи, органи місцевого самоврядування, інші юридичні особи, зареєстровані за законодавством України. Реєстрація електронного кабінету для цих осіб є обов'язковою, тоді як для інших суб'єктів вона здійснюється на добровільних засадах. Законодавець також передбачає процесуальні наслідки у разі порушення цього обов'язку. Якщо особа, яка підлягає обов'язковій реєстрації в ЄСІТС, звертається до суду без наявного електронного кабінету, суд застосовує процесуальні наслідки, передбачені Господарським процесуальним кодексом України. Це правило поширюється і на випадки, коли інтереси такої особи у справі представляє адвокат. Прикладом може слугувати справа № 914/1258/22 в якій Верховний Суд висловив свою позицію стосовно настання процесуальних наслідків, передбачених ГПК України у разі звернення до суду з документом адвоката, який представляє інтереси особи у справі, яка зобов'язана зареєструвати електронний кабінет у відповідності до приписів ч.6 ст.6 ГПК України, але не зареєструвала його на дату складання та підписання документа. Матеріалами справи встановлено, що представником відповідача-3 28.11.2023 подано відзив на касаційну скаргу. Відповідно до відповіді № 349633 від 14.12.2023 відповідач-3 11.12.2023 зареєстрував електронний кабінет в підсистемі Електронний суд ЄСІТС. Колегія суддів Касаційного господарського суду звернула увагу, що Верховний Суд не може прийняти до розгляду відзив на касаційну скаргу, поданий представником відповідача-3, оскільки на дату складання та підписання відзиву відпровідач-3 не виконав імперативно встановлений обов'язок для всіх юридичних осіб, які є учасниками судового процесу, зареєструвати у підсистемі «Електронний суд» ЄСІТС електронний кабінет згідно ч.6 ст.6 ГПК України[5].

Варто відмітити, що Закон України № 3200-IX від 29 червня 2023 року «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо обов'язкової реєстрації та використання електронних кабінетів в Єдиній судовій інформаційно-телекомунікаційній системі або її окремій підсистемі

(модулі), що забезпечує обмін документами» вніс суттєві зміни та доповнення до законодавства, що регулює електронне судочинство. Одним з ключових нововведень стало запровадження обов'язкової реєстрації та використання електронних кабінетів для юридичних осіб у господарському процесі. Це положення набуло чинності 18 жовтня 2023 року та має значні наслідки для бізнесу та правників, які представляють інтереси юридичних осіб у господарських судах. Обов'язкова реєстрація в Єдиній судовій інформаційно-телекомунікаційній системі (ЄСІТС) та її підсистемі «Електронний суд» стала необхідною умовою для реалізації процесуальних прав та обов'язків юридичних осіб у господарському судочинстві [6]. Закон також визначив чіткі терміни для обов'язкової реєстрації електронних кабінетів та передбачив наслідки за їх недотримання. У разі звернення до суду особою, яка зобов'язана зареєструвати електронний кабінет, але не зробила цього, процесуальні документи можуть бути залишені без руху або повернуті заявнику без розгляду [2]. Це підкреслює важливість своєчасної реєстрації та активного використання електронних кабінетів для всіх юридичних осіб, які є або можуть стати учасниками господарського процесу. Також було встановлено обов'язковий реквізит для всіх заяв по суті справи, інших процесуальних заяв, клопотань – зазначення в тексті відомостей про наявність або відсутність електронного кабінету. Це спрямовано на забезпечення ефективної комунікації між судом та учасниками процесу в електронній формі. Законодавча тенденція, особливо з прийняттям Закону № 3200-IX, чітко вказує на рішучий рух до обов'язкової електронної взаємодії між юридичними особами та господарськими судами. Обов'язок реєструвати та використовувати електронні кабінети, а також передбачені наслідки за його невиконання, свідчать про стратегічний курс держави на максимізацію переваг ефективності, які надає електронне судочинство.

Сучасний стан електронного судочинства в господарських судах України характеризується значним прогресом, особливо у сфері нормативного регулювання та впровадження ЄСІТС. Обов'язкова реєстрація електронних кабінетів для юридичних осіб є важливим кроком на шляху повної цифровізації. Однак, існують і значні виклики, пов'язані з технічними проблемами, процедурними недоліками та необхідністю подальшого розвитку технологічної інфраструктури.

Рівень розвитку електронного судочинства може мати прямий вплив на інвестиційну сферу в Україні. Інвестори приділяють значну увагу наявності в країні ефективної та прозорої правової системи, здатної оперативно вирішувати господарські спори. Сучасна, цифровізована система господарських судів є сигналом про прихильність України до міжнародних стандартів у сфері правосуддя та може сприяти підвищенню довіри з боку іноземних інвесторів.

Список використаних джерел

1. Господарський процесуальний кодекс України від 06.11.1991р. № 1798-XII. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1798-12#Text
2. Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо обов'язкової реєстрації та використання електронних кабінетів в Єдиній судовій інформаційно-телекомунікаційній системі або її окремій підсистемі (модулі), що забезпечує обмін документами: Закон України від 29.06.2023 №3200-IX URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3200-20#Text
3. Положення про порядок функціонування окремих підсистем (модулів) Єдиної судової інформаційно-телекомунікаційної системи: Рішення Вищої Ради Правосуддя від 17 серпня 2021 року. № 1845/0/15-21. URL: https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/v1845910-21#Text
4. Скочиляс-Павлів, О. В. (2024). Сучасний стан електронного судочинства в Україні. Київський часопис права, (1), 207-212. URL: https://doi.org/10.32782/klj/2024.1.29
5. Судова влада України: офіційний веб-сайт. Східним апеляційним господарським судом підготовлено аналіз судової практики у сфері електронного судочинства. 19 липня 2024. URL: https://eag.court.gov.ua/sud4875/pres-centr/news/1639628/
6. Вища рада правосуддя: офіційний веб-сайт. Реєстрація електронних кабінетів в ЄСІТС для участі в цивільних та адміністративних процесах стає обов'язковою. 19 лютого 2024 року. URL: https://hcj.gov.ua/news/reyestraciya-elektronnyh-kabinetiv-v-yesits-dlya-uchasti-v-cyvilnyh-ta-administratyvnyh

ВІДПОВІДАЛЬНІСТЬ ЗА ФАЛЬШИВОМОНЕТНИЦТВО В УКРАЇНІ ТА КРАЇНАХ ЄВРОПЕЙСЬКОГО СОЮЗУ

Ірина СТАДНИК,
кандидат історичних наук, доцент,
завідувач кафедри історії та права
Черкаського державного технологічного університету

Андрій РЯСИК,
студент Черкаського державного технологічного університету

З появою грошових відносин з'являються і випадки фальшивомонетництва. Підробляти гроші люди розпочали ще до нашої ери, а набирати оберти цей вид діяльності почав в XVII – XVIII ст. Як в ті часи, так і на даний момент підробка грошей прирівнюється до підриву економіки країни, «виготовлення або збут підроблених грошей становить підвищену суспільну небезпеку, оскільки дестабілізує фінансово-кредитні відносини, ускладнює регулювання грошового обігу» [1]. Процеси глобалізації та технічний прогрес сприяли трансформації фальшивомонетництва у більш витончену та транснаціональну проблему, що ставить перед країнами сучасного світу вимогу формування більш дієвих механізмів боротьби із виготовленням, зберіганням, придбанням,

перевезенням, пересиланням, ввезенням з метою збуту або збут підроблених грошей.

Запровадження для Європейського Союзу єдиної грошової одиниці з високим ступенем захисту полегшило, але не вирішило проблему боротьби із спробами фальшивомонетництва. Так за інформацією Німецького федерального банку (Бундесбанк) у Франкфурті-на-Майні в 2023 році у Німеччині було вилучено з обігу значно більше фальшивих купюр євро порівняно з попереднім роком – їхня кількість збільшилася на 28,2% до 56 600 штук. Теоретична вартість вилучених грошей склала майже 5,1 мільйона євро, що приблизно на 90% більше, ніж у 2022 році. Історичний максимум вилучення фальшивих грошових одиниць припав на 2015 рік, коли було конфісковано 95,4 тисячі підроблених купюр [2]. Актуальною ця проблема є безумовно і для інших європейських країн. Так в Бельгії, в столиці якої перебуває більша частина адміністративних установ Євросоюзу в 2010 році на 60 відсотків зросла кількість виявлених підроблених євро [3]. Україна, як і країни Європейського Союзу, щорічно стикається з проблемою фальшивих грошових одиниць. За даними Національного банку України рівень підроблення банкнот національної валюти за результатами 2024 року зазнав помірного зростання порівняно з надзвичайно низькими показниками 2022–2023 років та наблизився до значень 2021 року, що передував повномасштабному вторгненню. Так, за підсумками 2024 року на 1 млн справжніх банкнот гривні припадало близько 5,1 підроблених банкнот. Тоді як у 2021 році цей показник був вищим і становив близько 7,1 підроблених банкнот [4]. Згідно з інформацією Європейського центрального банку аналогічний показник у країнах Європейського Союзу у 2023 році був у понад три рази вищий, ніж в Україні, і становив приблизно 16 підроблених банкнот євро (у 2021 році – майже вдвічі вищий за український, 12 підроблених банкнот євро) [4].

Зважаючи на ступінь загрози цього злочину для світової економіки в усіх країнах підробка грошової одиниці вважається тяжким кримінальним злочином. З метою його попередження та покарання осіб, винних у виготовленні підроблених грошей, в кримінальному законодавстві держав, у тому числі й в Кримінальному кодексі України, передбачена відповідальність за вчинення таких протиправних дій. Одним із базових документів XX століття, дія якого спрямована на запобігання виготовленню, зберіганню, придбанню, перевезенню, пересиланню, ввезенню з метою збуту та збуту підроблених грошей, стала Женевська конвенція про боротьбу з підробкою грошових знаків (1929 р.) – перший міжнародний правовий документ, в якому підробка грошових знаків визначається як транснаціональний злочин та встановлює механізми боротьби.

Відповідні механізми боротьби з цим правопорушенням містять кримінальні кодекси як України, так і країн Європейського Союзу.

Стаття 199 Кримінального кодексу України передбачає покарання за виготовлення, зберігання, придбання, перевезення, пересилання, ввезення в Україну з метою використання при продажу товарів, збуту або збут підроблених грошей, державних цінних паперів, що існують у паперовій формі, білетів державної лотереї, марок акцизного податку чи голографічних захисних елементів позбавленням волі на строк від трьох до семи років. Ті самі дії, вчинені повторно або за попередньою змовою групою осіб чи у великому розмірі, караються позбавленням волі на строк від п'яти до десяти років з конфіскацією майна, дії, передбачені частинами першою або другою цієї статті, вчинені організованою групою чи в особливо великому розмірі, караються позбавленням волі на строк від восьми до дванадцяти років з конфіскацією майна [5].

Кримінальне уложення Німеччини (Strafgesetzbuch, StGB) в параграфі 146, передбачає покарання позбавленням волі на строк не менше одного року за імітування грошей з наміром ввести їх в обіг як справжні або зробити можливим таке розміщення на ринку, або фальсифікацію грошей з таким наміром, що створює видимість вищої вартості; за отримання або продаж для цієї мети фальшивих грошей; виставлення на ринок фальшивих грошей як справжніх. Якщо ж правопорушник діяв на комерційних засадах або як член банди, яка об'єдналася для продовження вчинення підробок, покарання передбачає позбавлення волі на строк не менше двох років. Загалом в залежності від обставин покарання за такий злочин можна отримати позбавлення волі строком від трьох місяців до десяти років [6].

Кримінальний кодекс Французької Республіки декларує наступні методи покарання за фальшивомонетництво для фізичної особи: позбавлення волі до 30 років (залежно від обставин справи), штраф, котрий може сягати 450 000 євро, конфіскація майна, заборона займати певні посади чи займатися певною професійною діяльністю. Як що ж підробкою грошей займається юридична організація, то їй може загрожувати багатомільйонні штрафи або ж ліквідація [7; с. 244-247; 8, с. 333].

Кримінальний кодекс Королівства Іспанія також містить статті (386, 387, 388), котрі регулюють покарання за злочини, пов'язані із фальшивомонетництвом, зокрема позбавленням волі на строк від восьми до дванадцяти років та штрафом від одного до десятикратного розміру неоподатковуваного мінімуму доходів громадян караються особи, котрі підробляють валюту, виготовляють, експортують, імпортують в Іспанію або будь-яку іншу країну Європейського Союзу фальшиві гроші, перевозять, продають або розповсюджують фальшиву або підроблену валюту, знаючи, що вона є фальшивою [9, с. 147].

Статті 453-457 Кримінального кодексу Італії передбачають покарання за виготовлення та збут фальшивих грошових знаків, зокрема підробка грошей, витрачання і введення в обіг підроблених грошей карається позбавленням волі на строк від трьох до дванадцяти років та штрафом [10].

Стаття 310 Кримінального кодексу Республіки Польща визначає за такий злочин покарання у вигляді позбавлення волі строком до на термін від 5 до 25 років.

До 10 років позбавлення волі передбачено Кримінальними кодексами таких країн, як Литва, Румунія, Норвегія, Естонія, Греція тощо.

Отже, як в Україні, так і в країнах Європейського Союзу фальшивомонетництво вважається тяжким злочином, особливо якщо воно пов'язане з організованою злочинністю або великими сумами. У Європі покарання за фальшивомонетництво варіюється залежно від країни, але деякі держави встановлюють особливо суворі санкції за виготовлення, розповсюдження або зберігання підроблених грошей.

Список використаних джерел

1. Постанова Пленуму Верховного Суду України «Про практику розгляду судами кримінальних справ про виготовлення або збут підроблених грошей чи цінних паперів» URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v0006700-96#Text (Дата звернення 21.04.2025).
2. У Німеччині фіксують різке зростання кількості фальшивих банкнот URL: https://www.eurointegration.com.ua/news/2024/01/29/7178492/ (Дата звернення 21.04.2025).
3. Бельгія – рекордсмен за кількістю фальшивих євро URL: https://www.radiosvoboda.org/a/2281257.html (Дата звернення 21.04.2025).
4. Рівень підроблення банкнот національної валюти залишається контрольованим URL: https://bank.gov.ua/ua/news/all/riven-pidroblennya-banknot-natsionalnoyi-valyuti-zalishayetsya-kontrolovanim (Дата звернення 21.04.2025).
5. Кримінальний кодекс України URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14#Text (Дата звернення 29.04.2025).
6. Bundesministerium der Justiz URL: https://www.gesetze-im-internet.de/stgb/__146.html (Дата звернення 29.04.2025).
7. Кримінальний кодекс Французької Республіки URL: https://jurkniga.ua/contents/kriminalniy-kodeks-frantsuzkoi-respubliki.pdf?srsltid=AfmBOorh4urvy5HCZlQueESKq3lw3UC36KZET102reuSUmRkU6mIVFuw (Дата звернення 29.04.2025).
8. Ley Orgánica 10/1995, de 23 de noviembre, del Código Penal URL: https://www.boe.es/buscar/pdf/1995/BOE-A-1995-25444-consolidado.pdf (Дата звернення 29.03.2025).
9. Кримінальний кодекс Королівства Іспанія URL: https://jurkniga.ua/contents/kriminalniy-kodeks-korolivstva-ispaniya.pdf (Дата звернення 29.03.2025).
10. Кримінальний кодекс Італії URL: https://www.wipo.int/wipolex/ru/legislation/details/18132 (Дата звернення 29.03.2025).

ВПЛИВ ФРАНЦУЗЬКОЇ РЕВОЛЮЦІЇ ТА ВІЙНИ ЗА НЕЗАЛЕЖНІСТЬ США НА РОЗВИТОК ПРАВОВИХ ІНСТИТУТІВ: ПОРІВНЯЛЬНИЙ АНАЛІЗ

Юлія ІЛЛЯШЕНКО
кандидат історичних наук, доцент,
доцент кафедри історії та права
Черкаського державного технологічного університету

Французька революція (1789 р.) та Війна за незалежність США (1775-1783 рр.) стали поворотними моментами в історії, здійснивши глибинний вплив на розвиток правових інститутів світу. Хоча ці історичні події мали різні контексти та цілі, кожна з них сприяла поширенню ідей свободи, рівності та народного суверенітету, що відобразилося у прийнятті ключових документів Франції та Сполучених Штатів Америки в галузі права.

Революція, що вибухнула у Франції під гаслами «Свобода, рівність, братерство», ознаменувала радикальний розрив з феодальним минулим. Її кульмінацією стало прийняття Декларації прав людини і громадянина у 1789 р. [1]. Цей документ проголосив фундаментальні права та свободи: слова, віросповідання, зборів, а також рівність перед законом. Він закріпив принцип народного суверенітету; проголосив поділ влади на законодавчу, виконавчу та судову гілки; гарантував захист приватної власності. Декларація прав людини і громадянина стала основою для розвитку концепції прав людини, яка згодом набула поширення в усьому світі [2, с. 202].

Революція 1789 р. також призвела до значних змін у правовій системі Франції. Було скасовано феодальні привілеї, запроваджено принцип рівності перед законом та створено нову судову систему. Наполеонівський кодекс, прийнятий у 1804 р., став кульмінацією цих реформ. Він систематизував та уніфікував французьке право, замінивши розрізнені місцеві звичаї; закріпив принципи свободи договору, приватної власності та сімейного права; вплинув на розвиток цивільного права в багатьох країнах Європи й Латинської Америки [3].

Кардинальні трансформації правової системи в епоху нової історії відбулися й на обширах Північноамериканського континенту. Війна за незалежність США 1775-1783 рр., що призвела до проголошення самостійності тринадцяти північноамериканських колоній від Великої Британії, була спрямована на захист колоніальних свобод від британського імперського панування. Декларація незалежності, прийнята 4 липня 1776 р., утвердила право народу на самовизначення та гарантувала базові свободи. «Ми вважаємо ці істини самоочевидними, що всі люди створені рівними, що їх Творець наділив певними невід'ємними правами, серед яких – життя, свобода та прагнення до щастя», – зазначено в Преамбулі до Декларації незалежності США. Вона проголосила принцип народовладдя та закріпила ідею природних прав людини, які не можуть бути нівельовані державою.

Цей документ став світовим символом боротьби за незалежність та демократію [4].

Основою для формування унікальної американської правової системи стала Конституція США, прийнята у 1787 р. Вона закріпила принцип поділу влади на законодавчу, виконавчу та судову гілки; створила федеральну систему правління, де влада розподілена між федеральним урядом та штатами; запровадила систему стримувань і протидій з метою уникнення зловживанню владними повноваженнями [5].

Ще одним фундаментальним документом правової системи Сполучених Штатів Америки, що гарантував свободу слова, преси, віросповідання та інші фундаментальні права, став Білль про права, прийнятий у 1791 р. Цей важливий інструмент захисту громадянських свобод від свавілля держави закріпив право на справедливий суд, захист від незаконних обшуків та арештів у США, а в подальшому вплинув на розвиток концепції прав людини в усьому світі [6].

Отже, обидва епохальні явища – Французька революція (1789 р.) та Війна за незалежність США (1775-1783 рр.) – мали спільні риси, такі як прагнення до свободи, рівності та народного суверенітету. Однак вони відрізнялися цілями та наслідками. Французька революція, в своїй основі, була радикальною та універсальною, прагнучи до повної перебудови суспільства й поширення власних ідеалів по всьому світу. Війна за незалежність США мала більш консервативний характер, зосереджуючись на захисті існуючих свобод та створенні незалежної держави. Вплив цих важливих віх нової історії Європи та Америки на подальший розвиток правових інститутів був надзвичайно вагомим. Вони сприяли поширенню ідей конституціоналізму, прав людини та громадянського права, що заклали основу для сучасних правових систем. Французька революція надихнула національно-визвольні рухи в Європі та Латинській Америці, тоді як Війна за незалежність США стала зразком для світових демократичних рухів.

Список використаних джерел

1. Déclaration des Droits de l'Homme et du Citoyen de 1789. URL : https://www.conseil-constitutionnel.fr/le-bloc-de-constitutionnalite/declaration-des-droits-de-l-homme-et-du-citoyen-de-1789 (дата звернення : 12.04.2025 р.).
2. Зінченко О.В. Декларація прав людини і громадянина 1789 р. – предтеча правової і політичної культури сьогодення. *Вісник Національного університету «Юридична академія України імені Ярослава Мудрого»*. Серія : Філософія, філософія права, політологія, соціологія. 2013. № 3. С. 202-203. URL : http://nbuv.gov.ua/UJRN/Vnyua_2013_3_33 (дата звернення : 12.04.2025 р.).
3. Кодекс Наполеона. URL : https://www.napoleon-series.org/government/code-napoleon/ (дата звернення : 12.04.2025 р.).
4. Декларація незалежності. URL : https://www.archives.gov/founding-docs/declaration-transcript (дата звернення : 12.04.2025 р.).
5. Конституція США. URL : https://www.archives.gov/founding-docs/constitution-transcript (дата звернення : 12.04.2025 р.).
6. Білль про права. URL : https://www.archives.gov/founding-docs/bill-of-rights-transcript (дата звернення : 12.04.2025 р.).

Наукове електронне видання

МАТЕРІАЛИ
IV Всеукраїнської науково-практичної конференції
«ПРОБЛЕМИ ПРАВОВОЇ СИСТЕМИ УКРАЇНИ»

15 – 16 травня 2025 року

м. Черкаси

Упорядник
Юрко Сергій Сергійович

В авторській редакції

Технічний редактор Катерина Давиденко

Гарн. Times New Roman. Обл.-вид. арк. 20,6. Зам. 25-47.

Черкаський державний технологічний університет
Свідоцтво про державну реєстрацію ДК № 896 від 16.04.2002.
бульвар Шевченка, 460, м. Черкаси, 18006.
Редакційно-видавничий відділ ЧДТУ
red_vidav@ chdtu.edu.ua